3 1761 08443343 2

ЗБІРНИК ФІЛЬОЛЬОҐІЧНОЇ СЕКЦІЇ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
Т. XIII.

ПЕРЕПИСКА
МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
З МЕЛЇТОНОМ БУЧИНСЬКИМ
1871—1877.

З портретами й факсімілїями кореспондентів.

ЗЛАДИВ

М. Павлик.

У ЛЬВОВІ, 1910.

Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка.

З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

DK
508
.782
O7A4
1910
c.1
ROBARTS

В КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок, ч. 10,

можна набути ось які виданя, що доторкають ся етноґрафії:

Антонович В., Чари на Україні . . . . . 0·45 К.
Бодянський О., Українські казки . . . . . 0·50 „
Верхратський Іван, Знадоби для пізнаня угро-руських говорів, т. 1—2 по 2·00 „
Вовк Хведір, Кавказ і Карпати. Деякі проби етнольоґічних зближень . 0·15 „
„ „ Українське рибальство у Добруджі . . . . . 0·40 „
„ „ Антропометричні досліди укр. населеня Галичини, Буковини й Угорщини . . . . . 1·50 „
Гнатюк Володимир, Словацький опришок Яношік в народній поезії . 0·50 „
„ „ Русини Пряшівської епархії і їх говори . . 0·70 „
„ „ Словаки чи Русини . . . . . 0·80 „
„ „ Пісенні новотвори в укр. руській нар. словесности . 0·50 „
„ „ Угроруські духовні вірші . . . . . 2·50 „
„ „ Народня пожива на Бойківщині . . . . . 0·40 „
„ „ Весіле в Керестурі . . . . . 1·00 „
„ „ Бойківське весіле в Мшанци . . . . . 0·60 „
„ „ Віршована леґенда про рицаря і смерть . . . 0·40 „
„ „ Хоценський співанник Левицьких . . . . . 0·60 „
„ „ Леґенда про три жіночі вдачі . . . . . 0·25 „
Грушевський М., Історія України-Руси т. I (містить огляд староруського побуту . . . . . 7·50 „
„ „ Розвідки й матеріяли до історії України-Руси, т. II. містить між иншим пісні з поч. XVIII в. . . 2·00 „
„ „ Етноґрафічні катеґорії й культурно-археольоґічні типи в сучасних студіях східньої Европи . . . . 0·30 „
„ „ Спірні питаня староруської етноґрафії . . . . 0·50 „
Доманицький В., Піонер української етноґрафії (Зоріян Долеґа-Ходаковский) . . . . . 0·80 „
Еґан Е., Руські селяни на Угорщині . . . . . 0·25 „
Етноґрафічний Збірник, т. I. Містить: М. Крамаренко, Різдвяні святки на Чорноморії. — О. Роздольський, Галицькі народні казки в Берлині лов. Бродського. — О. Шимченко, Українські людські вигадки. — Проґрама до збираня відомостей про українсько-руський край і нарід, уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка . 3·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. II. Містить: В. Гнатюк, Лірники, лірницькі пісні, молитви, слова і т. и. з пов. Бучацького. — Ю. Жатковиц, Замітки етноґрафічні з Угорської Руси. — Митрофан Дикарів, Чорноморські народні казки й анекдоти . . . . 3·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. III і IV. Містить:
В. Гнатюк, Етноґраф. матеріяли з Угорської Руси (Леґенди, Новелї, Казки, Байки, Оповіданя про історичні особи, Анекдоти), том по . . 3·00 „
Етноґрафічний Збірник, т V. Містить:
М. Дикарів, Народня гутірка з поводу коронації. — М. Єндик, Із народньої памяти про панщину. Гуцульські примівки (ріжних записувачів). — Ф. Колесса, Людові віруваня на Підгірю в с. Ходовичах, Стрийського пов. — І. Франко, Людові віруваня на Підгірю (доповнене до попередньої статї). — Р. Кайндль, Фолькльорні матеріяли і инші дрібнійші статї . . . . . 4·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. VI. Містить:
В. Гнатюк. Галицько-руські анекдоти . . . . . 4·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. VII. Містить: О. Роздольський, Галицькі народні казки . . . . . 2·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. VIII. Містить: О. Роздольський, Галицькі народні новелї . . . . . 2·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. IX. Містить: В. Гнатюк, Етноґрафічні матеріяли з Угорської Руси. Т. III. (1. Матеріяли записані в ком. Земплин, Шарош, Спіш. II. Пісні записані в Бачці) . . . . 3·00 „

Purchased with funds

donated by

Petro Jacyk

Educational Foundation

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/perepyskamykhala00drah

ЗБІРНИК ФІЛЬОЛЬОҐІЧНОЇ СЕКЦІЇ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
Т. XIII.

ПЕРЕПИСКА
МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
З МЕЛЇТОНОМ БУЧИНСЬКИМ
1871—1877.

З портретами й факсіміліями кореспондентів.

ЗЛАДИВ

М. Павлик.

БІБЛІОТЕКА

У ЛЬВОВІ, 1910.

Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

LIBRARY
MAY 20 2010
UNIVERSITY OF TORONTO

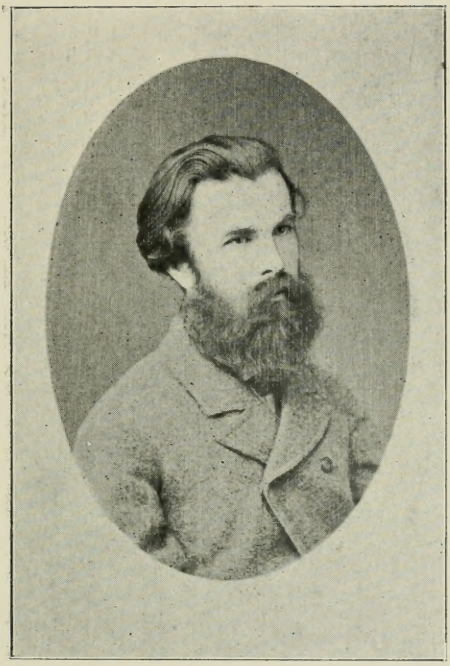

Любезнѣ другови Мелиному Ве-
лебну Пуцаровићу. Ваљ 1873, Мартл.
М. Вукићевић

Зміст.

Передмова М. Павлика . . . . . VII—XIII

Листи:

Рік 1871.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова (Станїславів, 15.VIII. 1871) . . . . . 1—7
М. Буч. до Вол. Антоновича (Чорнова. Станїславів, 3.IX. 1871. — Дата — висилки листа) . . . . 7—9
М. Драгоманів до М. Буч. (Гейдельберґ, 31.VIII. і 4.IX. 1871) . . . . . 9—31
(М. Бучинського) Внесенє до „Просвіти“ подане 6.IX. 1871 (Чорнова) . . . . . 31—33
М. Буч. до М. Др. (Станїславів, 10.IX. 1871) . . . 33—37
М. Буч. до Осипа Федьковича (Станїславів, 23.IX. 1871 Дата — висилки листа. Чорнова) . . . . 37—38
М. Буч. до М. Др. (Станїславів, 26.IX. 1871) . . . 38—40
М. Др. до М. Буч. (Гейдельберґ, 4.X. 1871) . . . 40—43
М. Буч. до Ольги Косач (Станїславів? 12.X. 1871. Чорнова. Дата — висилки листа) . . . . . 44—
М. Буч. до М. Др. (Відень, 17.X. 1871) . . . . 44—50
М. Буч. до М. Др. (Відень, 8.IX. 1871) . . . . 50—53
М. Др. до М. Буч. (Фльоренція. 16.XI. 1871) . . . 53—59
М. Др. до М. Буч. (Фльоренція, 26.XI. і 2.XII. 1871) . 59—71
М. Буч. до Ів. Житецького (К. 12.XII. 1871. Чорнова) . 71—72

Рік 1872:

М. Буч. до М. Др. (Відень, 2.I. 1873). Хибно поставлений; належить до р. 1873 . . . . . 73—75
М. Др. до М. Буч. (Фльоренція, 17.I. 1872) . . . 75—78
М. Буч. до М. Др. (Станїславів, 25.I. 1872) . . . 78—86
М. Буч. до М. Др. (Станїславів, 30.I. 1872) . . . 86—88
М. Буч. до М. Др. (Станїславів, 10.II. 1872) . . . 88—90
М. Буч. до В. Антоновича (Перед 17.II. 1872) . . . 91—92
М. Др. до М. Буч. (Фльоренція 31.I., 14.II. і 4.III. 1872. В додатку „Пісня киевського славъянина“) . . 92—105

Мел. Бучинський до М. Драгоманова (Відень, 1 р. III. 1872) . . . . . 105—113
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 7.III. 1872, — значить, маз бути поміщений перед остатним) . . . 113—
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 16.III. 1872) . . . . 214—115
Мел. Буч. до М. Др. (29.III. 1872. В початку Др—ва конспект відповіди Буч—ому) . . . . . 115—130
Мел. Буч. до М. Др. „Нарис програму Правди“ (Відень, 15.IV. 1872) . . . . . 131—132
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 6.VI. 1872) . . . 133—135
М Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 11.VI. 1872) . . 135—139
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 15.VI. 1872) . . . 139—145
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, коло 22.VI. 1872) . 146—
Мел. Буч. до М. Др. (Станїславів, 12.VII. 1872) . . 146—147
Мел. Буч. до М. Др. (Станїславів, 26.VII. 1872 . . 147—151
Мел. Буч. до М. Др. (Станїславів, 2.VIII. 1872) . . 151—152
М. Др. до Мел. Буч. (Viareggio, 23.VIII. 1872) . . 152—159
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 27.IX. 1872) . . 159—160
Мел. Буч. до М. Др. (Станїславів, 6.X. 1872. В нотцї частина листа В. Навроцького до М. Буч. з 7.X. 1872) . . . . . 160—162
Мел. Буч. до М. Др. (Станїславів, 13.X. 1872. В примітках лист до М. Б. до Ол. Огоновського 22.X. 1872 і М. Драгоманова конспект відповіди чи статї) . . . . . 162—170
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 16.X. 1872) . . . 169—175
Мел. Буч. до М. Др. (Станїславів, 23.X. 1872) . . 175—179
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 1.XI. 1872) . . 179—
Мел. Буч. до М. Др. (Станїславів, 2.XI. 1872) . . 180—
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 9.XI. 1872) . . . . 181—
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 6.XI. 1872) . . 181—187
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 10.XI. 1872) . . 187—188
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 24.XI. 1872) . . . 188—202
Мел. Буч. до незвісної особи (Чорнова, вривок (Відень, кінець XI. 1872) . . . . . 202—205
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 12. і 18.XII. 1872. В текстї — укр. переклад вірші Гейного „Enfant perdu“; в примітцї — спис посилок укр. видань до Білгорода й Праги) . . . . . 205—221
Мел. Буч. до М. Др. (Чорнова. Між 12. і 18.XII. 1872) . 221—224
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 25.XII. 1872) . . 225—239
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 27.XII. 1872) . . . 239—245

Рік 1873:

Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 1.I. 1873) . . . . 246—247
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 2.I. 1873) . . . . 72—75
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 1/13. I. 1873. В текстї — народна молитва „Рано в недїлю“) . . . . 247—254

М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 18.I. 1873) . . . 254—268
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 5. і 9.II. 1873) . 268—275
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 1/13 і 14.II. 1873) . . 275—279
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 17. і 18.II. 1873) . 279—288
Мел. Буч. до М. Др. (Чорнова. Відень, 1.Ш. 1873) . . 288—292
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 17.Ш. 1873) . . . . 292—300
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 27.Ш. 1873) . . . 300—303
Мел. Буч. до П. Скобельського (Чорнова. Відень, 15.IV. 1873) 303—304
Мел. Буч. до М. Др. (Відень, 17.IV. 1873) . . . 304—305
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 7. й 8. V. 1873) . . 305—313
М. Др. до Мел. Буч. (Фльоренція, 11.V. 1873) . . 313—
Мел. Буч. до М. Др. (Чорнова. 14.V. 1873) . . . 313—316
Мел. Буч. до М. Др. (Станїславів, 25.VIII. 1873) . . 316—319
Мел. Буч. до М. Др. (Чорнова. Відень? 24.XII. 1873) . 319—323

Рік 1874:

М. Др. до Мел. Буч. (Новоградволинськ, 29.VII. 1874) . 324—326
Мел. Буч. до Арк. Іонина (Кінець? 1874) . . . 326—327

Рік 1875:

М. Др. до Мел. Буч. (Київ, 25.IX. 1875) . . . . 328—329

Рік 1876:

Мел. Буч. до Ольги Косач (Виписка) (Лїтом, 1876) . 330—

Рік 1877:

Мел. Буч. до М. Др. (Львів, 11.VI. 1877) . . . 330—

Додатки до р. 1872:

I. (До ст. 108. і 109) Мел. Буч. до М. Др. (Чорнова. 13.Ш. 1872) . . . . . 331—
II. Мел. Буч. до Олександра Лобова (Відень, початок XII? 1872) . . . . . 332—334
Показчик . . . . . 335—350
Друкарські похибки . . . . . 351—353

Передмова.

Отся переписка друкує ся за ухвалою нашої Секції з перед 4-ох років, — після предложеня мною рукописи, готової до друку (в головному) ще з 1903 р., себ то зараз по смерти неб. Мелїтона Бучинського, до котрого я звернув ся за листами Драгоманова ще 1897 р. і котрий, наконечно, й дозволив менї опублїкувати свою переписку з Драгомановим. По смерти Бучинського, родина небіжчика передала менї ввесь архів і важнїщі книжки небіжчика до бібліотеки нашого Товариства, де я їх і зложив.

На жаль, публїкація наша не повна. В дневнику листів, про який згадує далї неб. Бучинський, занотовано, до кінця 1873 р., 45 листів, висланих Бучинським Драгоманову, а 5 листів, з того-ж часу, він забув занотувати, — так що всїх листів Бучинського, висланих Драгоманову по кінець 1873 р., повинно бути 50, а з якими може 5-ма листами після 1873 р. (з котрих є лише телеґрама з 1877 р.), коло 55 листів чистих, одержаних Драгомановим; надруковано-ж їх у нашій збірцї всего 36, — значить нема 19. Намість затеряного друкуємо (в примітках, — по змозї, зазначуючи лише відміни, — або, де нема чистих листів, то в текстї) богато чорнових листів Бучинського до Драгоманова, найдених мною в архіві Бучинського і відцифрованих, ледви-не-ледви, тай то не скрізь, після місяцїв слїпаня, з люпою в руцї, — бо дотичні рукописи зогнили, поблекли й розсипали ся в руках*), — чорнових монотон-

*) Морока була менї й при встановлюваню дат тих чорнових, — тим більша, що неб Бучинський датував листи то по-новому, то по старому стилю, не все зазначуючи це, — писав або все на купі, за рядом, або страшенно пороскидано, та при тому вривав, перескакував, переносив із листа в лист, не дописував речень, слів і т. п., — так що не буде дива, коли найдуть ся тут іще які мої

них, часто повторяючих ся, але важних задля богатьох відмін і нових подробиць, ледви дійшовших до Драгоманова (бо різко критикуючих його, чи що), ба й цілих нарисів, як напр. незвичайно цінний нарис історії панів, попів і хлопів у східній Галичині (ст. 195—199) — чорнових, показуючих ярко важку працю Бучинського, при писаню листів до Драгоманова, — працю формальну (аж до проби пера для краснописаня тих листів — див. ст. 120!) тай ідейну (дуже часто з цілю: „конче щось видумати“ — як казали в таких разах Галичане (се зазначує сам Бучинський) — для виправданя якої невідповідної своєї гадки чи поведінки!) — чорнових, показуючих Бучинського всего, до дна душі, — так що ними згадана втрата надоложує ся вповні.

Не так що до Драгоманова, — котрий пише те-ж обдумано (за конспектами) тай палко, але все фактично, рідко повторяючи ся і ні раз не вважаючи на каліґрафію. В згаданому дневнику Бучинського занотовано, що прислав Драгоманів йому, до кінця 1873 р., листів 30, а з того в нашій збірці надруковано лише 19. Після 1873 р. Драгоманів писав Бучинському частіще ніж той йому, а в нашій збірці є з того часу всего 2 листи Драгоманова. Усіх листів його до Бучинського повинно би бути найменше 35, а надруковано в нашій збірці лише 21, — значить, нема 14. Втрата тим більша, коли зміркувати, з листів Бучинського, що Драгоманів писав там на такі важні теми, як напр. націоналізм і космополітизм (до остатної, зберіг ся на листі Бучинського з 13.X. 1872, конспект, написаний Драгомановим).

Гадаю, що буде до речі дати тут виписки з листів неб. Мел. Бучинського до мене — про долю листів Драгоманова до Бучинського, та про те, як то він дивив ся згодом на свої взаємини з Драгомановим.

І так у листі з 20.IX. 1901 р. (писаному власноручно, в Дорі коло Станіславова), М. Бучинський каже:

„Копій листів Драгоманова, забраних у мене (в половині 1877 р. — М. П.) Суд (: Львівський Краєвий Карний :) безпечно не робив.

„Забравши у мене яких 500 листів, хронологічно уложених, вибрав прокуратор Станіславський листи Драгоманова, дожидаючи приїзду гр. Альф. Потоцкого до Станіслава, став ночами (в Ста-

---

похибки, окрім завважаних уже мною й поправлених пізніще, в тексті або в кінці тому. Тут же поправлені й друкарські похибки, котрих, на жаль, вийшло чимало.

ростві) відцифрововати їх, аж жаль мене брав, споглядаючи на освічені вікна. Очевидячки, не встиг прочитати зараз першого листу (: до 20 аркушів аграрної реформи з 1861:[1]) не витерпів и прямо перед самим приїздом Потоцкого, звернув ся до мене з запитанем: що в тих листах властиво сидит? Кажу єму: всякі наукові квестиї, а особливо археологія. Коли Потоцкий приїхав, то Дри. Мрочковский и Каміньский, люті на старосту Гельмана за рік 1863, удали ся до Потоцкого з жалобою, що Гельман напав на мій дім з купою жандармів, налякав брутально мою маму, а з за чого? Из за чисто наукової кореспонденциї, — а коли також я явився у намістника в Станїславі, то він толковався, що конферовав лично з Дондуков-Корсаковим и ведля того ж інструкциї розсліджує звязи Драгоманова з заграницею, небезпечні, як не тепер, то пізнійше для пануючого порядку и т. п. В пару місяців по-тому новий Староста звернув мені всі папері (листи Др. окремо уложені) — и пакет той був через довший час на верха в бюрі.

„.....Клим Данилович (: брат Др. Северина:[2]) который через пару літ був у мене конципієнтом, любив, не оповівшись, всячину брати до дому до прочитаня, хоть що правда, приносив на зад. —

„На всякий случай спитайте Северина, чи не остались вони по Климі, который міг гадати, що мені про сі листи байдуже. Але може таки листи ті найдутся у мене. —

— — — — — — — — — — — — — — — —

„Листи ті, як и прочі(,) я складав, наміряючи писати памятник з автопсиї при помочи тих листів і они в порядку, а що до листів за час від 1868 до 1873, то зберігся також дневничок з датами, до кого писано и від кого одержано листи[3]).

„Остережений перед ревізиєю, я закопав був листи Українців, проживаючих в Царстві, и листи ті сильно потерпіли від вохкости“.

---

[1]) В оріґ. хибно: 1867. В дійсности перший лист неб. Др—ва до Бучинського займає всего 6 листових аркушів, правда: дрібного, тісного письма. — (М. П.)

[2]) Помер 25.XII. 1893 р. — (М. П.)

[3]) В дневнику занотовано 785 листів висланих і 648 одержаних — міра, яку велику вагу давав Бучинський листованю і скілько праці мусів потратити на те в рр. 1868—1873! В дневнику зазначено не дати написаня тих листів, але дати їх висилки чи одержаня. — (М. П.)

А в листї з датою „Станіслав 10.XI. 1901“, писанім рукою сина Бучинського, неб. Богдана (з виїмком дати й підпису) неб. Мел. Бучинський каже:

„Посилаю Вам до перегляду листи писані до мене від 1866 до 1876 а межи ними листи закордонців з лїт 1871—1873(,) коли я переписував ся з Драгомановом. Долучую спис листів висланих і получених мною. Листів Драгоманова(,) помимо що син мій шукав їх 2 дни, не мож було віднайти, найшли ся лиш 4 листи, котрі я долучаю. Для зорєнтованя ся зазначу, що в лїтї (червню) 1871 р. у Відни пізнав я Александра Александровича Руссова(,) а той познакомив мене з Драгомановом і єго жінкою. Драгоманів переїздив тодї до Гайдельберґу. 16/8 1871. писав я до него до Гайдельґа зі Станислава, а 7. вересня дістав я в Станиславові перший єго лист. На кільканайцяти аркушиках того листу подавав менї Драгоманів історію знесеня панщини в Росиї. В дальших моїх листах подавав я єму вісти з лїтературного і полїтичного житя в Галичинї, доносив єму про товариства, часописи і людей. Я надїявся через Драгоманова заінтересовати для Галичини закордонну Україну, а то в тій цїли, щоби при помочи тамошних талантів та фондів складкових утворити в конституцийній Галичинї місце, де би друковали ся для нас і для закордонців популярні твори: етноґрафічні, наукові і полїтичні, а рівнож в тій цїли, щоби з Галичини знакомити Европу з нашими змаганями, нашими ідеалами. Однакож сї надії не сповнились, Драгоманів на Україну не вернув[1]) а зіставсь на еміґрациї и чим дальше тим менше містили єго листи вістий про зношенє єго з Україною і єї виднїйшими людьми. В значній части на основі моїх листів знакомив Драгоманів Москалїв та Італіян (в статіях „Вѣстника Европы“ та „Rivista Europea“) з Русинами, але лиш з чисто лїтературного боку. О якій небудь орґанїзациї наших сил закордонних не було в дальших єго листах мови, (анї слїду) натомість єго листи містили в собі богато полєміки в квестиях чисто наукових (лїтературних і суспільних) і то(,) як Драгоманів сам пізнїйше менї писав, порушував він ріжні справи в листах лиш з цїкавости(,) як я буду їх оспорювати. Зміст єго листів видний з моїх відповідей до него, котрі є у вас в комплетї.

„Ще пару слів про Михайла Петровича. При своїй нервовости не міг він стати нї полїтиком нї орґанїзатором, хоч як дуже

---

[1]) Властиво: вернув ся в осени 1873 р., і аж у початку 1876-го виїхав на всїгди. — (М. П.)

сего собі бажав — длятого то, хоть приміром товариство „Січ“ бажав перемінити на quasi „Академію Наук“, та постаравсь о добірну та цінну бібліотеку — заходи ті не довели до нічого, (може й тому, що Січовики майже виключно вчились задля насущного хліба а також мало їх було та раз по раз змінялись). О скілько знаю — пізнійші его кореспонденти галицькі приймали все(,) що він писав(,) яко доґму без дискусиї, а що не познакомлювали его цілковито з конкретним станом річи — то й проєкти его — in abstracto знамениті — не могли в Галичині розвиватись — от приміром Станїславський кружок Лукяновича боровсь проти доґматів віри а сьліпо покланяв ся доґмі, що в літературі „naturalia non sunt turpia“. —

„Хоть на переписку мою з Драгомановом посвячав я більше часу, як я мав его(,) будучи на університеті — то натомість все мило буду згадувати сего чоловіка, ідейного(,) о характері чистім як слеза“. —

Доторкаючи формальностей, порушених у горішнїх виписках, завважаю, що зараз опісля, неб. М. Бучинський найшов у себе ще з 10 листів Драгоманова, котрі й переслав менї через д. Лесю Косач, що жила тоді в Чернівцях; пізніще, 1903 р., я найшов між паперами небіжчика ще кілька листів Драгоманова, а в р. бачу 1906, передав менї д. Франко для скопіованя 4 листи Драгоманова до Бучинського (і 10 до В. Навроцького). Не покидаю надії, що й решта їх найде ся у якого любителя таких дорогоцінностей.

Що-ж до взаємин між неб. Драгомановим і Бучинським, то треба зазначити, що послїдний дивить ся на них односторонно — яко критик космополїтичних ідей Драгоманова (в своїх листах до него), а від осени 1875 р. — від появи перших соціялїстичних брошур по українськи, виданих у Відні неб. Ост. Терлецьким — яко ярий воріг українського радикалїзму.

На жаль, я не можу ввійти тепер докладно в зміст поданої тут переписки, тим більше, що се матеріял односторонний, некористний особливо для Драгоманова, листи котрого до Бучинського дійсно більше педаґоґічного характеру, з навмистним подекудним переборщенем що до російства*), — як се й сам він зазначує Бучин-

*) Хоть і тут висловлював ся Драгоманів, у головному, ясно й бездоганно з тодїшнього свого становища (так напр. що до російства та українства взагалї: „чі йти зъ новою Россіею у загалі, — як воно е volens nolens, коли вона за насъ), — чі робити нову Украйну, але по новымъ идеямъ. — Я з первыми, — а другим не мішаю, а проти старовины бьюсь скрізь“. — (Див. ст. 169).

ському, — хоть і треба признати, що й при тім українства було й тоді у Драгоманова більше, ніж у богатьох земляків його в російській Україні, тай опирало ся воно на міцнїщому ґрунтї — на студіях нашої народної словесности, за взірцями таких заходів у західній Европі, котрі Драгоманів, перший з Українців, засвоїв собі власне в часи свого прожитку в західній Европі, в 1871—1873 рр. Для вірної оцїнки взаємин між Бучинським і Драгомановим треба доконче листів обох їх до инших земляків, з того-ж часу, а ті листи ще не опублїковані і в значній частинї й непозбирані. Супроти того зважую ся, поки що, сказати лише загально, що надрукована тут переписка дуже важна для історії взаємин між російськими й галицькими Українцями першої половини 70-ох років минулого столїтя, — важна, головно, з огляду на першу, на галицькому ґрунтї, боротьбу двох, можна сказати, сьвітів: широкого новітного російсько-космополїтичного, — представленого Драгомановим, — і вузького, галицько-українського, народовського, традиційного або „rechtscontinuität-“ ного, котрий можна схарактеризувати найкраще виразом: horror principiorum, — представленого Бучинським. І треба признати, що змаганя Бучинського й товаришів таки спонукали Драгоманова, звернути увагу на сучасний український національний ґрунт, і перетопити в собі первісний свій напрям із добрими боками традиційного українства, — чого не можна сказати про Бучинського, від котрого первісний Драгоманівський напрям відбив ся, наконечно, як горох о стїну і не здержав його від упадку до звичайного галицького народовства, вже 1875-го р. (З Галичан перетопив у собі зазначені що йно напрями перший — неб. Остап Терлецький, поїздка котрого в Києв на з'їзд археольоґічний 1874 р. чинить, — як виходить із його ентузіястичного листа до Мел. Бучинського з 17.XI. 1874, — дійсний переворот у галицько-народовському сьвітоглядї). А про те й Бучинський став у великій пригодї для розвою галицької України — тим, що лише за його підмогою (звістками й друками) Драгоманів зміг стати міцно на галицький ґрунт і між иншими написати статї свої про Галичину в „Вѣстникѣ Европы“ й де инде, 1872—3 р., — статї, що мали вплив і в Галичинї (були резюмовані в „Правдї“). Ся заслуга Бучинського рівна тій, яку поклав він орґанїзацією записуваня в Галичинї українських народних пісень і досилкою їх у Київ. За одно й друге, Драгоманів усе згадував Бучинського з признанєм і пошаною. Заслужив ся неб. Бучинський пізнїще й коло просьвіти тай орґанїзації нашого селянства в Станїславівщинї — лише що в звичайнім наро-

довськім дусї, — так непохожім на той, який настав у нас по селах від 90-их років минулого столїтя, після побіди заходів Драгоманова.

З нагоди поданих, у початку тому, портретів і факсімілїїв обох кореспондентів, зазначу, що послїдні написані на оборотах дотичних фотоґрафій і репродуковані в натуральній величинї. Напис Бучинського на своїй фотоґрафії (власности д. Софії Бучинської, жінки небіжчика) відносить ся до когось з його рідні. Фотоґрафії репродукують ся тут у перше — те-ж в натуральній їх величинї.

Львів, 29.III. 1911.

М. Павлик.

На спомин єдиній
вітцівській родині
Мелитон

4/8 1871 року

Рік 1871.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

До Пана Михайла Петровича Драгоманова[1])

Високоповажний Добродію!

Простіть моій неввазі та лінивости, що и по нині справозданя від мене про пересправи у Львові не маєте[2]), — досить мене самого уже сумлінє нагризлось, та ані суди Боже було до писаня узятись[3]). Наставши у Львів 15. Липня[4]) незастав я вже многих з академичноі громади, а й осталих на самім розізді[5]); оже знісся с що найкращими, Січинським и Навроцьким, и всю річ розказавши, ми постановили удатись впрост до „Просвіти“ (котору ми зівсім у руках маємо) щоб устроіла продажню и читальню книжкам українським[6]), виданя київського и львівського. Цілковитий нарис устрою тоі продажні[7]) подам я під обраду (и беспечну ухвалу en bloc[8]) виділу „Просвіти“, зараз

[1]) В чорновій, надписаній: „? ? Гайдельберу N 61. За ррец. вислав 16 Серпня 1871“, початок листа (перечеркнений) такий: „Добре мене сумлінє нагризлось доки упоравшись с Станіславськими орудками“. [2]) В чорновій „не маєте“ стоїть перед „справозданя“. [3]). В чорновій: „досить мене (переч. „само«) пізного Ивана уже самого сумлінне нагризлось що ані суди Боже було (переч. „за перо“) до писаня взятись“. [4]) В чорновій перечеркнено „с. м.“ [5]) В чорновій після слова „розізді“ стоїть далї так: „С тими ми знеслись и всю річ росказавши урадили, (переч. „подати“) удатися впрост до (переч. „товариства“) „Просвіти“, котору зовсім в руках маємо“. [6]) В чорновій „книжок українських“. [7]) В чорновій зам. „тоі продажні“ стоїть „іі“. [8]) В чорновій „(и ухвалу безпечну“)“.

після 1. Вересня, як товариші виділові с сіл поз-іжджаются[1]. Тоді и вистачитця[2]) у Львові спис книжок закордонських[3]) пожаданих для Галичини[4]), и на Ваші руки зашлеся враз с проєктом, о таких, гадаю пунктах: „Межи Т. „Просвітою у Львові, а п. видавцем творів живоі словесности у Київі (— чи Вами, чи маємо назначити Берстайна?)[5]) стає нині[6]) слідуюча умова: 1. Т. „Просв.“ основує у Львові продажню книжок українських[7]). 2. Обмінюєся с п. видавцем книжками: получавши записані с Київа, и в замінь даючи еквивалент своіми книжками[8]). 3. Приймає за рабатом —% в комісову спродаж книжки инчих видавців закордонських[9]). 4. Кождого Липня личбу чинить с п. видавцем у Київі“. —

Подібну[10]) умову доручимо Вам из „Січи“ в першій половині Жовтня[11]). Около того часу порішится, о скілько побільшить „Просвіта“ свій наклад до тоді, доки Кияне за сподіваним прасовим правом не встигнуть видавати популярні книжки на свою руку[12]). Львовяне злагодять библіографию[13]), Станіславці тож загадали, вибрати для цікавости Вашоі пісні и співанки[14]), спе-

---

[1]) В чорновій: „як профессорі и академики числе(нно) с сіл позвіжджаютця“. [2]) В чорновій „виставлять“. [3]) В чорновій „Київських“. [4]) В чорновій після слова „Галичини“ написано: „Се головні зариси задуманоі мною умови: Межи“ і т. д. [5]) В чорновій позитивно: „а п. Драгом. видавцем творів живоі словесн.“ „Берестайна“, — помилка зам. „Беренштама“. [6]). В чорновій „нині“ пропущено. [7]) В чорновій далї вставка (не знати де належна): „Чи дає книжки в коміс у Львові и в инчих містах Галичини“. [8]) В чорновій: „(переч. „одержує“) обмінюєся з видавцями книжками: получавши виписані книжки з Київа, одвічаючи (переч. „за повернене іх власности вартости“), по части еквивалентом книжковим власних видань, по части грошими“. [9]) В чорновій ся точка 4-та: „Приймає в комісову продаж (переч. „записані“) книжки инчих видавців (переч. „за порученєм“) закордонських“, а в дальшій точцї (в чорновій 3 тій) зам. „с п. видавцем“ написано „с п. п. видавцями“. Пропозиція М. Бучинського дана в „Просвіту“, з датою 6.IX. 1871, надрукована далї в текстї. [10]) В чорновій „Таку-ж“. [11]). В чорновій: „Доручимо ще с „Січи“ до рук Ваших около 1. Жовтня“. [12]) В чорновій се речене виглядає так: „С пересправ дальших покажеся, о скільки „Просвіта збільшити буде мусіла своі виданя до толі, доки Ви за сподіваним правом прасовим самі встигнете популярні книжки знов видавати“. [13]) В чорновій: „зложать згадану Вами библіоурафію“. [14]) В чорновій: „Станіславці ще виберуть незабавом пісні и співанки (коломийки“) і т. д.

цифично гуцульскиі, щоб Ви придивились самородному нашому житю и поезиі, над Бистрицями, Черемшами и Прутом[1]).

Нестану[2]) Вам описувати[3]), як врадувались у Львові за приїздом Вашим тай тою взаімностею, що дасть Біг наконечно стане ділом, так як бажана вна була у нас від почину, а над усе звістка про Збірник историчних пісень після Вашоі програми усіх[4]) порушила, бо оце видним ділом стають замисли и наші далекі. Оже скрізьно у нас одна думка и о однім мова: слати наші записки докладом до сёго виданя, тай записувати далі серед співучого народу, щоби, як вже не дорогоцінними думами то множеством матерялів додержати Вам рівновагу, — щоб зробити громадську[5]) повинність як ще не накладом у грошех[6]), то бодай у праці; — доки за рік-два видане ліричних пісень нашою участею нам припаде[7]). Оже и нині в нас

---

[1]) В чорновій нема слів від „над". [2]) В чорн. „Не буду". [3]) Далі в чорновій написано так: „як (переч. „радувались у Львові") радуются в нас з приїзду Вашого, и с тоі взаімности, що дасть Біг наконечно настане и в ділі, так як від почину бажана в нас була горячо, и над усе звістка про збірник всіх (в оріґ. „віск"!) историчних пісень після Вашоі проґрами невимовно (переч. „всі ми") усіх (переч. „оживила") одужевила (так!), и в світах Львовян громаді и в семинарицьких (переч. „и так як?") скрізьно одна думка стала, слати наші записки докладом просто до сего виданя, и ще записувати далі и ?, коли осущене (с)его надійного збірника так близьке (переч. „коли нарід співучий"), щоб як не дорогоцінними думами" і т. д. [4]) В оріґ. „ухіх"! [5]) В чорновій „народну". [6]) В чорновій „грошевим". [7]) Зам. дальшого в чорновій написано так: „Ото й нема мови нині між Станіславцями як о піснях историчних, пісні (переч. „сортуютця") бракуютця и перепьсуютця, казки лагодятця, а тим часом, ґимназиясти-громадяне що на селі при жнивах записують далій, а по храмах та ярмарках на лірваків полюють завзято. От и в Станіславі: підмовили ми иногді двох лірваків до себе, та лихо, — боятся сліпці співати про Морозенька (переч. „и Ничая") Коструба, Ничая, — (переч. „хоть незнати") (мусимо дізнатись через що, и кого саме, бо ляцька рука видима) ото й непоприходили оба, хоть обіцялись. Зате сими днями заскочать одного в его власній хаті під Станіславом, (переч. „другого") за другими (в оріґ. „другими"!) заполюють на храму у Лисці. Тамтуди вибираются с книжками „Просвіти", „Зоря", як ярмаркували Тарас с Мот(рею), Календар „Прос." на 1872. За іх помочею збракований вже мій збірник и вже нині для Антоновича готово у мене 126 пісень и співанок историчних; (переч. „решту від збирачів по селах") до тижня сподіваемося присилок від Дяків: Лібрика и Волошинюка, (переч. „яко") студ. Степановича и урядника Навроцького, тай тогди висилаемо, щоб ще перед 1. Вересня у Киев

пісні побраковані, а від мене и моіх приятелів дві третини до посилки готові, послідноі надіємось до тижня с сіл, та й ще перед 1. Вересня висилаємо п. Антоновичу. Пісень историчних в нашого народу 10%, а переглянувши іх запорядком (такий спис пішлю Вам в слідуючім листі) — немаємо чого жалувати на брак историчних пісень в Галичині. Нарід в нас єсть, оже и був — жив, и має він свою историю, хоть и правда, що пасивну.

Тутешні школярі-громадяне хороше заходятця. По селах записують пісні від женців, мійські помагають порядкувати и переписувати пісні и казки, розпродують по ярмарках виданя „просвіти", та на лірників по храмах полюють. Оноді вже були ми підмовили до себе двох сліпців-лірників, та на лихо сказали „Ничая" співати; сліпці налякались тай повтікали, не сказавши, хто ім заказав співати анти-ляцькі пісні. Та нині сподіваємось розвязки, бо пішов один школяр с книжками на храм до Лисця

настали. (Переч. „До толі у мене фабрика правдива"). Над Рудченка 2. випуском (Січовим) друтся, але чую, що посилка книжок на моє имя с Київа вже в дорозі. Розправу Товмачева переложили гимназиясти чисто та розбирають іі у громаді. Про ті наші (переч. „Ста") Галицькі гимназияльні громади напишу або розкажу колись ширше; сих жнив є 4 громадян в Станіславі, (переч. „зо двох") решта навідуются що пару день, бо на Підгірю всюди близько, (переч. „? ?"), найкращий Тит Заячківський, підсудя у Тисьмениці під Станіславом, що в громадах сільських одним лиш люде журятся, щоб то кажуть, той Заячик тільки приіхав на комісию, тоб (переч. „громадське стало") наше сталоб на верха", а я слухаю тай собі мишлю, що такий практичний результат и така слава наших громадян у народі лучча, ніж „земляк-намістник" ніж (переч. „журнали") друкована теория у десять журналах! Станіславські громадяне називаются: Заклинський Леонид (переч. „голова, певняк, Гарасимовичі") и Роман, Герасимовичі Иляр и Теофиль, Терлецький, Гліджук, Лушпинський, Слюсарчук, 6 поповичів, 2 людські сини, всі гимназиясти. Тому Заячківському дружбитиму 12. Серпня в Микуличині, в глубоких горах, — а тоді и подам Вам опис нашого житя попівського. Попівство те в корені здорове, малоруське, має (переч. „своіх") своі відтіня політичні: настоящих руских(,) таких же полюсів, а найновіщими часами приобріло ще третю котерию людей, которі наівно признаются, що не знають, до якого вони народу належать, недовільні ні Словом ні Основою. На лихо патронат ляцький виховує скритих зтякників, (переч. „що") господарство? діти коштують, особливо дівчата, що и хороші а всі рівно таки старіются дівчатами, так густо, що аж жаль по домах бувати, дивитися, від тогди, коли поповичі (далі на тій самій стороні вгорі, суголов, із трьох рядків, котрі відлетіли, лишилися лише слова „зараз женилися" і кілька инчих, яких годі відчитати!)

(о милю)той іх має розпитати та розговорити. Оттут имена Станиславців: Голова: Леонид Заклинський, писар: Иляр Герасимович, Теофиль Герасимович, Роман Заклинський, Терлецький, Гліджук, Слюсарчук, Лушпинський, всі γимназиясти. По замістом В. Волошинюк, дяк записователь жив. слов. в Живачеві, в Коломийщині, и Заячківський судя повітовий в Тисьмениці, що на єго весілю дружбитиму за три неділі, тай сподіюсь Вам подати з описом того весілля образець житя нашого попівського. Сей молодий судя гарну собі здобув славу, що заєдно міркують наші люде поселах: „Колиб той Заяць приіхав на комісию, усе піде в лад“, (в процесі с поміщиком). Гадаю, що такий практичний результат почутя громадського один здоліє обернути недовірє народу до сурдутових у довірє кріпке, — що такий урядник між громадами більше важить ніж „земляк-намістник“ або друковані теориі у десяти журналах хотьби и наших. Граждан нам треба, людей викохати, а за ними буде гріш на журнали: оце проγрам кождоі с тих громад наших, що при кожлій γимназиі трівають. Про ті громади буде ще в свій час мова устна або листовна між нами. Тут досить сказати, що в них виховуютця самовільно хлопці, свіжі духом и тілом; пробуючись у словесности и вимові, у змаганях умових дебатами — учатця власну историю виключену або перекручену в школах; та записують пісні народні. Взаімна критика доглядає шкільноі науки (загально входять в громаду самі найздібніщі), и того, щоб фантазия котрого часом на згубні дороги не повела особливо в главі „о любови“, де гуцули ексцесують густо. От Вам один епизод с тоі глави. Коли на Йвана убирали наші хлопці пристол єго в церкві, на докір полякам, що свого Непомуцина патрона мають, забракло квітів. Тоіж хвилі, се в вечер діялося, нестало в церкві Филька Герасимовича, мов у воду впав. А се такий гарний хлопець, що лиш стій та дивися, що недиво, коли єго дівчата з вікон обсипують квітами, а найбільше тутешні старостянки, що коло самоі церкви іх садок. За годинку вертає Филько угинаючись під двома величенними китицями. Увесь цвітник сплёндрували ляшки́ для украінця та для нашого Ивана! С тим патроном γимназияльним знов своя история. Перед пять літами ми спротивились проті Яна Непомуцина, що сам один був патрон γимазияльний. В рік друга верства забунтувала γимназию и подала петицию, щоб для Русинів дано окремого Ивана, именно хрести́теля, що в ёго имя заключуютця побратимства у гуцулів. Все виходило з громади, так само, як рівночасно

лагодятця, на Службі псалми співати с переводу Шевченка.. На обряд лиш начинє и спосіб до впливу на молодіж, и немає єго в громадській проґрамі, — евангелием ім „Номиса приповідки“ тай казки Рудченка, що над їх 2. випуском друтся вони нині у Станіславі, перевели чисто розправу Товмачева[1]) з Вѣстника, та розбирають її у громаді.

Загальне жаданє поручено мині Вам донести: Просимо половину накладу теперішного збірника для нас и про решту світа, крім Росиі, вистачити чисто по українськи, без росийських присмаків у предмовах, увагах и цитатах; технічна трудність невелика булаби, надто ми сеі осени післалиби 100. левів титулом предплати на повстáючий збірник, чи на кошта такоі поправки.

Прошу мині в одвіті також написати, в який спосіб переведено в Росиі (в западних и южних губерніях) освободженє селян и їх увлащенє, чи наділенє землею; — бо мало знаємо о Росиі и загально, а в тім ділі специяльно поперекручували тутешні ляхи и кацапи́ так всі вісти, що ніколи дійти правди.

Вашого одвіту дожидаю с пильна в Станіславі „Mittlere Gasse N. $42^1/_4$“ и за лінивість свою каючись, обіцюю поправитись и відписувати живенько и доладніще, ніж сим листом, що нагородив краму́ усякого. Донесіть мині, як живете- трівaєте с цілим домом, на здоровлю, праці, та забаві, як маются Ваші пані и донечка, тай коли гадаєте покинути Німоту и німеччину, и вертати и гости́ти по наших Украінах, щоб хоть подивитись Вам на ті наші сині гори, що здоймаютця над Станіславом, та на ті Бистриці, гірські, бистрі, чисті, що єго обпасали, а тут и в мою хату загостити, раду Вам и отверту.

Тут и клонятся до Вас гуцулики Станіславці и Коломийці: „здорові нам були тай Богу милі!“

Низеньким поклоном клонюся и ручки́ цілую Вашій пані, и Вашу донечку стискаю, Вас здоровлю сердечним поздоровом.

Клонюся до п. Русова; а від всіх наших поклін посилаю до всіх земляків, що товаришують з Вами в Гайделберзі.

Мелітон Бучинський.

Станіславів 15. Серпня 1871.

---

[1]) Се б то: Драгоманова.

P. S.

Довідуюсь на Відень, що одна часть книжок для „Січи“ вже в дорозі с Київа у Відень.

Тако ж, що „Правду“ до Вас вислано зі Львова.

Проіззжі, що в мене гостили, Навроцький, Скородинський и Федорович, до Вас клонятця.

До 8. Жовтня буду в Станіславі. Потому у Відни.

Чи не чули чого про Іонина? У мене ніякої вісти.

На Львів в Одесу вертав з Відня оноді проф. гимн. Коновалів. Сидів всю зиму и літо у Відні, маючи ще з Одеси адрес „Січи“ и мою, та на лихо „медика“. Ото й не звідавшись у бюрі адресовім, хоть хотів пізнатись з нами, не пізнався. У Львові за те познакомився хороше.

Мел. Бучинський до Вол. Антоновича

(Чорнова[1]).

П.[2]) 2. N. 62

Лист до В. Б. Антоновича 3/9. 871.

Високоповажаний Добр.![3])

Слава[4]) вам, мужі Кияне, що ділом дбаєте за святу спадщину народу, за будучности єго поруку, за ниву словесну українську, що видавши твори її прислівями и казками, нині зуповний збірник пісень наших историчних лагодите, живу літопись Украіни с писаною поруч ставите! Приймайте в добру годину и сесь доклад до вашого виданя, що[5]) Вам с під Карпатів шлеся, доклад невеличкий и тому, що[6]) давнина наша [7]) по историі пасивна, у юнацькі пісні не богата и тому, що за короткий час від[8]) Липня до Вересня годі нам було більше [9]) записок по-

---

[1]) Писана чорнилом. [2]) Пакет, де Буч. первісно ховав ці чорнові. [3]) Далї а сар. перечеркнено: „Завізвані п. проф. М. П. Драгомановим поспішаємо с посилкою тим нашим докладом до того збірника пісень историчних, що готовитця нині під редак. Вашою в Київі. Нехай Кие маємо веслувати“. [4]) Далї переч. „мужам Киянам. [5]) Далї переч. „до вас“. [6]) Далї переч.: „в нас хоть и є история давнина та пасивна и неплідна“. [7]) Далї переч. „зітцівщина“. [8]) Далї переч. „Червня“. [9]) Далї ще раз „більше“.

бракувати крім тих що ми у Станіславі на похваті[1]) найшли. Та за перепискою и за порозумінём с тими людьми, що по жнивах назад до Львова и Відня[2]) повернуть маємо всю надію[3]) живо и не одну ще таку посилку як теперішна, на[4]) руки засилати, доки наближится за пару літ и до нас черга и[5]) видамо збірник всіх ліричних пісень українських, — нашою причиною и на власну руку[6]), — віддамо довг народ(ови) наш(ому), тай будем вмирати[7]).

Пісні отсі записані на Підгірю з уст людий неписьменних в літах 1866—1871[8]). Старались ми вірно віддати місцевий говір, зазначуючи місця записаня так, щоби колись можна за говором и племя кожне розграничити — розмалювати на карті[9]). Край, сторону місце и имя збирателя означені скороченями з доданим ключом (за прикладом пословиць Нолиса").

Залучаємо рівно и 24 казок[10]), и ласки Вашоі просимо[11]) 20 казок В. П. И. Рудченкови, задержавши до Свого збірника 4, историчних, прописаних окремо.

Клонится до Вас В. П. Добродію від гуцулів низеньким поклоном

М. О. Буч.

Адрес до мене (аж до 1. Жовтня[12]) від 1 Грудня до 1. Марта 1872. В Станіславі, при середній улиці N. 42. Від 1. Жовтня до 1. Грудня с. р. (переч. „Hörer der Rechte in Wien, Universitaet") étudiant en Droit á l' université de Vienne.

Декларація

Подписаный[13]) подаєть на адрес „Его Благородію Милостивому Государу Владиміру Бонифатьевичу Антоновичу, про-

---

[1]) Далї переч. „мали". [2]) Далї переч. „позіздятся". [3]) Далї переч. „не одну". [4]) Далї переч. „Ваші". [5]) Далї переч. „на свою руку". [6]) Далї переч. „доки народови нашому віддамо". [7]) Далї писано звич. оливцем. [8]) Далї переч. „записані вірно після". [9]) Далї переч.: „Залучаємо кромі спису хронолоґічного и ключ до відчитаня скорочень". [10]) Далї переч. „між ними 4 историчних окреме". [11]) Далї переч.: „ласки Вашоі передати іх Вп. П. И. Рудченкови до его виданя, коли Самим историчні казки не здадутся з них". [12]) Далї переч. „1871". [13]) Так!

фессору університета в Кіевѣ, (на Жилянской улицѣ) пакет, содержащій письма в с. 20. гульд. авст. валь.

Станиславовъ 22 Августа 1871

Мелитонъ О. Бучинскій
(в Галиціи) Станиславовѣ на Середной улицѣ N. 42.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою М. Бучинського написано зверху: „Одержав 7. Вересня 1871“.)

Гейдельбергъ, 31 Августа. 1871.
Untere Neckarstr. 9.

Высокоповажный Добродію,

Велике Вамъ спасибі за Ваше письмо, которого я ждавъ зъ немальмъ нетерпіннямъ, особливо одтого, що бажавъ зъ його де що пізнати и про теперешне политичне становище Галичины, про що тутка въ Німеччині овся не довідаешься. Хотя моя надія не сповнилась зо всіхъ боківъ, одначе все таки де що пізнавъ одъ Васъ, а про те, що більшъ мені потрібно було бъ, помъяну низче. —

Першимъ діломъ поговоримо про книжні стосунки. Довідався и я черезъ Русова, що Вамъ послано вже зъ Кіева килька книгъ, але не знаю скільки и яки, думаю жъ, що далеко не всі, про котрі мы зъ Вами вмовлялись, бо про йіхъ я писавъ въ Киевъ тільки зъ Гейдельберга[1]). Цей листъ мій запевне вже получено въ Киеві и, думаю, по йому буде скоре виповненіе, тимъ паче що Беренштаммъ (адресъ — въ Военную Гимназію, Вильгельму Людвиговичу) до $1/2$ Августа повернеться зъ Кавказу, куди вінъ йіздивъ (заверне и въ Чорноморье). Звісті Вашіи, що „Просвіта“ готова узять комиссію на продажу якъ нашихъ такъ и другихъ выданій дуже мене пораділи[2]). На счетъ формальності, — робіть, якъ знаете. Для мене и для всіхъ насъ се діло послідне. Боюсь я тільки одного, якъбы „Просьвіта“

---

[1]) Далї, після точки, перечеркнено „звісті Вашіи“. [2]) В оріґ. „пораділа“ !

не подивилась зъ недовіромъ на продажу книгъ писаннихъ по великоруські и не говорящихъ специально объ Украйіні. Бісові святоюрці нагнали[1]) ляку и недовіру! А въ тихъ видахъ, про які ми зъ Вами розмовляли, потрібно бъ було Галичанамъ знати[2]), чимъ морально живе Россія и въ йій и украйінці, бо, — якъ тамъ воно буде, — а теперь и украйінці на добру долю живуть письменностію, котру tant bien que mal можно звать и русскою и великорусскою. Я такъ скажу: коли вже Вамъ святоюрці несутъ на тому жъ язику гниль, то, не бійтесь: мы Вамъ подамо смашніше по середині, хотя и въ тій же формі. — До руки замічу, що я радъ бы написать становище и россійскои литературі въ Галиччині для ціейі послідніои, тільки не знаю, (чи) стане хто слухать, чі треба и куди послать до друку: Основи я овсі, почитай, не знаю. — Якъ що Вы дійшли до положительнаго чого съ „Просвітою", то одпишіть мені, куди, що и якъ прислать въ Львівъ, — а также и въ Відень, — а до того приложіть и библіографію галицку, по котрій бы можно було заказъ зробити изъ Киева.

Я ще въ Відні казавъ Вамъ, що найбільше пішовъ бы въ Россіи въ продажъ Федьковичъ. Жалко мені, що я не знаю його адресу, а то написавъ бы йому самъ. Теперь обертаюсь до Васъ съ питаніемъ: якъ Вы думаєте, чі згодився бъ вінъ на те, щобъ выдати у Киеві всі його твори, якъ поэтичні, такъ и прозаичні? Запевне, що для того треба буде маленький словничокъ додати. Що, якъ бы Вы запитали його о сімъ и його одвітъ мені дослали рівно з його всіми творами (я маю тільки I вып. поэзій). Я бы прочитавъ и вымітивъ бы незрозумні слова, — а чі Вы, чі хто другий написавъ бы поясненія. Слідъ бы було додати и біографію и патретъ. — Якъ бы тамъ не було зъ виданнемъ, а я для себе прошу Васъ добути мені Федьковича II и III випуски Поэзій и, що можно, зъ прозы, бо не можу я сповнити[3]) давнього заміру написати про його росправу до Вістника Европи. Для параллели я хотівъ бы Дідицького Конюшого[4]), Буй Туръ и друге, — а такожъ Читанку Торонского, яко образецъ излюбленнойі святоюрцями поэзіи. Овсі я не знакомий съ Шашкевичемъ, — для того и прошу Васъ помнянути книги мені дослати и скілько вони[5]) коштувати-

---

[1]) В оріґ. „нагняли". [2]) Далї перечеркнено „що". [3]) В оріґ. написано було зразу „вповнити", а потім „в" (перше) поправлено якось так, що годї відчитати. [4]) Далї переч. „Сон Кн.". [5]) Далї переч. „сто(їтв)".

муть одписати (коли можно, перевівши счотъ на талери), поки я ще в Гейдельберзі, зъ котрого я вийіду черезъ місяць до Франціи. („Правды", про котру Вы пишете, що вислана, я не получавъ, 1869[1])" рокъ; безъ його я не могу написать, якъ хотівъ, про нові появи въ малоруській беллетристиці).

Спасибі Вашимъ Станиславовцямъ за ласку и поклонъ а ще більше за те що готовлять, як пишете, этнографичні матеріали про гуцульскій край, который, уже и не знаю сказати, як мені хочется побачити. Прохавъ бы я, зробити библіографію, що було писано про гуцулівъ по руськи, чі по польски[2]), по німецьки, чі по якому. Можно бъ почати съ гуцулів те діло, про котре тежъ говорили мы зъ Вами, — сбіръ въ одну книгу этнографичнихъ и археологичнихъ розправъ галицкихъ, котрі по одній розбрелись такъ, что и Вашимъ трудно добути, не то намъ. Я писавъ у Киевъ, щобъ прислали кілька примірниківъ тихъ программъ, по котримъ отбувается экспедиция одъ Географичного Общества Чубинскимъ. Якъ би по йімъ добрать факти про гуцулівъ, то зъ прилогою росправъ выйшовъ би чималий томикъ. Поки що, якъ будете досилать які пісні, то чі не можно бъ було приложити и нотъ, бо въ насъ не мають понятія про музику горцівъ Вашихъ. Дуже бъ я жадавъ побачити громади молодіжі Вашіи, зъ котройі бажаємо робітниківъ для народу и його освіти[3]). Чувъ я одъ Русова и вивожу зъ Вашого письма, що молодіжъ займается и поэзіею. Я бъ осмілився подати два совіти: 1) старатись, щобъ у кождій громадці завести библіотеку, въ котрій бы булы, якъ можно, повнійше[4]) зібрані твори нашойі народнейі словесності, яко джерело найлучшого язика и народнього духу. 2) вчитись чужимъ язикамъ, звертаючи увагу найбільше на те, що близче и потрібнійше и нашій народности, — на прикладъ на народній эпосъ и[5]) популярні и дітьскі книги въ европейскихъ литературахъ. Я такъ думаю, — що коли вже ми стали „хлопскою" народностію, то разъ — вже й нікуди діться, — а въ другій у всій Европі не къ тому йде, щобъ панами робиться, а щобъ хлопами; значить и словесность намъ треба починать зъ низу и зъ низу: хто хоче переводить, той хай беретця за эпоси народні німецькій, итальянскій, испанскій, скандинавскій, Иліаду, казки Андерсена, Schwarzwalder Dorfgeschichten Ауэрбаха, La petite Fadette и т. п. Ж. Занда,

---

[1]) Зразу було „1868". [2]) В оріґ. „по попольски"! [3]) Далї переч. „Таким" чи „Також". [4]) В оріґ. „півнійше". [5]) Далї переч. „пед.".

Робинзона, расказы Жюля Верна и Моне, романы Эркмана-Шартріана[1]) де що Беранже и т. д. Цією дорогою вірніше доберемось и до Аристотеля и Шекспира и т. п., — а почавши зъ йіхъ можемо зостаться ні зъ чимъ. Це довга матерія, про котру почавши балакать(,) можно до ранку не кончить, та й[2]) лучше бъ про нейі поговорити діалогами, а не монологомъ на папері. —

Що, скажіть мені, зробили Ви зъ піснею Иліали Руданьского? Якъ шо вже вона надрукована, то прислали бъ[3]) Вы мені листківъ зо два: я би одинъ пославъ авторові въ Ялту въ Кримъ. (Таврич. губернія).

За Пана Товмачева радий и я, що його росправа кому небудь[4]) у пригоді стала. Посилаю и другу росправку того жъ автора про казки, котра при самихъ казкахъ тежъ може буде не безъ цікавости. Надрукована вона[5]) въ Вістнику Европи за сей рікъ у N 1. (замічу, що В. Е є лучшій россійскій журналъ и має коло 8000 пренумерантівъ). Вириваючи росправу про казки, пришлось, щобъ не половинить листівъ, одірвать ище друге и въ тімъ числі полемику зъ Катковимъ. Погляньте, якъ його чистять и побачите, що вінъ далеко не царь[6]) россійскойі печаті. Зъ того факта, що лучшій россійскій журналъ печатае росправи Т-ва, а такожъ зъ того, що зъ симпатіей къ украінскому движенію одкликается більшність россійскойі журналістики (журналы: В. Евр., Отечественныя Записки, Дѣло, газеты: Недѣля, С. Пет. Вѣд; — противъ журналъ: Русскій Вѣстн., изд. Катковъ, газеты: Моск. Вѣд.[7]) Биржевыя В. и Голосъ часомъ), — можете вивести, що діло[8]) цього движенія не такъ то безнадежно стойіть у Россіи, а коли погано, то, може, більшъ черезъ нашу неробочість, ніжъ черезъ гоненія. „Общественное мнѣніе“ не противъ украйінства, а противъ його де які правительственні роспоряженія, вызвані страхами 1863 г.[9]), доносами поляківъ и потімъ уже катковцівъ. Зъ тихъ распоряженій саме погане[10]): запрещеніе печатати по украйінски церковне и педагогичне, та[11]) и те должно впасти, якъ вийде общій законъ про печать, а його готовлять къ осенній сессіи

---

[1]) Від „Андерсена“ хтось підчеркнув оливцем сильно. [2]) Далї переч. „прія(тніще?)“. [3]) Далї переч. „вони“. [4]) Далї переч. „піш“ здобул“. [5]) Далї переч. „бул(а)“. [6]) Далї переч. „рус“. [7]) Далї переч. „и отчасти“ [8]) Далї переч. „украин“. [9]) Зразу було: „котрі вызвали по(ляки)“. [10]) Зразу було: „сами погані два“. [11]) Зразу бул: „да“.

государственнаго совіту. Найбільша же слабость украйінскаго движенія є въ тімъ, что воно мало опіралось на науку, — окрімъ творівъ Костомарова; — (за те получите „Отечествовѣденіе“, Южный Край, и побачите, що[1]) росправа про народность украйінску зроблена по Костомарову: „двѣ русскіі народности“). Цього то ради, — т. е. розсудивші, що науку ніхто не вбъе, та и вдарити не посміе, — а вона свого[2]) добивается, ми и постановили обернутись на чисто научну дорогу выдання и потімъ критики матеріалу для характеристики нашойі народности: казки, пісні, словарь, граматика.

У тісній звязі зъ нашимъ прямуваніемъ стойіть и те, що ми пишемо[3]) предмови въ виданняхъ нашихъ по великоруські, — чого Вы просите не робити зъ историчними[4]) піснями, — що (якъ було зъ предмовою до 1-го вип. Казокъ, переложенною у Правді) у Васъ[5]) розуміють такъ, буцімъ то цензура великоруська иначе не дозволя. Я розумію, що для Васъ мае важність чисто украйінська форма книги, — бо Ваши святоюрці обернули буквенну ріжницю въ политичний вопросъ. Для насъ же, — котрі не стойімъ на политичній основі(,) це трохи не такъ. Мы[6]) друкуемъ заголовку и предмову по великоруські,[7]) — въ знакъ того, що обертаемось до всіого учоного світу у Россіи (Кулишъ колись казавъ, шо його Зап. о Южной Руси більшъ роскупались въ Великій Руси, ніж въ Малій и я цьому вірю, бо зъ не дуже завзятихъ, а з такихъ, зъ якихъ состойіть масса публики, середніхъ, — де якій украйінець скаже: я й безъ йіхъ знаю свое, а великорусъ подума: а дай я подивлюсь, що то за хахли! — та й читаючого люду міжъ народомъ въ 34 миліонівъ більшъ, ніжъ міжъ 14 м., та ще й безъ двохъ столиць). Ні зъ якойі сторони намъ одрізувать ходъ нашому виданню въ Великій[8]) Руси[9]) и тамъ де читають по великоруські, т. е. и у иноземців, — не вигодно. Примічання и переводи слівъ тежъ ми мусимо робить по великоруські, — бо словника украйінского не маемо, и де які вымови зъ якойі небудь Тавриди я, полтавець, безъ переводу не розумію. Мы обертаемось до великоруськойі мови, якъ Вы до німецькойі и для себе

---

[1]) Далї переч. „стат(я)“. [2]). Далї переч. „кожного“. [3]) В оріґ. „пишему“! [4]) Далї переч. „дум(ами)“. [5]) Далї переч. „вино(дять)“? [6]) Далї перечь. „печ“(?) [7]) Далї переч. „для“. [8]) В оріґ. „Великіи“. [9]) Тут був зразу відсилач і внизу примітка: „Лисенка пісні де які не брали зъ за того, що пос“

часомъ[1]) и для другихъ обитателівъ Австріи и для всіого ученого сьвіта. А, — замітте, що теперечка цей послідній, — якъ я бачивъ у Будишині и Празі у славъянъ, въ Липску у Німцівъ и знаю по письмамъ зъ Англіи, — вчиться по великоруські, — и вцьять таки безъ нашого словника к(ото)рый все таки намъ найвигодніше спорядить съ толмаченіемъ на великорусській, яко намъ усімъ найзнакомитіший, й не доберется до нашойі суті. Ви скажете: не добереться и до[2]) казокъ, писень и т. д., — такъ якъ и до предмови. И такъ, — и ні! Скільки я мігъ замітить; найтрудніще въ славъянских языках не народній языкъ, а скованный интеллигенциєю, терминологія и т. п. Отъ куди треба найбільше словника, безъ коего не то чехъ, німець, та й петербургскій и московскій профессоръ насъ не розбере. — По всіому сказанному мы бъ готові були для Васъ (бо, кажу въ друге, у Васъ въ тому смислъ є) виготувать другу форму выданій, та тільки наврядъ: потрібна буде така типографська возня и трата грошей (100-ма левами тутъ не обійдетця) котра не[3]) окупится результатами: Вамъ не сходно признать великоруській язикъ домашнімъ (та й святоюрці на те не йдуть, та й не дойдуть, хоть би й хотіли), — а посередникомъ хто буде, чі великоруській, чі німецький(,) Вамъ усе одно по меньшій[4]) мірі. Такъ яко на посередника Вы й дивітся на великор. мову у нашихъ виданняхъ, — такъ и ми на йійі дивимся.

Теперь переходжу до Вашего питання про волю крестянъ у насъ и про наділи землею. Жалію дуже, що не маю підъ рукою ніякихъ числовихъ фактівъ, такъ що не можу написати Вамъ зъ потрібною півнотою. Завтра напишу у Россію до одного чоловічка, котрий зъ охотою зведе більшъ звістокъ Вамъ, ніжъ я. — Питаю[5]) Васъ, якъ Вы думаєте, чі не потрібна була бъ для Васъ росправа про строй крестьянства, земства и нового суда нашего, т. е. про ті три реформи, на котрихъ стойіть настояще и будуще Россіи и нашого краю? — Про судъ у Катеринославі вийшла брошюрка по украйінскі, — треба йійі видрати и Вамъ дослати. — А поки коротенько одпишу Вамъ про волю нашихъ селянъ.

---

[1]) В оріґ. виходило би: „и для часомъ себе“, бо „часомъ“ дописано пізніще, зверху, та, через поквап. заведено між „для“ і „себе“. [2]) Далї переч. „содер(жанія)“. [3]) Далї переч. „стан(е?)“. [4]) Слово „меньшій“ підчеркнено звич. оливцем — бачиться, М. Бучинським, що очивидячки не міг його прочитати. [5]) Зразу зам. ост. 2 слів було „мимоходо(м)“.

Тому ділу положено начало въ Югозап. краю (губ. Кіевск., Волынск., Подольск.) іще въ 1847 и въ 1848 г. такъ званимъ инвентарнимъ положеніемъ. Генер.-губ. Бибиковъ (котрий въ молодості трохи помазався духомъ Декабристівъ) окромъ деспотізму, бувъ чоловікъ розумний и замітивъ, що одними полицейскими мірами и репрессаліями зъ ляхами нічого не вдієшь, а треба опертись на народъ и дать йому волю одъ ляхівъ. — До його прийіхавъ разъ панъ и почавъ річь по французски. — Я русскій, отвітивъ Б—овъ, и прошу Васъ говорить мнѣ по русски. — Я не мóгу по русску. — А как же Вы говорите съ Вашими крестьянами? — А то по просту. — Ну, говорите и мнѣ по прòсту, я такой же русскій, как и Ваши крестьяне!—) Представив Б. Николаю I, но цей 30 літъ сбірався освободити крестьянъ, та все не зібрався, боявсь, якъ бы не примішались до цього діла „язвы западнихъ безумій". Насилу згодився на половинну міру для западныхъ крайівъ, т. е. на инвентарне положеніе. По цьому положенію треба було сохранити крестьянамъ у пользованіе землю, котра була у йіхъ съ 1817 г. и котройі поміщикъ одібрати вже не мігъ. За ту землю крестьяне мусили одбувати роботу не більшъ 3 днівъ въ тиждень по особому росписанію, превисить котре панъ не мавъ права. Въ количество землі уходили и ліси и пасовиска, за котрі крестьяне одбували роботу те жъ по росписанію. Землі за крестьянами записано було не мало, — бо счетъ ишовъ съ 1817 г. (за 30 л. сложність). Де-де прозорливі пани постарались вменьшить землю, щобъ на случай буде конечна воля, меньше одійшло крестьянамъ, а де то й ще прибавили, щобъ мати право більші роботи записати. Звісно, що все таки инвентарі виповнялись плохо, бо берігъ ихъ исправникъ, та становый приставъ, а ихъ можно було купить. Ті инвентарі згодились, яко идея для конечного наділа, якій наставъ недавно. Коли при Ал. II дуже начали толкуваться про „волю", то пани литовски (Ков., Гродн., Вил.), яко народъ догадливий и зъ остзейскими німцями сусіди, — надумались сами просити о скорійшимъ освобожденіи крестьянъ. Въ йіхъ були тежъ правила подібні нашимъ инвентарямъ и вони боялись, щобъ уся земля крестянска не одійшла крестянамъ, та й задумали волю таку, якъ у остзейцівъ (що вкрали всю Bauernland въ 1811 г.) и въ Царстві Польскімъ (1817—1818 г.), — про що подали адреси Цареві. Цей одвітивъ имъ рескриптомъ 1857 г. 20 Ноября(,) котримъ призвавъ усе дворянство имперіи къ обсуж-

денію вопроса объ улучшеніи быта помѣщичьихъ крестянъ. Рескриптъ той висказавъ принципъ, що земля естъ неприкосновенная собственность помѣщиковъ, но може буть предоставлена крестьянамъ за викупъ. Рескрипти призивали дворянъ вибрать по „уѣздамъ“ (Kreis, по старому украйінскому Повітъ) членів губернскихъ комитетівъ для написанія „мнѣній по устройству быта помѣщичьихъ крестьянъ“. Пани на лівімъ боці Дніпра, по безграмотності, вибрали більшъ тихъ, що грамотнищі були, т. е. молодшихъ и вчившихся въ університетахъ, — а ці не представляли ихъ мнѣній, такъ що дворяне хотіли, щобъ землі не давать, а коли дать, то за високий викупъ, — а въ комитетахъ признали наділъ и за не дуже високу плату. Изъ губернскихъ комитетівъ зоставився центральний въ Петербурзі, у котрому не глядючі на всі интриги, більшність стала за наділъ. На тімъ же стоявъ и предсідатель його Ростовцевъ, котрий хотівъ загладить гріхъ доносу на Декабрістівъ, — и царь. Правобережні пани ті підтасовали губернскі комитети по своему и въ столицяхъ агитовали, та нічого не вдіяли. Тоді, конечно, панамъ всімъ, а особенно западнимъ осталось старатись[1]) взяти свое при виповненіи эманципаціи. Манифестъ про эманципацію и Положенія о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крѣпостной зависимости (особе для 34 Великор., новороссійскихъ (Херс. Екатер., Таврич. губ.) и бѣлорусскихъ губерній, особе для малорусскихъ, т. е. Черниг., Полт. и части Харьк., особе для Югозападного края, т. е. кіевск., Пол., под. губ. и особе для сѣверозападн., т. е. Ковенск., гродн., виленск. минской, и части витебск. губ.) обнародованы 19 Февр. 1861 г. (по счастію въ тутешній руській читальні у великому запустінію найшовъ я и Положенія, такъ що могу з більшею фактичністію росказати дальшъ.

Головнимъ принципомъ наділа крестьянъ землею була та идея, що крестьяне були представлени государствомъ панамъ не яко собственность, а яко[2]) наслідственні арендатори землі, (которойі minimum бувъ и давно опреділенъ закономъ) — котру теперь государство викуповуе одъ панівъ, — такъ що предполагалось(,) щобъ у крестьян після эманципаціи не осталось землі меньше ніжъ було. Зъ цього головнішъ

---

[1]) Зразу було „налягти“. [2]) Далї переч. „вільні“.

(а ще изъ другихъ причинъ[1]) вийшла і різниця у наділі и його условіяхъ по разнимъ містамъ. Народність южноруська населяе ті губерніи, котрі[2]) підходять підъ положеніе великорусько-новороссійске (часть Воронежскойі, Курскойі, Харьківской, — Херсоньска, Катериносл., Таврическа), Малоруське (друга часть Харьк., Черниг., Полт.) и югозападне.

Подивимось же на условія наділа по всімъ цимъ краямъ. По переду скажу про наділъ усадьбами. Вони на всі полоси имперіи підведени[3]) підъ чотирі[4]) категоріи: а) за котрі крестьяне платять оброку не болѣе 1 р. 50 коп. b) — не більшъ 2 р. 50, c) не більшъ — 3 р. 50 и d) — коли усадьби мають особенні вигоди то більшъ 3 р. 50 коп. Це рідкость. Коли хрестьяне зхотять викупить усадьби, то[5]) оцінка робиться помноженіемъ оброка на 16 р. 67 коп., — такъ що середня усадьба (хата и съ $^1/_2$ десятины, моргъ, огороду) викуплялась за 41 р. 67$^1/_2$ коп. Сообразно загальному[6]) урядненію викупа казна видає поміщику $^4/_5$ тиі сумми викупнимъ пятипроцентнимъ свідітильствомъ, а хрестьяне платять 49 годъ по 6% сумми на погашеніе цього долгу. $^1/_5$ предоставляеться платить по соглашенію обоюдному прямо поміщику. Багато одказалось одъ цього прибавка, — якъ про те буде річъ низче.

Полеві наділи и ихъ условія разнообразяться більше по різнимъ частямъ Россіи. — Положеніе великоруське[7]) составлялось підъ дужимъ[8]) впливомъ паньскихъ тенденцій, для того що пани тамъ крупніщі, сидять по столицямъ, земля не дуже гарна, а часомъ и дуже погана, багато люду заробляло гроші по отхожимъ промисламъ и платило панамъ оброки. При наділі крестьянъ малось у виду, щобъ пани за землю получали те, що мали оброкъ зъ души. Для того оцінка землі и способъ роскладки[9]) тійі оцінки узятый для крестьянъ дуже невигодний. Для порівнання приведу приміръ зъ Ярославскій губерніи. Висчій наділъ на душу тамъ положено[10]) 4 десятины (8 морг.) оброку за йіхъ 10 р., значить 2 р. 50 коп. за десятину (стільки и въ Полтавскій губерніи, де земля не въ приміръ лучша). Це вже одно не сходно, — а друге: коли у пользованіи крестьянъ

---

[1]) Остатну скобку — з правого боку — Др—в забув дати. [2]) Далї переч. „ухо(дять)“. [3]) Далї переч. „на“. [4]) Зразу було: „три“. [5]) Далї переч. „платять“. [6]) В оріґ. „загальниму“! [7]) Зразу було „Положеніемъ великоруськимъ“. [8]) В оріґ. „дуживъ“! [9]) Далї переч. „землі“. [10]) Далї переч. „10“.

не було стільки землі, то расчетъ робиться такъ: за перву десятину платять 5 р., за другу 2 р. 50 к., за третю и четверту по 1 р. 25 к., т. е. за меньшій душевий наділъ — 2 дес. крестьян(и)нъ заплатить по оброку $7^1/_2$ рублівъ, а коли сімъя въ 4 душі, то вийде не легко. Замітте, що арендна ціна въ такихъ губерніяхъ низче у $^1/_2$ викупнойі[1]). (Процесъ росчоту выкупа полевойі землі подібенъ усадебному, т. е. оброкъ помножается на 16 р. 67 к.) По великоруському положенію, якъ бачили, зроблена эманципація и въ Новороссіи, части Харьківскій губерніи и на півночъ черниговскій. Приведу Вамъ числа про Новороссію и Харьковщину: въ йіхъ наділъ на душу положено отъ 3 до 4 десятинъ, — глядючі по полосі, оброкъ 9 р., т. е. отъ 3 до $2^1/_4$ (Екатериносл.), а въ Таврич. 5 десятинъ за туже ціну. Роскладка, коли меньше землі було у крестьянъ, ніжъ по 3—4 десятины(,) робится подібно Ярославскому(,) но все таки легче[2]): за перву десятину 4 р., а остальні 5 р. на 3 десятини по 1 р. 67 к. Но такъ якъ въ цихъ краяхъ земля добра и зъ годомъ дорожае, то крестьяне ще виносять такій наділъ. А отъ у Черниговщині на північній йійі части (Суражскій, Мглинскій повіти) погано. У земстві чорніговскому вже підняли питанне, щобъ прохати урядъ о пониженіи викупнихъ платежівъ. —

Въ Малороссіи (proprement dite), т. е. Чорн., Полт., $^1/_2$ Харьк. висшій душевий наділъ положено $4^1/_2$ дес. (у лісніхъ черн. повітахъ и степовихъ Харьк., за характеристичну полосу треба брати Полтавску губер(н)ію и прилегающу до нейі половину Черниг., де висчій наділъ на душу $2^3/_4$ десятини, за котрі положено роботи на 1 десятину або оброку 2 р. 50 к. — Низчій наділъ $^1/_2$ висчого. На викупъ, значить, прийдетця десятина въ Малороссіи середнімъ числомъ 41 р. $67^1/_2$ к. зъ котрихъ $^4/_5$ дае урядъ на условіяхъ, які описани при всадьбахъ. Щобъ вже безпрепятственно говорити про югозападний край(,) теперъ роскажу, якъ установленъ процесъ перехода крестьянъ на викупъ, черезъ що у Малороссіи більшъ $^3/_4$ землі крестьянскій вже викуплено. При освобожденіи крестьянъ особимъ урядомъ (а) мировий посредникъ по 2—3 на повітъ изъ дворянъ, назначаемихъ по соглашенію губернаторомъ съ пред-

---

[1]) Далї переч. „По великоруському". [2]) Ост. скобку — з правого боку — Др—в забув дати; „таки" ставлю я, бо в оріґ. написано „тали"!

водителемъ дворянства — (маршалъ, виборний) b) мировий съѣздъ зъ посредниківъ, c) губернске по крестьянскимъ діламъ присутствіе изъ предвод. губер(н)скаго, членовъ отъ правительства и депутатівъ одъ дворянъ) составляется у присутствіи крестьянъ и поміщика посредникомъ уставная грамота, по котрій опреділено число усадебній и полевій землі и повинності крестьянъ, котрі могутъ вибірать чі оброкъ, чі[1]) панщину (по расписанію днівъ). Панщину могутъ постановить тількі на 3 года, після чого могутъ зновъ установить договоръ зъ паномъ. Коли пішли на оброкъ, то могуть перейти на викупъ, — котрий тоді и капитализіруется изъ оброка показаннымъ способомъ. Оброкъ установляется (якъ и панщина) добровольнимъ уговоромъ крестьянъ съ паномъ въ границяхъ однако Положенія. Но панъ може заставить крестьянъ викупити землю, коли одречеться одъ $^1/_5$ плати, негарантируемойі правительствомъ[2]). Такъ якъ багато панівъ позакладали маєтки у государствен(н)ий банкъ, а Положеніе позволяло вичитувать долгъ банку зъ викупнойі сумми, то для ликвидаціи многі пани прибігли до одреченія одъ $^1/_5$ части плати, тільки бъ побудити крестьянъ пітти на викупъ[3]), котрого часто крестьяне не хотіли, якъ не хотіли и овсі брати уставнихъ грамотъ, не вірючі ні посредникамъ, ні другому урядові и ожидаючі „новойі“, „настоящойі“ волі, одъ „самого царя“, „случного часу“ и т. п. Якъ можете судити(,) у цьому ділі велику ролю мали посредники мирові: одъ йіхъ багато зависіло, однести въ яку категорію усадьбу, одшукати, якій бувъ перше наділъ крестьянъ, активностію чи пассівностію повліяти на одказъ пана одъ добавочнойі, т. е. $^1/_5$ долі викупнойі плати, одрізка вигона, гарного прогону для скота до водопою (бо Положеніе давало крестьянамъ право на вигонъ чі общій зъ паномъ, чі окрімний, водопой тежъ панъ повиненъ бувъ чі дати свій, чі встройіти новий, и тоді одвести удобний прогонъ и т. д.) Лісу въ чорноземній полосі крестьянамъ въ загалі не положено, окрімъ кустарнихъ зарослівъ на йіхъ земляхъ, и тихъ лісніхъ участківъ, котрі були у пользованію окрімнихъ сімей крестьянскихъ, но тамъ, де крестьяне пользовались дровами и валежникомъ, тамъ на пана возложено давать за повинность, опреділенну въ грамоті, крестьянамъ топливо 9 годъ. Одъ посредника зави-

---

[1]) Далї переч. „барщину“. [2]) Далї переч. „и удовольствіе“. [3]) Далї переч. (після первісної точки): „Якъ можна судити“.

сіло багато опреділенне[1]) якъ факта пользованія, такъ и размірa повинності, а то и уговоръ пана одвести лучше крестьянамъ частину ліса въ владиніе за мість 9 літнейі неопреділенности и т. д. и т. д. Запевне, що посредники були всякі. Такъ якъ вони були зъ поміщиківъ, то дуже свойіхъ не обиділи, но спасибі тому, що наші свійскі пани не дуже солідарні и дуже сильнаго давленія на посредниківъ зробити не могли, а такожъ тому, що все таки міжъ панами була партія чесного люду, найбільшъ зъ учившихся по университетамъ, — то тамъ то сямъ посередники були добрі, а у[2]) загалі у Малороссіи и въ Новоросіи посередники не такъ ловко воспользовались слабими боками Положенія, якъ більшъ солідарні міжъ собою и хитріщі пани западного крайю. Одна изъ самихъ темныхъ сторонъ Положенія було то, що воно, — держучись принципа легитимизма, давало усадьбу и землю тільки тімъ крестьянамъ, котрі йійі мали, а по тому лішила йійі дворовихъ. Оберегаючи интереси промишленности поміщика, Положеніе признало дворовими усадьбами не тілько кухні и т. п. при панскому домі, де жила лакейска челядь, но и окрімні хати при млинахъ, пасікахъ[3]), клуняхъ и т. п. А це, не зависимо (від) того, що у двіръ узяті були случайно и недавно узяті люде, котрі часто, побувши годівъ 5—10 дворовими(,) робились упьять селянами, а коли панъ живъ не въ городі, то иноді и такъ мали частину землі, — такъ окрімъ того люде, живші при млинахъ и т. п., уже овсі були такі, якъ и другі селяне. Кажучи загально, — по недавньому заведенію (чі лучше сказати организаціи легальнойі) крепацтва въ Малороссіи (бо задовго до Катерини вже складувався обичаемъ хазяйскій строй подібний до крепацтва почти зъ самого Хмільницького), и по мілкоті панства малорусскаго (переробившагося зъ козацькойі старшини) у насъ не завелось того окрімного сословія дворовихъ, яке у Великій Руси стало зъ[4]) холопівъ, котрі розличаются закономъ ище въ XVII в., и котрі иноді одірвались[5]) одъ крестьянства хліборобного ремеснимъ знаніемъ, котре пани йімъ давали, щобъ більшъ оброку брати. Зъ цього усього для нашихъ дворовихъ, т. е тихъ(,) котрихъ застукало у дворі панскимъ Положеніе, а то й тихъ, кого панъ неправедно записавъ у дворові, — лішеніе усадьби и землі

---

[1]) Себ то: „опреділенне". [2]) Далї переч. „общімъ". [3]) В оріґ. „пасікакъ"! [4]) Далї переч. „хло(півъ). [5]) Так, виразно; але може мало бути написано „одрізнялись".

було великою обидою. У послідні часи та обида загальна и де які почастні, ставшийі при уводі уставнихъ граматъ, трохи поправлені виселеніемъ на Кавказъ, по Кубані, (де черезъ те убільшается малоруській элементъ, занесений чорноморскими козаками) и инши южні крайі. Коли до цього прибавите, що на земляхъ казеннихъ такъ звані государственні крестьяне освобожени на условіяхъ далеко легшихъ ніжъ панскі, а такожъ що въ черниговскій и полтавскій губерніи не переводились т. зв. малороссійски козаки, т. е. люде звіку вольні и съ землею, котрі инші (звісно не всі) мають землі десятинъ одъ 10 до 500 и більшъ, — то можно позволити собі сказати, что у загалі взятий сельскій людъ у Малороссіи стойіть у положеніи изъ лучшихъ у Россіи и, — зъ экономичного боку, не зъ худшихъ у Европі[1]). Теперъ, якъ уже панскі крестьяне найбільшъ стали „собственниками", то прежне окрімне[2]) діленіе крестьянъ бывшихъ крепаківъ, казеннихъ и козаківъ на волості[3]), а заведено (по плану Положенія) загальне волостне управленіе для всіхъ селянъ, при чімъ волость вибіра собі старшину[4]) и судъ волостний. Видача свідітельствъ на одходъ, стверженіе договорівъ по найму и т. п. діла сельскі[5]) відає выборне волостне правленіе, а спори — судъ. Поміщики всякойі вотчинной полицийіи лишени. Зміня старшину по представленію посредника тільки губернске по крестьянскимъ діламъ присутствіе. Волость ділиться на села, — котрі мають сельскі сходи, сельскихъ старостъ[6]) и суди, тежъ виборні. Надъ нимі надзирає Мировий Съіздъ. — Багато мілкихъ ділъ — по наймамъ, выпасамъ и т. п. панамъ приходится вести черезъ волостні и сельскі управи и такимъ образомъ сходиться зъ народомъ и зависіть одъ його рішенія. По троху пани привикають кончать діла въ селахъ, а иноді (яке небудь свідітельство) и за свойіми ділами обертаются до сельскихъ управъ, яко близчихъ. Есть таки, що желають допущенія и йіхъ у члени волості, — якъ зроблено у Польщі, де зъ 1864 р. всі жителі гмини — члени йійі.

---

[1]) Арендна плата зъ десятини въ годъ теперъ въ Полт. губ. $3^1/_2$—5 р., середн. числомъ 4 р., а оброкъ за викупъ, якъ бачили 2 р. 50 к., которі платючі (а коли безъ $^1/_5$ части то 1 р. 98 к.) крестьяниъ черезъ 49 годъ стае повнимъ володаремъ землі. (—М. Др.) [2]) Зразу було „волосне". [3]) Хибує слова „скасовано", чи як. [4]) Зразу було „старшину голову". [5]) Далї переч. „рі(шає)". [6]) Зразу було „старшинъ".

Злитію сословій помага земска реформа[1]) городска и судебна, про котрі коротко скажу далі. —

Для югозападнихъ губерній вийшло особе Положеніе, приближенне до инвентарнихъ правилъ 1847 и 1848 г. Перша одмінність югозападного краю состойіть у способі одчисленія землі на крестьянъ: у Великій Руси[2]) общинне владіннє землею и кругова порука; земля отділяется на всю громаду по числу душъ, — а тамъ міръ (громада) ділить сама землю у пользованіе крестьянамъ; въ Малороссіи владіннє[3]) наслідственне и тамъ законодательство хотіло отдать кожній сімъйі те, що було у нейі за крепацтва, а на ділі в(и)йшло, що кожна сімъя получила чі вишчій, чі низчій душовий наділъ; въ югозаднімъ краю тежъ владіннє[4]) наслідственне и законодатель хотівъ задержать кожному батьківске, що легче було добиться, бо тутъ були писані акти, т. е инвевтарі. Инвентарі розличають крестьянъ a) плуговихъ (четвернихъ), т. е. маючихъ 4 волівъ и оброблявшихъ свойі и паньскі землі свойімъ плугомъ, b) тяглихъ (2 воли) c) пішихъ (мавшихъ скотъ одъ пана) и d) огородниківъ. Більшність були пішi, — на котрихъ причиталось землі на сімъю (участокъ) $4^1/_2$ десятини и низче у лучшій полосі (Подоль и югъ Кіевскойі, до $9^1/_2$ дес. у худшій — лісній (північний бікъ Волыни). Увесь Югоз. край ділится Положеніелъ и инвентарями на 9 полосъ:

	Піший наділъ — оброкъ за дес.	
У I-й полосі: Кіевская г. Югъ (Каневск., Черкасс., Чигир. и Звенигородск. пов. и Подольска — окрімъ Балтск. повіта	$4^1/_2$ и меньше десят.	3 р. 50 коп.
II — Югъ Волинск. губ. — Староконст. п., Ю. З Кременецк., югъ Житом., Н. Вол., Заславск., Острожск. —	$4^1/_2$	3 р. 10 к.
III Середина Киевск. губ., Под.— Балтск. пов. — окрімъ пограничн. съ Херс. губ.	$4^1/_2$—$5^1/_2$ д.	2 р. 70
IV Югъ Балтск. повіта	$5^1/_2$—6 д.	2 р. 50
V Волинь погряниці зъ Галиччиною и Польш. (Югъ Влад. пов., Луцкого, Ровенскаго, Дубенскій окрімъ північн.		

---

[1]) Далі перечеркнено: „(управа и собранія гласнихъ повітові „губер“. [2]) Далї переч. „признае“. [3]) В оріґ. через помилку, „владіннє“. [4]) Владіннє.

	Піший наділъ	— оброкъ за дес.
крайка, Півн. край Заславск., Півн. Зах. часть Остр. и Заходня Кремінецк.	6—7 д.	2
VI[1]) Край Кіевск. губ. (пов. Радом., $^1/_2$ (Скв. и ?[2]) —) до дороги Житомірскойі —[3])	$7—7^1/_2$	2
VII и VIII — Кіевска губ. на півночъ одъ Житом. дор. и північні полоси Волинскойі, окрімъ названнихъ у IX.	$7^1/_2—9^1/_2$	1 р. 60 1 р. 50
IX Овручскій и Ковельскій повіти Вол. губ. и ще де які худші лісно-болігні части Волині —	більшъ $9^1/_2$	1 р. 35

Піші участки це більшність, — звісно, тяглі и плугові — мали більшъ и землі — и більшъ получили. — За усадьбу Положеніе счита 102 р. за десятину простойі сельскойі усадебнойі земли (оброку 5 р 10 коп.), 102—240 р. за містечкову зъ більшими вигодами; більшъ 240 р. назначено за черезвичайні вигоди. До якойі категоріи однести усадьбу — діло мировихъ учрежденій, але Положеніе не дозволя брати оброку більшъ 5% оцінки и щобъ платежъ бувъ більшъ чиншу, котрий платився попереду. У містечкахъ торгъ на площаді коло крестьянскихъ хатъ и въ хатахъ крестьянамъ воленъ[4]) и въ селахъ подавно крестьяне мають право одкривать напр. шинки и видавать розрішеніе другимъ[5]).

У наділі крестьянамъ полагаются и сінокоси. Про ліси такі положення: ст. 17) — Лѣсные участки, состоящіе въ постоянномъ пользованіи крестьянскихъ дворовъ и вошедшіе въ составъ мірской земли (по инвентарямъ) остаются за крестьянами. Ст. 18 Господскіе лѣса, хотя бы крестьянамъ отведены были въ оныхъ покосы, остаются въ исключительномъ распоряженіи помѣщика, — но крестьяне впредь до разграниченія или разверстанія къ однімъ мѣстамъ угодій мірскихъ и господскихъ сохраняютъ право производить въ нихъ покосъ. — Про водопои и т. п. дивиться вище. —

Якъ бачите, Положеніе хотіло сохранити за крестьянами statu quo по части всякихъ угодій, тільки съ тимъ, щобъ могли крестьяне йіхъ викупити, або, по соглашенію съ паномъ, —

---

[1]) Далї переч. „північн". [2]) Годї відчитати. [3]) Далї, а сар., „Сѣверна по(лоса)". [4]) Далї, після „въ", переч.: „силу чого теперъ вони дають — раз могуть да". [5]) Крестьянскі садки, пасіки, огороди и т. п. за чертою села считаются не якъ усадьба, а яко полевий наділъ. (— М. Др.)

отділити одъ паньскихъ угодій. Положеніе предписивало посредникамъ, при вводі уставнихъ грамотъ „удостовірятись, при помощі планівъ, а особенно черезъ опросъ сусідніхъ сторонніхъ крестьянъ и другихъ лицъ: чі не вменьшилось у маєтку число дворівъ, наділеннихъ землею, противъ числа, показанного у инвентарі, чі не[1]) вкорочена[2]) міра пішихъ і тяглихъ участківъ, чі не переведено яке число хозяевъ изъ плуговихъ у тяглі, зъ тяглихъ у піші и т. д. — Уменьшать міру землі громадськойі дозволено тільки по добровольному соглашенію и то сробленному при посторонніхъ свідкахъ и съ великими ограниченіями, изъ котрихъ найважніще те, що громада тоді може одріктись одъ части землі, якъ у нейі все таки остается часть рівна помноженному на число дворівъ minimum'у пішого участка, що зветця коренний наділъ.

Отъ тутъ то и показали свою ловкость посередники зъ поляківъ. Метою йіхъ було зробить уставну грамоту, якъ можно дальше одъ инвентарівъ, т. е. вменьшити число землі и угодій крестьянскихъ, — для чого у полі, лісахъ, пасьбахъ и т. д. не гляділи на те, що було крестьянске давно, а писали, що хотіли, а часомъ пускали грамоти по добровольному, буцімъ то, соглашенію, що давало ще більшу волю робити грамоту не вважаючи на инвентарі. Звісно(,) зъ цього виходили то тамъ то сямъ неудовольствія крестьянъ, котрі не обходились безъ призива війскъ. Найбільшъ посередники, маршали, депутати були зъ ляхівъ, а котрі були и православні, то, за малою частію(,) туди жъ тягли. У очахъ крестьянъ це все були ляхи-пани, котрі не ту волю запровадять, що одъ царя прийшла. А такъ якъ вони бачили, що ляхи готовлять повстаннє, то не трудно було йімъ дійти до того, що ляхи зъ тимъ и бунтуются противъ царя, що вінъ людямъ добра хоче. Зъ того почали и сами крестьяне готовиться до войни и стали кувать по ночамъ у кузняхъ ножі, списи і т. п. Администрація конфискувала оружіе и у ляхівъ и у крестьянъ. Къ весні 1863 г. почали посередники доносить, що духъ неповиновія и буйства распространяется міжъ крестьянами и грозить открытимъ бунтомъ. Въ силу такихъ донесеній кіевскій губернаторъ пославъ у обйіздъ члена губернскаго присутствія по крестьянскимъ діламъ по селамъ съ правомъ требувать военну силу противъ крестьянъ. Указъ про це підписанъ 25 Апр.

---

[1]) Далї переч. „вме". [2]) Далї переч. „размірь".

а 27 началось повстанне[1]) поляківъ. Крестьяне скрізь перевязали повстанцівъ, зъ котрими войско мало діло тільки у 3 місцяхъ. Посередники, — по расчотамъ котрихъ войско мусило усмирять бунтъ крестьянъ, — стали подавать донесенія, що тамъ то и тамъ (де крестьяне забрали повстанцівъ) произошли взриви неповиновенія крестьянъ помѣщикамъ и посредникамъ..... Одновременно зъ доносами на крестьянъ шли[2]) доноси на хлопоманівъ, alias украйнофілівъ, котрі то и суть причина дурного духу крестьянъ, та ще у добавокъ и замишляють одторженіе Южной Россіи одъ государства. Іще, якъ тількі збірався у Киеві комитетъ для написанія предположеній объ освобожденіи крестьянъ у 1858 році, — то його члени подали жалобу на Граматку Куліша, якъ на демагогичну. Потімъ шли доноси на Антоновича и кіевску громаду хлопоманівъ, а передъ самою рухавкою 1863 г. кіевскій губернскій маршалъ подававъ прошеніе о знесеніи могили Шевченка, яко центра хлопоманскойі агитаціи. Подольскі дворяне, подавшіе адресъ о присоединеніи йіхъ до Царства Польского оправдувались у сенаті на суді тімъ, що йімъ буде у Польщі безопасніше одъ свіріпствующихъ у югозаднімъ краю хлопоманівъ, — котрихъ мета — уманска різня 1769 г. и коліівщина.

На другий день кінця короткодневнойі польскойі рухавки кіевскій генералъ-губернаторъ Анненковъ говоривъ: „ми покончили съ подавленіемъ нічтожнаго польскаго бунта, но визвали силу, гораздо большую — народъ, за которимъ стоитъ партія гораздо опаснѣйшая — украйнофілы“ (котрихъ якъ разъ тоді Катковъ поражавъ, яко пособниківъ поляківъ). Нічтожна дурость одного кружка у Переяславі, котрі у пьяному виді мололи де що и були арестовані полякомъ-исправникомъ(,) дала зачіпку Анненкову висказувати и у Петербургъ, що теперъ страшні не поляки, а украйнофило-хлопомани! — Польскі дуки коло Кіева не стояли за повстанцівъ: нехай и вішають, особливо, коли у голови поставлені були прості люде, тілько бъ по крестьянскому ділу осталось по старому. Тімъ часомъ Муравьевъ у Вільні дойшовъ до того жъ, що и Бибиковъ, т. е. що безъ реальнаго освобожденія крестьянъ руській элементъ у западному краю не буде кріпокъ, пустивъ дві міри:[3]) а) немедленное прекращеніе обязательнихъ отношеній

---

[1]) Повстанне. [2]) Далї переч. „такови(?) что“. [3]) Далї переч. „а) загальне и моментальне зничтоженіе“.

крестьянъ къ помѣщикамъ, т. е. хоть би де крестьяне по грамоті ище одробляли за землю и усадьбу панщиною, то вона зноситься, и крестьяне значить усі робляться оброчними, но платять оброкъ не пану, а въ казну, котра вже платить пану, т. е. b) обязательний и общій викупъ крестьянскихъ земель. А ці дві міри повели третю: c) повірку уставнихъ грамотъ. За Вильною пішовъ нехотя и Киевъ, — и тамъ[1]) зроблено повірочні коммисіи. У голові кіевскойі поставлено багатого пана кіевскойі и малороссійскихъ губерній Галагана. Поставленіе повірочнихъ комиссій повело переборъ состава мировихъ посередниківъ и удаленіе зъ його поляківъ. На місто йіхъ налізло багато усякойі калічі, но не мало и путнихъ, не мало университетскойі молодіжі, котру поляки винили въ хлопоманіи. А тутъ ище й самъ Галаганъ колись водивсь зъ Кулишемъ и въ 1857 р. видавъ Украйінскі пісні — значить, є зачіпка и всю комиссію винити у хлопоманіи. Щобъ йійі перекинути, пойіхали Анненковъ и Кіевскій губернскій маршалъ Хорватъ у Петербургъ, — а передъ тимъ, щобъ показать, що „ми бунтовщиківъ не милуемъ", повісили у Киеві университетского берейтора Ольшанского, котрій бувъ якобъ то начальникомъ конниці у рухавці, — и для страху повезли у Петербургъ экс-гимназиста 6 класса Синегуба, предводителя великого малоруського повстання у Переяславскімъ повіті.

Одначе Синегуба хоть заперли у III одділеніи, (де зъ нимъ бились годівъ 2 и не могли добиться, що то за велика малоруська рухавка, — да й пустили на всі 4 стороны), хоть Хорватъ и вступивъ крестьянамъ 45.000 р. (це та $^1/_5$ часть, котройі вінъ би все рівно не получивъ), — а муравьевскихъ міръ не взяли назадъ. Анненковъ вийшовъ въ одставку, на його місце назначенъ Безакъ, коммисію Галаганову и Галагана одсторонили, — но те жъ саме діло звелено робити губернскимъ присутствіямъ по кр. діламъ підъ началомъ Генер.-губернатора. Зъ тихъ поръ нові мирові посередники, надъ которими скрізь по повітамъ поставлено предсідателівъ мировихъ зйіздівъ (по більшій части зъ университетскихъ) звернули увагу на a) возвращеніе крестьянамъ инвентарнойі землі, а буде ще й по инвентарямъ у нихъ вменьшена земля, то нахожденіе тійі землі, котра in re була у крестьянъ передъ 1847 г. b)

---

[1]) В оріґ. далї ще „тамъ", після чого переч. „уста-(новлено)".

пониженіе викупнихъ платежей, назначеннихъ по грамотамъ вище силъ крестьянъ, черезъ що по югозападному краю у загали ціна викупна знижена на 30%. Боюсь помилитись, — но скільки памъятаю, съ 1864 г. вернуто крестьянамъ до 1.500.000 десятинъ одібранойі въ нихъ инвентарнойі землі[1]). Окрімъ полевойі землі отдано крестьянамъ багато садківъ, левадъ, зарослівъ, лісивъ, допущени крестьяне къ пользованію лісовими покосами и випасами и т. п. Щобъ довести до кінця цю роботу, треба, щобъ було зроблено, якъ у насъ кажуть официіально разверстаніе угодій, т. е. конечне отділеніе крестьянскойі землі одъ паньскойі, особливо важне тамъ, де наприкладъ у лисі, — за паномъ земля и лісъ, а за крестьянами право покоса, чі рубки топлива. Но найлучшій виходъ це, щобъ панъ виділивъ крестьянамъ хоть малий кусокъ та у повню собственность. Цього можно достигнуть общимъ разверстаніемъ обязательнимъ, — але воно требує сложнойі кадастровойі роботи, — и добровольнимъ соглашеніемъ крестьянъ зъ поміщикомъ підъ надзоромъ безпристрастного посередника. Не мало такихъ разверстаній уже зроблено, — але пани у більшности не згодятця ні на що, все надіющись, що може вийде такий вплывъ у администраційі, коли вони, якъ у насъ сміются, изъ разверстанія зроблять наверстаніе.

Надъ поименованними працями: знахожденіемъ здавнейі крестьянскойі землі (причімъ знайшлось, що окрімъ инвентарнойі у де якихъ крестьянъ киевскойі и подольскойі губ. були и власні землі по актамъ ще зъ XVIII в.) и надъ пониженіемъ викупнихъ платіжівъ, — працювали мирові уряди найлучше одъ 1864 — до весни 1866 г. При чім вийшло чудне и для нежителя Россіи мало зрозумне діло: прогрессивний вплывъ, котрий у Россіи ставъ побиватись именно реакціею після польского повстання 1863 р. и котрий у самім зерні свойімъ бувъ демократичнимъ, більшъ соціальнимъ ніжъ політичнимъ, — у пору реакціи продолжався у западнімъ краю підъ скорлупою военнойі диктатури, — бо для демократизма крестьянске діло у Польщі и у западній Руси давало поле для роботи. Представитель аристократичнойі реакцийі у печати россійскій, Катковъ, кричавъ підгоняючи диктатуру Муравьева, а (на) демократичні послідиійі заплющувавъ очі. Та жъ половина печаті россійскойі, котра, на скільки можна було, не одобряла полицейскойі

---

[1]) Слова від „крестьянамъ“ підчеркнені звич. оливцем.

діктатури и національного фанатизму (якъ СП. Вѣд.), теперъ стала оборонщицею крестьянского діла у Зап. краю, про „соціалистическій характеръ“ которого стали писать поляки и потімъ німці і руськи пани попереду у Times(,) Revue des deux Mondes и иншихъ, а потімъ у заведенній у Петербурзі часописі Вѣсть. Добра доля аристократіи руськойі и висчихъ урядовихъ лицъ отділилась одъ національнойі реакцийі полякамъ и пристала до Вѣсти[1]), боячись росходу вплива западного краю и на оставню Русь. Одсіого у ході крестьянского діла у цімъ крайі почались хитанія, нерівність. Вистрілъ Каракозова 4 Апр. 1866 на царя подавъ силу аристократичній реакцийі, котра ознаменувалась рескриптомъ 13 Мая, у коему царь призивавъ „охранительні начала“, остерігаючі „собственность“, — (розумій, не хлопску, а панску) и т. п. Хоть и послідувавъ секретний циркуляръ, койімъ объяснялось, що рескриптъ 13 Мая не належить до Западного края, одначе край цей почувъ на собі силу рескрипта. Зъ тийі пори усяка жалоба пана на[2]) посередника починалась указаніемъ на рескриптъ 13 Мая. У Вильні змінено генералъ губернатора и нові стали усе держати речі про „законность“, — святе слово, которе одначе мало смислъ такій же, якъ и „охрана собственности“ рескр. 13 М.[3]) Хитанія у діли крестьянскімъ перешли у явній склінъ на паньску сторону. У Вільні зроблени були проэкти объ новій повірці уставнихъ граматъ и висчій оцінці викупа тамъ, де[4]) объявится, що у дійствительному пользованіи у крестьянъ знаходиться більшъ землі, ніжъ по граматі. Але такі явні виходи були не приняті у „главнімъ комитеті по крестьянскимъ дѣламъ“ у Петербурзі“ (предсід. В. Кн. Константинъ Микол.[5]) и панамъ остались почастні переміни, за поміччю генер. губернаторівъ. поворотъ у свою пользу тихъ грамотъ, котрі ще

---

[1]) Далї переч. „гро“. [2]) Далї переч. „рескриптъ“. [3]) Далї перечеркнено иячим чорнилом — червонавим: „Після смерти кіевского генер. губ. Безака назначили и туди зъ панскойі партійі князя Дондукова“. Сим чорнилом пороблено й кілька дальших поправок і вставок самим автором, — очивидячки, пізнїще, коли він витребував від адресата сей лист задля перегляду (Про се див. далї лист Бучинського з 14. II. 1873). [4]) Далї переч. „ока(жеся)“.

[5]) Треба тутъ помянути добромъ Каткова, который, забувши колишній свій аристократизмъ, преенергично нападавъ на „виленски проекта“. (М. Др.) — Сесї слова, так само як і ті, що в скобках у текстї, вписані пізнїще червонавим атраментом (— М. П.)

не пройшли черезъ головний викупний комитетъ, та мечти про разверстаніе. Кажу мечти, бо зъ того часу, якъ виленскі проекти зйіли облизня у Петербурзі(,) администрація не говорить прямо про разверстаніе вигодне для панівъ тілько, — а[1]) все толкуе про добровольне. Одначе непокинчинихъ зовсімъ викупнихъ актівъ, якъ я виізжавъ зъ Россіи, було не більшъ 1.500 на всі три югозап. губернійі, — такъ що теперъ богато дуже шкоди зробити не можно.

Вибачайте, коли я Вамъ обредъ дуже довгимъ росказомъ. Хотівъ збуть зразу. Да й річь сама й мене занняла, — бо це сторониця зъ политико-соціальнойі историйі Россіи, на котрій Ви бачите дужий и слабий[2]) бікъ монархическойі диктатури, котра править у Россіи: дужчий — більшу свободу уряду у соціальнимъ діли (порівніть зъ паліативностію англійского уряду у аграрнімъ діли въ Ирландіи) и слабу[3]), — бо безъ политичнойі свободи, безъ контролю представителівъ землі у всякому ділі будуть хитання и нерівністъ. Горе тільки наше, що по парламентахъ сидять представителі не земли и народу, а панівъ та купцівъ!...

Крестьянска реформа у Россіи корінь земского предст(а)вительства, нового суда, уже зроблениихъ и требуе реформи податнойі. Про перві дві не буду говорити теперъ подрібно, тільки скажу, що Земскимъ Положеніемъ[4]) установлени для завідуванія повітовими и губернскими ділами по народному здоровью, дорогамъ, хлібному продовольствію, элементарнимъ школамъ и т. п. ділами повітові и губернскі управи. Вибирають членівъ повітовихъ управъ гласні, а повітові гласні[5]) вибірають такожъ губернскихъ гласнихъ, котрі зъ себе вибірають губернску управу. Усе діло значить лежить на повітовихъ гласнихъ. Йіхъ вибірають на зъй(і)здахъ: сельскихъ обществъ, горожанъ и землевладільцівъ личнихъ (вище 200 десятинъ мають пряму часть у виборі, 10 дес. вибірають виборця). Гласні повітові и губернскі збірються разъ у годъ на 2 недільну сессію для контроля управъ и уробленія бюджету. Важніще діло, зроблене досі земствомъ,

---

[1]) Слова від „администраціи“ надписано пізнїще, червонавим атраментом, а зразу стояло: „якій небудь Киевскій Дондукъ боїтся прямо казати якого йому хочется разверстанія“. [2]) Зразу було: „дужчий и слабчій“. [3]) Розуміти: сторону. [4]) Далї переч. „19 Февр. 48“. [5]) Зразу було: „управи“.

є переложеніе почти скрізь, натуральнихъ повинностей (поправка дорогъ, воженіе урядовихъ и т. п.) котрі лежали попереду на крестьянахъ, на гроші и роскладка міжъ усіми сословіями. У послідні місяці земскимъ собраніемъ одъ уряду бувъ[1]) піднесенъ дуже палліативний проектъ податнойі реформи, по котрому тільки часть подушного окладу, котрий теперъ платить тільки сельскій людъ, перекладуется на землю. Усі почти губернскі земскі собранія подали голосъ, що треба більшъ радикальнойі реформи, т. е. зовсімъ рівномірнойі и подоходнойі подати, у якімъ смислу, навірно, буде зробленъ конечний законъ. А це дуже злегчить сельскій людъ, що платить теперъ не меньше 2 р. зъ мужеськойі душі усякого возрасту.

Судебній строй держиться на урядахъ двохъ кругівъ: а) мирові и b) коронні. Повітові земскі гласні вибірають мировихъ судей участковихъ и почотнихъ, а мирові судді роблять мировий зйіздъ. Діла не дорожче 500 р. (окрімъ поземельнихъ) и провинності не більшъ якъ на 300 р. ціни рішаются у мировихъ судахъ. Зйіздъ — апелляціонна ступінь на суддю мироваго. На зйіздъ може буть тільки кассація у сенаті. На зъйіздахъ дае свое сужденіе прокуроръ урядовий, но у рішенійі части не мае, — а мае тільки право протеста тежъ у кассаціональному порядку. Мирові судді вибіраются на 3 года, якъ и гласні земскі. Для висчихъ, поземельнихъ и уголовнихъ ділъ одъ корони назначаются судді окружнихъ судівъ и судебнихъ палатъ (послідніхъ у Южній Руси 3: у Киеві (ще буде), у Харкові и у Одесі). Для розбора уголовнихъ ділъ члени окружного суда йіздять по повітамъ. Надъ судебною палатою — сенатъ, яко кассаціонна ступень. Судорозбірательство устне и гласне) якъ и въ мировихъ судахъ). У уголовнихъ ділахъ — присяжні одъ усіхъ сословій.

Теперъ кінчаю про свое. Коли Вамъ обридло, — одплатіть мені тимъ же про свое. — Я считаю за Вами[2]) вину одписанія про літературні діла після кінця Правди. — Окрімъ того прошу одписать мені, по мірі часу свободного: 1) якъ у Васъ уряжено школьну раду и коротку историю йійі діяній.

2) Скільки було по сессіямъ депутатівъ руськихъ у соймі Львівскімъ и віденьскімъ одъ началу конституціи и якого стану? 3) Що зроблено и робится Руською Радою и Матицею для народнойі освіти? 4) Якъ одбувся зйіздъ поляківъ и яку часть,

---

[1]) Далї переч. „пред(ложен)“. [2]) Далї переч. „долгъ“.

и які держали у йому русини? — Які уступки роблять ляхи руськимъ при новому строю Галиччини? 5) видання[1]) для элементарнойі народнойі просвіти видала и задумує „Просвіта“.

(Дуже бъ я подъякувавъ Вамъ, якъ би Ви мені прислали N N Основи де були росправи п. Качали та описаніе польского Зйізду. — Якъ не буде потрібно Вѣстника Европи и посланного сьогодня артикульця, то тежъ прошу дослать мені. —)

6) Чі є яки уряди для розвою музики народнойі у Галиччині и Буковині? Якъ шо надруковано зъ пісень, або зъ переложеній Шевченка або що, то я бъ прохавъ и дослати мені чі на подержъ, чі коли можно, продати. Доси я знаю тільки Коломєйкі Счасного. Чі не ма де записанихъ гуцульскихъ співівъ, — а може хто узявся бъ записувать мотіви?

Якъ шо на які зъ мойіхъ питаній Вамъ не буде часу одвітити, то може хто другий одвітить, — а може хто зъ земляківъ и товаришівъ Вашихъ чі львовскихъ, чі станіславівскихъ, — котрихъ дъякую за покліни, — має що запитати, чі коммиссію яку, — то я зъ радістю зроблю.

Жінка Вамъ кланяется. Намъ прибавилась ще одна дочка. — Бувайте здорові.

Вашъ щирий
М. Драгомановъ

4 Сентября.

Заразъ прочитавъ у газетахъ, що[2]) проэктъ закону о печати у Сентябрі буде розбіратись у государственному Совіті у Петербурзі. Одъ його зависить буде розвій провинціональнойі печаті у Россіи, т. е. и украйінскойі — Тимъ часомъ що день читаешь про гарні елементарні и популярні видання великоруські. Великій стидъ намъ буде, коли не покористуемся новимъ закономъ, котрий не може заборонити[3]) тисненіе украйінскихъ книгъ. —

Внесенє до Т. „Просвіти“
подане 6/9 1871[4]).

II.[5]) Михайло Петрович Драгоманів, професор университета св. Владиміра враз с проф. Антоновичем и инчими людьми, ко-

[1]) В оріґ. „видиння“, а перед сим мабуть мало бути написано „які“. [2]) Далї переч. „нови(й)“. [3]) Далї переч. „друкъ украй“. [4]) Так воно затитуловано самим Бучинським. Чорнова писана чорнилом, окрім зазначеного внизу. [5]) Перед сим, а сар. перечеркнено: „В порозуміню с п. М. П. Драгомановим“.

торі за руки взялись, щоб розвивати словесність[1]) нашу в російській Украіні, и видают[2]) нині твори устноі словесности народноі, доки за сподіваним правом прасовим встигнуть писати книжки популярні в способі товариства нашого Львівського, взиває за посередством підписаного Славний Виділ „Просвіти“ до взаімного порозуміня в обостороннім просвітнім ділі, именно до заложеня продажні книжок так Київського як и Львівського Виданя у Львові. Подібна[3]) продажня устроілась би в Київі, и ширилась би[4]) нарідна наука серед границь лояльности в обох державах[5]).

Підписаний має честь, сл. виділови предложити слідуючий нарис устроєня такоі продажні книжок у Львові:

„1. Межи товариством „Просвітою у Львові а п. п. Видавцями живоі словесности украінськоі п. п. профессором М. П. Драгомановим и В. Б. Антоновичом стає слідуюча умова:

2. У Київі и Львові основують обі сторони продажні книжок Київського и Львівського виданя. Тов. Просвіта поміщає продажню у своім локалю, поручає продаж окремому и одвічальному чоловікови; Alinea a (зверху:) по філіях и книгарнях?

3. Получає[6]) виписані книжки с Київа, еквівалентом в замін даючи примірники своіх видань.

4.[7]) Приймає[8]) с Київа и віддає туди в комісову продаж книжки инчих видавців по сім, чи потім боці пожадані и виписані (за X% рабатом).

5. Кождого Липня личбу чинить з видавцями в Київі[9]).

З огляду на корисність річи, як и щоби не відтягатись довше з завязанем взаємин так пожаданих с Київом просить підписаний о як найскорше порішенє, евент: дефинитивне унормованє внесеноі умови, о виписанє книжок пожаданих, и означенє числа екземплярів з видань „Просвіти“, яко еквивалент за „Казки Рудченка, т. 1. 2 и 3“, „Основу з 1859—60“ „Кобзаря“ Лисенка, діл Костомарова и и. которі Славне Товариство будь в замін будь в коміс приняти порішить[10]).

---

[1]) Далї переч. „украінську“. [2]) Далї переч. „на разі“. [3]) Далї переч. „читальня“. [4]) Далї переч. „книжки“, відповідно до того; в тексті лишило ся „ширились“. [5]) Від „и ширились би“ додано звич. олівцем. [6]) Далї переч. „означене число“. [7]) Далї переч.: „Дає Приймає и в комісову“. [8]) Далї переч. „и віддає“. [9]) Далї переч.: „Користність річи сама за себе надто ясно говорить, щоб окремо її мотивувати взгляду огляду на сю пропу просить підпи- [10]) Далї переч.: „и о неменче и о запавшій ухвалі так“.

О запавшій ухвалі просить підписаний увідоми(ти)? п. проф. М. П. Др. (в Гайдельберзі, poste restante), и підписаного в Станіславі при середній улиці N. 42.

Мелітон Буч.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажний Добродію!

Лист з 4. с. м. одержав я 7. т. у Станіславі. Гріх би Вам и подумати, щоб таке преважне толковане про народні справи, як у Вашім листі, могло кого в нас змучити, противно, тим жаднійше ми єго читали и з розкошею бачимо, що о много ясніще и основніще знаємо нині стрій крестянський у росс. Украіні, ніж, признаємось, свого народу у Австриі; таж за листом Вашим ми нинішні не ті вже що вчорашні, коли у нас вже нині фактів жменя готова, щоб в случаю нею одною всі софизма, ложі и фрази кацапствующих наших застукати. Оттак, Добродію, праця, що Ви собі завдали(,) не піде марно, и віддамо, на скільки Станіслава стало, працю Вам за працю, де не здужаємо, там Львів на(с) виручить перед Вами, а „Строй крестянський“ переписуємо на пять рук до россилки громадам; щоб ёго[1]) на память училися хлопці та[2]) до наших устав рівнали и розбирали, яко часть науки свойськоі, устноі и рукописноі, доки вилагодите нам брошуру до друку. Потреба такоі брошури необходима и на часі конечна, бо час уже(,) щоб ми Галичане пізнавши за Квіткою и Шевченком свій нарід по мові, пісні и звичаю за кордоном, — спізнали и ёго теперішну долю и законність політичну, судебну и духовну. Нехай же слово Ваше розходится в громаді, з осі[3]) ёго користь розходитимеся у всім народі, коли поставимо часопись нашу власну, на нині брошура єдина до сёго дорога, и до неі радимо и просимо Вас всі усильно завязати переписку з нашим батьком Качалою Степаном. Він від 48. р. муж у нас народний и всіх крестянських справ свідок живобачний, моглиб Ви у двійку за порозумінём написати н. пр. розвій крестянськоі справи обопільний з невимовною користею для обох полів[4]). Він здолівби по актам напи-

---

[1]) В оріґ., тут і далї, в цім-о слові, стоїть „є“ з двома точками зверху, але такої букви нема нї в одній друкарнї. [2]) В оріґ. „то“. [3]) Так виразно, — що має значити хиба „з-відсї“. [4]) Се б то: половин, частин (України).

сати протяг тої справи в Галичині и Угорщині, про котору ми у Львові як раз тілько знаємо, що многі кияне про Галичину. Зложити паралельно историю увласненя селян в Австриі и Росиі, думаю, булоб и тому складно, що при розмаітих обставинах подібні або й однакі засади руководили правительства, бо и в Австриі стояв від Осипа II 1782 реґуламин подданчий, стояв 1848 р. принцип „неприкосновенной собственности земли“ поміщиків, відданої de jure у посередний викуп селянам, панувала хоть мовчки та de facto засада у сервитутових комисіях 1866 р. (при порішеню прав спільного уживаня лісів, пасовиск и поля орного, де власність не певна) та засада, що села постали на займанщинах поміщиків, которі осадили людей на своім ґрунті робітників. Комисия вибрана через сойм з виділу краєвого з самих панських посіпаків, — розіжджала по дворах, добре вгощана, судила як до ріжних повітів, менче або більше безчельно. Презесом був и є один з шефів намісництва, и презес towarzystwa opieki narodowej, п. Падльевський. (Nomen est omen). Пішли спори насильні, — де куда стріляно жандармів, доки військо або масакрувало, або обозувала серед піль колосистих кіннота та воли упряжні різала (як в Рудниках); виточувано монстрезні процеса (як у Станіславі всій громаді Чорнолізькій за установ[1]), — дарма, що депутовані громадські так лиш и перепускались на послуханю у цісара, — не нині час по тому пошукати на поляках кражу прилюдну.

Від „Просвіти“ ще не маю одвіту певного; скоро надійде, зараз Вам писатиму. Трудностей „Просвіта“ для рос. книг не буде робити ніяких, бо приготована вона и знає, як нам вони пожадані. Розправу про становище (важність) росс. словесности в Галичині, колиб Ви написали, ми б надрукували охоче в „Основі“, ба, и крайна пора, ту річ трактувати прилюдно. Прошу подібні дописі слати або на мої руки, або Володиміру Навроцькому (Conzepts-Praktikant bei der Landes-Finanz-Direktion in Lemberg) до которого удаюсь власне, щоб маючи книговні и людий під рукою(,) вилагодив для Вас библіографию галицьку, як и спис книжок наших або про нас, які пропаются у Львові.

Не похибуюся сказати на перед, що Федькович з охотою приставби на виданє своіх творів прозою и віршом — в Київі, — та словарець легко додати. Надіюсь вже сего тижня бути у него

[1]) Повстанє, бунт.

в Путилові, тай роздобути деякі недруковані ще ёго праці, як Перевід „Слова о полку Игоря“ и и. которі я у него перед 3. літами бачив; рівно и автобиоґрафию. Знаючи, що ніхто єму не зрівнає у знакомости гуцулського краю и звичаю и не дорівнає єму в описах, проситиму єго вилагодити таку етнографичну статю про Гуцулів, особливо Буковинських; про Станіславських и Коломийських (Чорногорців) буде до тамтого доклад (в співах) с Станіслава. Мотива сподіваємось получити від Кумановського Николи, семинариста. Для доповненя творів Федьковича перепишуть и Вам зашлють Станіславці поодні ёго поезиі, порозсівані у „Меті“ и „Ниві“. Богато ёго поезий друковано в „Вечерницях“, — та як многі так и сей журнал належить вже до библиоґрафичних рідкостій, и, коли ще мого[1]) дівчата не затратили, вишлю Вам ёго с Кутів, де родину маю. Читанку Торонського вишлють Вам с Станіслава; про Шашкевича Маркіяна пише досить широко Барвинський у читанці, котору вже маєте. Зі Львова, сподіюсь, получите викази, де и що коли писано про Гуцулів; писано почасти дивоглядні річи, що ледви заблукалось здорове зерно; на всякий случай моглиб ті статъі служити тільки докладом до н. пр. згаданого вище діла Федьковича; ёго проводу конечно треба. Але мусите нам потерпіти трохи, бо до Жовтня у Львові рук мало, аж академики позїіжджаются.

Громадяне дякують за память и раду ласкаву. Библіотечки є у кождій, а коренем у них збірники пісень, переписані думи и рукописні збірники громадські. Мовам чужим вчатся самоучно, и доки ступати будуть до переводів, пробуются в стилистичних свобідних темах у рукописних своіх ґазетках. Иліада Руданського ще не надрукована, и не знаю чи надрукує іі „Основа“. За розправу п. Т—ва про казки Рудченка, дякуємо; читаєся пильно в Станіславі. С предмовами по великоруськи на тепер causa finita, лишаємо все часови; на деякі лиш пункта одповім незабаром.

Одвічаю взагалі на Ваші питаня: 1) Рада школьна єсть найвищою инстанциєю в ділах шкіл нищих и середних краєвих. Именує професорів, предписує проґрами и учебники, надзирає испити, и рішає в спорах учеників с професорами в послідній инстанціи на виключенє. 2) Депутованих наших було від 1860—1871 числом межи 40 а 30, ($^1/_3$ або більше); з разу більш попів, тепер попів, світських и селян на рівні, се

[1]) Роз. екземпляра.

у соймі; у раді державній було з разу більше, р. 1869. один (Гушалевич, кацап) тепер 3, старик Яновський и 2. селяне, Демків и Цалковський. 3) Рада руска не кличеся зівсім у збір; її виділ: кілька предприімчивих святоюрців с доцентом Добранським готові, віддатись якій будь реакциі. Пересадити що будь, як н. пр. своіх кандидатів до сойму и рад повітових не годні и не берутся. „Матиця“ (и мабуть її фонди) тільки на папері; de facto нема ні її ні жадного діланя. Будем рушати. 4) Зъйізд поляків зблямувався незабутно. Намість тисячів гостий с познанського и шлезиі висипалось на перон 30, кажу: трийцать чоловіка з шлезиі, — з великою бідою зареквировано на покривку 800 краковяків. Тисячі народа нареклямовано, щоб ишли дивитись на мизерну чудасію походу тоі горстки люда на Високий Замок, щоб сипали могилу униі, що якось скоро перший шал проминув, з року в рік осідаеся, намість вирастати. Не багато помогла и паругодинна возьба землі тачками, не зріс к о п е ц ь мимо горячих деклямаций о вольности, братерстві и рівности, хотяй бесідник и поспішився додати, що рівність властиво не може бути, бо польський нарід старшує духом над рештою. Се и инче обертано до Русинів, с которих н і х т о не взяв уділу; — а шкода, бо можнаб було в розкіш висміятись ім в очи та и научитись де чого, ось як бачивши, як дивуются шлезаки, що такі найшлися, которі іх за поляків мають, а далі давай один шлезак — poczciwizna навчати Русинів вдячности до Казиміра В. — „co wam dał ogładę“, и до Батури: що нам дав закони, — сіромаха! Бачивши ляхи, що Русини мовчать, зн: або згоджуются, або іх — нема, ну ж тогді жид Ва́ршавер рівнати Русинів з Мазурами, — словом грати роль Москалів en miniature. По сёму забралися ті polonais de tous les pays тай розіхались, лишивши у львівських журналах немалий Katzenjammer с поводу невдачного з-ізду. Роль заступника полонорусинів мав Платон Костецький, один з редакторів ґазети Народової. — 6) У Львові є консерваторюм, для вихованя артистів и композиторів музикальних, у Чернівцях на тій же стопі школа співу церковного православного. Управляє нею Сидір Воробкевич (Данило Млака) поет народний.

Простіть на нині Добродію, що тільки сі короткі вісти міг я Вам подати на запитаня (1, 2, 3, 4, 5, 6) Ваші; тілько я лиш позитивного знаю, а фрази сплітати не хочу. Тим я и пишу у Львів В. Навроцькому, щоб на позитивних даних пояснив ще раз окремим листом до Вас всі питаня. За В. Євр. на-село

пишу, щоб борше читали та сюди слали; скоро одержу, зараз Вам з инчими книжками вишлю. Прошу тільки виїжджаючи з Гейдельберга мене о будучім адресі сповістити, та ще и на казати свого concierge, щоб опізнені до Вас листи (н. пр. зі Львова) слав за Вами.

Спішусь дуже, то ж з дороги докладати Вам буду окремими листами и те, до чого доведу с Федьковичем, и ті мисли, що повстали за Вашим листом. Де чого и в піснях и етноґрафичного, думаю, роздобуду у нідрі Гуцульщини, куди власне виїжджаю.

П. Антоновичу вислали ми 3. с. л. 170 пісень и 4. казок историчних, а п. Рудченкови 22. казок всіляких.

Підчас мого відїзду (на найдальш 14. день) одбирає переписку Л. Заклинський, студент VIII. класи. (Leonidas Zaklinskij, Hörer der VIII. Gymn. Klasse in Stanislau). Колиб Вам якоі книжки або часописі було спішно треба, зволите писати ёму або В. Навроцькому. З молодших попів-громадян наших добреб и хосенно було завязати Вам переписку з Данилом Танячкевичом, Pfarrer in Zakomarże. Post Ożydów. — Александром Слюсарчуком в Заставні, почта Коцман (на Буковині), — и Яворовським, в Покревцях, Почта Жидачів.

Адрес Качали подам за пару день. Нині посилаю петицию Виділу „ради Русскоі“ до ради державноі, Дідицького „Буйтура“ и „Основу“; бракуючі числа дошлють Вам зі Львова.

До уродин Вашоі дочки другоі щастя всёго желаю, щоб рівно хороша росла, як старша. До Вашоі пані засилаю поклін низенький, Вас стискаю сердечно, остаючись Вам на услуги всігди готовий

Бучинський

Станіслав 10. Вересня 1871.

Мел. Бучинський до Осипа Федьковича
(Чорнова).

(До ?) Федьковича
23/9 871

В. Д.!

Минувшого тижня мав я у Вас бути с поклоном, та люта непогода задержала мене під Кутами, так що тільки листовно

можу Вас запитати, — чи призволите, щоб усі Ваші твори, так поетичні (як) порозаичні, видалися в Київі враз с портр. и биоур. О одвіт прошу в имени п. Драг., проф. унив., що враз с п. п. Рудченком, Антоновичом и др. щиро працює над розвоём нашоі словесности, и в тій справі з нами у Відни и лично и писемно порозумівався. За сим порозумінём основують нині продажні книжок Київських у Ль(во)ві, а львх. у К(иі)ві, за взаімною обміною, — виходять з докладом галицьким Ка) під ред. п. Рудч., — а під ред. Антоновича в Київі усі[1]) пісні историчні з усіх Украін, з долученими цитатами з літописей: устна словесність Украіни поруч с писаною. Рівночасно обрабляють Київляне историю — словесність нашу науковою критикою у великору, лібер., нам прихильних журналах, як Вѣст. Євр. — и товариствах, як „Геоур. Обществі", у которім окремий відділ про етноурафию Малоі Руси оснований на розправі Кост.: „Двѣ р. н.", з застереженём окремішности нашоі. Тую партию ради би ми з Гуцулів почати, яко найвиразніщого, первісного типу, и всіх очи тут на Вас[2]) погляд(ають) знаючи, що ніхто лучше по Вас не встиг змалювати цілий бит наших верховинців, коли, почувши Вашого „Новобр" — неписьменний Петро Дедерчук с Татсугова(?) такий на Вас суд видав: „Сей спочув и виспівав цілий біль руськ. народу!"

До сёго діла Вашоі причини, а до пісень историчних и казок[3]) доклад з Ваших записок просимо, — а над усе ласкавого одвіту що до видавництва творів Ваших у Київі. Той одвіт донесу я як найскорше п. Драгоманову, чи у Гайдельберг, чи у Францию, куди з Жовтнем виїжджає. Я до 6. Жовтня остаюсь на місци, потому осінь и зиму у Відни, на университеті.

Кло(нюсь) до В(ас) низенько

М. Б.

23. Вересня 1871.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажний Добродію!

Як уже з листу мого, дат. з Ріжна 18. с. м.[4]) знаєте, неміг я мимо заміру через усілякі пригоди добитись до Федько-

---

[1]) В оріґ. ще раз „усі". [2]) Далї переч. „обертаются". [3]) Далї переч. „Вашого". [4]) Сего листа не ма.

вича, а так листовно подав я єму дня 23. с. м. Ваш проєкт з вістями про видавництва живоі словесности, які нині лагодятся у Київі, з запрошенєм, щоб в них узяв участь, як и щоб розпочав занехану у нас вельми сторону етноґрафичну, розправою про Гуцулів. Звик він живо відписувати, тож надіюся за пару день Вам ёго одвіт подати на нову адресу, до Франциі, которої дожидаю. Те ж саме тичится и одвіту зі Львова, коли ёго право[1]) з відтам досі ще не маєте від В. Навроцького. В Австриі знялась немала заверюха по поводу рескрипту цісарського до чеського сойму, запоручуючого Чехам признанє окремішности державноі и коронацию. Німці опустили сойм чеський и Моравський, по німецьких соймах протестують, часть министрів подала о димиссию. Попирають Німців мадяре, більшість поляків у Львові, а послідними часами и клерикали, а про 16. Жовтня сподіємся парламенту або неповного, або жадного, — а опісля при статочнім опорі німців або лучшого уставу виборчого, або систованя уставу, а може и абдикациі. — Ляхи у Львові чисто без програму; Русини те ж саме поділені межи Ковальського и Лавровського подали пара противорічних внесень адресу и проєктів до заведеня руського язика викладового на руській ґимназиі вищій у Львові. Напишу в свій час, які будуть результати; внесенє угодне Лавровського про короткий час каденциі ледви чи прийде в дискуссию. Заперечили дійсно, як и грозили, ляхи вибір М. Демкова, депутата нашого повіту, селянина, которого знаєте з Відня. Новий вибір розписано в Товмачи про 6. Жовтня, оже надіємось сильноі аґитациі полськоі за лат. попом Савою, бо решта всі три Русини депутовані Станіславські. Нарід безпечно вибравби знов Демкова або М. Пилипова, та боімося попівськоі невчасноі аґитациі за котрим с перепавших св. юрських кандидатів.

Колиб до Львова дістатись, міг би може що докладніще написати з де важного, а в Станіславі сидівши ледви що з ґазет вичитаєш та тілько и всёго занятя, що переписка та толкованє с школярами про поезию, та казки нарідні. В. Волошинюк в Живачеві, даровитий хлопець, почав переводити сербський епос. Гимназиясти зачепились с питомцями нового тутешного педаґоґіум, неслихано дикими, та и піддають ім книжки и наводять до записок живоі словесности[1]).

---

[1]) Безпосередно. [2]) Се реченє зачеркнено Др—вим.

В горах буваючи, не мало бачив, та ніяко ёго писати у листі; лучше доберу собі часу и охоти, та илюструючи гуцулськими співанками опишу Вам гори и верховинців, не критичною розправою, бо іі я не спростаю, а живим описом (Schilderung), чи особистою гостиною (Voyage), — як Вам лучше до вподоби. Деякі мотива получу у Львові від Н. Кумановського.

С побитом дводневим у Львові виїжджаю у Відень 6. Жовтня. Туди прошу мині писати ласкаво на адрес: Méliton Buczynskij, étudiant en Droit à l' Université de Vienne. Листи, адресовані в Станіслав, рівно мене доходитимуть у Відни.

Клонюсь до Вас низенько

Бучинський

Станіслав дня 26. Вересня 1871.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Мел. Бучинського написано: „Одержав 12 Жовтня 1871“).

Гейдельбергъ, 1871. Окт. 4.

Високоповажный Мелитонъ Осиповичъ,

Три листи Ваши и книжки, тричі послані получивъ я. Дожидаючи именно досилокъ, я и не отдписувавъ Вамъ разъ позъ разъ. Коли це забезпокоювало Васъ, простіть. И на передъ зробимо зъ Вами такий уговоръ: віруйте въ мене, що я не занехаю одвіту и діла, п(р)о котре зачали мы розмову пісьменну, але иноді и не скоро одвічу ні для чого другого, якъ черезъ розмайіті праці, може дуже розмай(і)ті, за котрі хапаюсь. —

Дослані Вами книжки такъ розсортую, якъ Вы велили. Що позичено, — верну, а що оставлю, за те пошлю гроші. Зроблю це незабаромъ, бо черезъ 2 тиждні пойіду вже зъ Гейдельберга и зъ землі німецькойі, але на цей разъ ще не въ Францію, якъ думалось, а въ Италію. Думаю прозімувать у Флоренціи. Поки мого адресу не доберете, пишіть у Гейдельбергъ poste-réstante, а я вже оставлю адресъ на почті. —

Книжки, дослані Вами, пригодились для роботи, котру застали и котру завдала мені годына, але не для тойі ще, котру я задумавъ давнішъ и для котройі мені все таки треба було бъ

у власність добуты Правду 1869 р. и „Читанку“ Тороньского. Тільки я вже не знаю, чі й доведетця це мині, — боюсь я, що „Правди“ вже и въ редакціи не мае, коли не випрошу. А тамъ якъ нарочно и е найбільшъ мені потрібне оповіданіе Нечуя. Я думавъ писати дві росправи для „В. Европи“ одну про „нові появи малоруськойі беллетристики“, другу п(р)о Федьковича. Але думаю я росправъ однихъ мало. Треба надруковать у сборі писання особенно Нечуя и Федьковича, — и для більшого ходу у Россіи, де вони зовсімъ не відомі, треба и надруковать ихъ у Россіи. Зъ Федьковичемъ, надіюсь, Вы мене зведете до діла. Боюсь тільки одного: у його творахъ треба було бъ зробити выбіръ, такъ щобъ надруковать саме чисте золото, — але хто візьметця за той вибіръ? Про Нечуя жъ я тілько и знаю, що вінъ у Польщі десь учителемъ, але яке його подлинне имъя и де вінъ, не знаю. Чі не відомо воно Вамъ? Треба съ ним договоритця; да може у його е де що и не надруковане, хотя и ті оповідання, котрі були у Правді(,) уже можуть зробити книжечку чималеньку.

Одъ Руссова довідуюсь, що Ваши пісні вже у Киеві получені, що робота надъ конечною редакціею вже почалась. Якъ я жду первого корректурного листка! Зробить вінъ мені великъдень[1]), — бо маю я надію, що нашими историчными піснями покажемось не одному славянскому світові, а и усьому учоному люду у Европі. Изъ Англіи одъ Морфилля, що профессоромъ у Оксфорді славъянскихъ языківъ(,) позавчора получивъ листъ въ одвітъ на посилку Записокъ о Южной Руси и Пісень Максимовича. Перші особливо йому показались интересні. — Вибравъ же я обидві книги для того, що тамъ є переводъ на великоруській и поясненіе словъ, а Морфиль писавъ мені, що украинскій языкъ дуже важный для його и стоющій труда вчитись, але трудный. Пише вінъ, що покористуетця досланними мною книжками (Рудченко, Кулішъ, Максимовичъ) для своейі книги, що говорить „про Славянъ, ихъ происхожденіе и преданія“. Жалко дуже, що ще не доспіють пісні историчні ни для Морфилевойі книги, ни для тийі, що пише Ральстонъ у Лондоні про руську народну словесность. Жалко тежъ, що не могу дуже нагородити европейцівъ, котрі пишуть про насъ, сбірникомъ лиричныхъ пісень, котрихъ маю Метлинскаго тільки въ 1-му примірнику. Треба думати про виданне[2]) и лиричнихъ.

---

[1]) А може й „великодень“. [2]) Виданнє.

Пише мені тежъ Руссовъ, що до Васъ послано книги у Віденъ уже новий транспортъ. Чі получили Вы перший? Майте на виду, що примірниківъ зъ 5 обохъ випусківъ Рудченка повинні будуть лежати зъ боку для мене. Мені буде треба декому въ Италіи дати, такъ я попрошу Васъ до часу додержати. — Одпишіть мені, що и якъ Вамъ дослано. Може що не такъ, а може бажаете ще чого, то я постараюсь направити. Особливо мені хочетця знати, якъ Вамъ подобаютця не по украинскі писане, але про Украйну, або дане для приміра, чимъ займуетця Россія по народній беллетристиці и педагогіи. Звеніть, якъ може допечу Вамъ совітами, але я прошу Васъ дуже звернути увагу на Гоголя (и Васъ и другихъ молодихъ литераторівъ, про котрихъ Вы писали). Хотя вінъ писавъ не по украйінскі, але есть у його багато и про Украйну (Кулишъ не дуже вірно оцінивъ твори Гоголя, якъ Вечеры на Хуторі и Миргородъ), Гоголь и тутъ показавъ себе якъ великий живописець люду и колишнього Украины), а ще важніще, що вінъ усюди зостався украинцемъ по духу · не зъ великою наукою прийшовъ цей хутірний паничъ у Петербургъ и Москву, але винісъ зъ собою зъ семъі украинскойі чесні идеали, а зъ памъяти про старовину поривъ до великого, — и скрізь його[1]) уразила „та страшная, потрясающая тина (болото) мелочей, опутавшихъ нашу жизнь“, якъ вінъ казавъ, — и подивився вінъ на ту жизнь, якъ украинецъ: „сквозь видимый міру смѣхъ и невѣдомыя, незримыя ему слезы!“ — и зробивъ велику моральну реформу не у одній Великій Руси, а по всій Россіи міжъ грамотнимъ людомъ. За нимъ пішла уся нова великоруська[2]) специальна (Островский, Успенский, Решетниковъ) и россійска литература (Тургеневъ, Гончаровъ и други, котрі малюють побитъ тихъ классівъ, котрі по всій Россіи подібні дуже міжъ собою) Це плачевне діло, що вплив Гоголя на специальну малорусську словесность выказався меньшимъ, ніжъ на великорусську: Шевченко, при своему великому таланті, все таки належить до романтичнойі більшъ, ніжъ до натуральнойі школы. Марко Вовчокъ більшъ усихъ належить до цієйі, — але й вінъ иде дорогою Квітки, у Стороженка часто зривается сміховина Котляревсковскихъ часівъ. А Гоголевого реализму и його „високого комизму“ до малюванія украинского побиту ще не приложивъ у насъ ніхто такъ, якъ би треба було: п. Нечуй хіба почина.

---

[1]) Далї переч. „поража(ла)“. [2]) Далї переч. „и Россі(йська)“.

Дай Боже зъ Вашойі молодіжі вийти наслідникові Гоголя, — одъ котрого намъ цуратись нічого, бо це одинъ зъ найславнішихъ[1]) украинцівъ и одинъ зъ найдужчихъ поэтівъ всесвітніхъ. — Напишіть мені, чі Вамъ дослано Гоголя? якъ ні, то я його зъ найвеликою радістью Вамъ виправлю. —

Якъ будете писати, то не[2]) забудьте окрімъ тихъ запитаній(,) котрі лишились ще зъ першихъ писемъ, отказати такожъ и про нові галицькі стосунки. По газетамъ нічого не розберу: які права руськимъ обіцяе министерство, на що згожуютьця поляки и чого требують русини сами. Тако жъ, — що то за партія Ковальского? Це жъ ляхъ. Коли такъ, то и наша празобережна шляхта тежъ почне казати, що вона украинська партія. — Але й кажуть. Не без печали сміявъся я, читаючи въ дослании Вами „Основі", артикулъ зъ „Kraju" про те, якъ готова була польска молодіжъ помагати „молодій Русі" и народові коло Кіева и якъ народъ заплативъ за те „Соловіевского". И якъ можно такъ безстидно брехати? Не вже хто у Васъ тому повірить? Хто жъ чуть не підвівъ единственнаго поляка перешедшого честно до украйінцівъ, Антоновича у Вятку, якъ не поляки? Хто имени его не зносивъ, як не та жъ молодіжъ шляхетська. По цій речі де що дібрано у тій чималій розправі „Німці, Поляки и Россія", котру готую для „Вѣстника Европи" и котру надіюсь и Вамъ дослати черезъ місяць - другий.

А що, къ речі, які тамъ твердини будують по Галиччині, особливо коло Перемишля, и у якому виді жализниця до Волочиска? Зъ нашо(го) боку вже возять, хоть разъ у тиждень. — Вашъ М. Драгоманов.

(На вступі листа, коміть головою:)

Може черезъ тижднівъ два буде йіхати моя сестра черезъ Львівъ, Відень въ Италію, и мабудь буде йіхать сама. Хоть вона вже й дама, але молода, и перший разъ буде за границею. Чі не помогли бъ Вы, а бо хто другій и въ Львові и въ Відні. Якъ би Вы були ласкаві, написати у Львовъ Poste-réstante Frl. Olga Kossatsch, до кого йій повернутись? Може що треба и доставити, то оберніться: въ Новградъ Волынскъ. Петру Антоновичу Косачу, предсѣдателю Мирового съѣзда.

---

[1]) Зразу було „найбільшихъ". [2]) Далї переч. „одкажить".

Мел. Бучинський до Ольги Косач.

(Чорнова)

Відень 12. Жовтня 1871

Копя[1]).

Листом з Гайдельбергу, з дня 4. с. м. оповістив мене проф. М. П. Драгоманов, що[2]) через дві неділі від тогді будете проїздити на Львів и Відень у Италію. Зволите у Львові обернутись без[3]) до нашого брата, Володиміра Навроцького[4]) (концептового практиканта при краєвій дирекциі скарбу, дома при доминиканській улиці N. 366. 1. етаж двері на праву руку, — а у Відні до мене (Buczynski, Wien. Universitaet); ми дуже щасливі будемо, коли в конечних хлопотах подорожних виручимо сестру чоловіка, которого як батька и брата любимо и поважаєм.

Виїзджаючи зі Львова у Відень будьте ласкаві телеґрам вислати до мене[5]); дожидатиму Вас на пероні.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажний Добродію ![6])

Настав Жовтень, а з ним[7]) розпочались прелекциі, позїіжджались люде наші до городів, пішла живіще дискуссия, прозябли нові мисли, живіщі настали взаємини с Київлянами за

---

[1]) Доси писано звич. оливцем, далї все чорнилом. [2]) Далї переч. „сими часами". [3]) Написано зверху само „без" — певно мало бути: „безпечно". [4]) Далї переч. „Konzepts Praktikant bei der?" [5]) Далї переч. „я тут на пероні дож". [6]) Є й „Копя" затитулована: „Лист до М Драгоманова у Гайдельберу 18. Жовтня 1871", — але се властиво перерібка. Слово „Копя" зверху додано певно пізніще, на-вгадь, оливцем (усе дальше писано чорнилом). У Др—ва вона звісно, не була. Ріжниці тут ось-які: [7]) В відміні: „а за ним позїіжджались наші люде до городів, пішла живійше дискуссия, вивязались нові мисли и замисли, (переч. „пішло порозуміванє") живіщі настали взаємини из київською братю, за новою желізницею, що гурмою довозять нам людий з закордону у Львів и Відень. Та про се буду толкувати вже нище, тут місце уперед зладитись з відписом на лист Ваш з 4. с. м., который получив я аж 12. с. м. у Відень наставши".

новою желізницею, що наконечно стала готовою сего ж місяця. Та нехай уперед за чергою дам одвіт на лист Ваш з 4. с. м., — щоб дібратись борше до справ денних.

Уговор що до переписки[1]) приймаю, и писатиму після сёго, як що призбираєсь все[2]) з де важніщого, щоб не церемонюватись[3]) листами неначе[4]) конвенционними[5]) визитами[6]).

„Правду“ з 1869 р. Вам у власність неперемінно добуду у Львові; був би я се зробив, колиб знав, вже у пройізді 10 с. м., — бо іі получити можна. Не зийдеж мині з дива, що Ви[7]) з И. Нечуём незнаєтесь хоть листовно; адже ж він ні тут ні у Львові з именем не таівся, сам хороший, чемний молодець. Звеся він Иваном Левицьким, проф. гимн. в Келцях[8]) и ёму, просимо на все, напишіть від себе; бо шкода ёго, коли ні с ким знатись не буде, крім с П. А. Кулішом. Був він 1869 літом у Відні, а сёго року на весні у Львові, та там и дав и на свій наклад своіж повісти друкувати. Мають уже бути книжки незабаром готові; та докладніще, про се видавництво розвідаю у Львові, и Вам напишу, евент. книжки вишлю на місце. Те ж саме читанку Торонського.

С Федьковичом ні з відси ні з оси[9]) ключка відай готова; не відписує[10]) на мій лист ні слова, хоть ніяк не вгадаю — що

---

[1]) В відміні додано „нашої“. [2]) В відм.: „як що случится з де важніщого“. [3]) В відм. „церемонитись“. [4]) В відм. „мов“. [5]) В відм. „конвенциональними“. [6]) В відм.: „Для Ваших праць (переч. „були би Ви легко дістали „Правду“ з 1869 р. с Станіслава, мою таки“,—) та коли потрібна „Правда з 1869 р., то сподіюсь іі зі Львова Вам у власність добути та й вислати в Флоренцию: трудности не буде и с читанкою Торонського; за обома пишу зараз таки Навроцькому. Не зийде ж і т. д. [7]) В відм. далі так: „досі ні про особу И. Нечуя, ні про ёго повісти, що окремими книжками печатаются у Львові, не маєте відомости. Адже ж и не порушали ми в часі побуту Вашого у Відні сеі(,) думали ми(,) ноторичноі подіі лиш по тій причині, та нині знаючи сёго чоловіка особисто на усе Вас просимо познакомитись листовно с так надійним поетом, Иваном Левицьким, проф. гимн. в Кельцях. Року 1869 у літі був він довший час у Відні, на початку сёго ж року у Львові час довший; познакомивсь тут с Подолинським, там з Вахнянином, Партицьким и др.; нетаівшись с своім именем, сам любий, поединчий, товариський чоловік, здружений с П. А. Кулішом. В час побиту свого у Львові дав до друку на свій наклад повісти, и вони мабуть на укінченю нині. Про то видане докладніщі вісти ще получу и Вам донесу незабаром. С Федьковичом і т. д. [8]) Не знаю доневне, чи Келце, чі Сельці; в найблизшім листі подам позитивніщий адрес (—Мел. Б.) [9]) В відміні нема слів „ні звідси ні з оси“. [10]) В відм. „не

єму на ніс могло сісти. Прикрий се, загонистий чоловік, словом по(е)т, ото й нема дива. Через якийсь час знов напишу до него, хоть и в разі ёго дозволу боюся, щоб друга и нерозмотана ключка не вийшла з вибору між ёго творами; тут він ледви с ким щоб

одвічає на моє запитанє ні пів словом; оже щось єму на ніс сіло, звичайно щось несподіваного и невідгаданого, як в поета, загонистого, прикрого чоловіка: якесь дитинство. Сими днями напишу знов до него. Колиж діло вже в почині самім утикає, то при конечнім виборі чистого зерна з ёго творів зівсім уже виходу не бачу, не про брак людий, ті найшлиб ся у Львові, а про ту самоволю авторитета, зіпсованого похвалами нашими, живючого навіть (переч. „як") в своіх Путиловах як баша у виляєті безглядним автократою, незважаючим людий, в самоті добровільній. Оригинальний се чоловік, повен первісної сили, зжився з народом, и носимий ним на руках від Черемоша до Серету! Колиб Ви до нёго впрост написали, надіюсь, усе в лад пійшло би; довелась би річ до дискуссиі и вийшли би друком многі ёго ще не печатані гарні твори, которі тільки в рукописях або маємо, або у него знаємо, як перевід „Слова о Полку Игоря" и т. д. Ще 1867 р. казав він мині, що гадає сісти до автобиоурафиі широкоі, и реформи поезий, виданих на книжний лад Б. Дідицьким 1862 р. Може лиш та обітниця здержує ёго нині від одвіту и дозволу, — побачимо незабаром.

Листами Русова с Київа з дня 27. Вересня и Житецького з 1. с. м. довідались ми, що порядкуванє*) ? ? пісень историчних затамувалося и новими материялами, и правописею галицьких ? З листу Житецького тільки догадуюсь, що ?? справленє пісень що до виговору, уніформованого и перекрученого у збірниках Головацького и др. Гадаю, що найлучша річ, оставити в новім виданю вірні ? давніщих з правописею vulgo Рудченка, не тикавши корумпованоі там вимови и форм книжних, поставивши наперед сторожку виразну. Рівночасно получили ми пакет друків, та сим разом не були се пробні листи нового збірника, а проурами етнографичні, про „народні юридичні обичаі", „Повіря", — и „загальний проспект". Покористуємось, и до діла озьмемся за свіжа, ледви думаного досі, та не прецизованого и не початого ще в в Галичині може про вчасність, може про лінність, — найборше тому що живючи по селах и віддихаючи з малку тим же воздухом, повним казок, повірій и пісень неспромоглись ми и не спромож(ем)ся ще борзо на обєктивний погляд, man sieht den Wald vor lauter Bäumen nicht.

Простіть моім субєктивним і не ясним, та трівожающим мене увагам, — але не легко, по правді сказавши, дібрати серця до подібноі праці, як та, бит наш народний, лахи наші чи трофея розвішати прати и сушити на всесвітнім вітрі, (переч. „будуват") щоб виростала своя наука на чужій мові російській, (переч. „без") кри-

---

*) Далї, кілько знаків запитаня, тілько слів не можна було відчитати (вони, або дуже поблекли, або й відпали). — М. П.

порозумівся, маючи власні впображеня як о всім так и о поезиі — як го знаю. Найкраще булоб, колиб Ви написали всю річ впрост до него; дійшлаби, надіюсь, річ до дискуссиі и вийшлиб друком многі, нам тільки по назві або з рукописів зна-

---

сталізована и полерована критикою, поки все спишеся, опишеся и скритикуєся; поки нестане матерялу для критики крім іі самоі, збудуємо нарідній донинішній культурі величавий, монументальний — мавзолей, гріб великий, та смутний, як пирамиди египські. За нинішність не дбавши, пропаде не тільки будучність, але й та ясна слава, невідновлена внуків заслугою! Без підстави широкоі в народі ні нащо не здастся пишатись тим же народом, єго миліонами, землями и творами „интересантними“ у світі, ні нащо о них робити тим furore у салонах: поки и конечностею там сталоб: пописуватись знаємостею України, бо се узкі, поверхні, чужі круги, хоть и великим світом звані, — а краще: — зібравши и видаючи живу, устну словесність нею збогатити и переобразити свого духа, приобразити єго до поглядів народних, и еквивалентом за ту приняту просвіту подати єму в єго способі корисними результатами тоі просвіти (що і)і узбирали в світнім полі. Мисли найкращі и найвищі можно зрозуміло виложити и два рази два чотири и на й ? ? Оттак з примірів н. пр. що до господарства застосованих до місцевоі землі розвинулась би с часом наука економиі, в кождім змислі, — с початків малих и поєдинчих пішли б дальші науки, до рефлексиі и абстрактів, попереджені и видсвіжані поезиєю, то яко такою, то яко способу до розширеня мислей естетичних (и ?) загально гуманних, — та годі, — богдай чи не вмовкає поезия, чи не стигне те серце кождоі культури, у нас, чи не пора би погадати и повернути так нашими порядками, щоб було для неі почесне и розкішне місце. Як се зробити, не моій голові сила вгадати; „то ж, сказавби дехто може, и нічого було балакати безладно про річ, може саму Hirngespinst непевну, неспосібну до дискуссиі, — та написалось уже и то яко одушевлене по перечитаню пісні - народні на одну з найкращих дум нарідних наших котору (народню) прислав власне нині Русов, зложену и співану Киянами(!):

Гей, не дивуйте, добрі люде,
що на Вкраіні повстало, —
що Украіна по догвій дрімоті
голову славну підняла.
Гей, Украінець просить не много —
Волі для рідноі мови, —
але не тратить він к Русі від того
и к всім славянам любови.
Братя Славяне! Наша Вкраіна
серед вас усіх пролягає,
нікому обиди вона не вчинила
и тільки добро памятає!

комі ёго твори, як: „Перевід Игоревоі думи“, поема „Волошин“ и др. Ще в р. 1867 казав він мині, що гадає засісти до автобиоґрафиі широкоі, и переображеня творів, виданих на книжний лад Дідицьким (1862 р.), — може та праця здержує єго нині од наконечного порішеня що до видавництва, Вами пропонованого. Vederemo.

Пробних листків нового збірника дожидаємо и ми, маючи за Вашим заходом свою у нім хоть невелику ще участь, то ж нетерпеливо. Та праця коло него затамувалась и новими матерялами, и правописею галицьких пісень, особливо, пісень, униформованих у збірнику Головацького. В тім ділі удавались Кияне до Львова, и з відтам вирученя дожидають, и листом Житецького и Русова (з 1. с. м.) у Відень. Гадаю написати Русову, що не тикаючи форм корумпованих Головацького (у збірнику поставивши сторожку для лингвістів) конечно тільки змінити тамошну етимолоґичну правопись на фонетичну, vulgo Рудченкову; — а таку коректуру моглиб ми зробити у Відні, сподіючись дістати „Чтенія“ (с піснями Головацького) у Миклосича. Прошу о Вашу гадку до погляду повищого.

Видане лиричних пісень загадали ми через пару літ зробити нашою задачею и за нашою причиною в Галичині, и після сёго працю розкладаємо. Чи не можна би Морфилеви або Ралстонови, про которих пишете, вислати хоть давні збірники галицькі, Вацлава з Олеска и Жеготи — ? Міг би я се зі Львова зробити.

Книжок с Київа сиґналізованих Русовим, и Берштамом (dto Київ 7. Жовтня) на 142 р. 60 коп. дожидаємо сими днями. Одержавши, вишлю Вам в Италію Рудченка. Получили ми 30% рабату и сплатимо з долу 106 р. 90 коп. Згори заплатимо 35 р. 70 коп. за книжки для нашоі книговні закуплені: Записки и обі Граматки Куліша, Костом., Хмелницкій. Ушинський. Водовозов. Корф. Семенов. Добровський Пипин.

С тобою, Москалю, не зломим союзу,
ми діти одного народу,
ми довго ділили и радість и горе....
То вступимож вкупі й в свободу.
Незрячві люде, Ляхи, все питають
чого тим русинам хотіти?

Жадаєм свободи и волі громадській и рідноі, руськоі освіти.

За Ваш захід около добра кружка нашого прийміт сердечну подяку, як за книжки придумані, так и за раду що до Гоголя повістей, котору певне цінимо и приймаємо щиро, коли сего писателя по трохи вже знавши ми и постарали и маємо у Подолинського від недавна комплетне ёго виданє. Буде воно з рук до рук вандрувати.

В Галичині нічо нового. В Австриі все ще напружена квестия угоди с Чехами, — та послідними часами стала німецька сторона перемагати, через поміч сойму львівського, що не годится с фінансовоі сторони на чеські артикули. Русини тут не мають голосу а министеря не клопоче собі ними голов. У соймі Львівським був я 9. с. м. очевидцем розправи над проєктом Лавровського,: завести руський язик викладовий у 4. вищих клясах (академичноі) гимназиі у Львові, щоб уся гимназия була руською. Мимо протесту деяких ляшків и мизерних виходок святоюрців, ухвалено сю важну для нас уставу*). Святоюрців веде урядник Ковалський (зять банкрота Куземського) кацапствующий, зрештою загорілий німецький чиновник. Лавровський, властитель „Основи“, розумний та не сміливий чоловік, як кіт радби у воду незамочившись. Така и ёго „Основа“ ультралояльна и безбарвна, — оже не против неі, а ій у нагай и острогу повстає у Львові маленький на разі, та чистий і жвавий орґан громадський, огляд політичний дво недільний. Не будуть уже дописі наші ховатись в шуфляду, а буде де всякому сказати слово правди. Проґрама сійі ґазети готова у Львові, — и дискутуєтся исключно, що Львовян нині шкода в инчій справі займати. Тому то и не відписав Навроцький на Ваші запитаня, та зробить він се непремінно, завідомляючи Вас о постановленю „Просвіти“, завести продажню книжок у Львові. Блищі вісти що до новоі ґазетки получу и Вам подам незабаром, враз с списками библиоґрафичними. В тій справі ще раз ёму писатиму, залучаючи подане до „Просвіти“, щоб нині всі збірники рукописні пісень, які у неі зложені, на вибір приділила. Так и піде друга посилка Антоновичеви.

N. B. Качалу уважаємо в Галичині головою нарідноі сторони.

В листі Житецького читаю: „Вчора (1. Жовтня) молодший гурт справляв юбилейне свято старого батька Київського Макси-

---

*) Ся звістка зачеркнена й підчеркнена Др—вим.

мовича: багато було славянских співів и братерських річей, згадував старий и красний Галич". Не знаємо, який се ювилей був, за те добре свідомі, чим є для наших всіх Украін Максимович, и маємо с сторони Русова за гріх непрощений, не завідомити нас у перед про так гарний случай, донести наш и товаришів славян привіт у Київ. А що, як би се, хоть опізнившись, зробити, и дописатись до старого зі Львова и Відня? Яка Ваша гадка?

Получивши письмо Ваше 12. с. м. у Відні, того дня завідомив п. Косачеву, poste restante у Львові, що єсьмо у Львові и Відні Ій на услуги готові.

Клонюсь до Вас низенько

Бучинський

Відень 17. Жовтня, 1871.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажний Добродію!

Чотирі неділь минуло від коли я писав до Вас лист послідний, не одержавши Вашоі адреси про Италію, ні не діждавшись пройізду сестри Вашоі через Львів и Відень. Через той час годі було за заходами коло инскрипций, коло аґитаций товариських и пр. зібрати мисли до переглядного справозданя, с того, що, дозрівало у Львові, у Відні и в Австриі. Нині ж знов на вдогад ще в Гайдельберґ пишу, де Ви ледви ще остаєтесь. Прошу-ж Вашоі ласки зараз по одержаню сего листу докладну мині адресу подати, щоб міг Вам по ній вислати и книжки, и одвіт на Ваші запитаня з 1. листу, виготовлений Навроцьким и Волод. Барвінським у Львові.

В Австриі криза кризу переганяє. Министеря Гогенварта пропала, майже доскочивши угоди с Чехами, упала заходом всемогучого Байста. Сёго Зевеса Австриі скинула мадярська кліка з самого зеніту, тай почала господарювати на докір и самим німцям, не то всім славянам, винявши поляків. Тіі á tout prix ідуть з мадярами и централами уповаючи, що в парламенті виходатайствують, vulgo „виходять" крихту для свого шляхетського сойму. Оттак, щоб при теці остатись, підписав недобиток-министер (для Галичини in spe) Ґрохольский прямі вибори в Чехах, щоб чеськими німцями обсадити лави парляменту.

Тим ляхи 1. спроневірились давній політиці и поставили praecedens, по которім в свій час правительство против них Русинів до Відня, покличе.

2. Взяли розбрат с Чехами, нині репрезентантами не лишень национальноі, а и автономичноі и федеральноі оппозициі. (Гл. лист Кошута).

3. Зробили дурницю безмисну, бо моравський, вище австрийський etc. сойм рівно не вибере депутованих, и рада державна рівно не збересі в числі достаточнім.

Сими днями конферує іх делеґация з Андрашим („братанком“ з 1848 р“) и надіятись можна(,) що за деякі цяцька и обіцянки піде сліпо за Андрашим, може и против Німців, може и щоб прилучити Галичину до Угор. Серед тих закрутів природно, що и руські галицькі фракциі визначуются. Кацапи и Святоюрці пригадуются, що ще живуть и готові служити в кождій ліберйі, реакцийній, чи ультрамонтанам, чи централам. Угилитарна партия (Лавровського и „Основи“) захиталась по упадку Гогенвартового угодового проґраму, а напирана то острими вимогами нас, народовців, то путана особистими зглядами Лавровського для маґнатів, с котрими він желізничими и пр. интересами звязаний, — бачить, що годі довше грати ролю безбарвну, ніяку. Оже зміняє нині „Основа“ свій проґрам, и під кирунком народовців заступитись хоче орґаном радикальним молодоі Галичини. В тім переході находимося нині, и трудність в тім, що ми хочем нове имя дати новому орґанови, коли Лавровський имя „Основа“ задержати радби, для континуальности. Для невеликих наших достатків порішено малий формат прибрати, в способі політичного и критичного обзору, аркушом що дві неділі. Початок вже 1. Грудня. Предплата річна 4. л. Програм загальний уложений нашими громадянами (комітет редакцийний) під проводом Ст. Качали, такий: „Малоруський нарід боронить своєі нарідноі индивідуальности против москалям и полякам; проти тим послідним тілько на леґальній підставі, т. є. в краю, в соймі;“ дальше: „поступ у всіх кирунках: праця над моральн. и матер. розвоём народу и краю; уміркована и позитивна критика наших институций[1]). Дайже нам, Боже, як найскорше діждатись сёго громадського орґану; оттоді би и була розкіш замахнути пером по папері, не боячися найабсолютніщоі в світі особистоі цензури редактора!

---

[1]) В оріґ. „институций“.

У Львові тепер разом два руські театри. До „Народного дому“ закватирювали кацапи труппу Моленцкого, до салі соймової впакувався Бачинський. До касина, „Бесіди“ в „Народнім Домі“ давно вже втаборились наші, та „Заряд Нар. Дому“ нарешті надумавсь, и судово виповів „Бесіді“ хату. Коли розбрат, то розбрат, та и не таківські наші, щоб зараз послухали, оттак и надіємось процесу прилюдного. За то товариство академиків „Лихвяр“ у Львові стало исключно нашим. У Відні „Основа русская“ нахапала в члени знов кілька ляхофобів в имя конфузної руськости, те саме у Львові „Академический кружокъ“, все через шельмовських ляхів, що краєву працю розвівають, та в школах середних воюють, міркуючи: après nous déluge“. Крайна потреба гайдамацького органу!

Минувшого тижня получили ми книжки на 106 р. у розпродаж; для „Січи закуплено в Київі на 19 р. транспорт увесь стоіть тож 19. р. Тих 38 р. віддамо з гори двома ратами, прочі 106 р. в міру, як книжки розходитись будуть. Небуло окремої посилки до Вас при тих книжках, тож прошу мині назначити число ексемплярів, которі Вам з „Вѣстником Евр. etc.“ сей час вишлю. Маємо Рудченка 1, 2, Лисенка, нар. п. и Кобзар. 1., Артемовськ. 1., Гурт, Антонович. Номис. Иванишев. До читальні закуплено Куліша: Записки, Граматка; Костом. Хмельницький. Монографиі; Ушинський, Водовозов, Корф. Симонов. Дубровський; Пипин. Его история слав. словесн. дуже нам припала до вподоби.

Рудченка и Лисенка зараз ми передали проф. Миклосичу, як с всіма новими обявами словесности чинимо, — и скоро получимо від него „Чтеня“, с Записками Головацького, зараз між себе переписанє розложимо, після того, як который яким диялектом владає, щоб автентичні тексти вислати Антоновичу. Тепер бракуємо и переписуємо записки з л. л. 1863—1870, Навроцького, Степановича, Царя etc. зложені у давній ред. „Правди“; приділені записки з сторони „Просвіти“ незабаром сподіємось також получити, — та ледви перед 1. Січня 1872 зможемо усе вислати у Київ.

Якийсь проворний землячок дописався иногді до „Слова“ про ювилей Максимовича. Оттак ніби басуючи „нашому русскому Слову“ и „етимолоґичній правописі, основаній Максимовичом“ — незабвенно зїздив „Матицу“, що и завідомлена с Київа зівсім з-пуноруваля и ювилей, и Максимовича. Дарма; ad impossibile nemo tenetur, и Матица як не дописалась на

ювилей, так и ниньки не може оправдатись, истнуючи тільки в идеі, котора, як звісно, губи не має.

З поганенького „Голоса“ нічого дочитатись неможна крім: еманципациі жінок, Финландиі, скандалів в Одесі, класицизмі и реализмі, лайбдрагунах etc. etc. Про статі „Бесѣды“ тілько звісти маємо; в яким стадкі новий закон о печати, нема и чутки.

При нинішнім дні веселім прийміть, Михайло Петровичу, найсердечніщі желаня щастя, здоровя и многих літ, именем громади віденськоі від

Бучинського

В день св. Михаила,
8. Листопада, 1871
у Відні.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Мел. Бучинського написано: „Одержав 22. Листоп 1871.“)

Флоренція, 16 Ноября 1871.

Кільки днівъ уже я у Флоренціи, шановный Мелитонъ Осиповичъ, де и заставъ, спасибі Вамъ, листъ Вашъ, та за біготнею, поки найшовъ квартиру и встройівся, не мавъ часу засісти за одвітъ Вамъ.

Почну зъ компліментівъ. Позвольте приписати Васъ до самихъ аккуратнійшихъ и гуманнійшихъ зъ земляківъ-приятелівъ у обохъ имперіяхъ: аккуратність же и незабарність у обміні листами треба почитать за знакъ великойі гуманності. Зъ Львова ніхто, — ні у Кіеві, ні я не маемо ніякого одвіту. Частенько обіжають и мене Кіевляне. Тільки Вы безъ укору аки Баярдъ, — и передъ Кіевомъ и передо мною, біднимъ бродягою. — Русовъ писавъ мені, що у Кіеві восхищени видомъ присланнаго Вами матеріялу, а сегодня получивъ одъ його листъ, гласящій, що Вы іще обищали вислать стільки жъ.

Не знаю, чі Вы маете прямі звістки про справи кіевскі, и черезъ те коротко передамъ Вамъ те, що мені писано у послідні хвилі. Казки, якъ писавъ Рудченко и Житецкій, будуть готовы до тиску къ Різдву. — розумію III випускъ. Пісні готові зовсімъ, кромі примічаній, которі Антоновичъ узявся кон-

чить до Января. Байки Глібова печатаются, такожъ и нове видання Де що про світъ божій. Послідне двічі приятно: разъ, книжечка порядочненька, а друге — значить само собою упала одъ ветхості заборона печатати по украйіньскі педагогичні книжки. Де що про світъ — одчиняе вікно и другимъ.

Тільки бъ найшлись другі! Знаете, у послідні часи я не разъ думавъ, — чому таки ніхто не переведе хоть, не мудрствуя, на нашу мову Робинзона Крузе. Коли бъ удалось вирвати сестру зъ Волыні на зіму сюди. Уже засажу переводить підъ свойімъ надзоромъ! Такъ „чиновники" надумались пустить у світъ „Світъ божій", которого II вип. заборонено було після Катковского погрому. Отъ зъ попами не такъ скоро зладимо. Ці ще довго не пустять ні Евангелія, ні чого такого по украйінскі, — поки буде церковна цензура у Россіи. — Та, терпи козаче, отаманомъ будешъ! Такожъ пишуть, Лисенко наготовивъ къ печаті II вып. пісень, котрі и положено друковати, на що и одпущено йому 200 рублівъ у помічь. Наготовивъ вінъ и нові свойі оригинальні твори, та про йіхъ нічого не пишуть мені. — Вы повинні вже получити книжки одъ Беренштаима. Напишіть, якъ вони Вамъ уподобались и міжъ ними Музыка до Кобзаря Лисенкова. Звіщаю для памъяти, що недавно вийшовъ у Петербурзі и II вип. Украйінскихъ Пісень Рубця, проф. тамошнейі консерваторіи, (кожний 75 коп.), а сьогодня прочитавъ у СПет. Відом., що того жъ Рубця вийшли: одноголосныя дѣтскія пѣсни и подвіжныя игры съ народными русскими мелодіями, Ц. 1 р. Думаю, що тутъ повинні буть и малоруські. — Може, Ви й сами знаете де що зъ того, про що звіщаю Васъ, — а може й ні. Коли ні, — то думаю, що звістки про те, що у насъ діло[1]) літературно-художественне де якъ бреде, будуть для Васъ не безъ утіхи.

Не могу зъ Вашого листа ясно увообразити, на чімъ стало у Васъ діло о переписці діалектами галицькими пісень зъ збірника Головацького. Вы, здается, беретесь тільки за корректуру у печатнихъ листахъ, а Кияне, здается, хотять, щобъ у Васъ було переписано. Дуже вони бояться, якъ би не сочинить переписуючи несуществующаго языка. Діло справди опасне! Ви вже поможіть изъ усіейі сили не впасти у гріхъ.

На щотъ другихъ виданій, — якъ Федьковича, Нечуя, — нічого не можу сказати. Федьковичъ мовчить. Що Нечуй —

---

[1]) Далї переч. „научно-"

Левитській(,) я це знавъ давно одъ Номиса и Кулиша. Да уся штука и у мене у тому, що и я такъ якъ и Вы не знаю, чі в Келці вінъ, чі въ Сѣдлці, чі де. Одъ Васъ то я и думавъ добуть повний адресъ його, щобъ завести зъ нимъ переписку. А теперъ Вы пишете, що вінъ отдавъ у печать свойі повістки. Значить, и безъ насъ діло творилось. Боюсь тільки, щобъ, якъ вінъ печатае у Австріи, то не вишло якихъ задержокъ на кордоні, або й не замкнули куди такъ його книжокъ, що потімъ и зъ собаками не найдешь. Зъ нашими земляками це бува. Отъ знайдіть лишь, де Пісні, напечатані М. Вовчкомъ у Цюриху! Такъ я Вамъ у поясъ поклонюсь! Будьте ласкави, якъ дознаетесь опреділенніше, де, якъ печатаються твори Нечуя и коли світа побачять, — то и мені одпишіть.

Про діла Австрійски, а у частності галицькі теперъ уже почти овсі нічого не знаю. Тутешні газеты тимъ хуже німецькихъ, що закордонними ділами займаются мало. А такъ якъ я не розсмакувавъ іще, що за важні птиці синьоры Селла, Ратацці и т. п., то почти и газетъ не читаю, такъ що иноді тільки и почерпаю звістки політичні зъ свойіхъ Петерб. Відомостей, одстаючи одъ[1]) Европи на 7—8 днівъ. Про Галиччину и тамъ не багато почерпнешь. Отъ учора читавъ, що якись русини программу видали, щобъ поддержувати конституцію, держатись Австріи, не здаватись ні полякамъ, ні Россіи. А яки це русини, тамъ не написано. — За характеристику Лавровского и Кульчицького[2]) Вамъ спасибі

Зъ Вашихъ вістей порадувала мене найбільше, що у Львові думають завести власню газету. Буде вона чисто політична, чі й літературна? Хто йійі буде видавцемъ? Коли бъ у Васъ завівся щирий, власний, чисто громадський органъ, тоді бъ и зъ нашого боку треба бъ було поставити собі задачею писати Вамъ постоянні, а не одрывочні корреспонденціи про нашъ край и государство, щобъ знали насъ у нашімъ реальнімъ побиту. Тільки для успіха діла треба, щобъ органъ бувъ чисто громадскій. Знаете, що я скажу Вамъ, шановний Мелитоне Осиповичъ. Здаетця мені, що, якъ ні мала численно руська интеллигенція у Галиччині, якъ вона не поділена дуже на кружки и партіи, — а ище бъ треба одинъ росколъ учинити: уже отділились т. звані молоді русини (народовці) одъ старихъ святоюрцівъ. Та й у молодому дуже ще (богато) старого. Міжъ народовцями е такі,

---

[1]) Далї переч. „сві(та)“. [2]) Ковальського!

що бігають по лагерямъ, та більшъ одъ урядівъ помочі ждуть, ніжъ справди одъ народу, більшъ конституційними фокусами заинтересовані, ніжъ справою народу, піднятіемъ[1]) народного богатства и просвіти. Отъ якъ би молодіжь, правдива — народова поставила собі девизомъ: „не надійтеся ні на князі, ні на сини человіческія!“ — „ищите собі правди, — а сія вся приложатся вамъ!“ Борони мене Боже совітовать росколъ у смислі роздору. Я одъ усього сердця думаю, що можно бъ де у чому идти и рядомъ. Я тілько кажу про теоретичну мету, котору собі поставити могла бъ правдива молодіжъ, т. е. щобъ поставити у тінь и предоставити другимъ фокуси съ урядами чі то московскимъ, чі польскимъ, чі австрійскимъ, а собі вибрать науку, художество и народню освіту, — наміряючись, якъ тільки можно буде, завести свій и журналъ у такому независимому дусі.

А, знаете, отъ воскрешенія „Мети“, а то й „Правди“ съ прибавкою элементівъ „Руси“ и „Основи“ багато добра я не жду. Буде не безъ пользи, — але все таки и винце и бурдюки будуть стареньки, хоть и підлатані новими. Молодіжі бъ треба не на латки йти, — а на[2]) мішки, хоть и на маленьки поки. Повторю ще, що независимость не виключае термимости. — Выбачьте за цю отвлеченність и многоглаголаніе.

Теперъ по пословиці, — хто везе, того й поганяють: позвольте на Васъ наложить ще одну коммиссію, котора буде не безъ пользи и для нашого діла. Есть у мене родичъ у Полтавск. губ., Хорольскому повіті, Яковъ Максимовичъ Козенцовъ, Чоловікъ вінъ молодий, зъ порядочнимъ достаткомъ, и сносно малюе акварелью и маслянними красками. Теперъ вінъ задумавъ узятись за фотографію. Струментъ у його е, — и де які проби вінъ мені приславъ; для лучшойі роботи треба йому лучшого прибору. Отъ вінъ мене просить, чі не могу я йому у Відні купить у Foigtländer et Co., або у Dietzler'a камеру обскуру, або хоть объективъ для цільнойі пластинки у 108 міліметрівъ у діаметрі съ фокуснымъ разстояніемъ у 30 сентіметрівъ. — А коли я буду у Відні? Черезъ годъ почти — не можете Ви, М. Осип., справитись у поименованныхъ майстрівъ, що буде стойіть описаний объектівъ и одвічающа йому камера-обскура, а такожъ пересылка у Россію до Кременчуга (усе чугункою)? Та чі не позволите Козенцову вислать Вамъ гроші на

---

[1]) Далї переч. „його“. [2]) Зразу зам. „на“, в обох (вищих) місцях було „въ“.

устрійство підъ Вашимъ надзоромъ одсылки инструмента изъ Відня у Россію. Я думаю, що изъ цього Козенцова ми де яку користь извлечемо. Якъ діллетантъ и чоловікъ далеко не бідний (и бездільний), — вінъ може підъ руководствомъ знаючихъ людей дуже пригодитись для этнографичнойі роботи. Такъ якъ про Іонина нема звістки, то я уже мисленно замінивъ його Козенцовимъ у тій экспедиціи у Ваші гори, що мені и во сні привиджуется, и котору я, — живъ буть не хочу, — я сповню. Такъ поможіть, Мелітонъ Осиповичъ, здобуть камеру и объектівъ, — хай лишь поки К—въ підучуется.

Про Максимовича я й самъ такожъ, якъ и Вы, взнавъ після діла. Коли полагаете потрібнимъ, — то напишіть йому, тільки вінъ теперъ уже виіхавъ зъ Кіева на свою Михайлову гору (Полтавск. губ., Золотоношск. уѣздъ, дер. Прохоровка, Мих. Алекс. Максимовичъ. Можно писати и въ Кіевск. губ. въ гор. Каневъ, — бо ця його Мих. гора надъ Дніпромъ напротивъ Каніва и Шевченковойі могилы. Чудесне місто, — и треба намъ колись буде тамъ старого одвідати). Щобъ не вийшло плутаниці зъ листами, напишіть и одішліть у Кіевъ, и якъ старый вернеться, — а я думаю, що зімуватеме вінъ у Кіеві, то йому отдадуть.

Максимовичъ нагадавъ мені Качалу. Ви совітували мені написати до його, и теперъ Вашу приписку, що почитаете його головою(,) могу поняти такъ, що Вы якъ бы докоряете, що я цього не зробивъ. А я разъ, — адресу не знаю, а въ друге, — боюсь ні зъ того, ні зъ сього до чоловіка писати, котрий мене не знае. Полагаюсь на Вашъ судъ.

Якъ би Морфилеві[1]) хто виславъ сбірники, які тільки можно, то зробивъ би добре діло, — бо по листамъ його, чоловікъ вінъ діломъ народностей славянскихъ щиро заинтересований и чоловікъ любезний. Книга його The Slaves друкуется. Та таки и окрімъ Морфиля лично, не пошкодить, якъ у Оксфорді буде сбірникъ нашойі народнойі[2]) словесности.

Книжки, що Вы прислали мені(,) ще будуть мені кільки часи потрібні, — бо ще не поробивъ усіхъ виписокъ. Коли Вамъ нічого, — позвольте задержать, а якъ що, — то напишіть, заразъ вишлю. Та звістить мене, чі можна Вамъ дослать гроші, що виненъ за книжки 1 т. $^3/_4$ итальянскими бумагами, бо инчихъ теперь не маю. — Та чого довго думати: укладаю

---

[1]) Далї переч. „Вы“. [2]) Далї переч. „поэ(зії)“.

у цей листъ 10 лиръ на покритіе долга и на другі коммиссіи, які случаться.

Отъ наприкладъ, — чі не можете достати у листахъ евангеліе[1]) украйінське и послати його підъ крейцбандомъ у Кіевъ, университетъ студенту Трегубову, а другий примірникъ таковимъ же способомъ Ивану Яковл. Рудченку, въ Житоміръ, контрольн. палата. Обверніть у яку небудь німецьку газету, або що невинне. Або пошліть и цілими книжечками підъ крейцбандами, або у письмахъ, одірвавши тверді палітурки. У послідніми случайі посилайте не зъ разу 4 письма, а по одному черезъ тиждень и не франкуйте.

Досадно мені писати про таки остороги и стидно за наші порядки, и особенно мені, котрий хоче миру, а не[2]) меча; — та що зробить, коли катковщина злучилась зъ попівщиною. Треба потерпіть. По всьому видно, що йійі на довге не хватить[3]), и 5 годъ не проживуть у сили. Потімъ упьять трошки піднімуться. Треба тільки, щобъ застати насъ більшъ практичними и більшъ вооруженними працею и наукою, ніжъ до цього часу, а особенно у 1863 г. Коли теперъ у Васъ уже у рукахъ Костомаровъ и Семенова Отечествовѣдѣніе, — то можете провірить те, що я казавъ[4]) Вамъ у Відні, т. е. що зроблене наукою (Костомаровъ) не побідиме и пролізло и у школу (Семеновъ). Якъ Вамъ подобалось це Отечествовѣдѣніе? — Къ слову ище одна библіографична звістка(,) хоть и дуже гола: у Пебурзі вийшовъ сбірникъ слав. пісень у переводі на великоруській язикъ, — изд. Гербеля (Поэзія славянъ 552 стр., ц. $3^1/_2$ р.) У сборнику 144 пісні нар., и 313 стихотвор. поэтівъ личнихъ, изъ нихъ 21 малор., 7 червонор. пісень, 12 бѣлорусск., 32 малор., 11 червонор. стихотвореній[5]). При кождому отділі статьи пояснительні, у тімъ разі Костомарова и Головацького. Я наврядъ щобъ побачивъ скоро цей сбірникъ, а Вамъ у Відні може й попадется. Якъ попадется, то напишіть и мині про його. — Отъ якъ би бувъ у Васъ свій журналъ, то треба бъ заставлять Кіевлянъ писати правильно хоть библіографію. — Та поки що, а коли бъ хто зъ Вашихъ таку библіографію и по-

---

[1]) Далї, в оріґ. ще „и“, але непотрібне. [2]) Зразу зам. від „и особенно“, було: „Та що зробить, коли Катковщина злучилась з виз(?)“. [3]) Далї переч.: „Що до Каткова напр.“ [4]) Далї переч. „у Васъ“. [5]) Далї переч.: „Я переглядавъ щобъ поба(чив)“.

литичні корреспонденціи писавъ хоть разъ у місяць. Я готовъ йіх переводить для СПВѣдомостей, або Вістн. Европы.

На сімъ поки до[1]) другого листа. Товариству передайте мій щирий привітъ. Вамъ кланяется моя жінка и Лидка.

Вашъ М. Драгомановъ.

Пишіть по прежнему: poste-réstante. — На всякій случай же ось мій адресъ: Piazza della Signoria, ingresso della via della Condotta, 11, 4 Pianto. Високо, — але місто чудесне. Дивлюсь зъ віконъ на плацъ, якъ на сцену. Та й сонце гріе сьогодня, ажъ пече.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Мел. Бучинського написано: „Одержав 5. Грудня 1871“).

Флоренція 1871 г., 26 Ноября.

Високоповажний Мелитонъ Осиповичъ, —

Більшъ тиждня якъ одіславъ Вамъ письмо свое уже відсіля у одвітъ на те Ваше, що заставъ тутъ пересланнымъ зъ Гейдельберга. У цьому одвіті вложивъ я и 10 лиръ, — хоть и пославъ не „реккомандованно“, для того що порядківъ тутешніхъ мало знаю, а плутаться по канціляріямъ мені огидло ище якъ забіравъ свойі вещи на таможні. (Вимучили итальяньскі чиновники хоть би й нашимъ! Не даромъ „единство“ завели!) Надіюсь, що не пропало мое письмо. Слідовало бъ пождать одвіту Вашого, — та не втерпіжъ мені, бо послідне письмо Ваше торкае мене живо.

Спасибі й Вамъ и віденьскимъ громадянамъ за[2]) памьять про мене „у день св. Михайла“ и пожеланія, которі одъ усього серця повертаю и на Васъ. (Тільки я не обичайнаго св. Михайла 8 Ноября именникъ, а на Михайлове „Чудо въ Колоссахъ[3]) 6 Сент. — яке чудо, я цього и доси не довідався, — справляю заразомъ именини и рожденіе. Оце одбувъ 30 годъ у Гейдельберзі, оставшись, окрімъ сімъи, безъ[4]) жаднойі близь-

---

[1]) Далї переч. „побачення“. [2]) В оріґ. через помилку „на“. [3]) В оріґ. „Колосасхъ“. [4]) Далї переч. „усяк(оѵ)“.

койі людини. — Къ речі: попадався Вамъ, або кому у Львові Пригара, доцентъ зъ Одессы, мій добрий приятель, полтавець родомъ, киевляникъ по университету, котрый пойіхавъ у Августі зъ Гейдельберга на Львівъ и писавъ мені зъ Одессы п(р)о Львівъ, але дуже у общихъ словахъ?) — Теперъ до справъ!

Зъ нетерпіннямъ сліжу я за звістками зъ Австріи и ради цього перечитую німецьки газети (тутешний кабинетъ чтенія Vicusseux мае Kölnische Z. Au(g)sb. Allgem., N. Fr. Presse), — бо итальянці не дуже то багато пишуть про чужі діла и крайі. Та живойі сути по газетамъ не вислідишъ: все министри, та голі имена, а народівъ и не видно! Нічого я не розберу у цихъ змінахъ министрівъ. Боюсь уподобитись гоголевому почтмейстеру, восклицающему: „война съ Турками будетъ“ — но[1]) який небудь смислъ мігъ би добрати у всій министерскій путаниці тілько тоді, якъ би допустивъ, що на весні Австрія зъ Пруссіею прийдуть „у нашого Государя“ поляківъ отнімать. Коли бъ тільки кончилось отнятіемъ поляківъ и присоединеніемъ ихъ до Вашихъ (Вамъ тільки накладно), то ще бъ нічого, намъ би й лучше. А якъ заберуть йіхъ Гогенцоллерны, — жаль йіхъ самихъ, хоть вони лучшого и не заслужили. Угри жъ чімъ більшъ наберуть румунівъ та словъянъ тимъ скорішъ проваляться. — Та одначе, чортъ зъ нею, зъ високою політикою. Перейдемъ до діла малого, але такого(,) що колись підточить усякій високий будинокъ, збитий мошенниками, т. е. політиками.

Не знаю, якъ Вамъ прийшлось по души те, що я писавъ Вамъ про „молоду Русь“ и йійі становище къ парламентарній політиці. Я боюсь, якъ би чого не такъ поняли, якъ я думавъ: погана въ мене (зъ Россіи вивезена) манера говорити не безъ зубоскальства хотя бъ про дуже важну справу; та й трохи примішуется те жъ російська черта: ми не вкусивши смаку парламентаризму тоді якъ у його усі вірували у Европі и у насъ декабристи, — зъ койіхъ розумніщий Ник. Ив. Тургеневъ вмеръ на цихъ дняхъ), дожились до того, що у йому зневірются усі, окрімъ тихъ, хто вигоду зъ його мае, — концессіи дорогъ и т. и. Але головну мисль мою почитаю сходною зъ Вашею: „гайдамацькій органъ“, мающий мету и опору тільки у народі и усе друге почитаючій тілько временнимъ діломъ

---

[1]) Далї переч. „одинъ бы“. [2]) Далї переч. „це“.

и орудіемъ. Вибіръ для такого органу редакторомъ Качали, скільки я знаю його по писаннямъ у „Основі“ про „високу політику“ и його нікчемність є, якъ би одвітъ судьбою уготованний на моє безпорядочне писаніе. Тільки, знаете, що я скажу про слова виписанні Вами зъ программу Вашого органу? А скажу я: зробіть ище одинъ[1]) ступень до реализму! Зоставили Вы австрійску державу зъ министрами и Віднемъ, зоставте[2]) позаду и россійську зъ Москвою. Переносите Ви усю борбу на почву Галиччини, у соймъ, у село и т. д. Зъ якойі жъ Вамъ речі виступать яко боронители малоруськойі народности одъ москалівъ, котрихъ Вы у Галиччині не маете. Якъ ми зъ москалями устроемось, — це вже наше діло, за вашимъ кордономъ, а начнете Вы насъ боронить, — коли бъ[3]) гірше не стало, бо усякій, хто за другого робе и говорить, помилокъ великихъ наробить. Якъ би мені Ви позволили, або дали місто у Вашому[4]) органу для статті, котра би изложила не озираючись ні на що одъ повного серця, наши (т. е. мене и другихъ подібнихъ у Россіи) мислі объ украйінскимъ вопросі, — я бъ зробивъ це у довгенькому писанню. Теперъ, — лишаючи теоретичний бікъ діла (про котрий скажу тілько, що воно дуже не просте и у многому не безъ спору), — скажу коротко о практичнімъ: ми у Россіи повернули увесь вопросъ на научну дорогу и художественну; пользуючись тимъ, що усі говорять про „Русь“, „руській“, про „народність“, — ми кажемо(:) и ми Русь, руські, — хочемо виложить научно нашу народню исторію, мову, розробити нашу народню пісню. А які ми руські, — чі ми разновидність общого, чі окремне зовсімъ, — цього правду сказати гарно ніхто не знае и изъ тихъ, койімъ здается, що йімъ відомі тайни Божів, — да й якъ його сказати, коли напр. словаря свого не маемо. Теперъ географичне общество знаряжа этнограф. экспедицію у юго-западний край, возводить у свойі члени тихъ, койіхъ колись висилали[5]) у Архангельскъ за этнографію малоруську, обіщае завести у Кіеві отділъ особий, якъ тамъ наберется 10 членівъ (недавно за Чубинскимъ возведени у члени: Антоновичъ, Новицкій и я, теперъ прибавлять проф. Кистяковского[6]), — зобрані Чубинскимъ съ прибавкою старихъ матерьялівъ громади зъ 1862—1864 рр. этнографичні матерьяли

---

[1]) Далї переч. „шагъ“. [2]) В оріґ. „заставти“. [3]) Далї переч. „худше“. [4]) Далї переч. „будучому“ (в оріґ. „будучомо“!) [5]) Далї переч. „адми(нїстративно?)“ [6]) Далї переч. „N B“.

печата геогр. общество на казенний счетъ (печатаются уже повірья и часть мифологична, оброблена Ефименкомъ, юрид. обичайі съ предмовою Кистяковского, и пісні сімейно-родственні редигов. Новицкимъ), археограф. коммиссія у Петербурзі видае акти, знайдені Костомаровимъ, у Киеві — Антоновичемъ, наші пісні идуть у консерваторіи, урядъ ставить пам. Хмельницькому, говорить, що вінъ веде діло цього освободителя народу украйіньского и т. д. Урядъ мае свій поглядъ, изъ насъ разні мають свойі — но принципіалънойі розні не ма, а хоть и е, — то усі сходимось на научній, поэтичній и соціальній почві. Теперъ(,) якъ я писавъ Вамъ[1]), одкривается свобода печатати и педагогичні книжки, — якъ Де що про світъ божій, а якъ взнаю сіогодня зъ Пет. Відом. по проекту закону про печать. котрий закінчила установлена на те коммиссія у Петербурзі и котрий на цихъ дняхъ піде у Госуд. Совітъ, — духовна цензура особлива знічтожается, а зливается зъ світською, — значить одкривается поле и для видання духовнихъ книгъ малоруськихъ Значить, — намъ у всякімъ часі[2]) одкривается возможність робити надъ „основою“ для народняго розвитія малоруського вопросу. Чі практично піднімати політичний бікъ цього вопросу? По опитамъ бувшихъ годинъ, — бачимо, що усяка заціпка політичного боку діла цього, яко преждевременна по меньшій мірі, тілько наносила повредъ, якъ наприкладъ горячій тонъ „Мети“. Уже тихша „Правда“, меньше чіплявша політику, — помогла спадку страхівъ „сепаратизму“ у Россіи. Зробіть же ще одинъ ступень у новому органі Вашому, оставивши овсі річь о Москві, объ обороні укр. народу одъ московського[3]) гніту и т. п. Пишить такъ, мовъ би Москви (політичнойі) и на світі не було, а слідіть за ученою и літературнойю працею у насъ, коли буде вона йти, за поступомъ народу у экономичнімъ и другимъ побиту — а політику и борьбу національну, на скільки вона вамъ потрібна, знайте свою тільки. Тоді Вашъ органъ буде мати вольн(и)й доступъ у Россію, — а це для насъ дуже важно: бо поки не вправимось зъ підготовною роботою, т. е. учено-видательскою, поки не видамо у повні усіхъ творівъ народнойі речи, усіхъ памятниківъ старойі літератури нашойі, та не зведемо словаря и граматики на чисто народній підстави про литературу нову и пу-

---

[1]) Далї переч. мабуть „почин(аєся). [2]) Мабуть мало бути написано „разі“. [3]) В оріґ. „московьского“.

блицистику намъ нічого й думати, про конкуренцію съ журналами Петерб.-моск. те жъ, такъ намъ треба, щобъ хоть Вашъ органъ йшовъ прямо у Россію, щобъ хоть и такі твори[1]), якъ напечатані у „Правді“[2]), могли бути прочитани у насъ не двоматрьома нарочитими любителями, якъ теперъ, а щобъ на Вашъ органъ могла бути одкрита правильна подписка у Россіи — Не смію дуже настоятельно указувати Вамъ, одначе скажу, що нашимъ, украйінськимъ интересамъ и сьогочаснимъ[3]) замірамъ усього більшъ би одвічала програма у такімъ, на прикладъ, дусі: „нашою підставою може буть тільки народъ руській у Галиччині. Нашою метою є и може буть тільки розвой народности руськойі у Галиччині: розвой духу народного, поступъ народу руського у всіхъ зглядахъ, піднесеніе[4]) цівілізаціи цього народу[5]), — що може поспішно йти тільки тоді, якъ той поступъ буде[6]) зачіплять найживіщі битові струни народности нашойі, якъ та цівілізація явится у найблизчому до народа облику, язичнимъ по переду. Ці наші начала опреділяють наші погляди и на краєві справи и на закордонкі стосунки. У крайі ми можемъ мати надію тільки на свою працю, на розвой краевихъ (урядівъ) институцій.....[7]) Такъ якъ нашъ народъ є часть великого народу руського, котрого найбільша доля живе у сусідньому государстві, то ми[8]) не можемъ одректись отъ взаемини зъ другими нашими соплеменниками. Одначе ті взаемини могуть буть тільки духовні, — а не політичні. Ми будемо слідити за поступомъ братівъ нашихъ за кордономъ и приймемо одъ нихъ зъ радістью помічъ у нашому духовному розвойі, котрий у свій чередъ, думаемъ, не останетця безъ користи и для йіхъ. Тутъ ми торкаемось до питання, зъ за которого не мало було и є спору у насъ у Галиччині, т. е. до питання, якъ намъ, галицькимъ руськимъ однестись до того, що у насъ зовуть „московською[9]), великоруською, общеруською и просто руською мовою и литературою. Багато спорили объ цимъ питанні, — та мало вийшло зъ ціхъ спорівъ користи для народности нашойі, — черезъ те може, що саме питанне[10]) далеко не таке потрібне для реальнихъ нуждъ нашихъ, якъ видають його ті, хто изъ за

---

[1]) Зразу було „що“. [2]) Далї переч. „у койіхъ“. [3]) Зразу було „сьогочаснимъ“. [4]) Зразу було „сближеніе“. [5]) Зразу було „народности руськойі“, а перед сим, бачу, й „съ“. [6]) Далї переч. „торкати“. [7]) 12 точок покладено Д—вим. [8]) Зразу зам. ост. 2 слів було „зъ якимъ“. [9]) В оріґ. „московьскою“. [10]) Питаннє“.

його багато перевівъ папіру. До ць(о)го питання ми станемъ односитись на реальній підставі: Якъ би хто не думавъ про малоруську народність и мову, — ознакъ йійі, — чі почитавъ би йійі также одрубною отъ великоруськоі, яко чеська, або польска, чі[1]) почитавъ би малоруську народність у рівні зъ великоруською різновідністью одніи абстрактнойі руськойі народности, — все жъ усякий зна, що галицько руський народъ є попередъ усього часть малоруськойі народности. Украінець съ Волині, Полтавщини и др. можеть розмовляти съ нашимъ коломийцемъ, гуцуломъ и др. не зміняючи своейі мови, — чого не можно сказати про великоруса. Нашому самому простому селянинови можна читати Шевченка, Квітку и др. безъ усякого труда, — чого ніякъ не можно сказати про Пушкина, а ще меньше про Островського и др. россійскихъ и великоруськихъ писателівъ. Мова, побитъ, исторія, традиціи украинця найблизче подібні[3]) зъ такими жъ у нашего народу; сходні такожъ и йіхъ потріби, — чого упьять не ма у тій же ступені міжъ нашимъ народомъ и великоруськимъ[4]). А такъ якъ жива литература живе тільки (на) підставі реальній, то и виходить, що украінська литература, якъ би вона не була мала[5]) мае для насъ ціну, якъ и наша, а[6]) те, що є окрімъ йійі у Россіи, яко або спеціально великоруське, або хоть и обще великоруссамъ зъ малоруссами у Россіи, але вироблене на[7]) підставі житья народівъ Россійскойі имперіи[8]), а все таки для насъ чуже, побічне, — хоть би воно мало у собі и велику ціну и мало интересъ и для другихъ народівъ словъянскихъ. Для дальшого жъ, хоть би рідного[9]), а все таки не прямо и кроно свого, одрікатись отъ свого, мы не почитаемъ ні практичнимъ, ні потрібнимъ для оборони розвою[10]) народности и освіти нашого[11]) люду руського у Галиччині[12]). Подібно перші органи нашойі партіи, (якъ „Правда“, що передавали читающому мирові[13]) у Галиччині[14]) артикули пп. Пипина, Прижева, Щедрина и др.) ми готові слі-

---

[1]) Далї переч. „у рівні зъ нею“. [2]) В оріґ. „при“. Так і говорять у нас селяне, напр. у Косівщині. [3]) В оріґ. через помилку, „подівні“. [4]) Далї переч. „Того ради и“ [5]) Зразу було написано: „що якъ би вона не була мала, а украй“. [6]) Далї переч. „все“. [7]) Далї переч. „общій“. [8]) Далї переч. „се“. [9]) Зразу було написано: „Ми жъ не почитаемъ для дальшого, чужого, занехайи(ти)“. [10]) Далї переч. „нашой(і). [11]) Зразу було „у нашому“. [12]) Зразу було „Галиціи“. [13]) Зразу було „И“. [14]) Зразу було „миру“. [15]) Далї переч. „де які зъ“.

дити за тимъ, що є прогрессивного у літературі россійскій, — тімъ паче що принципи настоящойі учонойі и прогрессивнойі литературы тійі не находяться у противорічі зъ идеями нашими, яко народнойі партіи, — подібно п. Качалі (у „Основі“) ми не тілько нічого не маемо противъ роспространенія знанія язика найчисленнійшаго имени славъянського міжъ другими славъянами и піднесенія його на ступень посрідствующого міжъ славъянами язика, — но почитаемъ це для насъ особливо вигоднимъ, бо[1]) цей языкъ усе жъ близче до нашойі народнойі мови, ніжъ н. пр. чеській, або сербській, бо на цьому язику писані твори розъясняючі[2]) нашу історію, права нашого народа, (якъ твори пана Костомарова и др.[3]). Але при всьому цьому, — ми не одступимо одъ кріпкойі віри, що для нашойі насущнойі, повсідневнойі, — а не дипломатичной(і) и т. п., — роботи, надъ поступомъ[4]) життя народного и морального може буть органомъ література, виросша на підставі чисто народній[5]), мовляча язикомъ найблизче-народнімъ, т. е. галицько-украйинськимъ, причиняющася до традицій народныхъ, т. е. галицько-украинськихъ. —[6]). Мовлячи присловіемъ народнімъ ми скажемъ: ційі спниці у рукахъ ми не покинемо ні для якого журавля у небі.... И ми думаемъ(,) що безсторонній руській чоловікъ, якъ би вінъ не думаьъ про різні отдаленні питання „високойі політики“(,) не найде наші ці идейі не практичними“.

Написавші цю річъ, я бачу дуже, що можно бъ про багато поспорити и де що виражено дуже не гладко. Я й не думаю навъязуваться, щобъ це мое писаніе уставлено було у Вашу программу. Я тільки поставляю предъ Ваші очі на посужденіе ті мислі, которі у мене зложились изъ обсужденія реального положенія нашого діла у Россіи[7]) и висказую, що, по моему, сходиться съ нашими интересами, коли вже объ нихъ не можна не говорити у Васъ. Написавъ я це для того, що вище усього ціню одкритність у нашихъ зъ Вами стосункахъ. А при тімъ беріть написане, яко частну мисль, — и коли не підходить підъ

---

[1]) Далї переч. „на(м?)“ [2]) Далї „наші права и“, при чому „права и“ перечеркнено, як і „народ(ні)“ над тим. [3]) Далї перечеркнено: „Але при на цимъ язикомъ писавъ один зъ самихъ славнихъ украінцівъ земляківъ нашихъ и одинъ зъ самихъ великихъ“. [4]) Зразу було „для нашого п(оступу)“. [5]) Далї переч. „маюч(а)“. [6]) Далї переч. „Ційі“. [7]) Далї переч. и у Гали(чині).

Вашу то й перечеркніть[1]) Я даже не видаю[2]) мойіхъ словъ за идею „партіи украйнофилівъ“ у Россіи, — бо разъ, що ця партія, яко партія (не знаю якъ сказати: чі іще чі вже) не существуе, а у друге — далеко не усіхъ знаю; одначе скажу, що по пісьмамъ и розговорамъ, котрі доходять до мене одъ тихъ, хто робить, а не тільки говорить, а у Житомирі, Кіеві, Одессі и др., — можно сказать, що не мала бъ доля такого робочого люду міжъ украйінцями підписалась би підъ программою написанною у цімъ смислі и дуже бъ рада була органу(,) котрий би вівъ діло галицько-украйньскойі литературі у духу мира и незадора, одначе не поступаючись ніякимъ реальнимъ правомъ и интерессомъ. (На прикладъ сошлюся на письма Житецкого и Рудченка: перший у одвітъ на мое письмо и слова черезъ Русова объ тімъ, що треба помогти Вамъ дібрать коллекцію и новойі россійскойі літератури(,) пише: „ідею вашу приняли во всій йейі цільности“, другий у одвітъ на те, що я йому писавъ про наші розмови у Відні и про те, якъ я, почитаемий у россійского начальства злостнимъ сепаратістомъ, у Відні такъ усердствовавъ, що боявся якъ би мене за катковця не посчитали —[3]), совітуе продолжать „миротворство“. А обое вони идуть дуже дальше мене у идеяхъ объ окрімности украйінськойі народности — и часто докоряли мене мойімъ „уніатствомъ“ и „космополітизмомъ“. — Та про це поки баста!

Слава Всевишньому! получили таки Ви книжки. Я скажу, що Ви не дуже горячиться росплачуваться зъ нашими на гроші, а лучше виручку, якъ буде, употребіть на уповненіе коллекціи книгъ про Украйіну. Такъ у присланнихъ Вамъ книгахъ бачу усе таки великі пробіли: потрібні бъ дуже були видання Генерального Штабу про статистику и этнографію губерній Черниговвскойі, Херсоньскойі, Екатеринославвскойі, Воронежскойі, видання Черниговського Статист. комитету (особенно писанія Лазаревського про уведеніе крепацтва у Малой Русі, Полтавського — Памъятна книжка Полт. губ., Подольского — тежъ, Попки — Черноморскіе козаки. Занотуйте ці книжки и при случайі напишіть у Кіевъ. Та поки що, затребуйте щобъ прислали Вамъ Чубинскаго брошюру о юридич. обичаяхъ (У Львовъ послані программи Чубинскаго и К-о у 20 экземпл. Витребуйте и собі) Не бачивъ я, но судя по СПВѣд.

---

[1]) Далї переч. „Тільки прошу. [2]) Далї переч. „йіхъ за“. [3]) Далї переч. „пише“:

думаю, що треба бъ Вамъ добути и нове виданне[1]): Военно-Статистическій сборникъ, часть IV Россія". Тамъ більшъ гражданскойі, ніжъ военнойі статистики и[2]) є зрівеніе[3]) губерній. Йій Богу не знаю, чі просити мені Васъ, щобъ вислали кілька штукъ казокъ. Я безъ нихъ[4]) не смію очей показати у Пизу, де проф. Доменико Компаретті, одинъ изъ видавцівъ Canti e racconti del popolo italiano (вишли поки пісні Монферота), працю(ю)щий надъ казками итальяньскими(.) зна по великоруськи и може буть наставленъ и у нашихъ казкахъ. Мені вислали у Гайдельбергъ кілька экз., изъ Г—ча[5]) пишуть, що уже переслано сюди, — та не ма. Пожду ще трохи, а тамъ Васъ попрошу, а то дурно тратиться часъ. Мені дуже хочеться завести обміну зъ итальянскими этнографами, та здается ніхто зъ нихъ, окрімъ Компаретті и Пеллегріні (що видавъ кільки переводівъ) не зна ні одного слав. нарічія. Я теперъ знакомлюсь съ тутешнею этнографичною літературою, котора тутъ стойіть добре; видають багато и съ толкомъ; система виданій дуже розумна: по провинціямъ а въ нихъ по логичнимъ отділамъ. Особливо славні видання сіцілійскі (Pitrè): не тільки матерьялъ толково видають, а ще Pitrè передне слово — славна монографія про народъ сіцілійскій у пісняхъ и казкахъ. У загалі итальяньске этнографичне діло дуже занятне: не тільки видають памъятники провінціальнихъ діалектівъ, но и пишуть на йіхъ, словомъ: сепаратізмъ, та й годі! Видно[6]), що тутъ мае силу той законъ, що якъ единство завершять (а итальянцівъ удержала у купі тільки обща література) такъ вилазить упьять різнобразіе. Те жъ саме видно и у французівъ теперъ. Я сбіраю матерьялъ для характеристики усякихъ движеній у літературахъ европейскихъ подібнихъ до нашого, — и бачу превелику аналогію зъ украйнофиліемъ у Сициліи, Провансі, и даже у дитгмаршскому платдейчтумі. Ще зъ[7]) новими писаніями италіанскихъ хлопоманівъ не познакомився, а ніхъ видання этнографичні, кажу, дуже гарні. (Може коротенький рефератъ для Вашого органа виготовить?) Багато треба бъ и намъ за образецъ узять зъ ніхъ методу. А що до матерьялу, то, знаете, кажучи по совісти, нашъ ніякому у Европі

---

[1]) Виданне. [2]) Далї переч. „вона". [3]) Зрівнане, порівнане. [4]) А може „нихъ", себ то „йіхъ? [5]) Гадяча. [6]) Зразу було „А при" [7]) Далї переч. „ху".

не уступить поэтичними красотами и яркимъ одраженіемъ народного побиту и ума. —

Упьять скажу, що дуже безпокоюсь за исходъ роботи Вашойі надъ сбірникомъ Головацького. Не вже Вы станете весь переписувать? Затребуйте зъ Кіева указатель хронологи(ч)ный, та й переписуйте те, що вибрано до нашого сбірника и у порядку, который позволить видавать перші виділи, не дожидаючись конца усейі переписки. А то дуже замедлиться[1]) робота, котора и такъ порядкомъ застряла у одній ступені! А що до мене, то, знаете, чімъ більшъ ознакомляюсь съ народнею поэзіею різнихъ земель европейскихъ, тімъ більшъ хочетьця побачити повний збірникъ[2]) своейі: „тако да просвѣтится свѣтъ нашъ предъ человѣки". Непремінно, якъ вийде нашъ сбірникъ историчнихъ пісень, треба зъ його вибіръ зробить и видать съ переводомъ на німецький, або латинскій языкъ. Отъ тутъ потрібна буде особливо ваша помічъ, бо ми языки иностранні знаемо для себе, а не для людей. Переводъ же историчнихъ пісень и вибора Шевченка[3]) на общезнаемий европейскій языкъ мавъ би великій и політичний послідъ[4]).

Про Максимовича юбилей скажу, що вінъ такий бувъ, якъ и чоловікъ цей: мішаний: и підъ „Слово" підходить и підъ насъ зъ вами. М. чоловікъ старосвітський, ще до-Гоголевскій, а особливо до-бѣлинсковський[5]), т. е. до тихъ людей, що розібрали Гоголя лучше самого автора. М. чоловікъ віку „прекраснихъ чувствъ", виражених у стіхахъ: ті чувства були и до народу, и до волі, — та й до панівъ и до начальства. Зъ такихъ людей виходили и декабрісти и мощенники (якъ Погодинъ). Коли хочете, у цій мішанині е свій добрий бікъ: чинопочитаніе не було ще приведено у систему, такъ що оставалось місто и для народу и для вольнолюбія, — котре проривается даже и у Погодина. М. ище тимъ спасся одъ поганого виливу „Миколаевськойі епохи", що рано сховався у провинцію, дальше одъ князівъ, меценатівъ(,) орденівъ и т. п., — и задержавъ лірізмъ преживойі епохи. Тімъ вінъ и доси остався близькимъ[6]) и до народу и до молодіжі, хоть не розрывавъ духовнойі звязі и съ стариного и съ меценатами. Прибавте

---

[1]) Далї переч. „спра(ва)". [2]) Далї переч. „свойіхъ". [3]) Далї переч. „мавъ би". [4]) Зразу було написано: „велику и політичну ціну". [5]) В оріґ. „бѣлинковьскій". [6]) Зразу було написано: вінъ и доси не ви(?)".

и те, що удалившисъ рано у Кіевъ, а потімъ на свою Михайлову гору, М. не покористувався матеріально свойіми високими звязями и доживъ до старости у бідності и почти у поденній роботі, за котру вироблявъ собі гроші — невеликі, звісно. Симпатичность, любовъ до народу, робота и безкористіе дали йому право на юбилей[1]) — не оффиціально. Але на той, що бувъ у Кіеві, налізло стільки разношерстойі погані, що дуже огорчаться тимъ, що не були, — нічого. Учора прислали мені зъ Киева описаніе цього юбилея, котре я трошки зъ годомъ, коли хочете, пришлю Вамъ. Перше, — що бардъ вибрався той самий, що колись у Полтаві вірші на прийіздъ генер. Ростовцева (начальника военнихъ школъ при Ник. I) сочинявъ (Ст. Пономаревъ), — та й утворивъ пісню, знаете, таку, — що я ажъ дивлюсь його смілости: нічого такъ не терплять у насъ, якъ риторики и високого слогу, — а[2]) Пономаревъ чуть самого Архангела Михаила не привівъ на юбилей. Друге, — що компанія, у которой являлись тамъ то самъ имена: малор. народъ, Тарасъ,... Антоновичъ не дуже то лакома[3]). Значить, — особо не плачте, що одъ Васъ нічого не[4]) було, а „Слово" заскочило. Та я не знаю, якъ считать Лопатинского, вашимъ, чі ні? Вінъ тежъ говоривъ, назвавъ М—ча основателемъ галицко-руськойі народнойі літератури, но якойі, — вийшло не ясно: та й звівъ заразъ на правопись, а — авторъ брошюри на „Слово". Лучше бъ було Л—кому прямо прочитати кусокъ зъ пісьма М—ча до Голов(аць?)кого, що цитовавъ недавно и п. Качала. Тоді бъ и вигно було, якъ старий дума про галицко-украйіньску літературу. — Та все жъ юбилей М. мае значеніе. Все таки наше, народне, хоть и підъ снігомъ, а вигляда зъ його. Помимо цього абсолютного значенія описаніе його юбилея ма значеніе, якъ показатель, у якімъ виді у Россіи виявляется украйнофиліе. „Русь Кіевська"! „Русь повна", — а не одна тільки московська, — отъ та кличка, зъ которою ми сміемо виступати, по однімъ, (практика) и зъ которою тільки и треба виступати, — по другімъ (теорія), у тімъ[5]) числі и по Максимовичу. М—чъ кінча свою річь словами изъ свого пісьма до Погодина у Москву: у васъ многіе смотрятъ на всю русскую землю съ москворѣцкой висоти Ивана Великого; здѣсь иные

---

[1]) Далї переч. „и одъ молоде(жі?)" [2]) Далї переч. „він". [3]) Далї переч. „Зъ брошю". [4]) Далї переч. „влізло". [5]) Далї переч. „разі".

глядятъ на нее съ запорожской, поэтической Саворъ-Могилы, а нѣкоторихъ зазывали и на Могилу Кракусову, — а моя точка зрѣнія на всю единую русскую землю, — надъ Днѣпромъ, съ холма св. Андрея Первозваннаго". Це вінъ згадавъ у одвітъ на річь одного учителя изъ Володимірской губерніи, который його дуже вже москалемъ изобразивъ, и услідъ за Житецькимъ, крый підхопивъ мисль[1]) Максимовича, — и закончуе свое описаніе сего пассажа словами: „и убили наповалъ крестьянскаго сина Илью Муромца!" Бачите, — Киевъ така штука, зъ которою можно добре бить „московскій сепаратизмъ". Відсіля бачу я, якъ піднімаютця брови Ваши у знакъ удивленія. „Московскій сепаратизмъ?!? — Эге! — Всероссія, — такъ все Россія! А Киевъ йійі центръ! Правда(,) зъ цимъ кликомъ не дуже здорово и „украйнському сепаратизму", та й московському не ладно. Та[2]) для чистого укр. сепар. треба бъ столицю яку небудь Хортицю вибрать, а Киевъ дуже давно залізъ у „всероссійскі" стосунки, — оттого вінъ не дуже то ладенъ для укр. сепаратизма, та зъ його добре можно побивать и московскій. Отъ на чому ставъ Максимовичъ, та на тому ставъ и Костомаровъ у свойіхъ „Двохъ народностяхъ" и маленькій, та дуже цікавій річі „В. кн. Владиміръ Мономахъ и казакъ Богданъ Хмельницкій", котра не знаю, чі відома у Васъ. (Хочете, — могу тоже вислать, бо вона, здается, зо мною). Галиччина звісно не такъ стойіть, якъ Киевъ, — и для нейі не обязательна киевська точка, — вона може жити[3]) зовсімъ одрубно не тільки одъ Москви, (я даже не[4]) знаю, чого вона у Москві не бачила! и понявъ би швідче Петербургъ), но и одъ Киева, коли схоче. А на случай стосунківъ зъ Киевомъ, усе таки[5]) треба и Галиччині приняти увзгляди „киевські", коли не „къ руководству" то „къ свѣдѣнію", — якъ кажуть у нашихъ канціляріяхъ. — Простіть за довге писаніе. Довге и по часу. Начавъ 26 Ноября, а кінчаю 2-го Декабря. Щирий привітъ Вамъ одъ мене и жінки. Вашъ

М. Драгомановъ

---

[1]) Зразу зам. після „крый" (который) було: „описуе сей пассажъ такъ: „дѣтина". [2]) Зразу зам. „Та" було „Підъ и цимъ", а зверху, перед „Та" — „М. пр." (Між прочим). [3]) Зразу зам. 3 ост. слів було: „та коли съ К". [4]) Зразу зам. 3 ост. слівъ було „но и одъ". [5]) Далї переч. „не пошкодить".

Про казки не турбуйтесь. Учора прийшли по 5 шт. кожного випуска. Та все приберіть ще по 5. Може затребуютця.

(На 1-шій ст. 1-го арк. листового паперу, вверху, коміть головою:)

Буду ждати одъ Васъ листа зъ критикою мойіхъ, — я прошу дуже передавайте мені и Ваши и братіи приговори про ті книги, що получили, по мірі прочету. Ваші мислі, яко свіжихъ людей(,) будуть зъ великою пользою и для насъ. — Такъ спішу одіслати письмо, що й не перечитую.

Мел. Бучинський до Ів. Житецького.

(Коло 12.XII. 1871[1]).

Копя.

Вп.

Пану Ив. Житецькому.

Получивши письмо Ваше з 6. л. Грудня пішов я до книгарні „Faesy & Frick (Wien, Graben) и винотовав слідуючі виданя з цінами на российські гроші, лічивши рубля рівно 1 гулд. и 60 цт. австр. валюти.

1. „Украины Россіи Самарина, 3 томи и ёго ж „Отвѣтъ, разом:

— 4 рб. 52 кп.

2. „Соч. Пушкина". Липскъ

— 2 рб. 37 кп.

Крім того бачив у виставі: „Записки: „Декабриста 1870, — Декабристовъ, (переч. „1870") 1863, — Піотровского, — Ермолова, — Давыдова; „Бесѣды" 3. тома, и пр.

З Львівських видань стоять:

3. Поезиі Т. Шевченка	— 87 кп.
6. „Псалтир, переспів Ратая	— 25 „
5. Св. Письмо Нов. Завіта	— 25 „

Крім сих получили ми на продаж певне звісну Вам посилку с Київа у книжках: Рудченка, Лисенка, Антоновича;

---

[1]) Вставляю сю дату на підставі реєстра листів, одержаних Бучинським, де під 10.XII. 1871 зазначено, що дістав лист від Ів. Житецького.

Гурта и пр. Оплата почтова стоіть около 50 кп. від фунта, без ріжниці, чи платится тут, чи на місці через адресата. Залучаю виказ книгарні Женевськоі, Г. Ґеорґа, — по нім можна з відсіля виписати книжки пожадані. Адрес до мене коротко: M. Buczynskij, Jurist in Wien, Universitaet.

Від 1. Січня до Марта забавлю на Святах в Станіславі [„in Stanislau (Galizien) poste restante"]. Потому адрес повищий. Між тим листи писані до мене, що приходять до Відня, отвираются людьми безпечними, або пересилаются у Станіслав, щоб не було в переписці упину.

Без того можна всігди писати до наших товаришів, которі сидя сталіще (крім літних ферий) у Відні: Ивану Скоморовському [Hörer der Medicin in Wien. IX. Alte Gewehr-Fabrik] Михайлу Подолинському, Ив. Пулюєви [Hörer der Philosophie in Wien I. Universitaet]. Уляну Медвецькому[1]) Dr. Philosophie. Reichsgeolog in Wien. III. Geolog. Reichsanstalt. Razoumowsky G. N. 3] Богдачу Пюркови, слуш. филолоґиі [Theoló́g, Stadt. Schönlaterng. N. 10. Wien].

Просимо тільки безцеремонно до нас обертатись, всігди охочих, добрим людям та ще и землякам (переч. раду") радо служити. За сим и маємо веселу надію, що листуючись з М. П. Драгомановим і Русовом, живо, ми и з Вами листи и мисли обмінювати станем в предметі свойськоі науки, лояльноі у кождій державі; як о нових виданях живоі словесности, и початого Вами словара лексикона нашоі мови, куди и[2]) з наших диалектів дасть Біг, незабаром підготовимо и дошлемо матеряли.

---

[1]) Далї переч. „Др. Филозофиі". [2]) Далї переч. „ми".

Рік 1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 2. Січня 1872.

Поспішаю, Високоважані Михайле Петровичу, Вас упросити, щоб вислали мині „Вѣст. Евр.“ за рік 1872. Сам мушу читати „Чумака“ в нар. пѣсняхъ — але ще сёго місяця справится з ним тутейший Остап Терлецький, Ваш in spe кореспондент тутешний. До статні про „Панславизм“ у „Правді“ не озьмуся перед Февралем, — та за случаём зазбирую до сёго голоса що новіщі, от як слідуючий гостинець новорочний, що „Narodni listy“, 1872[1]) ч. 1. поклонили своім читателям; з Москви „slovo k panslavismu“.

Кореспондентови звіривсь один знаменитий державник російський, который много ділав на востоці, с слідуючими новими тайнами: Розбираючи питанє, чому Росія на решті уже не зірвеся, славян боронити, він розглядає, 1) чи може Росия се зробити с користею для себе, 2) чи схоче виступити в акцию.

До 1., Цареград мусить вона в руках мати, и береги Ч. морські, але не инакше, як мавши в плечах свобідних и ій відданих балканців, одностайних з нею вірою и племенем. Щоб іх освободила, пре іі интерес власний: свобідний оборот на чорному морі: на сім полі вона не видержить конкуренциі з Європою, та видержить з Азиєю (що розуміти під „Азиєю?“) —

Теж тичится и Балканців, и тотогність користи стає виходом спільноі акциі. — Закидує п. Данилев(с)кий (Русь и Європа) що за освободженем, за прилученём змоглибся кошта на армию и форти; та владаючи Царіградом на спіл

[1]) В орiг. „1873“.

з Балканцями можнаб від них гроші взяти. — Оже, Росия може и незабаром:

„И своды древные Софіи
въ возобновленной Византіи
вновъ осѣнятъ Христовъ алтарь!
Пади предъ нимъ, о царь Россіи,
и встань, какъ всеславянскій царь!“ —

2) И схоче. Та, чи то ж Чехів вона схоче? До всіх других ii тягне, тільки Чехи не притягають нікого, горнучись до всіх: ні — й до них горнутся, не по край а по освіту. Тяжко найти губерський город, де б десятками не було Чехів: чиновн., купцями, музикантами, студентами; студенти „v zostaveni skvělem(?)“, — через „netečnost'“ русск. общества.

Росия, не воюючи о ексистенцию национальну, ціла віддатися може розвоєви культурному: з напливом Чехів на Росию збуваются слова ген. Иваницького, до чеських гостей 1861 в Петрограді: хай чехи у Росиі місце німців займають!“ Вже Петро В. покликав Чехів до прибочноі служби! В єго сліда вступає нинішна миністерия освіти, уділяючи підмоги заграничним славянам, щоб привчившись по руськи ставали учителями. Оклеветали німці чехів у двора́, яко революционерів, але безуспішно.

Значних поступів „slovanskej myslenke“ небачить хиба той, хто видіти не хоче силу опиніі нарідноі, и впливу славянофилів. Як перед 50 літами починав Погодин своє, лаврами вінчане діло, сміялись з него. А сёгодня: завелись катедри слав. літ. и язиків, комітет „будителей“ славянських, — комітет благот., с відділами, — зїзд 1867 р., а торік при ювилеі Погодина було гостей з усіх закутин Росиі, сенаторів, духовних, міщан, и „sam car vzpomněl si na neunavného pracovnika“. — Тепер слідує „des Pudels Kern сеі триколонноі тиради: „Знаменитий І. М. Соловьевъ сказав: Росия не сміє забути, що вивела вона на „divadlo“ (укр.: „позо́рище“) историі (до ром. и герм.) трете племя славянске!“ Він виховав престолонаслідника, вплив єго великий. — Білшість публіцистики держить прапор славянський, „Голосъ“ дає перевіз „převraceným Пет. Вѣдомостямъ, за іх zpatečnicke sěmry (реакцийонні поступи), противні більшности журналів (без) - čelnějších“. S toho můžeme nabyti přesvědčeni, že převaha jest již na straně slovanoruske. —

A propos „соломи“ треба на ратунок Іонина сказати, що вона тичится памяток париських и фортечних непорозумінь, а не кореспонденций у „Правду“ и приватних.

Чи справді публіка в Росиі доволится полемікою запитань: що кому до того, коли він сам такий? такою, як розмова „Börsen-Courriera“ и „Бѣрж. Вѣдом.“, в справі земель подуховних в полщі! Тактика дуже характерна, як и справа сеі продажі.

З новим роком німцям дісталась гарна несподіванка: Bromberger Zeitung N-o 305, часопись серед-німецька, красуєся двома чорними попругами, у поперек 1 и 2. колонни, на 4 и 2 палців грубости. Примащено так — папську аллокуцию. Similia similibus, до N-o 2999, N. fr. Presse, которий Вам посилаю.

Купчанко писав до Вас письмо у 3. листи.

Неможно добре визнатись з нім. журналів, яке именно діло з новеллею прасовою у Росиі: чи справді запрещені с діл дозволених? Була б се рафінеря таки безприкладна! —

Ваш

Бучинський

P. S.

Чи підписати для Вас про 1872[1]) виданя Коломийські? Желехівський в Станіславі, у соломі, рушу єго незабаром.

Негодуємо на заявленє „Пра(в)ди протів Лавр. Зміна пропонована значила 4: 3, дивізию без збільшеня. —

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 30 Січня 1872.“).

Флоренція, 17 Янв. 1782.
Via della Condotta, 11, 4P.

Высокоповажний Мелитонъ Осиповичъ!

Я вже й забувъ, коли одъ Васъ звістку мавъ. Писали, що скоро великимъ листомъ одпишете; після того я самъ чималий Вамъ пославъ, а одъ Васъ ні слова. Тимъ часомъ я получивъ грамоту отъ товарищества Січі, котора дуже порадувала (мене).

---

[1]) В оріґ. „1873“. Супроти всего, можливо, що сей лист належить до 1873 р. На жаль, не маю вже під рукою дот. оріґіналів!

треба бъ[1]) щиро подякувати, — але я адресси не знаю, якъ до товарищества односитись, а голова у своимъ листі своеі не одмітивъ. За Васъ боюсь, — чі благополучні, а то й у голову приходить, чі не найшли чого не підходного у моему листі, чі не справдилась моя шутка, що писавъ приятелямъ у Россію: що ось мовлявъ, у Киеві за сепаратиста мене считають, а у Відні коли бъ за катковця не приняли! Послідне мені було бъ гірше ножа, хотя воно и може буть. „Блаженні миротворци, яко тиі синами божими нарекутся“ — казано колись, — а теперь найчаще миротворцівъ скубуть съ обохъ боківъ. А міжъ тимъ я овсі и не миротворець, — а скорішъ меченосець. Про миръ зъ неправдою я николи й не думавъ, — а думавъ тільки про то, щобъ не первостепенне и спорне одложить у бікъ поки, а ударить на основу и на безспорне, а тамъ якъ основа выведена, — діло само доведе, куди треба.

Цього ради у спорі зъ за украинства у Россіи я почитавъ, що діло безразличне, чі можно Гегеля на украинську мову перевести, — тимъ паче, що його ніхто й не переводивъ, — а главнимъ, щобъ зібрать скарбъ самойі народнеі мови, знять патретъ зъ народнього життя и духа, дать народові освіту на його мові елементарну, тоді, може й до Гегеля доберемось. И такий поглядъ справдився у насъ діломъ. Якъ після погрому 1863 року молоді сили тратились тільки на жалоби, що мовлявъ не можно своейі идейі виявити и все діло зводили на де яки короткі жалобні письма у Слові, або у Меті, — то[2]) діло у насъ не йшло ніяке: (бо узького не хотіли, а широкого, казали, не дають робить, а, може більшъ правди буде сказати: не вміли сами й не знали й яке воно). Звелось на те, що за 3—4 годи ані однісінькойі книжечки по украйінські не друковалось: народня поэзія поховалась у старихъ виданняхъ по букинистамъ, у народі вона згибала, — а у образованному классі про нейі забували, у литературі появились даже учені, котрі й не чули вже про нейі. Дойшло до того, что попереду було про Украйну говорити считалось опасно, — а то стало смішно: вже й Катковъ не лаявся, а мовчавъ або посміювався. Переходъ „Слова“ до Катковцівъ довершивъ пораженіе украйнофильства у Россіи.

Оттоді то маленький кружокъ нашъ надумався на те, чтобъ одложити дневі злобу его и високі и далекі вопроси, а узятись

---

[1]) Далї переч. „благо(дарити)“. [2]) „То“ ставлю я; в оріґ. написано „ни“.

за елементарне, — а поки не цуратись того прогрессу, который совершала[1]) молода партія литературна у Петербурзі и Москві. Я кажу не цуратись не дуже вірно, — бо того движенія, котре представлявъ у Петербурзі Соврем., Вѣстн. Евр. etc., — николи не цурались на ділі сами крайні украйінці (Соврем. мавъ а В. Евр. мае більшъ пренумерантівъ у Южній Россіи, ніжъ мала йіхъ Основа даже у первый свій рокъ). Діло оправдило нашу дорогу: хоть маленьки, та зібрані гроші на литературну роботу, — годъ не приходить безъ видачи, якъ зможемо, памятниківъ народнейі мови и духу, трудні роботи, яко словарь идуть. Свою мету можемъ безстрашно показати и передо світомъ: про Малороссію, котру вже печать росс(і)йска и забула(,) начинають говорити лучші часописи. Брехня Вашого Слова и Моск. Вѣд. не пропускается безъ опроверженя: Россійскій публиці передаетця, що и даже самі для нейі крайні стремленія Ваши, якъ одъ йіхъ одволокти суть, нічого страшного не мають, тимъ паче нічого противународного, якъ йій казали. Хай ми составимо грамматику, словарь, видамо твори народнейі поэзіи, видамо те, що валяется у рукописяхъ и у Петербурзі, зробимо читальники для народу, хоть и на $^1/_2$ украинські, (хоть бы, де не можна, и по великоруськи, аби про Украйну, отъ якъ у Семенова, або у Костомарова), — це буде основа, — а тамъ, чі разділимось и мы на твердихъ и мъякенькихъ, куди народъ нашъ самъ схоче пітти, — те й буде. Та нихто не скаже тоді: не знаемо Васъ; може васъ й нема.

Такъ діла доказують, що путь нашъ практичный, — а може теоріи де кого изъ насъ и спорні, особо може мойі, бо я щирий уніонистъ, т. е. федералистъ, а не сепаратистъ, ні у політичнімъ взгляди, ні у культурнімъ.

Але дуже боюсь я, що упавъ у гріхъ, одъ которого хотівъ боронити Васъ и одъ которого боронився самъ. Я все зводивъ на роботу сообразну обстоятельствамъ и боявся, щобъ Вы, будучи прави при вашихъ обстоятельствахъ(,) не помилились, судячи[2]) по вашому и объ Украйні, — а може[3]) зачепивъ живый бікъ вашого діла и сказавъ де що, по нашому вірне, але по вашому не праве, — перетягъ струну, котра начинала звязувати наши и ваши роботи и котра дуже дорога для насъ. Може Вамъ здалось, що я хочу мішатись у Ваши діла, — тоді якъ я

---

[1]) В оріґ. „совершали“. [2]) В оріґ. „судячу“. [3]) Далї перед. „заці(пив)“.

тільки старався вияснити и оправдити[1]) наше становище, нашу дорогу. Та коли це такъ и справди, — то, кажу прямо, гріхъ Вамъ, що Вы рішили зразу одірвать звязь мовчаніемъ, а не виказали мені усіейі правди. Я отъ Васъ ейі жду не для себе, — а для того діла, котрому и я служу и котре, — якъ не гірко буде, коли ви лишите насъ своейі підмоги, я не покину: да оправдимся въ ділахъ нашихъ. Кажу у друге: усі[2]) погляди, що я викладавъ Вамъ(,) я даже для себе не считаю абсолютними, а компромисомъ, основою, — котру якъ зробимъ, тоді можемъ вести річь дальше.

Простіть, якъ що у цьому листі найдете не яснимъ: це писано на догадъ. Може й напрасно склопотався. Може Ваше мовчанне[3]) случайне. А може воно мае й другу причину. Приймiть съ товариствомъ одъ мене и сімъі моейі поклінъ. Звістіть мене про адресу[4]) Січі, щобъ я мігъ послати мій подячн(и)й листъ.

Вашъ М. Драгомановъ.

Чі пославъ хто Ральстонові и Морфилю сбірники Вацлава и Жеготы? Тутъ у Пизі про нашу словесность сбірается писати проф. Компаретти. Я йому де що передавъ уже и ще думаю.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова*).

Високоповажні Михайле Петровичу!

Лист за місяць[5]) Грудень вислав я до Вас 21. м. м; с того часу [6]) и до нині немало дечого важного майнуло, — та щоб[7]) єго письмом ухопити и Вам листом[8]) передати вже наперед бачу, що нездолівби[9]) поклаcификувати та по стійности розмістити[10]) факти свіжі[11]), а по хронолоґні лиш, людях та городах старатися мушу, подати Вам справозданє хоть уже не обєктивне, так

---

[1]) Зразу було „оправдити и вияснити". [2]) Далї переч. „теорет". [3]) Мовчаннє. [4]) Далї переч. „товар". *) З сего листу є „Копя" — як зазначив пізніще М. Бучинський, олівцем (далї все писано чорнилом) — п. з. „Михайлу Петровичу Драгоманову у Флоренцию 25 Січня 1872;" але се, очивидячки, чорнова. Відміни в ній ось-які: [5]) нема слова „місяць". [6]) Далї: „майнуло не мало важного до нині". [7]) „щоби". [8]) Нема слова „листом". [9]) додано „вже". [10]) „розмістити по стійности". [11]) далї так: „и мушу по хронолоґні, людех й містах старатися подати" і т. д.

бодай живе и свіже. Доки[1]) се, да те, да оне розказувати стану, „по былинам сего времене, не по замишленю бояню“, хай стане зараз горі новина найновійша: позавчера получив лист від А. И. Іонина, живого нам и здорового в Парижі. Через пару неділь йіхатиме до дому[2]). Тут і початок ёго листу. — Paris, 14. Janvier 1872.

„Голосно гукаю до Вас, — — М. О! Як вас Господь милосердий милує?!.. Мене бачте ще держить сира земля на світі, ще таки не пропав; — а вже була думка така, що не побачу вже Вас. Трохи трохи не звели зо звіта.

Мимо резерви з якою переписка моя з Іонином[3]) обминала[4]) діла особисті, з ёго[5]) листів виводжу, що друг наш впав був у пригоду на взір сицилянськойі Вечірні, за ту провину[6]), що він чужоземець, тай годі! Протерпівши[7]) дожджі и бурі с тисячами собі подібними на вигонах Версальських, вибув півчверта місяця в La Rachelle, друге тілько в Fort Bayard на понтонах[8]), — и вийшов тепер на волю[9]) неначе оскресши, — бо по сім місяців неволі найшли судці розглянувши ёго папіре, що помилились караючи невинного. Ну, „спасибі Богу“, каже[10]). З душі радий сподіюся гостити ёго с початком лютого у себе[11]) в Станіславі, коли ж[12]) забарится, то зйідемося в Відні[13]), та хоть місяць разом жити будемо: гарний бо чоловік з найгарніщих! Адрес до него: „Rue des petittes écuries, 5, Hôtel Angouleme“.

Нуже[14]) тепер подивитись на Галичину, хоть у пролеті тільки желізним шляхом битим, що прямісенько прострілений с Перемишля на Львів до Станіслава, так, що не подоба ідучи[15]) от як на Свята з Відня на днинку як на годинку то сям то то там поступити[16]), віддихнути. И не жаль! Бо с Перемишля с сіверноі башти почавши, до[17]) Львова — Вишеграда, а далі на полудне[18]) (на сході Ви дбаєте), не минувши й на заході

---

[1]) далї так: „того, хай горі стане найновійша новина: Позавчера“ і т. д. [2]) далї (переч. „Таке“ і цитати з листу Йонина нема). [3]) „з ним“. [4]) „обходила“. [5]) Нема „ёго“. [6]) „тою виною“. [7]) далї так: „с тисячами подібними дожджі і бурі на“ і т. д. [8]) далї (переч. „коло на новий рік 1872“) вийшов“. [9]) далї: „бо розглянувши ёго папіре найшли суді по 7 місяцях неволі — (переч. „що він невинний упав у пригоду“) що помилився і т. д. [10]) Нема „каже“ і „спасибі Богу“ не в чужослівю. [11]) „у моій хаті“. [12]) „коли“. [13]) далї: „та будем жити хоть місяць разом, бо: гарний чоловік з найгарніщих“. [14]) „Ходімо“. [15]) нема „от як“. [16]) „поступати“, нема „віддихнути“. [17]) Було й „Відня“. [18]) далї так: (не забувши и Відня яко fort detaché) непогано і т. д.

Відня, яко fort détaché не погано держитця дружина, як оце бачив я и радів у проізді недавнім. — Може бути, що дививсь[1]) оком оптиміста та з легкою кровю ентузияста, що реномую дрібницями доудéц-краін и політиків, — нехай, без того, без свіжого розмаху не було и не буде нічог у світі, ні у мікроні у макрокозмі, а за сим нумо с Платоном[2]) одушевлятися Перемишлём та Станіславом, там „Бесідою", тут γимн. громадкою и тою паролею новою, що починаємо[3]) з новим сим роком 1872 окликатись: привертай кождий в твою сторону, на пр: „Станіславці[4]) до Станіслава!"[5]). — Привертаю до діла. В Перемишлі трійка наша[6]): проф. Желехівський, судові адюнкти[7]) Микита и Др. Шехович перед ведуть у „раді народній", що відчахнулась від „ради русскойі" у Львові, — у филіі „Просвіти" и „Бесіді", єдиній крім Львівськойі на всю Галичину[8]). —

Сей Желехівський з инчими професорами читає в институті дівочім пані Сморживойі, институт сам наш национальний. Крім того, що у хорошій дочці сеі пані закохана по уха вся филія „Просвіти", не міг я за час короткий зібрати про сей институт блищі дати, та з поворотом се вчиню и Желехівського, тож охочого чоловіка, до Вас писати заставлю. Оногді зробив він испит професорський в Кракові с фило(льо)γиі, грецького на руській мові. Порозумівшись с Партицьким сяде він Лютого с. р. до практичного словаря з нашойі мови на німецьку и польську; — всі переказали через мене до Львова потребу, обновленя „Правди". N. B. Тіж люде сидять и в Раді повітовій перемиській, що числом[9]) по половині наша, та при ліности поміщиків порозбирали між себе всі реферати, оже и реферують исключно на

---

[1]) „бачив се". [2]) „с Платоном нумо". [3]) нема „з новим сим роком 1872". [4]) далї так: „Станіславці на пр. до Станіслава. Та годі уже мучити Вас мароттами, ступаю до діла: В Перемишлі" і т. д. [5]) Ся звістка підчеркнена Др—вим пером; загалом у цім листі підчеркнень і зачеркнень єго богато. [6]) „урядники". [7]) Далї так: „Институт дівочий пані Сморжа тамже в руках наших, национальний. За коротко був я сим разом тамже, щоб Вам подати докладніщі вісти, повертаючи знов поступлю и чисто Вам все напишу. Желехівський (мій товариш) зробив професорський испит в Кракові с филолоγиі, (переч. „греку") з грецького на руській мові. Сяде він порозумівшись с Партицьким до практичного словаря з нашоі мови на німецьку и польську в Лютім с. р., — всі (переч. „таки пруть?") переказали через мене до Львова потребу обновленя „Правди". Ті самі люде сидять і т. д. [8]) Нема „числом".

нашій мові тамтим у велике здивоване[1]): над новою, сміливою ґенерацією русинів-народовців! — Звісна річ, що за 24 годин побиту міг я тілько лиш поверховних дат як горі, захопити, доки шарнув проті римського нового року далій до Львова[2]) на 3 дни.

Гарно у Львові бути. „Основа“ виходить правильно и заміщає вже дописі кулишівкою. Лавровський и редактор Климкович впевняли, коли оба з Гладким ми були у него, що дадуть волю писати що сами схочемо, радикально. Дуже просимо за-

---

[1]) „на велике здивоване тамтих“. [2]) Словами „до Львова“ кінчиться чорнова, — на другій стороні $^1/_2$ аркуша є далі лише конспект, ось який (кілько знаків запитаня, тілько слів годї було відчитати):

„Основа“, Климкович, Лавровський. Сторожа, Сушкевич, Федорович(?)

„Просвіта“. Навроцький, Шашкевич, Правда

„Лихвяр“. Др. Огоновський.

„Бесіда“, Вечерниці відчит.

Университет (Огоновський) ґимназия, у 5 тій руське. „Театр“ субвенц. ? ?

? громади.

„Нечуй“ повість. ? Ганкевича.

Партицького (поезиї ?).

Верхратський (Номенкл., Натур. истор.

Гладкий, збірник Стан. Сучави. Закомара

Починок, Горпиніда, Первоцвіт, Вінець.

Боровський, Зибер, Подолинський (Милорадовичка)

Ставіслав. Педаґ. Целевич, Заяць, Яхно (Целевич) ґимназия (Филія „Просв.“)

Рудченко, Антонович. Читают Антонов.

З Росиї.

Браницький

Тестам.

Почта.

Відень.

22. Грудня „Основа“. В „Забою“ Свят вечер

Образи, мова лексик. склад. „Вашка мінута и пара Коро? Починок.

Федькович ситуац., сей мисли хватає

Розводить и веде далі Шевченкові мисли о жизни

До доґмату підносить сказане: краса (врода) се божа кара и згуба неминуча

Попівна, Хома, Черкеська плінниця

Рим(?) Шевченка, там живі, тут розлізлись. Є там хоть критика, то для самоука добре, для закордонців и всіх радісний обяв вже потому, що автор каже в заспіві: Ще найкраще на ? ? , ? свій починок, нехай наша кохана мова не вмирає.

слати в „Основу“ статию, як Ви йійі зарисували у попереднім листі. Притім Др. Сушкевич и (поміщик) Федорович з Вікна, з многими радять над обзором двонедільним „Сторожею“ независлою, про котору писав я давніще, а так и може дістанемо від разу два політичні орґани. Та опасаємось, що тоді упалаб „Основа“ за розстріленими силами, а сама „Сторожа“ яко обзор немалаби без дневника змислу. В тім способі пересправляємо нині через Навроцького з Сушкевичом: коли сей нічог не вдіє, то гадаємо виписатись до Сушкевича чвіркою с Станіслава: хай „Сторожу“ нехає, а натомість хай збирає громаду, щоб обновити літературну „Правду“ в мисли и обємі, як у листі до Вас з 21/12 зарисовано, яко орґан молодіжи и, почасти товариства „Просвіти“. Відступилоб ся у „Правді“ само центрум „Просвіті“ и критичним розвідкам про просвітну працю народну, провідним мислям на тій дорозі, чого „просвіта“ власне нині уже потребує, дужаючи все краще. Оногді просив министер у неі, щоб вилагодила для него справозданє з своіх ділань від основаня до нині. Меморял сей виготовив Навроцький и вислав з початком сего місяця у Віденъ. Вичитавши, що петербурське таке-ж товариство получило від свого правительства привилей: безплатно розсилати своі виданя почтою, писав я нині до виділу „Просвіти“, щоб подався за подібним до Відня; та ледви на разі що виклопочуть, бо товариство ще молоде дуже, а ради старі тяжко[1]). Доки того, будемо надіятись, знаючи, що и без привілеів незагинемо, коли дбалі будемо. Недавно помер якийсь ґимназияст, що про него ніхто ні знав ні чув, десь на „мазурах“, за Сяном, відказавши всю свою вітцівщину (около 700 р.) „Просвіті“. Також знак часу!... Академичне товариство „Дружний Лихвяр має зверх 100 членів, громадянин Др. Огоновський головою, — але що найкраще у Львові, то „Бесіда“ в народн. домі, гражданська и українська; там чуємось аж у своій хаті. Власне приіхав я був на недільні вечерниці; люда коло сто згромадилось; з жінками и дівчатами старші, далі стрійні хороші хлопці громадяне. Були відчити и співи, а далі при пяні скочні танці аж любо. Святоюрці бачивши, що и ляцькими судами нас з „Бесіди“ не викуря, поволеньки вписуютця назад у члени. Під „Бесідою“ стойіть и театр Бачинського, и власне тепер тая трупа по фузиі з конкуруючою другою Моленцкого, кріпша як коли стала. Підчас гостить театр у Золочеві.

---

[1]) Ост. 3 слова так, досить виразно; але змислу нема, і годі впрозуміти, що мало бути написано.

З літературних видань Львівських появилося сими днями: Зоря, кн. V, „Просвіти“ 1872. Нечуя повістей дожидаю в Станіславі и зараз Вам вишлю; мали вони бути о Різдві готові. Вийшли товсті и богаті читанки для кляс середних γимн. Партицького и Романчука. Мала також вийти натуральна история, переводу Верхратського, з записною, чисто народною номенклятурою рослин, животин и минералів, що її збирав він студентом по краю.

Случайно получив на показ також деякі нові виданя закордонські. Наведу: „Починок, Ивана Пóдушка. Петерб. 1871. Здоровий (о 180 стор.) и елеγантний дуже том поезий, на веліні. Єсть поемати довші и коротші, по обємі и грясти аналоγні з Шевченковими. Чутє живе, образи степові зарівно як и гір Кавказа (у Плінниці“) свіжі, барвисті и хороші, не тілько правди с психолоγичних взглядів. Мова гарна лексикальним навіть багатством, склад легкий. У коротших складанях, як „Важка мінута“ и и. автор став даже самодільним, и тут єму треба заохоти, — в всіх инчих загально иде битим та вигідним Шевченковим шляхом, и як Федькович живцем вириває ситуациі и сказаня с Тараса готові, так Подушка веде далій Тарасові мисли и погляди на жизнь, розтягаючи їх и доводячи до карикатур фаталістичних, до исних доγматів, як положенє: „Краса (врода) се кара божа и згуба неминуча („Попівна, Хома“ и и.) Ритм и склад Шевченка (8, а 6); там при живій, горячий, драматичній акциі доконалий, у Подушки при зáстою и розвлечености будови зівсім неодповідний и безконечностею зрадний: так читаєте, читаєте и ще читаєте, без віддиху и спочину, „гей йіду, йіду, ні дороги, ні сліду!“ Се бувби суд абсолютний, — та з передмови видавця дізнавшись, що автор самоук виспівав се без понуки сам из себе, и зробив се мовою прекрасною з живим змислом для краси и правди, дізнавшись з єго ж власного „заспіву“, що починок звіршувався без инчоі претенсиі, як „щоби був на рідній мові“ и в доказ, що „наша кохана мова не вмирає“, се дізнавшись признати мусимо „Починок“ радісним обявом не тільки для закордонців нині, але й для нас усіх и для словесности всёі. Жалую, що не маю під рукою книжки сеі; пожичив я був йійі на Свята від Кукуріченка, а від мене львовяне, а від них семинаристи, — а то хиба на довше випрошу и Вам у подерж зашлю непремінно.

„Горпинида, або вхоплена Прозернина. Жартоблива поема, написав Білецький-Носенко. Київ 1871“. За Котляревським;

гумор добрий недописав до кінця. Помисли γротéск, декуди образи идилічні малёвані з більшим теплом и любовію, як в Єнеіді, и тут сей поематик поступом визначився на невдачнім зрештов, по моій думці, полі.

„Первоцвіт Грицька Кохнівченка. Одесса 1871“. На подвійнім веліні 7 сторін поетичного тексту, а 13 сторін тúтулу! Конечно, студент, tout, comme chez nous, на пр:

„Вінец из цвітів поетических увив Веселенько. Львів 1871“. На 32 сторонах 17 складань закоханого семинариста Львівського, на мотто: „Тумáн, тумáн долиною...“ (стор. 2) и „Was ist das Leben ohne Liebeskranz?!“ и: „Znasz ty miłość?“ etc. Все то смішне, але симпатичне, все то насінє як гриби по дощеви виростає по всіх усюдах, — на силу аж просится на світ літературна часопись!

Антін Гладкий, сам хороший чоловік, хорошу почав роботу, заіхавши від разу на пару місяців до Львова. Ото и приглядаєся нашій справі у Львові, у „Просвіті“, у „Бесіді“ тай з громадянами, сказано, днує и ночує. Від часу до часу заіде ще й в краю до сёго або того, та збирає оттак досвіди и книги про Галичину (до нині зверх 150. томів) щоб в Одесі все окремій комиссіи в редакцию подати. Оттак бувши в Закомарі у Д. Танячкевича, святкував по старосвітськи Різдво в поета Устяновича в Сучаві, відтак у мене в Станіславі, взявши в подерж записки вітцівськи и брошури про кромерижську конституанту, р. 1848, 2 картони фотоγрафичні гуцулських стройів и т. и. С початком Лютого знов ёго сподіюсь у себе.

Знов двох людий с Киіва, Зибер и Подолинський, познакомились з нами. Зйіхавсь я з ними як раз у Львові, та принявши письма від них Антоновича и Русова про них до мене, сеіж хвилі, як квапились з вийіздом, подав йім листи и адреси до Відня. Настали саме на Свят Вечер, и вечеряли з всею громадою у Hôtel Richard. Через тиждень пойіхали на Гайдельберγ в Париж. Зибер взяв Вашу адресу від мене. У Львів мали листи до Сушкевича, а так и йіхали як по шнурочку рівно по стациях. Боровський с Киіва пробуває тепер в „Ungarisch-Altenburg Landwirtschaftliche Hochschule“.

Шайнуло так три дни у Львові, мов з батога луснув, 3. Січня рушив в свою сторону, на Різдво до Станіслава. Тут настав від Падолиста професором γимназиі Улян Целевич, колись голова „Січи“, нині перший професор громадський, тай через малий час довів до того, що хлопці за ним як в дим.

Другий професор, Ничай, новий, и мало ще виміркований що до засад национальних, підніс немалий зойк між ляхами наказавши вчитись на память як горячки козацьку историю. Наш чоловік, Др. Яхно, прегарно веде педагогию під зглядом реальнойі науки; під зглядом национальним педаγоγия ще велика дич безобразна и не отерта. Коли другий Улян Целевич прийде в літі до суду в Станіславі, а коло того часу и я тут вколочусь в нотаря, так з Ганкевичом Дром, Заячківським и др., поставимо тут при друкарні филію „Просвіти" як мур! За всякою, хоть малою корпорациєю, при добрій орγанізациі тягнуть всі відорвані елементи тим маγнетизмом як о осередок ротуючий творятся планети, и миб оснували филію вже нині, колиб нам на сталий побит дістати не то енерγічного чоловіка, як Др. Шехович в Перемишлі, а оборотного и рухливого реноміста для однойі инициятиви. Ґимназиясти держатся хорошо; читають изслідованя Антоновича, що я привіз з Відня, та лагодятца про зимні ферії, с 1. Лютого розпочати фабрику правдиву, переписки зо мною пісень истор. Антоновичу. Перед веде Гарасимович Иляр з 8 кл.

— Оногді тут на масковім балі найшлись самі нарідні строі (по простій причині тій, що γардеробу всю brevi manu у слуг зажичено...). — За сим и увесь писк и розмова масок ишла на нашій мові. —

У Відні лишив я в товаристві дух піднесений с поводу побіди над нашими Катківцями: „Общество русская Основа" рекрутоване, через душегубців під Раєвськім з галицьких ренеγатів и туманів угорських, в имя конфузноі руськости и дотичних фондів благ. комитета, розхвалилось було вельми, що против 17 членів минувшого року має нині іх до 40., нахапавши іх, звісно, ще и в имя живота голодного людей молодих, тих бідолишних, що притягли до Відня та и жити хочуть. Оце и викомендерував Раєвський „Основу", щоб машерувала на славян віденських, пропонуючи завести у проєктованій слав. читалні росс. язик урядовим. Скликала „Основа" заступників товариств славянських, таки у свою хату, Раєвським плачену, и там мала нерозумну безчелність, дебатувати с повищим проєктом уряд. мови, котройі жаден „Основак" досі не навчився, ані не брав учитись, так що кат знає нащо и пощо держить йійі Комітет уже 5. рік добрими фондами. Хиба на ту блямажу, яку понесли, коли повищий проєкт и проєктантів ми перші з „Січи", а з ними Серби з „Зорі" незабутно застукали, а за

нами раз в раз Славяне всі до одного, принявши наш проєкт: „мова урядова, мова президента, который за чергою що року з инчої нарідности вибираєся“. На добиток ще голову „Основи“ здезавуовав головна-заступник власний, третого заступника презес збору, сербин Лазаревич, за неприличність висварив погано, усе перед plenum, все у „Основи“ в йійі же хаті. Оце спокій буде перед плюгавцями тими, коли ж знов послухають Раєвського и знов схочуть ворушитись, то лагодимо на них паролі у „Січи“: „Хлопці з бубна!“ готові и ще не такі буки. Се діялось 22. Грудня 1871. — 26 були ми на Сходинах у Чехів, в „Zaboj-a“ и там промовляли, гарно приняті. На згаданий горі Свят-Вечер у „Січи“ злетілось 33. чоловіка, між ним старші віком и одна дама. Від 6. вечером до 2. в ночи бавленося, співано и тоастовано охочо; пр. віцеректор, піп Бачинський підохочений сказав 6 орацій патриотичних без віддиху.

Годі! Треба закінчити сей сконцентрований Quodlibet безобразний, а на квестиі оставити лист окремий, доки для розправ Вам окремого кореспондента нараю, сам оставши чистим хроністом.

До 15. Лютого остаюсь в Станіславі (Austria. Galicia. Stanislau. Sredna N. 42). По тому йіду у Відень, там сидіти аж до літа, по давному адресі.

До Вашойі Пані клонюся низесенько

Вас стискаю сердечно

М. О. Бучинський.

Станіслав 25. Січня.
1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Станіслав 30. Січня 1872.

Високоповажні Михайле Петровичу!

З Вашого листу одержаного Via Відень аж нині, з досадою бачу, що проклятущі почти збавили мене здоровенного листу, висланого Вам 21. Грудня, а за сим и здобути довелось мині — якоже агнцу безневинному — у Вас гарну славу загонистого Krakehler-a, а конечно у Вашоі Пані ще кращу — таки татарина, незвичайного — тай годі. Про оце жаль мині було, не

про лист пропалий, що ёго можно репродукувати, хоть и яке це прикре діло, та до Вас жалю за сей суд не маю, а запишу се Debet у реєстр тих обставин, що нарід і людей так розділили, що мов чужі не знаютця, що як с каменя мусить ити з разу іх порозуміне. Оце пишусь Вам виразно: що високо державчи так як кожний з громади переписку в загалі, обома руками іі хватаємо, небачивши ніякоі можливости, іі перервати, — безпечні, що и на тóй случай, колиб за непорозуміннём наші дороги розстались, ми би уже в имя одноі гуманности спільного нашого діла знов зійшлися, а звідси право найшлись знов на народнім полі конечно. Не инакше Вас поважаємо! Неоцінений и преважний для мене власне листок Ваш найновійший, и сим, що переписка стає живіщою и драматичніщою, и тим що у нім находжу за хвилевим пересердєм у Вас стислий проґрам и сконцентроване résumé ділань Вашоі громади, — а то за навалом справ денних, боюсь, не зараз бувби дібрався самісінького зерна.—[1])

Та, доки про се ширшу річ розведу, (власне репродукуючи яко мога лист мій попередний), спішусь тут уже для вирозуміння недавного листу мого навести з відтам де що наглійшого, бодай у вістях. Розправну часть уже докладати буду з оглядом на Ваш лист найновійший аж як мене сповістите, которі листи маєте від мене, адресовані до одного Poste restante. З Відня писав я:

18. Октобра, (на Гайделбґ) у Флоренцию. franco.
20. Новембра, у Флор. рекомендовано.
24. Декембра туди ж franco, (про него мова).
25. Января, с Станіслава, рекомендовано.

Від вас одержав, с Флоренциі:

12. Октобра, у Відні 1871
22. Новембра „ —
5. Декембра „ —
30. Января, в Станісл. 1872.

В листі ишли попереду денні вісті, по людях: Пишучи про мій відйізд на Свята (від 1. Янв. до 15 Февраля), просив я у Вас подати мині у Львів адрес до Морфиля и Компаретого, з радою, які книжки власне треба ім вислати зі Львова? Се и нині прошу, на адрес: Austria, Galicia. Stanislau (Sredna 42). Далій, про Ант. Гладкого, канд. прав, — що заіхавши

---

[1]) Се реченє підчеркнене Др—вим.

у Львів хорошо познакомлявся з людьми и краєм через уже 3. місяці; зібрав книги про Галичину, щоб передати іх комиссиі наших людей в Одесі, для виданя исноі енциклопедиі Галичини. Вельми гарний чоловік, и сильно бувалий у світі. — Про купця Димета зі Львова, що як перший свого часу привіз нам Тарасові думи, так и оногді перевіз від нас у Київ яких 50 ℔. „Нового Завіту". Далій, про „Сторожу" и в ділі „Основи" переписаний лист Олекси Слюсарчука, попа з Заставноі на Буковині; Нарис проєктованоі „Правди", про висилку меморяла Барвинського до Вас, — чи одержали Ви єго? — Наконець „давайте фотографию, а то будем рубатись!" Нехай буде мир.

Нині получив листи зі Львова. „Сторожа" відрочена на час неопреділений, у Львові заходятся з літом обновити літературну „Правду". Гладкий через дві неділь вертає до Одесси. Боровський пробуває и знакомится хороше з людями у Відні. Повістей Нечуя том 1. уже готовий, та Ставропігія ще не випускає доки Нечуй дошле з гори усі гроші. У Відень адрес: „Verein Sicz, — Universitaet", — або Iwan Skomorowskij, Stud. medicinae. Alsergrund. Alte Gewehrfabrik. Ми б просили прислати нам пару слів про роковини Тарасові.

Та годі уже закінчу хиба лист коротким загаданий — бо и пізна вже година.

До 15. Лютого остану в Станіславі, — коло 10-го писатиму. Тепер Вас с Панею и Лідою уклінно здоровлю

Бучинський

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Не стану борше одвічати вдруге на листи Ваші з 2 Грудня и 17. Січня, поки від Вас на певне не дізнаюсь, що лист мій з 21. Грудня наконечно не найшовся, poste restante, — не стану именно репродукувати не так критику, як малу филіппіку, що доки до нейі взявся, добре накрутився як муха в окропі; правду сказати, таки боязько було чіпать, не про делікатну таку матерю, як ріжниця у самих кардинальних засадах национализму (такоі ріжниці не міг би я хочби и наваживсь був, догледіти між нами) а с тоі простоі причини, що позитивного в галицьких обставинах наших и в загалі таки мало знаю. Та

и так сподіюсь, неостану Вам винен моіх хоть не вповні самосвідомих, та усе ж рівно отвертих, лиш почутих и инстинктивних замічань на листи Ваші, на Ваше порозуміннє політичноі сторони нашого діла, которі по ласкавій терпливости Вашій, може бодай рефлексиєю таки Вам придадутся. З гори скажу тільки, що крім утилітарноі партиі в галичині народовці мають ще другу, и давно, громадську, (червону) котора в політиці признаєся до одного принципу: безпосередности и власноі помочі, оже, не сподієся самоправности народноі (автономиі) борше, аж нарід іі сам собі добуде: хоче вона для осягненя и вдержаня прав вперед и рівночасно мати силу, оже не заходится з міністрами, а долі и широко підготовує в народі legiслятиву. Починає с просвіти 1). власноі, и чужоземськоі, узбираноі на всесвітнім полі, и своєнарідноі: переймаючи від народу сожитєм и записками образованє национальне власного ума и серця, досвідами жизні (казки, прислівя) и поезиєю, піснями нарідними, историєю дій серця, нагромадженою віками у розкішній богатій живій словесности. Се переймивши, (о скільки мога, не з умислу и штучно, а звичайно, з дитини) и настрій свого мисленя в гармонію ввівши з духом народним, ступає громада eo ipso и рівночасно до просвіти 2). нарідноі, віддаючи народови за власну освіту еквивалентом тую, що приобріта нею від поступу всесвітного: віжею тою „що кожне исне добро разом и корисно“ зберігаючи нарід від шкоди на души, на тілі, машиною визволяє ёго від чорноі роботи, нові дороги вказує способностям, и краще все идеали, веде від самовіжи людськоі, до нарідноі и гуманноі. — Простіть, Добродію, тим переливкам словами, та не стояли б вони тутечки, коли б раз, не були, чим суть: властивим, хоть и не друкованим програмом нашоі „Просвіти“, що на сей голос и завязалася, — а друге коли з сеі основи для громади виходить конечність, у політиці так сказати, до часу тільки „відбиватися“ против напастям, в нарідних же квестиях конкретно хватати домашні порядки и нарідно господарські, не менче и пильно доходити який би найгарніщий modus vivendi вгадати и завести між поверховно супротивними интересами станів, релиґий и народностей гетероґенних. Орґан політичний боронивби оже чести народа и громадського нарідного діла. Та важніща на нині літературна часопись, у которій би „Просвіта“ мала свою часть интеґральну; проґрам так розумітоі „Правди“ незабаром вилагоджу и перешлю під розвагу, цілою душею бажаючи, щоб крім теорий безплодних, по конкретних предметах

дужало порозуміннє и діланє одномисне. Вповаю, що коли Вам уваги наші яко людий свіжих интересні и важні навіть моглиби стати, то для нас старший Ваш досвід всігди необходимий.

У пройізді через Львів подам 15. с. м. висилку пісень и казок до Антоновича. Спасибі добрим молодцям станіславським, що як злетілись, то одним мáхом чисто все вилагодили. Дрд. Степанович найдальш через дві неділі свої записки дішле. До посилки долучаю нарис галицьких диялектів, з мáпами; нарис — curiosum, лиш з заміток власних. Дуже цікавий, як видасться киянам. Русов застановив переписуванє пісень по указателю, — а указатель же як мóре!, — бо праця булаб завелика: оце и вислав я взори диялектів з замітками. На сіх досилках, щоб не спиняти редакцийної праці в Київі, на тепер поперостанемо, бо рівно и до літа не встиглиб більш вислати з Галичини, так нас се виданє незладжених и неготових заскочило. Та почавши записну раз працю лагодитись будемо видати через рік, два друге, доповнене виданє нинішного збірника, доки наш ліричний підбуде.

Тут упав листóк від Іонина: не зараз прийде с похмілля до себе, блукаючи по Парижі, ще й задержаний пашпортом. Лютого сподіваєся бути у Відні. Що, як би він що опитний чоловік вибрав прибори для Козенцова? я допильнувавби потому висилки.

Коли Ваша ласка, то прошу мині вислати, Костомар: Велик. кн. Мономах. и козак Хмільницький". Наперед тішуся побачити у літі в „Правді"[1]) Вашу характеристику движень літературних, особливо під записним зглядом, в Сициліі. — Про се писав я і 21. Грудня.

15-го с. м. (в Четвер) сподіваюсь виіхати на Львів и Перемишль до Відня. Простіть, Михайле Петровичу, що так недоладно пишу, та я недуж трохи; чей из Відня доладніще черкону; сей лист приймайте яко люксус.

Клонюсь низесенько Вашій Пані: як ся мають під чужим небом, тай як дочки ховаються, що молодшої имени не знаю, чи благополучно?

Вас стискаю сердечно

Бучинський

Станіслав 10. Лютого 1872.

---

[1]) В оріґ. „Правоі"!

Мел. Бучинський до Вол. Антоновича.

(Чорнова[1])

Антоновичу XII 1871

Високопов!

Приймайте в добру годину сю другу посилку[2]) з записів переданих мині давною Редак. „Правди[3])“ : 1[4]) истор. пісень нарідних N. 17[5]) рукописей, приділених мині від давна ред. „Правди“, 2) на оказ пісні, переписані з задержанєм говору с Чтеній О. И. и Д. 1864 кн. III и IV, и 20 казок[6]) Вп. И. Рудченкови[7]). Ся посилка рівно як и перша виготовлена[8]) охочою помочею тутешних ґимназиястів, именно П. Иляра Герасимовича, що мимо молодости літ вповні[9]) чують усю вагу записноі праці. Через найдальш дві неділі дошле Дрд. Степанович своі гуцуль(сь)кі записки.

До сеі посилки залучаю Вам Висок. Добр. (у підручну вигоду) при редакциі збірника[10]) нарис галицьких[11]) нарічий, знаю[12]), з даних, емпирично узбираних мною. Завдячую тут деякі важні[13]) вісті про[14]) Русь угорську проф. П. Уляну Целевичу который в тім ділі[15]) справив мене на діла Я. Головацького: Розправа о язиці южноруськ. и К. Шайноха Północne stoki Karpat; на жаль, досі, не міг тих діл роздобути для зрівнаня з власними замітками. За сим, добре знаю(,) що нарис мій безобразний мимо всёго кодификованя, та як подані тут[16]) замічаня, безпосередно взяті з народу, серед которого[17]) живши став я и диялєктів[18]) свідомий, то и маю надію, що[19]) и сей нарис без стійности не буде, а послужить бодай рефлексиєю до

---

[1]) Неб. Бучинський помилився в датованю сего листа „XII 1871“.: він післаний 17.II. 1872 р. — як се виходить із реєстра, де записані всі листи післані кому. Ся посилка В. Антоновичеви була рекомендована, як і перша з 3.IX. 1871. Більше листів чи посилок Б—ий Антоновичеви не вислав (до кінця 1873). [2]) Далї переч. „вибраковану“. [3]) Далї переч. „В“. [4]) Далї переч. „ ? чисел“. [5]) Далї переч. „рукописних записок“. [6]) Далї переч. „которі“. [7]) Далї переч. „передати прошу“. [8]) Далї переч. „при“. [9]) Далї переч. „розуміють вагу“. [10]) Далї переч. „малий“. [11]) Далї переч. „диялект“. [12]) Далї переч. „безобразно мимо кодификованя“. [13]) Далї переч. „дані“. [14]) Далї переч. „Угорщ“. [15]) Зразу було „в тій справі“. [16]) Далї в текстї ще: „Але так як подані тут“. [17]) Далї переч. „жию и которого“. [18]) Далї переч. „? сам добре“. [19]) Далї переч. „як на початок“.

орєнтованя на сім мало ще паханім полі, ще и може и причинится, щоби вже и при нинішнім виданю Вашім яко мога правду віддати важним відтіням нашоі мови. Вповаю, що вірними записками єдино здоліємо[1]) приспішити настанє пори тоі, коли усі ті відтіня з любовію прижаті и викляровані приберуть всім своім самоцвітним богацтвом спільну, книжну, живу нашу мову[2]).

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Зверху написано рукою М. Бучинського: „Одержав 7. Марта 1872 у Відні".)

Флоренція 31 Января 1872 р.
Via della Condotta, 11, 4P.

Учора у вечері получивъ я листъ Вашъ, шановний и щирий приятелю Мелитонъ Осиповичъ! — листъ одъ 25 Січня

---

[1]) Далї переч. „ту пору". [2]) Далї переч. „Деякі дні, в".

На обороті сеї чорнової написано рукою Бучинського (се виписки з дотичних листів Д—ва):

? Гайдельб. 4. Жовт. ?

(Дальших двох рядків fol. годї відчитати).

Про ?

Ральстон у Лондоні „Про Руську народну словесность (? Метлинський Драгом) ?

? популярна белєтристика ?

Гоголь (Косач Ольга)

? Флоренция 16 Падолиста 1871.

Истор. II. готові; до Января виготовить Антонович примічаня.

У Петрб. „II вип. укр. пісень, Рубця проф. консерваториі. (75 коп.) — того ж „Одноголосныя дѣтскія пѣсни и игры, с русск, — нар. мелод. 1 рб.

(Нечуй)

(Пропали Пісні, печатані М. Вовчком у Цириху

Флор. 2. Грудні 871. „Правда" — правильна предплата за кордоном.

(Мих. 6. Сент.) (Руссову: Ивась Конович.

Про лист:

Козенцов, дата, Іонин

„обєктів для цільноі плостинки".

Зибер

„Правда" (Переч. „Розправа") Характерист движень літературних(.) з акцентом на устну словесність, Итал Сицильянськ

Вкн. Мономах и козак Б. Хмільницький.

Указатель.

зъ Станіславова, — и вельми возликувавъ духомъ моимъ. Разъ що листъ дуже занятний и зъ радісними вістями, а въ друге и главніще — що таки обізвались Ви. Я місяцівъ зо два, чі не більшъ пославъ Вамъ предовгій листъ, у котрому виложивъ деякі свої погляди „уніятські“ (мене зове Житецький уніятомъ за мій чі модерантизмъ, чі якъ хочете звіть, — я жъ себе причисляю тільки къ тремъ категоріямъ: реализмъ по методу, гуманизмъ по идеаламъ и федерализмъ по политиці), зъ поводу програму часописи, що мала виходить під редакціею п. Качали. У передъ знавъ я, що міжъ мойімъ поглядомъ и Вашимъ може вийти різниця и думавъ прибавити слова, — що я говорю, тільки виходючи зъ теперішнихъ фактівъ, а не думаю ставити мого погляду у абсолютъ, и для того совітуючи у новому органі не чипляти овсі Москви и квестіи объ „общеруськости, — думавъ, що тільки довожу до кінця тезу самого п. Качали противъ великойі політики и звожу роботу на роботу знизу у гору (зъ народу до панівъ, зъ села до университету и т. д.) — а до чого прийде, чи до унизму, якъ думають покатковлені, чі до сепаратизму, чі до федератизму, — якъ вірую я, — тамъ побачемо. А це тільки моя субъективна думка, — що розмови и спори про це — діло праздне; и сепаратисти жъ у Россіи згодятця зо мною, що — діло непрактичне, а значитъ и Ви мусите згодитись зъ цімъ. Кинувши у почтову дірку листъ свій, пішовъ я по Lung-Arno сумуючи: ну, якъ не подобается мое писанне[1])? Ну, думаю[2]), получивши одвітъ, — виясню свій „Standpunct“. Коли жду місяць — не ма, пошти два — нема одвіту. Оттоді я 18 ч. сього місяця пославъ Вамъ у Відень (почитаючи Васъ вже вернувшимся, новый листъ реккомендованный на тему россійського „жестокого романса“ (слово зъ кумедіи Островского) — „Чѣмъ я тебя огорчила, ты скажи любезный мой“. Романсъ мій вийшовъ до того слезний, що и камінь не встоявъ би. Жду я 10 днівъ — нема одвіту, — коли на 13 получаю тільки не одвітъ, а самостайне посланіе зъ Станиславова. — Прямого упоминовенія про те, що Ви мій листъ получили не маю, — хоть по деякимъ словамъ и можу це заключити; — одначе все таки я радий, що озвались.

14. Февраля. —

Бачите, якъ задержавъ листъ сей. Це вже черезъ край усякойі міри терпеливости Вашойі! Але у такихъ ділахъ бувъ,

---

[1]) Писанне. [2]) Далї переч. „що“.

що писати овсі не можна було: То доповнявъ свою одсталість по библіографіи Франціи, передивляючись Bibliographie de la France и т. п. и виписуючи, що надруковано по двомъ квестіямъ сердечно мене чипляючимъ: провинціализму у литературі и децентрализаціи у політиці, и по мойій университетскій спеціальности, то одписувавъ залежалі грихи для СПВідомостей, а то — ажъ чудно сказати, — помагавъ одному скульторові у роботі, роблячи на йому проміры и стоячи самъ натурою. Так оставалась тільки де яка година у вечорі, щобъ забігти у Gabineto literario Vieusseux передивитись газети и журнали, — щобъ бува чого важного не продивитись. Для Васъ усе шукавъ одложити окрімный вечіръ, — котрий и вигадавъ сьогодня, скомкавши у одинъ часъ обідъ и полудень, щобъ не тратити часу. —

Поки цей листочокъ лежавъ, прийшовъ Вашъ одвітъ на мій жалостный романсъ (30 Січня) и сьогодня листочокъ одъ 10 Лютого, тілько[1]) вельми жаданного листа одъ 21 Грудня не ма, та, мабуть, и не буде. Коли бъ Вамъ не скучно було репродуктовати писане разъ, — я бъ попрохавъ, для того, чтобъ довести до повноі ясности[2]) пункти розговору.

Воно, — я й теперъ бачу, — (та це я и[3]) завше бачивъ), що різноріччя у ділі практичному у насъ не ма и[4]) бути не може. У самихъ[5]) кардинальнихъ гуманнихъ вопросахъ тежъ. Я боявся різниці у вопросі національнімъ, т. е. не різниці у поглядахъ (бо треба бути Піемъ IX, щобъ цього боятись и[6]) Syllabus'и писати, — але послідівъ хоть и не великихъ[7]) різнорічь, — котрі е добре и міжъ нами, украйнофилами у Россіи. Звенить, коли помиляюсь, — але поверхностний поглядъ (бо[8]) зъ основи не мігъ) на галицьки діла и печать, привівъ мене до[9]) виводу, що чуткость у нервахъ партій вашихъ дуже велика и роздратуется скорішь, ніжъ у насъ (ми може терпелівіше, одъ того, що якъ каже поэтъ Некрасовъ:

Подружила насъ горькая[10]) доля,
Породнило несчастье одно, —

---

[1]) Далї переч. — може: „подавного". [2]) Далї переч. „мені". [3]) Далї переч. „теперъ". [4]) Далї переч. „мати", [5]) Зразу було „самимъ" (вопросї). [6]) Далї переч. „на". [7]) Зразу було „не мали(х)". [8]) В оріг. „по"! [9]) Далї переч. — мабуть: „иде(ї). [10]) Зразу було „общая".

да одъ того, що исключно теоретично живемо). Того ради я и боявся, щобъ и мене хоть трошки у рядъ зъ Дідицькимъ не поставили. Мени то лічно терпити[1]) не въ перший разъ, — та я дорожу звязкою зъ Вами и черезъ мене звязкою вашойі молодойі громади зъ нашою. Ну, — та про страхи теперъ уже не часъ говорити. Після мале(нь)койі претендованнойі хмари сонечко подружья нашего ще ясніще зацвітае.

Про зачепленні спори теперь и писати довго нічого. Я спорився тільки по двомъ причинамъ: 1) ругань на Москву (не на Каткова, — того чортъ бери, — а в загалі на Россію), котру бачивъ у органахъ народнейі партиі у Галиччині(,) почитавъ для насъ непрактичною, а зъ принципу безосновною и дуже схожою зъ криками самого Каткова на украйнофилівъ нашихъ и галицкихъ, про котрихъ послідніхъ наші московці такъ же не знають, якъ у Васъ Россіи. 2) Такого сорту москвофобію почитавъ я на добру долю pseudo-політичною уступкою полякамъ и австрійсконімецькому[2]) уряду и будучи, яко подобае безисправному теоретикові(,) ненавистникомъ политичнихъ викрутасівъ, не мігъ не зачепити у свойімъ розговорі и цього предмету. — (Діло то наше дозволяло говорити прямо тільки про практичну сторону, дотикаючу насъ, — але и теоретичноі, Вашойі не можна було овсі минути). Не знаю, чі треба казати, що у моему отвращенію одъ россіо-фобіи и россіофагіи польскойі и австрійскойі нема и зерна лойальности государственнойі, на котру у россійскойі молодіжі (о Малороссіи и говорити нічого) ціна не дуже велика: коли бъ було чимъ замінити лучшимъ, або хоть скільки небудь міцнимъ имперію Россійську, повірте, що усякий би изъ насъ сказавъ: туди й дорога! якъ би побачивъ, що вона розвалюетця. Намъ чимъ ище досаднішъ на німцівъ, венгрівъ, ляхівъ и т. п., — такъ тимъ, що вони своимъ нерозуміемъ и нечесностію творять панславизмъ (не федеральний, — бо противъ його мало хто й найшовся би перечити, — и не дружба міжъ трьома группами, на койі теперъ роспадается славъянство, — а московскій даже панславізмъ[3]), якъ наполеоновська Франція сотворила пруську тегемонію[4]). Россійська печать либеральнихъ органівъ (а якъ зложите скільки пренумерантівъ у Вістника Европи, Отечеств.

---

[1]) Зразу хотів Др. написати якесь инше слово з початком „до“. [2]) Зразу було „австрійскому“. [3]) Далї після перв. точки, переч. „Одъ“. [4]) Далї переч. „Одъ того“.

Записокъ, СПВѣдом., Недѣлли, Дѣла зъ одного боку и у Моск. Вѣд.[1]), Биржевихъ Вѣдом., Русск. Вѣстн. и съ прибавкою даже многоглаваго Голоса, — то вийде, що первихъ більшъ) не щадить панславизму и централизму и скорішъ дуже кротка до німцівъ и поляківъ зъ венграми. А щобъ лаять Россію, — то цього намъ не вчитись у чужихъ. Намъ тільки досадно, що чужи лають, не знаючи[2]), не такъ и не за те, якъ треба и дають повідъ нашимъ консерваторамъ и нашу критику[3]) прирівнювати до лайки закордоннейі, и черезъ те ослабляють йійі.

Якъ ко двомъ резонамъ[4]) тільки що написаннимъ йіхъ хвостомъ, прибавите ще третій, що приведу низче, то й получите найголовніщі причини, одчого органи украйнофилівъ галицкихъ завше болізне одзиваютця у нашихъ душахъ и тимъ болізнище, що завше насъ беруть, та такъ воно и е, — галицьки украйнофили суть одне тіло, зъ нашими. Цей третій резонъ е той, що россіефагія[5]) и безконечне переливаніе[6]) словъ про „руськость“ одводить людей и у васъ и у насъ одъ діла зъ низу, т. е. настоящого діла, изъ за котрого мало бъ и спору було и у васъ и у насъ. Що до насъ, то росказаний характеръ галицкихъ органівъ народовцівъ е головна причина того, що сотрудничество украйінцівъ россійскихъ у цихъ органахъ не може[7]) стати постояннимъ и сердечнимъ, — (помимо того, що спільня робота у органі, опіраючимся на підстави другого політичного и соціального строю завше мае свої „преділи, йіхъ же не прейдеши“ и помимо такихъ случайівъ, якъ видача головою Кулиша Головацькимъ, а друкъ на сміхъ листа Костомарова, котр(и)й писався для Климковича редактора Мети и попався Климковичу редактору Слав. Зари; можна сказати, що факти случайні и поодиночні, чисто[8]) персональні; але мож(н)о сказати, що персональна неустойчивость и, — sit venia verbi, — неморальність мае підставу у політичності: разъ для народності, якъ йійі розумівъ Головацький, або Климковичъ[9]), показалось потрібнимъ прихилитись до Аксакова и Каткова, — ну, такъ чому жъ не одрізати: „въ одинъ часъ малорусину навчитися по великорусски“, и старихъ спільниківъ отдати на поглумъ, а то й на худше. Salus populi et patriae suprema lex!) Вамъ легко зрозумити, що самому завзятому россійському украйнофилові, —

---

[1]) Далї переч. „Голоса“. [2]) Далї переч. „що“. [3]) Зразу зам. 2 ост. слів було „насъ“. [4]) Далї переч. „по кот“. [5]) Зразу було „москвофагія“. [6]) Далї переч. „резонівъ на т(ему)“. [7]) Далї переч. „буть“. [8]) А може й „часно“. [9]) Далї переч. „було“.

котрий тільки трошки дивився окомъ ученого и позитивиста у исторію и политику(,) не дуже любезно буде бачить порядъ зо своєю роботою у галицькимъ органі изложеніе идей Духинскаго, або хоть и огульне окаляніе россійскоиі политики[1]) въ западнімъ краю и Польши до крестьянского діла включно. Та и за що можно поручитись, коли разъ у литературі и интеллигенціи пущена идея, що salus[2]) factionis suprema lex esto![3]) Я скажу Вамъ, що працюючи колись надъ галицькою хроникою для СПВідом., котру я писавъ тільки для того, чтобъ бувъ противувісъ перепечатанію виходокъ „Слова" у „Голоси" и „Моск. Вѣд." та щобъ наша публика не забувала тихъ вопросівъ, котрі колись ставились въ „Основі" и потімъ перейшли у „Правду", — винужденъ бувъ не разъ де що пропускати и де яки спички гладити[4]), т. е. просто „прибрехувати"[5]), а то моя публика не дуже бъ то повірила, що „Слово" клевеще и побачила бъ, що не одно „Слово" винне фанатизмомъ и парціальностію. Я не ховавъ гріхівъ и украинцівъ, но не всі и не у повнімъ світі виставлявъ йіхъ. А гріхи тіи витекали зъ „политики" и зъ кружковойі нетерпимости.

Не спорю, може у політичній борьбі партій и треба йти на компромисси и съ такими елементами, которі и противуположні[6]) нашому, — та тільки не думаю, щобъ гарно[7]) було заявляти теоретичне согласіе съ противуположнимъ елементомъ (якъ було „Мета" оберталась до поляківъ, або „Заря" до московскіхъ централистівъ). Та ще скажу, що партіи слабій численно, якъ наша, и котройі уся сила у идейі, треба свою идею берегти одъ усякойі урізки и тільки набравши більшъ адептівъ идти на компромиси, та й то не у идейі, а у проложеніи.

Виходячи зъ сказаннаго(,) такі бъ я виставивъ погляди и бажанія одъ органу молодойі Русі у Галичини, — съ нашойі точки погляду, — котра для Васъ може буть важна тільки въ практичного погляду, — и зъ теоретичнойі, котра, може, підійде и підъ Ваши интереси. 1) Заявити, що противу теченія славъянства сблизитись міжъ собою не пливете и коли бъ усе славъянство захотіло вибрати одинъ язикъ, яко посріднюючій міжъ собою и для общого разговору зъ Европою, — безъ ущер-

---

[1]) Далї було „на востоці", при чім „на" навіть не перечеркнено. [2]) Зразу було „patriae". [3]) Далї (а сар.) перечеркнено: „Такъ розсуждаемъ мы, так ? не жалуемъ политичні викругаси в спори о далекихъ або Ф". [4]) Далї переч. „а то не". [5]) Далї переч. „щобъ". [6]) Далї переч. „тобі". [7]) Зразу було „можно".

бу волі и достойінства[1]) кожного племені и язика, — то противъ того Ви не йдете. Коли такимъ язикомъ хотять поставить россійскій литературний, — то и противъ того Ви не йдете и даже вибірѣ цей почитаете у частності для себе вигодніщимъ, бо усе таки филологично цей язикъ близчій до вашого, ніжъ чешскій, або сербскій, а то и польскій, — а пишущі украинці у Россіи ище у вигодніщому стані, тімъ паче, що йіхъ не мало работало у обчі зъ великоруссами надъ россійскою цівилізаціею, хотя вона усе таки не исчерпала усіхъ чисто украйінськихъ елементівъ. Одър оссійскойі прогресивнойі и реформуючоиі интеллигенціи и литератури не жахаетесь, — а ради брататись зъ нею, яко съ продуктомъ духу ближайшого сусіда и родича по этнографіи и исторіи. При цьому своейі роботи надъ ученимъ и поетичнимъ воспроизведеніемъ життя свого и свого народу не кинете, рівно якъ и проведеніемъ у свій нарідъ освіти на рідній йому мові. (Це почти усе сказано у пісьмі п. Качали). 2) Коли бъ у такому роді висказатись не считали бъ возможнимъ, — то умовчати овсі о всеславъянских питаніях, о Россіи и прочому, — а ставши на програму роботи надъ народомъ з ъ н и з у, заявити таковій наміръ и його держатись, развиваючи идею окремности Вашого народу одъ поляківъ (и угрівъ и румунъ) и не идучі ні на які компроміси и политичні интриги, памъятаючі тільки, що чімъ більшъ буде написано настоящого діла по ученій, поетичній и педагогичній литературі на галицько-украйінскій народній мові, чімъ більшъ побагатіе простий людъ у Галиччині, тімъ міцніща основа буде и для політичного розвою народности. — У першімъ случаі ми бъ могли де яку підможну гвалтовню підняти по поводу нового органу, — у другімъ — піднімемъ не таку голосну, але те жъ не тиху и можемъ указати на здорово-реальний оборотъ Вашъ до сього діла. У всякімъ разі Вашъ органъ може йти у Россію и будити и притягати літературні сили украйінські. —

Після того, що Ви пишете, про партію „Просвіти“(,) думаю я, що напрасно я и росписавсь, що вона и сама[2]) стоить на такому жъ становищі, котре я росписую тутъ. Мені остается тільки висказати бажаніе, щобъ скорішъ въ одвітъ[3]) тимъ идеямъ заложився литературний органъ.

---

[1]) Далї переч. др(угого). [2]) Далї переч. „те жъ дума“. [3]) Далї переч. „цимъ“.

Дозвольте мені висказати зъ за того органу де які меньші замітки. Здаетця мені, що лучше бъ було видавати його не часто, але товщими книжками, ніжъ була „Правда“(,) у котрій твори дробились на нестерпимо малі кусочки. Лучше бъ усього литературному органові виходити разъ у місяць, але, по моему, лучше бъ разъ у два, та повненькими книжками, ніжъ часто та газеткою, у котрій яка небудь повість „Нечуя“ тягнетьця цілий годъ, що й забудешь, що у переді було. Еще молю: для утиранія носа святоюрцямъ, що годують Галиччину перепечаткою фельетонівъ „Голоса“ и передовихъ статей „Моск. Вѣд.“ и восхваляючи россійську літературу, у ній смакувати можуть хіба оду „Богъ“ Державина, або „Пѣвецъ во станѣ русскихъ воиновъ“ Жуковскаго, — приложіть увагу до переводу деякихъ зъ свіжихъ творівъ россійскойі беллетристики. Беллетристика жъ дуже багата не може бути теперь на Украйні и у Васъ, такъ що можете недостатокъ де коли чути, — а переводъ не може бути трудній и для молодихъ силъ поэтичнихъ школою доброю може бути. Треба Вамъ сказати, що проби переводівъ даже Гоголя на украинський язикъ у насъ дуже мертвими кажутця, — якъ и Шевченка на великоруській, но це для того, що ми обидві мови можемо почитати рідніми. Ви у другому стані. Для Васъ Гоголеви „Вечера на хуторѣ“, „Миргородъ“ безпремінно треба перевести и якій небудь „Тарасъ Бульба“ прямо пішовъ би у Вашу душу, якъ и Шевченкови твори, а „Старосвітські поміщики“ або „Иванъ Ивановичъ и Ив. Никифоровичъ“, якъ Квітчини. Да думаю, що щиро бъ принялись и „Ревизоръ“ и „Мертвыя Души“. Поглядаючи на той еффектъ, якій зробивъ Гоголь у Россіи на розвой реализму у літературі, — про що я писавъ вже, — и на те, що якъ мені сдается, що галицька література ище стоить у стіхотворному періоді (т. е. до Гоголевскому, зъ котораго не викарабкается овсі и украинска) я жду самого лучшого повліянія Гоголя на Ваши молоді поетичні сили. Окрімъ того думаю, що твори Гоголя и його наслідниківъ у россійській беллетристиці покажуть Вамъ у зеркалі[1]) життя у Россіи, котре[2]) такъ розмальовують святоюрці, а печатаніе живихъ творівъ россійськойі словесності у Вашімъ органі поверне до його и тихъ, котрі теоретично прихиляютця до святоюрскихъ поглядівъ[3]) але не могуть довольствуватись сухояденіемъ[4]).

---

[1]) Зразу було „суть“. [2]) В оріґ. „котру“, се б то суть. [3]) Зразу було „теори(й)“. [4]) В оріґ. „сухояденеімъ“!

4 Марта.

Бачите, якъ упьять залежалось це письмо. Та Вы мене простите, коли скажу, що по переду задержували кінець його роботи и біготня, а потімъ несказанне горе, що ударило насъ середъ найщасливійшойі, мабуть, години у житті нашімъ: у ночі съ 29 Ф. на 1 М. умерла наша Оля, що родилась у Гейдельберзі.

Кончу вже це пісьмо якъ небудь, щобъ хоть Ви знали, що я Ваші листи получивъ. — Про нову беллетристику россійську теперъ росписуватись не буду, — бо суть уже сказавъ, а почасності не дуже й у голову лізуть. Та ще поки дійде діло до видавання літературнойі часописи, вспіемо поговорити не разъ.

За мною ще зосталась одна вина, котру не знаю вже, коли и отбуду: казали Ви, щобъ написати кілька слівъ къ роковинамъ Шевченка. Я й хотівъ написати коротеньку річь, у котрій заціпити мисль про те, що Шевченка не можно почитати поэтомъ націонализма государственного, що вінъ односится до прошлого Украйни, до гетьманщини, не такъ якъ патріоти польскі, або венгерскі, до свого. Ш. поэтъ волі народу, — и для його слава корони, хоть би вона й була на голові якого небудь Хмельницкого(,) не мае ціни, коли народъ не вольний (дивись Посланіе до мертвихъ, живихъ и пр. земляківъ). А для того Ш. такъ дивитця на свій край, що вінъ у передъ усього поэтъ гуманности; його идеалъ: правда, наука, счастье сімъй(і) (рай його). Вінъ и волі хоче, щобъ цей идеалъ забезпечити, вінъ гнівомъ палае на[1]) ворогівъ народу, — за те, що разоряють цей рай; — але якъ тільки й свойі перешли у неправду[2]), Шевченко не йде за ними и помста кровава не його идеалъ (Гайдамаки). Коли Ш. зъ любовію згадуе колишню долю гетьманскойі Украйни, то, конечно, яко маляръ любуется и „бунчуками й булавами“ и „ревучими гарматами“, — та не у тімъ головна причина, шо вінъ отъ теперешняго повертается до[3]) колишняго: не бунчуківъ йому жаль, а того, що підъ тими бунчуками хоть и у не совершеннімъ виді, а все таки було: воля и иниціатива народу, а[4]) плаче вінъ, якъ погляне на „Чигиринъ“, — бо баче сонъ моральний. — Цей гуманний духъ

---

[1]) Далї переч. „поляківъ и москаля“. [2]) Далї переч. „або у пома(гане)“. [3]) Далї переч. „настоя(щого?)“. [4]) Далї переч. „жаль йо(му)“.

Шевченка причина, що вінъ виходивъ за межі украинізма, а бравъ сюжети для поэмъ скрізь, де бачивъ борьбу правди зъ неправдою (Гусъ, Неофіти). Цей широкий духъ причина його великойі популярности и у Великій Руси. Бажаемъ, що ця популярність перейде и у другі землі зъ переводами, бо, якъ, вірно, сказавъ про Шевченка Герценъ, — „Ш. едва ли не единственный поэтъ народный". (Справди зрівняйте його хоть зъ Беранже, которого такъ часто зовуть народнимъ поэтомъ, згадайте усякихъ Лизетъ, бонапартовську легенду и таке инше у Беранже и потімъ Шевченкови образи!) Що Шевченко поэтъ гуманности и волі — це безспорно, що вінъ такожъ поэтъ и украйнский — ще меньше безспорно. А коли такъ, — то чі не благословити намъ судьбу, що вона не дала намъ ствердити „національного государства",—[1]) а дала задержати поривъ къ волі, правді, сімъиі и красоті, — бо здаетця мені государства далеко не послідне слово исторіи, а скорішъ послідніимъ словомъ ейі вольний союзъ людей и громадъ[2]) для освіти и счастья! Будемо жъ ждати не украинського Людовика XIV, Бисмарка, — а „апостола правди и науки!"

Не знаю уже, чі буде до часу, — чі якъ ви приймете, — та збуду Вамъ мою виршу, котру ище у Гейдельберзі зложивъ більшъ якъ свое credo, ніжъ якъ віршу, бо я й самъ знаю, що зъ мене ніякий піита[3]). Досі я одважився переслати йійі Русову тільки, который мені писавъ, що де які стихи були підправлені у Киеві и[4]) уся вірша співана[5]) хоромъ и принята нічого собі. Якъ мені пришльють нову йійі редакцію, я, може, попрошу Васъ и надруковати зъ музикою (Лисенка Гей не дивуйтесь, котру вінъ трошечки переправивъ для цихъ слівъ). Я завше боявся, що вирші, односящіся до москалівъ, котрихъ я зову тежъ русинами, тількі північними, можуть не подобатись у Васъ, але я слово русинъ почитаю старішою, украинською формою руській; по латинському Ruthenus звали и москалівъ, — а у насъ же москалемъ и не зовуть великоруссівъ, и тільки салдатъ; великоруссівъ же народъ у насъ зве просто руськи. Мою пісню посилаю Вамъ на посужденіе. Признасте[6]) годною, — приймiть на[7]) роковини Ш—ка; не при-

---

[1]) Далї переч. „а зда". [2]) Зразу було „сімей и об(щин?)". [3]) Далї переч. „До спхъ". [4]) Далї переч. — бачиться: „спорна". [5]) Далї переч. „яко". [6]) А може й „признаете". [7]) Далї переч. „празд(ник)".

знасте — закиньте. Які слова не до ладу найдете, — одмітьте. Постараюсь справить.

Ця пісня вилізла зъ моейі голови, якъ я у Гейдельберзі писавъ статью для Вістника Европи „Восточная політіка Германіи и обрусеніе“, у котрій[1]) показавши німецькі замисли у Австріи и на Польшу у Германіи, я перехожу до критики катковськойі політики обрусенія, котра есть тільки копія пруськойі у Познані, розбіраю[2]) політіку обрусенія по отношенію къ Польші, Западноі Русі, Галиціи и, конечно, стараюсь показати дурость ціі політікі. Перша часть моейі статьи напечатана у Февральській книжці Вѣстника съ підпісью М. Т—въ; остатня, мабуть, буде печататись іще у двохъ книжкахъ. Я прохавъ редакцію дати мені 50 оттисківъ, котрі думаю распространити міжъ славъянською молодіжью при Вашій помочі. Чі Ви дозволите звеліти вислати оттіски усі на Ваше имъя у Віденъ? —

Ще Вамъ запросъ: зъ поводу досланнихъ Вами матерьялівъ и мапи нарічій галицькихъ, — чі не позволили бъ Ви передати сю мапу въ Петербурське геогр. общество у добавку мапи, зробленнойі Чубинскимъ для[3]) россійской части Украйни и щобъ Геогр. общ. прислало Вамъ дипломъ на званіе члена оного. Це и для насъ важно, — бо, якъ пишуть изъ Кіева, тамъ вже приступлено къ початку заведенія отділа геогр. общества, такъ Ви тоді припишетесь у наші члени корреспонденты.

Теперъ за дозволеніемъ перейду къ деякимъ чисто вже личнимъ діламъ. Оставитись у Флоренціи мені ні для чого, та й важко. Я сижу теперъ тільки якъ арестантъ черезъ хитру почту итальянську, — або може и руську, або може и вашу — котрі задержують усі гроші мойі, які ще зъ Ноября мені дослані тричі изъ Кіева и зъ Одессы. Теперъ уже живу у кредитъ, — а що буде далі не знаю. Одначе я приступивъ къ енергічнімъ орудіямъ и надіюсь не дальшъ, якъ черезъ 2 неділі визволити свойі гроші и тоді (поїду) на короткій часъ у Римъ и Неаполь, а потімъ повернусь до літа у Францію. У Відні буду къ Сентябрю. Такъ чі не знаете у Відні контори сохраненія скринь, куди бъ я мігъ адрессувати мойі книги и де які речі и якъ би мені[4]) пересилку зробити, чтобъ таможні не довго задержали.

---

[1]) Далї переч. „хоті(в)“. [2]) Далї переч. „усю“. [3]) Далї переч. „правобережнои“. [4]) Далї переч. „це“.

Друге питання може Васъ зовсімъ здивувати. Бачите, у мене е межъ иншими и така думка, щобъ або теперъ не вертатись у Россію заразъ, або прийіхати на кілька місяцівъ та зновъ вийіхати и поселитись на годъ-два у Відні. Такъ мені бъ хотілось знати приблизительно бюджетъ: скільки може коштувать кватира у 2—3 хати съ кухнею, услуга, столованіе, коли можно, детально, — а то и у загали, скільки треба у годъ на мое житте[1]) у $2^1/_2$ персонъ. На сімъ позвольте скончить. Съ патретомъ трошки пождіть, — дайте приняти обич(н)ий образъ и забути трохи горе мое. Жінка Вамъ кланяеся и дякуе за ласку. — Зъ отвітомъ про контору и про спосібъ, якъ дослати Вамъ книжки Ваші попрошу Васъ поспішити.

Вашъ щирий

М. Драгомановъ

Одъ Іонина получивъ листъ, на котр(и)й зъ разу не одвічавъ, — а теперъ и не знаю, куди писати. Коли вінъ ще у Паріжі, а Ви будете йому писати, то передайте про мене, що я писавъ Вамъ. —

Пісьма й не перечитую.

(На окремій картці:)

Пісня киевського славъянина.

Гей не дивуйтесь, добриі люде,
Що на Вкрайіні повстало, —
Що Украйіна по довгій дрімоті
Голову славну підняла.

* * *

Гей, украйінець просить не много:
Волі для рідной мови!
Но не лишае вінъ ко всій Руси
И къ всімъ славъянамъ любови!

* * *

Славъянскійі землі! — наша В(к)райіна
Середня сестра поміжъ вами:
Нікому неправди вона не вчинила
И правди бажа міжъ сестрами!

* * *

Съ Північною Русью не зломимъ союзу:
Ми зъ нею близнята по роду,
Ми віки ділили и радість и горе
И вкупі[2]) приймаемъ свободу!

---

[1]) Життє. [2]) Далї переч. „вступ(аєм)“.

Ти, русинъ північний, одинъ изъ всіхъ браттівъ
Велике зложивъ государство:
Нехай же та сила послужить на помічъ
Слабішимъ братамъ у славъянстві!

Но ставъ твою силу на вольній освіті,
Краевій и людьскій — свободі,
Не слухай совітівъ неважити душі
Зъедненнихъ зъ тобою народівъ.

По волі чужійі и рідні народи
Поручно зъ тобою итимуть:
Устане на світъ и литвинъ и эстонець
А ляхъ въ тобі брата обніметь!

*
* *

Питають въ ляхахъ незрячійі люде:
„Чого тимъ русинамъ хотіти“? —
— Бажае русинъ волі громадській
И рідной руській освіти“!

Ой слухай, Ляше, ми тільки за наше
Лягали въ степахъ головами, —
Ми жъ не хотіли, щобъ панували
Вороги ваші надъ вами!

Ой уважъ, ляше, руськее право
На руськую землю и мову, —
И зъ тойі години для власнойі волі
Заложишъ ти міцну основу!

*
* *

Ой, брате чеху, — ми твого Жижки
Табора ще не забули,
Де ми за чашу громадську стояли
И козацького строю здобули! —

*
* *

Зъ тобою, сербинъ, не разъ ми братались
На суші й на руському морі, —
Якъ бились за віру и волю юнаки
На Січі й въ твойій Чорн(і)й Горі!

*
* *

Зъ тією жъ охотой, зъ якою боролись
За землю свою й за братську,
Ми ради устати и кості зложити
Щобъ волю здобуть всеславъянску!

Ой гляньте, славъяне, встають на Заходу
Німецькія грізния хмари!
Станьмо жъ у купі, забудемо, браття,
На віки нікчемния свари!

Гей! не поступимъ урвать ні частини
Славъянского рідного краю!
Но проклятъ изъ насъ той, кто волю чужую
И землю чужу не вважае!

Сберімося, браття, въ сімъю рівноправну
И крикнемъ средъ братнього миру:
„Ми хочемъ для себе и цілого світу
Лишь волі, освіти и миру“!

* * *

О матіръ Вкрайіна, о чесний нашъ Кіевъ!
Коли бъ довелось середъ тебе
Ті речі почути и вольнее знамъя
Славъянське підняти до неба!

М. Т—въ.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Жду оце дожидаю того листочку Вашого, та ані суди Боже, дождатися

„та ні радочки, ні порадочки
ані доброго слова, —
махнув шапкою, тай рученькою: —
— бувай, мила, здорова! —

приспівую собі та й знов потерпаю, добре знаючи, що не одно в мойіх листах мало замішатись або кривеньке або так собі пустеньке, що й справедливо одвіту не варте; а коли не в сёму причина, то чи може Ви не зівсім дужі часом, бо без того певноб Ви були найшли годину, прямо мині мою провину кинут(и) о голов ошоломлену, щоб опамятався та річи розважав лучше. Доки того буду усе писати по давному бодай раз у місяць[1]), чи дасте одвіт чи ні, що мині до того, — и конче все

[1]) Слова від „бодай“ підчеркнені Др—вим.

тим же складом, на мотто: „шелевило-мотовило, по-під небеса ходило“ и тим же тоном, оптимістичним и субєктивним, що велить мині усе бачити „den Himmel voller Geigen hängend“ у розовому світлі, так довго, поки або не поправлюсь, або винайду для рівноваги Вам ще другого кореспондента, поважного и безстрастного, словом, якого Тернопільця извісного Kopfhänger'a. Боюсь, що нинішний лист випаде ще, зівсім на мотто повище, а так, нуж, зразу вже ударю у великий дзвін:

Посилаю хрестоматиі „Просвіти“ для γимназий. Вони за школярами в многих домах єдина корма духови, для братчиків, сестриць тай для батьків, по селах закопаних, — корма невеличка собою, статйі далеко не дорівнюють сучасній науці та усе ж[1]) сердечна мисль провідна визначуєсь у них тая: що вони з любовію привертають до свойського, домашного, нашого, що в виданях сих самовільна и тепла рука „Просвіти“ чутна, що за ними ступає „Просвіта“ в справи краєві. Тут у мене на оці народні устні твори, самодільно поставлені, землепись, народопись и история, хоть и далеко не критична. У пролеті переглядаючи сі книжки за покотом: від Романчука, для 1 и 2. кляси, до Партицького, для 3 и 4 (у 5-ій словенська хрестоматия Головацького осталась), и Барвинського, 1 и 2 для 6 и 7-ої, а 3 для 8-ої кл.[2]) замітив я специяльно слідуючий поступ, здаєся, умисний: У Романчука губиться катехиз и церковщина мимо кирилиці, до нині єдинойі у сільських школах[3]); у Партицького пропала кирилиця, вступившись гражданці, та хоч під етимолоγиєю поставив уже тут свій континγент диалект дніперський[4]) против дністерського, — далі у Барвинського фонетика май дужає та етимолоγию тисне, аж писнула вона остатним розпачливим криком: „соловіём-Дідицьким, що стойіть, мов каже: Hier stehe ich, ich kann nicht anders! на пострах літератам! А зза фонетики все ясніщ виступають и свойіми красотами змагаются с собою оба южні диялекти, за Федьковичом и Кониським, а над ними вже й третий, волинський з Нечуйом прозябає. Не втайілась душа рогата, дарма що йійі раз коло разу Ратай муштрував ще при „Правді“, де рукопись „Причепи“ etc[5]) до

---

[1]) Повищі слова зачеркнені Др—вим і з боку дописано: „навести статистику учениковъ по сословіямъ“. [2]) Сі вичисленя зачеркнені Др—вим. [3]) Слова „Романчука“ і від „кирилиці“ підчеркнені Др—вим. [4]) Слова „Партицького“ й „диялект дніперський“ підчеркнені Др—вим. [5]) Слова від „Ратай“ до „etc.“ підчеркнені Др—вим; окрім того се місце зачеркнено з боку.

друку униформуючи так помасакрував червоною корректою, що й жаль и страшно було дивитись. Та „не сковати душі живойі“ — и свого часу самодільний Нечуй и на тім полі збогатить розкішно нашу мову, „ако Бог да и срећа јуначка!“[1]) За те у читанках Барвинського вплив Ратая великий и безпосередний хороше визначився цінними датами био-, и библіографичними, —[2]) сего єму ніхто не важится уймити, не так бо добором взорів з поодних писателів. — С табору кацапствующих, розумієся, підоймаєся ужасне ирзаніє, и плачевний зойк в Рамі, над дітьми запропащеними, бо, в чебниках! сих, попадаєся часом, horribille dictu! слово „дівчина“! Inde illae lacrymae над знищенєм епігонів до найменш сємого коліна, inde и ті вітцівські накази, щоб діти старали ся конче о злу ноту з матернойі мови! На таке витанє наші громадські професори вельми мало дбали, а, скоро книги вийшли, ударили (без формального ще дозволу, и без сигналів між собою, — що бачив те й кажу) на директорів гимназий в Станіславі, Львові и Перемишлі, щоб заводили сей час сі учебники, або вони учити не підоймаются, бо немає с чого[3]). Stante pede и книги заведено. Такі ж люди єсть и в Тарнополі, и Самборі и Бережанах, в Чернівцях и Дрогобичі[4]) коли не ма ще, то все ж за пару місяців и там настануть хрестоматийі під натиском „Просвіти“. Пишуся за сим на сю правду: Чорта привилейі и права варті, як людей не має, єдинойі йім поруки; знов, хоч би які придумано го(ст)рі мечі та пута безправні та насилні, то на долині ніхто не взявби широкого поля для своєвілля нікому; тут всякий в своім крузі, від держави до громади[5]) и ро(ди)ни, як собака на свойім подвірю безпечний, и відйідаєсь и напасника зайідає. Не инакше в свойім господарстві ладится чоловік самовіжний, викоханий у людській повазі, характер вихований у порівній громаді. В противнім ході річей, можуть на командо складат(и)ся гроші, за гроші писатися книги, — та не можуть родитися мужі, ніяк по указу! Про учебники, що уже, або повиходили, або готовлятся, именно филологичні, окреме ще, мушу людий питати, щоб дослати Вам конечні вісти. З жалём и соромом признатись ще мушу, що ні крихтою не причинивсь я до сих видань, ні при-

---

[1]) Ся пословиця підчеркнена Др—вим. [2]) Др—ів завважав з боку: „але тенденц(ійними)“. [3]) Се місце зачеркнено Др—вим, окрім того слова про директорів підчеркнені. [4]) Слова від „Такі ж“ підчеркнені Др—вим. [5]) Слова від „Чорта“ зачеркнені Др—вим.

значнойі заслуги не має тут вся мині верства ровесна (1867 до нині) а видали йіх люде з 1862—1866, „Метчики[1])“ нераз за щирість свою сіпані такі нами, — оце вони свою славу на віки добре заратували!

Важні діла приготовуютця у Львові. Лáврівський кличе ще на весні громаду „просвітну“, щоб постановити фонетику урядовою[2]) в товаристві и єго виданях, яко символ зйеднаних народовців. Живіще піде и дискуссия, а з нею, ако Бог да, виясниться и політика угодова, доводячи непевність и половичність нинішну до порішеня: чи то, щоб поставити соймови речинець дефинитивний, чи щоб покинувши глядати modum vivendi з Ляхами алйоватись з другими партиями, щоб просто мимо сойму в парламенті доправуватись закону о нарідностях. Радикальному и исно демократцькому програму не має ще заступників дужих[3]) та тийі недолітки - громадяне радо поступилиб на повищу уставну дорогу, и довершилабся тепер розпочата фузия білих с червоними[4]). Разом за причиною Лаврівського повстати має власна друкарня у Львові: се зробилоби епóху. До менче можливих надій лічу впевненє Лавр—ого, покликати Нечуя або Куліша на катедру до Львова або Кракова, — бо покликані самі певно не згодилисьби на переселенє. Поміч до сёго у вищих сферах заручили єму маґнати[5]); до дивних снів прямо влічу упованє Л—го на сцизию між польськими соймиками[6]), теж на запевненє маґнатів (литовського роду[7]), що скоро будуть вертатися назад до первіснойі нарідности. На нині лишу розписуватися про се питанє и єго евентуальности, а то про евентуальність у безконечне лист сей простягнути. Сака така и прочая розкладав, зібравши громаду, минувшойі неділі Лавр. перед нами, дуже отверто и ліберально, даже, познакомлений гарно з обставинами за[8]) кордоном, оже з огляду ясніщого и ширшого як досі, все за причиною А. Гладкого. Сей чоловік потрапив так, що лучше й не здумати, з Галичиною: Зайіхав на 3 місяці до Львова, до волі з нашими набувся, взяв участь в „Просвіті“, видав IV. випуск нарідной терминолоґийі Верх-

---

[1]) Слова від „немає“ підчеркнені й сильно зачеркнені Др—вим. [2]) Приписано з боку Др - вим: „Не надо бъ“. [3]) Слова від „алйоватись“ зачеркнені Др—вим. [4]) Дописано з боку Др—вим: „якихъ? Просвіты?“. [5]) Слово се підчеркнено Др—вим. [6]) Слова від „сцизию“ підчеркнені Др—вим і вписано ним же між рядками: „мазурами и панами?“. [7]) Слова від „маґнатів“ підчеркнені Др—вим. [8]) Дописано Др—вим: „якими“?

ратсько(го)[1]), одушевив собою холодного Лавр—ого до ентузиязму, тай, зібравши про дальші студия зверх 400 книг про Галичину, вирушив на весну и літо в Одессу. Дав би Біг, щоб зайіхав благополучно, — але щось немаю ще звістки... а чоловік же хороший тай не дармо перейіхав землю с сходу до заходу. До Милорадовички[2]) (з Одесси, що тут сей рік зимує) виправив він оногді Лавр—ого з рекомендацийним листом; не можу ще знати, чи познакомився Лавр. з нею. Роковини Тарасові сёгорічні у Львові разом справляють „Просвіта", „Акад. Лихвяр" и „Бесіда", а при роковинах закладини четвертого товариства „Торбана́" для нарідн. музики, — пяте, „Бесіда" в Перемишлі, а шесте „Січ" тутешна[3]). По инчих городах самі дбають школярі - сіромахи.

С Кийівом нині не то с густа листи, и вісті свіжі міняємо, а то и устні и письменні гарні взаємини. Оптиміст, яким вдався а ще маючи пік на Киян, именно Житецького, як нище, я хотів би не инак на них пімститись, як причинившись до того, щоб даже Ви, Михайле Петровичу, вісті з відтам получали прямо via Відень, — тотоб сміявся! Починаю: На першім місци стає виданє фотографичне Нестора, в розкіш филологам; с кінцем Марта вийдуть готово байки Глібова, далі переклад казок Андерсена, а у Квітню сподіватися 2. вип. Народн. пісень Лисенка[4]), що заслав він ще Січня місяця у Липсько друкувати, а петерб. геогр. тов. печатає уже 1 том (з 12-и) народописного матерялу, з зборів Чубинського. У збірнику Антоновича яко мога віддаєся диялектам правда; в похибних случаях заміщаются форми київські, поставивши йім сторожку у передмові. Перед парма неділями гостили у Кийіві и добре май знакомились купець Димет и маляр Устянович, син поета; оба хороші люди, Устяновичеви тілько лиш догани, що надто ляхів бойітця. Про них пише Житецький: „дуже показались вони нам одрізні від тіі галицькоі калічі, котора наїжжа до нас..." Закортіло щось було нашого Пюрка[5]) потягти між літерати, то й виписавсь він розправою про правопись до Кийіва. Нині получив одвіт обширний від Житецького, та и є надія, як Русов

---

[1]) Тут дав Др—ів знак (***) і написав у низу: „Анненкова — словарь растѣній був, чі ні". [2]) Др—ів підчеркнув се слово й додав з боку"!!" [3]) Слова „Роковини Тарасові" й усі назви товариств підчеркнені Др—вим. [4]) Всі ті виданя підчеркнені Др—вим, а при перекладі Андерсена дописано з боку: „чий"?
[5]) Др—ів питає з боку: „якого?"

віщував давно, що почнеся скубанина та умиєтна драча між ними найменше на 3. місяці, — так Жит. зйіздив нашого сірому. Тільки ж сірома не збивсь бо сим с пантелику, а поклявся свого таки не дарувати. Блище приглянувшись тій справі видко, що тут як и де инде нема ріжниці а тілько вирозуміня: Пюрко взяв старословенщину з боку до помочі, Жит. же думав, що се Пюркова основа, та и ускубнув пюрця; от и ціла cause célebre, але хай скубутся, нехай на здоровя! За себе потерпаю, що нема чутки чи получив Антонович мою посилку з 17. Лютого. подану зі Львова. Асекурована вона на 50 левів, та часу шкода. З рукописних записок пішло там 24 пісень и 16 вар. до того казок Рудченкови 20 и 20 §.§. з взорами про гал. диялекти. Як раз Житецькому йіх тепер треба. Коли б ще Степанович борше дослав свойіх 50. пісень гуцулських[1]), то и запересталиб ми на тепер досилок з Галичини, щоб не спиняти видавництва, которе и так дуже з нагла нас заскочило, — а природною ходою стягали до „Просвіт(и)“ записки розсипані давні и засновані. Так чей дождемося тойі хвилі що в обопільнім порозумінню[2]), розпочатім Вами, все краще дужатиме, спільне народне діло, ако Бог да и среha јуначка.

Від Іонина свіжо учера одержав лист: нема ніякого кінця с паспортом. Мучиться, ще и не прийшовши до себе с тяжкого „похмілля“ на самоті непевністею и нудьгою. С пильна єго дожидаємо. А ужеж по двох облогах[3]) а третій неволі четверта ще ся напасть щоб не зломала чоловіка!

Посилаю: „Зорі 5. к.“(,) „Пісні“ Воробкевича, (— а у подерж на пару неділь Поезийі Подушки, и — „вінец, Веселенка“) „Молитовник“ и „Павлово посланиє“ свіжо вистачений Пулюйом за причиною Ратая, etc. с читанками все разом вартости 3 и $^1/_2$ рубля. Колись зробимо лічбу. Те ж Верхратського 4 вип. терминолоγиі, а міг би, коли не маєте, виписати зі Львова випуски прочі. Гарний сей почин и не мине, та денні потреби γимназий поганяють до вистачуваня наглого підручників, и натягнених учебників, релативнойі тільки стійности. Так и вилагодив Верхратський натуральну историю по задавнених засадах Новицького. Битий у тім ділі Др. Яхно в Станіславі завязує з ним переписку, щоб намість підручного учебника ступати з нарідн. терминолоγиєю до ділця на сучасних

---

[1]) Вичислений матеріял зачеркнений і підчеркнений Др—вим. [2]) Сі два слова підчеркнені Др—вим. [3]) В оріґ. „облогагах“!

засадах. Сам с свойіми кандидатами (педаγоγиі) засів до перекладу мінералоγйі Лайнисса, щоб видати йійі яко жерело своім накладом, далеко перед ляхами. Познакомивсь я хороше с сим чоловіком (трохи мономаном свойеі науки) але бистрого ума и ясних поглядів на орγанизацию літературнойі праці. Дуже він настає, щоб обновити „Правду". З нею чи без нейі буде(,) дасть Біг, оттак літературний кружок у Станіславі готовий, виховуючи молодший гурт; а єсть між хлопцями доста охочих до помочі, єсть трохи записок у них, та и поезийок власних, таки числó, що так собі виросло недоглядане у затіню, хиба від того гомону, що від коломийок всім підгірьом лунає. Сміло пишуся, що, кілько ще сейі поезийі, тілько й правди и в молодіжи исноиі молодости, тілько й надійі! — Ще про Яхна: вибрав єго город ще й директором женськойі (польськойі) γимназійі, дарма, що сидить у кутку та за гонорами не побиваєсь, а як сам фактично веде педаγбγию, то и завів здáванє лекций для русинів по руськи (хоч викладати мусить по польськи) ото й мало чути польщину, як нема й третини поляків. Учать в загалі так раціонально, що деякі γимназиясти поперевтікали тудою, с перед попа Баревича перевертня и клерикала. — Підліз він місяця Жовтня м. р. до комисарів школьнойі ради (то ж клерикалів) та и висадив денунциациєю двох що найкращих професорів: Цйпсера и директора Крушинського, що каже, перед школярами о фаризеях и попах говоря та еманципацию шйря. — Без допросу обох пересаджено, та сим школьна рада даже в ляцькойі повазі сильно піддупала, бо, репетують, доводить вона автономию, краще байонетів, ділом ad absurdum. — На лихо, сей скандал не виужиткував ніхто з добрим натиском у журналах, не так без сліду, сподіюсь(,) останеся друга розправа, що тутже під Станіславом відбулася у Загвіздю. Подаю для характеристики сей факт за свіжа. На празнику там 14. лютого с. р. у декана Симеона Гарасимовича напустились два попи на бідошних γимназиястів за фонетику. Почали сіроми дратись та ім до очей скакати, доки тамті урвали дебату звісним: „яйце мудрійше від курки!" Та се був аж сиγнал до загальнойі баталійі. Схопивсь обстаючи за школярами проф. Целевич, до попів прилучивсь господарь та нуж укоряти свойіх братанців, двох Гарасимовичів. Та за синами зірвався старий Гарасимович, старий хахол и гуцул запека с під саміськойі Чорногори, и не сам, а з хорошим зятьом, Титком Заячківським (писав я Вам ще Сентября про ёго весілля в Микуличині) оже

й різалися всю ніч до рана, доки песі ренеґати змішані з болотом на рівні з ляхами непрощавшись відїхали, взявши розбрат в усій формі. Братя замирилися. Це природно и добре, що як належалось так и з ґимназийі инициятива вийшла, заставити людий до розмислу над собою, конче потрібного в нинішну розпачливу апатию, після неудачі и заводу від 48. року. Безмисність и конфузия недискутованих поемів була там між першими невдачі причина.

Та коли, щоб про краще річ вести, загостите Ви знов сюда, або, краще, до нас до Галичини, та до Станіслава ось у мою хату. Боже, як хороше в свойім краю, чи в городі, чи на селі, чи в зимі чи в літі! В Станіславі набіжуть хлопці до мене, ех, тай не погані, а голосу дзвінкого та очей блискучих та ніде не дівши румянців, спосібні одушевитись всім красним та добрим. Читаємо смішне не без поваги, поважне не без жарту, загуторимо, закуримо, аж хата весела! Тепер як не здужав трохи, и всі горівки перепив, а не помагало, вигнала мати на село, провітритись. Оце збігав чор зна за чим з рушницею сам за ловця и собаку ліса Олеські и Товмацькі, та роздумував, не придумавши ніже одного заяця мізерного про — брамáнів, додумавшись, що гарна річ розмисл на самоті та годі философувати, як ніс відмерзає, ergo сама природа недалаб у нас ніколи викохатись секті бородатих або й голених, а все таки браманів; — а як вечеріло то и хутенько тікав в село снігом та инейом убране, гарне зимовою красотою тих лиць чорнобрових, зимою вибілених, морозом розових, то других вусатих, росохато прибраних инейом. От, розбалакались, куме, та куди! Причвалав оце у вискік уже до сторони 6-ойі[1]) та вже и на бáйдиках лявірує до споду! Куди! и я скажу, и байдикам кінця не булоби, колиб став и йіх клясификувати, поставивши горі от, хочби найновіщі записки з уст нарідних, що йіх оногді получив від дівчат з над Черéмоша. Як бачите, єсть и у мене вже епіґóни, та тільки такі, що гірко йім дворити мушу, за теж не на дармо. На початок прислали 14 казок и 58 пісень[2]), між ними одну таку весільну:

N 32... „просила свекруха в „Жаль-бога[3]),
щоб ся буйний вітер не зірвав,
щоб ся лихий дунай не зіграв,

---

[1]) Листового паперу великого формату (М. П.) [2]) Сї цифри підчеркнені Др—вим. [3]) Слова „Жаль-бога“ підчеркнені Др—вим чотири рази, кривульками, а з боку дописано „NB“.

та щоб ся човник не схибнув
та щоби молодий не втонув, —
а щоби молодий весел був, — — —
щоб пан Михайло здоров був
и мене щоби не забув.

Пані - Добродійці низенько клонюсь

Вас сердечно стискаю, розважайте Іонина сердешного листками, адрес прежний, и Вашого Бучинського.

Відень 1 р. марта 1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Нині получив лист Ваш з дня 4. с. м. та доки сяду до одвіту докладного, загадав таку думку: зложити у руки Ваші на 3. місяці трохи гроша, що увесь той час бувби у мене лежав зівсім пусто. Хоч мало та може Вам придадутся, доки виручите свої гроші; а то й без того, до Відня все таки блище, як до Киіва, с Флоренціі. Вернете іх пізніще, я не загину, — коли борше, то ще й лучше: Що з непрошеноі моеі напасти сеі не зробите casus belli, уповаю як Вас знаю, и ліберальність Вашу. Висилаю 700 лірів = 294 гульд. австр. папе́рами, у подерж до 1. Липня 1872.

Книжки вислав я Вам на адрес дому дня 2. с. м., там же лист.

Про статю п. М. Т—ва в Вѣст. Євр. ми добре знаємо з „Основи“ и краківського „Kraj-у“, що іі розбирали в перших днях с. м. Буду дивитися, як би для Вас ті числа дістати. На окремі відтиски богато будуємо, я-ж прошу в подібних разах не питати мого дозволу, а впрост на моє имя посилки замовляти.

З глубоким поклоном прийміть с Панею вираз мого сочутя над горем, яке Вас вдарило 1. Марта и ці слова нарідноі пісні-коломийки:

„....котрий Господь засмутив вас, той вас и потішить“

Здорові були

Бучинський

Відень 7. марта
1872.

P. S. До Іонина адрес по давному.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Доки дам одвіт листом звичайним нині крайна пора подати Вам дані що до коштів житя у Відні. В загалі сказавши, Відень лічится до городів дешевших, именно для garçонів и людий, которі не вязані конечно жити у самому центрі. А як переферия (3 верстви) приближена желізницею кінною до центра, то доволившись хатою и спальнею, о 25—45 мінут від центра можнаб жити хороше у $2^1/_2$ особі, поклавши таке minimum в буджеті:

Хата на рік . . . . . до	300	рск.
Обід і вечеря, о 12 и 8 годині, — Обід: зупа, мясо и печеня подвійно, вечеря: печеня („жарке") подвійно, у місяць . 40—45 у рік	450	„
Кава або чай двічи на день . .	100	„
Опал (4 місяці)	12	„
Світло	12	„
Слуга доходяча тричи на день .	100	„
	974	рск. до 1000 р.

або 670 рублів (лічивши по нинішному курсі 1 рубля — $1^1/_2$ авст. лева). Долічивши желізницю (1 тура — $^1/_{10}$ лева або 6 копіёк) вийшлоби само пропитанє на найменше 700 рублів річно.

Такий розклад одповідавби нинішним обставинам, та при близькій загальній виставі (Weltausstellung) він змінится основно и в мірі, як не дастся нині облічити. И нині уже спекуляція против неі так розгойдана, що бодай чи не перейшла maximum. Про сю непевність яб подав таку раду, — щоб розминулись Ви з виставою, переждавши іі (від Мая до Октобра 1873) у Київі, маючи нас охочих и готових, наняти для Вас хату зразу до 1 Мая 1873, а потому, як заходити буде, від Октобра на далій.

Сі дані на початок подаю, блищі приспорить дальша дискуссия листовна.

Вещі и скрині можнаб висилати на пождане до готелів або в желізничі магазини, тільки, що у перших дорого, у других нетяжко за ушкодженє. Моя хозяйка радить и заручує, що найкраще пересилати до добре реномованого спедитéра (доставчика посилок) яким єсть „Popper, Spediteur, Leopoldstadt, Scheller-Hof.

Блищих условій добуду, навідавшись, скоро зажадаєте и я подужаю; мартово время, бачите, закарало гуцулску „фудулію“ (Eitelkeit).

Аркад. Иванович усе ще в Парижі.

Клониться до Вас

Ваш

Бучинський

Відень 16. марта
1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова*[1]).

---

*) В початку сего листа написав Драгоманів, олівцем, ось який конспект — очивидячки, відповіди на лист:

Теорія: космопол. и нигилизмъ противугосударственность Согласенъ.

Индивидуальность: австр. и россіанинъ. — Не сходимось, но понимаю.

Позитивизмъ: Россія и Герм. и Австрія 10 лѣтъ назадъ. Судъ, земство, надѣлъ крестьянъ. — Чехія, Венгрія, Турція. — ? ? ? въ своекор. Россіи, а Пруссы безкористны ? Убѣжище колонизаціи, которое и теперь уже дѣйствуетъ. Полагаете ли вы союзъ

Языкъ русскій уже становится. —

Украинскій м.(ожетъ) стать общерусскимъ. —

[1]) Є й чорнова сего листу, де в початку написано таке (кілько знаків запитаня, тілько слів невідчитаних, як і вище):

„Копія III 1872

Перевіз Драго—у

у Ві(дни?)

30. Марта 1872

реализт по методі, гуманист, по идеалам, федералист по по-(літиці)

? Да ? ?

Так тиждень и день и ніч

Як нас та не та?

Високоповажні Михайле Петровичу!

З[1]) ненависти протів теорий для теорий[2]) ухилявсь я донині, на остре з Вами гнати, думаючи, що диференциі між поглядами Вашими а моіми, не здвигóм теорий, а[3]) по конкретних фактах залáгоджу: Думав я, що прослідуючи розвій[4]) денних[5]) справ наших, и γенералізуючи іх до засади теорий, я и власний свій досвід за розмислом и переписною дискусиєю укріплю[6]) и[7]) заміткам моім[8]) до противних поглядів Ваших дам основу[9]) тою внутрінною правдою, тою желізною консеквенциєю між причиною а[10]) наслідком, між идейю а ділом, котору[11]) доказом истини маю. — Тою тактикою хоть с під маски та прямо давав я раз коло разу одвіти конкретні на гадки Ваші, — та в одвіт на послідний лист Ваш стрібуюсь нині на невигіднім мині полі змагань теорйі с теориєю.

Як Geschicht
щоб fr?
Руганя на Москву у „Меті“
винявши Л. Гончар. йшли с пересердия, а?
1) Стремління славян зблизитись між собою“
Колиб усі захотіли вибрати 1. язик, посередуючий.
? укр. праци ? цивилізациєю.
Якого біса жахатися? Ради брататись з нею
Дальший текст чорнової писаний, як виразно зазначено, „22/3 872“. Даю з него відміни:

[1]) В чорн. перед сим: „Не по малодушности, а з (переч. „инчих причи“). [2]) В чорн. далї: „quand même (переч. „виминав)“, [3]) В чорн. далї переч. „методою“. [4]) В чорн. далї „тих“. [5]) В чорн. далї переч.: „фактів справ наших, и зводячи іх“ (далї „γенералізуючи“ і т. д.) [6]) В чорн. „сам свій досвід за перепискою укріплю“. [7]) В чорн. далї переч. „єму“. [8]) В чорн. „моім заміткам на“; далї переч.: „в одвіт на ваші?“ [9]) В чорн. далї переч. „и докази“. [10]) В чорн. „и“. [11]) В чорн. зам. цілого сего й дальшого уступу (аж до „γлосувавби“) так: „котора за доказ истини уходити може. От так, хоть може и (переч. „хитро“) з під маски та не хитро в листах моіх конкретно давав одвіти раз коло разу на замітки Ваші(;) нині стрібую се на незвичайнім полі полі змагань те(о)ръі с теорєю.

(Переч. „Почну с погляду Вашого на політичну часопись, с програмом (зверху „неγативним“) исключно галицьким. (Переч. „Думаючи“) Розвиваючи окремішність галицьких малоросів*) від ляхів по методі не инакше, як яко (переч. „одвіт рівновагу одвіт (неγацию) іх] одвіт на таку напасть, котора від ляхів ледви вже можлива, а вже ніколи нам грозьна, (переч. „тим менче“) вже від мадярів або румунів, нікому ані снится“).

---

*) В оріґ. „малоросісів“!

Два можливі програми зарисували Ви галицькій політичній часописі, ущий: (з) галицьким, и ширший, с славянським тлом. Тіі програми в моіх очах собі не противні, даже повинниб злучитися, та се не инакше, як поставивши перший конкретним, другий абстрактним, в границях чистоі фрази[1]). Ваш погляд на програм чисто-галицький, узший, я так ґлосувавби: Розвивати окремність[2]) нарідну галицьких малоросів[5]) маю за програм негативний и случайний: яко одвіт[4]) на случай напасти. О собі сей рух збуваєся собою: виробленём специфічноі, власноі культури[5]). Та така напасть захланна[6]), в змислі хемичного амальґамованя (зляння) национального[7]) від ляхів ледви уже можлива, а уже не грозьна ніколи, (від мадяр вона и румунів нікому й[8]) не снится). Можлива вона у політиці, яко поверхне и механичне „прилученє", та держить ій тут[9]) рівновагу прямованє[10]) до Автономиі, которе вважаєм[11]) додатним, політичним нашим[12]) програмом. Инча річ з Росиєю, що білш як у инчих Славян у нас аєнциі[13]) собі має, нападаючі на малоросів у хаті ж іхній, в Галичині. Одвітіть: чи можемо такі сердечности оставляти без одвіту, и який нам одвіт ім дати и світу, коли спитають нас: чи наша малоруськість инча від прочоі, украінськоі*)?

---

[1]) Слова від „як" підчеркнені Др—вим. [2]) В чорн. „окремішність". [3]) В чорн. далї переч. „від ляхів etc. розумі". [4]) В чорн. „случайний одвіт". [5]) Слова від „виробленём" підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „тільки зъ низу". В чорн. після „собою" написано: „т: є: поставивши свою специфичну культуру". [6]) Слова „захланна" в чорн. нема. [7]) В чорн. після „амальґованя" так: (переч. „нарідного") в (націо)нальнім змислі". [8]) В чорн. після „румунів" написано: „уже ж ані" (далї переч.: „в національнім змислі амальґованя). [9]) В чорн. зам. 2 ост. слів „іі". [10]) Слова від „прямованє" підчеркнені Др—вим. [11]) В чорн. „ма(єм)". [12]) В чорн. без „нашим". [13]) Слово „аєнциі" Др—ів підчеркнув і написав над ним: „сами лізете". В чорн. після „з Россиєю" далї, до кінця, так: (переч. „котора") що має собі більш як у инших славян у нас аєнциі и орґани собі має, нападаючи на малоросів в іхній же хаті, в Галичині. Ви одвітіть, чи можемо відносини? українсько галицькі до таких замислів оставити без одвіту, а се зробивши, який одвіт одвіт**) дамо, коли нас вони спитають: чи Ваша малоруськість инча від прочоі української?

? програм ширшог? Ви називаєте (неконе)чним, я б ёго назвав (переч. „тут") непотрібним (и?) опасним, колиб (переч. „був") став

---

*) Др—ів дописав з боку: „Одвітъ — мовчать, поки фактично не пізнаєте".

**) Так!

Приступаю до програму ширшого славянського, которого Ви назвали неконечним; я назвавби ёго непотрібним, бо опасним

він програмом нашим внутрішним, щирим. Допустивби я, що яко (переч. „окрив") в загальних фразах яко окривку зверхну, (переч. „реноме") для реноме и моди, добрий (переч. „до визисканя") яко теорія о собі. Можнаб як и конечно треба буде сказати, що стоімо на становищі славянським, идемо до зближеня Славян між собою (розуміти, як хто злюбить) посредством одноі мови (бог зна котроі) найлучше словянськоі (коли згодяться), все належито розмалювавши єдностю, взаімностю, братерством, волею, рівностю и правдою. Такими файерверками за добрим менажом моглиб ми блискотіти що чверть року, а даже що місяця, в шпальтах горі, а долі и обіч своє вести, доказуючи и без слів ділом, як то гарно живуть славяни с славянами и які в них (пр. у ляхів и москалів (in folio) правда, зводячи ad oculos річ не до инчого, як до свого внутрішного програму: нема спасеня, як в своій хаті народній: а з відси в гуманности. (Переч. „Той внутрішний програм такий") Я собі такий погляд на словянщину маю:

Наперед:

Славянщина нині, се обєм народів братерських, нині с тими ж платоничними згадками спільности, неясними и абстрактними, як 1000, 500 або сто літ тому назад. О собі ті народи образувались зівсім окреме и розмаіто, по сусідству и впливах, що (по?) старій воли нині зівсім поруч себе зарівно. Приняте одноі мови (з між славянських) спільною (урядовою) (переч. „яко фраза") єсть pium desiderium тільки москалів, про централизацию за сим духову и відверненя людей від язика материнського ми би на те не згодилися вже про славянство, тим менче схочемо самі и перші (переч. „пальці межи двері класти") собі камінь вязати до шиі, (переч. „вже по тій причині, що не маємо часу на ті забавки") а там, нащо б нам з рештов ті цяцьки здалися, коли людий у нас нема у люксус надто, которі схотілиб вивчуватись язика, без которого (переч. „ачей же") певне не пропадали. Не маємо коли забавку за задачу брати, небачимо причини ані одного конкретного програму, по которім би мали єднатись исключно славяне, не займивши сусідів, греків, романів і мадярів не (переч. „зложивши") огородивши китайського осередного царства нового муром від Європи, и світа, (переч. „побачимо? конечно") то єсть не створивши нового язика урядового, сепаратистичного, (переч. „здаєсь") славяне, думаю, гарну би собі славу здобули первенства, колиб покинувши нещирі сердечности вже нині почали думати о виборі язика, для порозуміня с цілим світом. Тут би іх стрітили романські и германські племена, которі теж бачуть цілу деревяність поділу на сепаратизм ущий и ширший. Проєкт сей зрештов зівсім не новий: приняла пр. французький язик дипломация яко уряд, и аристократия, яко верства, обі правда негуманні и насильні и неживотні в світі, та по природі найбільш образовані, (переч. „и засобні") ко-

тогді, коли б став він програмом нашим внутрішним, щирим, консеквентним. Допустивби я ёго, ut supra, в загальних фразах

торий саме крок бувби найвідповіднійший, — чи французький, по початках дав(них? чи ні)мецький, по сусідству с славянством, чи англійський яко найда ? ? тут и не нині розправляти ? , се консеквенциі. Я б дав ? англійському вже для того, що американський союз (ство?) принцип вольний одно в моіх очах держить рівновагу*) росийству ? ті діі срадою не дай Боже союзу славянському, яко принципови неволі. —

Не запад тому винен, що Росия у него таким німбусом сияє? що на ню бючи по незнаню иногді грішить, (переч. ?), то с чого єму поучитись, коли в Росиі нема публіцистики, як с непевних слу-(чаів). (Переч. „Брак волі") Сим браком волі він довжен и правен самого найгіршого від неі сподіватися. Ми находим цілком коректними? нині факти: уділ малоросів в роботі ліберальній, в праці етнографичній, даже и приступлене до комитетів „благотворительних"(!) славянських, не за безпосередною користею для сих діл, а (переч. „с користю") для вироблення товариської (переч. „праці") коллективноі**) праці и того порозуміня, яке коло будь якого центра вирости мусить. Виховані в взаїмности люди (переч. „зажадають колись") забажають колись єднаня и без державноі иниціятиви. Вистерігатись ім тільки одного т: є: щирости для (переч. „тих") таких утопий, як словянство протеуоване на те в Росиі, щоб відвернути увагу своіх від себе на сторону, (переч. „тим же") тоюж тактикою, з якою ратну силу в имя gloire, цивилизациі або „освободженя" ближних абсолютні державы мусять обертати на забори, щоб избічи преторянизму або саморяду підданих. — Те ж тичится и до ліберальних теорий, незачіпаючих о жизнь, тоі науки для науки, теж саме и етнографичноі праці у Росиі, під іі ж еуидою и ласкою, й ій на здоровля и на корму и славу грядущим Гоголям! Тут и про Гоголя моя гадка: Зачисляю єго до тих гермафродитів по народности, що забравши талан народний питомий, перенесли єго у табор чужинецький. Він и многі, не спізнавши свого становиска серед народу питомого, єгóж силою и поглядом свіжим стали робити реформу на чужім полі, в товаристві ніякім и неживотнім: винародовлених и спаношених (переч. „недоуків") півголовків. Сёго доказом сміх здоровий и неуация чиста, без позитивного, бо неможливого (переч. „о собі") идеалу товариству тому, с которого (переч. „вийшли") родились нинішні бездарники (в окремім змислі) и нигилисти. Односта(йн)ий він з perfuga-ми нашими у табор польський, як Мальчевський, Залеський, Чайковський, тож великі таланти и (переч. „сини") народні изроди. (Переч. „Наука сучасна") Освіта вже виголосила, що словесність жива, нарідна не панам на втішку, словесність (переч. „наша"?) же писана чим більш дужати-

---

*) В оріґ. „рівноваву"
**) В оріґ. „соллективноі"(!)

яко окривку зверхну, для реноме́ и моди, доброго яко теория quand même. В оруані можнаб и конечно буде сказати: що

ме, тим більш (переч. „викаже“) окроіть польську и російську (переч. „надуту“) потовслу неправдою(,) кражою та забором. Що малороси нині владають лучше и більше свого язиком російським, се (переч. „конечно“) факт ні добрий и ні злий, бо конечний, та борше чи пізніще, чи се чи семе поколінє додумаєся неперемінно увести теорию настоячу у жизнь: „покинувши (переч. „непотрібні“) високу політику („переч. „реформи ліберальноі ?“) и рекриминациі? национальних и реформи ліберальноі у всій Росиі ? ? верствах взятись до праці з низу (практ. ? ? и лічене (може й „пісень“?) у народних школах) и вспловане власних дітей в родині, на українській мові и звичаю, всякий (переч. „у своій“) між своіми чотирма стінами. (Переч. ?) Тим и єсть ? ? Турґенів и Пушкин, бо писали усі (переч. ?) російські, (переч. „так само як Тургенів и Кольцов, бо усі писали“) по російськи, (переч. „більше або менче“) з відтінями социяльними (переч. „? ? праці“) між собою, — від робітничого піддашя, до (переч. без „барвного“) безмисного конвенционального тону сальонів.

(Переч. „Не так би я писав ще и думав, колиб прийшлося писати“).

Немине певно безхосенно и ліберальна, солідарна праця у всій Росиі, тим менче записна власна, хоть болесно подумати, що нині казки и пісні и звичаі, сама душа народна, піде під именем прибраним найперш просто як сирота на чужі, нелюбі руки, (переч. „у вихованє“) на муштру и на муки, не у ? й науку!... Та лучше, лишу такі чувственні и реторичні переливки, ступаючи своім звичаєм до конкретного. — Доки того, що скажете Ви до місця, яке знайшов я на перших сторонах „Отечествовѣдѣнія“ де говорится о копальнях и инчих национальних богацтвах: „Розвивши добробит просвітою, держава, каже автор, стає дужою в собі а грозьною сусідам!“—?...

До всего новищого додаю ще слідуюче, по части с пропавшого листу, который (переч. „тут“) горі в великій части сам від себе повторився. О украінізмі нашім знаємо тілько, що засада „Cogito ergo sum“ учить. Під політикою не піймаємо кабінетних обертасів, удальства „Мети“ с „походом Австриі на Росию, де для неі над Дніпром симпатиі готові“ — и инчі дитиньства з нею пропали. Іі симпатиі до ляхів були (переч. »виною щирости“) були гріхи щирости и любви, о собі идеальні (абстрактні демократи украінскі (переч. „здоровкались“) слались до абстрактних (переч. „идеал“) демократів польських) до польщи (переч. „яко“) идеальноі, подібно, (переч. „як“) пр: аліянсови нашому будуч(ому) з Російськими (переч. идеальн“) лібералами. Нині той же сам труд (але менче щирий) звеся (в „Основі“) угодою с польськими яко Австр. гражданами.

Спробувавши пера | Аркадию Ивановичу | Аркадию | Аркадию Ивановичу | Іонин | Vienne | Vienne le 30 Vienne le 30 Mars le 30 Mars 1872.

стоімо на становищі славянським (honny soit, qui mal y pense), идемо до зближеня славян між собою (розуміти як кому до впо-

---

Мабуть сюди-ж належить і отся чорнова:
Копія 1872
Драгоману
(П)ишучи про політику, (переч. „складаю програму ? виходжу з начал, а ? ? которі признались обома сторонами") веду річ з начал консеквенцями ? системів, процесом логичної консеквенциї з (переч. „аксиому даних") премис до заключеня, (переч. „більш ще непохибного ак") систематично-непохибного, конечного, (що) виходить у результаті не (переч. „можли?") „можнаб так и ні", а „єдино так ? тож". По истоті своїй дволичних ? нема на світі.

(Переч. „Абсолютна") автономия г. укр. плем. на разі серед рам Австриї и її конституциї (с конечним впливом свого часу и на всю Україну). Вашої аналогиї „нашого галицького Аналогиї з италиянським племенем не розумію, бо Италіанці не племя а етнографична єдність т. є. народ). Доки того, украінці не маючи права самоопределеня (переч. „буд") можуть тільки в теориї „симпатиями" участь брати в тім програмі „галицькім, конкретнім и конечнім, (переч. „бо вийшовшім с самого про") єсть він єдиним впливом житя політичного: поступу до самоопределеня и самодбання. Чим (переч. „докладніш") нище станемо пускатись до даних фактів (вопросів як пр: социяльних, до (переч. „специяльних") робітничого и аграрного строю, церковних, від вибору архиєрея до патронату громадського) до административних, судових и просвітних порядків, (переч. „виро") тим виразніще (переч. „виходить") прикладаєся автономия, и приймає вид осягательного тіла, которого ділане корисне яко (переч. „метод краєвого") душі краєвого господарства (переч. „можна обчисл маєся") визначаєся абсолютно певними цифрами.

Кожне „людське" розумне починане складаєся заздалегідь за аліянсом других, маючих однаку ціль, тут: еманципацию и самоправство в ділах собственних, (id est „волю" діяти усе, що другому (переч. „лицю и на") народу не вадить) и на спільнім ? позитивнім програмі стає федералізм народів тревалий. Де ви в моїм листі найшли (переч. „против") негацию Ваших „федеральних идей", не знаю.

Щоб назвати самоопределене и ассоциацию фразою, треба знищити всю историю и занегувати цифри статистичні, а сього не можу так само, як не може (переч. „привязувати") монополізувати якої небудь правди ні до плуга ні до рала ? ? (один рядок рукописи відпав) (Славяни), а може повищі правди загально людськими, що и без Австриї даже у Росиї, хоч и повільніще, коли не напрасніще) раз почата робота мусілаб пійти своїм ходом

Вийшовши з начала: suae quisquam fortunae habet (без него треба застрілитись з(наючи) що живемо на теє, щоб улучшатись,

доби), посредством одної мови (Бог зна котрої) и т. д., все належито розмалювавши Єдністею, Взаімністею, Братерством, Волею,

---

щ(об) идеі гуманні (переч. „индивидуальні и“) уводити у все ни(ж)ші круги (переч. „все новими дорогами“) в усе нові и безконечно розмаіті обяви жизні людськоі, (переч. „? ?“) таким же діланєм индивидуальним. На сей програм спільний єднаютця людські самовіжні сили мимо усіляких (переч. „переливок“) колізий „интересів“ (неистотних и переливок (переч. „злочин“) словами и кровю и мусять ити до контакту, до (переч. ?) взаємин и єднаня, нехотівши (переч. ?) хотіти своі шкоди, (переч. „с. є. ? не беручись осущити страшен“) нехотівши взаємноі exterminацві. (Переч. „Ні жадні народи у світі не годуютця взаімними“) Так и не єсть народи від того, щоб заідалися взаімно, (переч. „ані ? ? “) не єсть помислимі аліянси (переч. „від“) іх ради або против сеі непомислимоі (переч. „загаль“) фаталистичноі причини. Тільки елементи у них людські сліпі та деструктивні визивають від часу до часу аліянс елєментів людських гуманних емпинентно (переч. „ad hoc“) и се на час, до погрому.

Гомоуенність одних против стоіть гомоуенність других між собою.

Австрия єсть даним и традициєю посвященим полем для сожитя іі народів, щоб за виміною просвіти на здогони и индивидуальним дужим поступом ишли до гуманного розвою. Фактом Чехи (переч. „перемогли“) подужали досі просвітою централизм німецький, культурний, мадяри політичний. И хотяй Чехи нині заголосовані Німцями, то це по заслузі, бо побив іх виборчий устав шляхетський и іх аліянс з мертвою рукою, которого вони сліпо держались на шкоду усіх народів и свою. Ступаємо у нову фазу: єднаня на порівній, демократичній заснові, відмітаючи централистичні елєменти хоч и ніби своі, и на сей програм с федерализаци(є)ю наконечною збратаютця народи и побють дуализмом роздвоєну централизацию. Того програму дожидають від Чехів даже німці-богемці (Reform Schuselku, Sonn u Montagszeit, Warrens Waldau) а у мадяр (переч. „лівиця“) ліва сторона, и будемо Бога просити, щоб до толі зберіг „дряхлу“ Австрию, самі добре дбаючи, щоб зберегти для неі Карпати, востошну башту у сій дунайській имперії

(На другій картці, що держиться першоі:)

? „о поштових Волах“

? до страха и ужаса, який ? в день и в ночи перед Росиєю ? будемо аналізувати.

Дивна доктрина царату ? ? (переч. ? ?) дефинує дер ? (переч. „однолиту“) одноисту расою, вірою и заря ? ? жану при субординациі централизмом. В националь ? ? мильности ся доктрина єдино ? , кожда инча згубна.

(Переч. (По)рядки децентралізацийні, хочби и дуал. в многообразній Австриі, по сусід(ству)“).

Рівностею, Поступом и Правдою. За добрим менажом можнаб такими файерверками блискотіти в орґані що кварталу, а даже

(З боку:)

Про Аримана (переч. „Росию“) я зле виразився, монополізувавши ёго для Росиі. Хороший милитарний централизм (переч. „сидить“ ? засідає у Прусах, так як засідав у Франциі. (переч. ?) незгірший буває церковний майже (переч. ?) всій Европі; (переч. „що“) але (в) Росиі він (переч. ?) найкращий ? , ? церковний и мілітарний у найкращім аккорді (переч. „незмодифікований“) на пр. Височайшій царя: митрополиту N. N. орден за ревне ширенє православія межи християнством,

Виливне мовчанє официяльноі публицистики протів предателів чеських, що голосно у справах домашних Австриі ? на поміч Росиі, —

3 f (переч „Часть“) Меншість интеліґенциі !) в Росиі жадає присоєдиненія Галичини „яко товару“

4). „Гроза на сусідів“ у „Отечествовѣдѣнію“, (переч. „учебнику“) популярному наче учебнику самопізнаня.

(Далї знов, як звичайно:)

(Переч. „? же згуб“) соблазнительн(и)й

(Наг?)убніи сій доктрині порядки децентралізацийні (хочби й дуализм) Австриі сусідноі довели повишу доктрину до засуду смерти на Австрию, до іі неґациі, (переч. „бо сёго се“) не хотівши абдикувати unde illae lacrymae на Австрию, партиями роздерту, дряхлу, вавилон многоязикий*). Тут и зроблено з мрачних згадок расовоі спільности славян страшка (переч. ? ?) австрийського, с програмом федерациі славяньскоі (переч. „під своєю ж еґідою и в свою користь, от де faiseur'и єго! для самосохраненія“), расовоі, неможливоі(.) о сім знають faiseur'и щоб помішати федерацию народів тимже расовим елементом. Коли б и мимо того вмішуваня народи австрийські дійшли до федерациі, по самоопреділеню своіми силами, тоді Росия не мігши федерациі держати під боком для самосохраненія поступить на va banque войною з Австриєю, и аж в тій перспективі далекій сподіваємось іі нападу, борше ніколи.

До толі будемо поратися по добрі з елементами централистичними у мадяр, и німців и в себе, которі рушаютця серед державного поєма Австриі, а по лиху, с елементами центрифуґальними, которих очи и ум за границею, між Чехами, Німцями и в себе. Росия ж як нас до нині не загорнула після погрому 1866 р. и предитечного маниФеста „Слова“, то и тим менче поспішится за такими (переч. „специяльними силами“) идеалами як „природна границя по Карпати“ або „висвободженє славянства“, ? византинського царства etc. фра(зи.) у неі дуже популярні, та безсильні, (переч. „? многі хороші, бо без дискусиі свобід“) бо доказують сліпоти мас небачивших, що без конечности погано навя(зу)вати

---

*) Против сего написано: „Виливне мовчанє і т. д. до кінця.

що місяця, можна б даже доводити до исних аліянсів, автономичних, радикальних etc. на пр. с Чехами, перехрестивши сей аліянс племінно, а не по предметі, „славянським побратимством“, яко „страхи́ на ляхи́ (німці etc. — упросивши іх, щоб боялися —)[1]), — усе се на чолі, в „огляді політичнім“, а обіч дописями своє вести, доказуючи без гласів ділом, як то гарно живуть славяни с славянами, и яка в них (пр. у ляхів и москалів in folio) правда! зводячи ad oculos річ не до инчого, як до власного (внутрішного) програму: нема спасення, як в своій хаті нарідній, а звідси право у гуманности.

Чи ж видержить „славянщина, сей поєм мрачної покревности передвічної, дискуссию нині, нині такий же мрачний, як літ 100, 500, 1000 назад тому? Славянські народи, розвившись всіляко стоять нині зівсім поруч себе инчі и рівні, до прийому спільної мови (славянської) яко урядової не додумавсь с славян ніхто крім faiseur-ів модного славянства, російських централів[2]), та коли б и славяне на се „згодилися“, ми ради централизациі славянства уже, и відчуженя людий від мови рідної, проти́вилисьби, тим менче самі хотіли б, перші між двері палці класти, — коли нема у нас людий у люксус, нема у нас коли виучуватись язика, без которого певно ми не пропа́демо. Вирісши с тих літ, коли забава за задачу маєся, небачимо ані одного помислимого програму, по которім мали б єднатись исключно славяни, не займивши сусідів (пр. греків, румунів, мадярів), — небачимо не то — поступу в расовім союзі, новім китайськім царством середини, обгородженім від світа як муром[3]), новим, всеславянським сепаратистичним язиком, кращу собі славяни здобули би славу первенства, коли б покинувши нещирі чи и щирі сердечности борше стали думати о ви-

собі (переч. „на шию Пруси ? ?), котора якось так уже довго конає, що аж обридло увіряти (ве ?)іх о її розкладі —

Тогді, як з-єднаємося, настане час боятися Росиі, — але тогді не будемо її боятися, дотолі, т. є нині; ми її не боімося.

[1]) Слова від „упросивши“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „добре“.

[2]) большинство не хочетъ знать ни о какихъ славянахъ. — сами славяне лѣзутъ, а западные народы толкаютъ. ? дипломатичная ? заставляетъ правит. играться, но и оно холодно. — (М. Др. внизу, чорнилом).

[3]) Слова від „обгородженім“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „отчого? йому учаться“.

борі язика, для порозуміння с світом[1]). Стрітили б іх тут романські и германські племена, которі давно побачивши цілу деревяність поділу на сепаратизм ущий и ширший, повищому прямованю дали вид у заводах оклеветаних всіляко, та в засаді коректних. На оці у мене язик француський[2]), который приняла дипломация, яко уряд, и аристократция, яко верства, обі не поступові и неживотні, та с природи найбільш образовані. В другім аж плані лежить питанє, который саме язик бувби найвигіднійший, чи француський по початках даних, (чи німецький, по сусідству, чи англійський, с противноі причини? Свій голос давби я англійському[3]), вже того одного ради, що вольний американський союз западний в моіх очах один рівновагу держить восточному, російському царству, и під тогож еуидою не дай Боже славянському[4]). Не запад тому винен, що Росия у него таким німбусом сияє, а як на ню бючи грішить по незна(н)ю, то с чого ж єму поучитися як не з непевних слухів, коли в Росиі публицистики не має („Голосъ")[5]). Сим браком волі він довжен и правен самого гіршого для себе від неі сподіватися. — Ми находимо цілком коректними факти, уділ малоросів в праці ліберальній, етнографичній, даже вступленє іх до комитетів „благотворительних" славянських[6]), не за безпосередною користею для сих діл, а для вироблення à tout prix товариськоі, колективноі праці; виховані оттак у взаімности люди забажають в свій час вольного єднаня и без державноі инициятиви. Вистерігатись ім тільки одного, т. є: щоб не посвятились методі намість посвятитись ціли, щоб не пропали у такім тумані, як панславянський, протеуований на теє в Росиі, щоб одвернути увагу своіх від себе, на сторону, тою конечностею, якою ратну силу и имя gloire, цивилізациі, „освободженя" ближних etc. мусять абсолютні держави обертати на забори, избігаючи преторянизму з одного, саморяду підданих з другог

---

[1]) Гарно, — та світъ про насъ не очень зна, — а коли зна, то про те що йому очи більшъ мулить, т. е. ? зна, тільки, чтобъ насолить Россіи. — (М. Др. в низу, чорнилом).

[2]) Слово „француський" підчеркнено Др—вим.

[3]) Слово „англійському" підчеркнено Др—вим.

[4]) Слова від „не дай" підчеркнені Др—вим.

[5]) Слова від „публицистики" підчеркнені Др—вим і з боку дописано: „яка публицисти(ка)".

[6]) Слова „благотворительних славянських" підчеркнені Др—вим і з боку дописано знаки „? ?".

боку. Те ж саме відносится и до ліберальних теорий, незачіпаючих о жизнь(,) о интереси, тоі науки для науки, теж саме и до етнографичній праці у Росиі, з божоі ласки и іі, и ій же на здоровля, та ще й возраст и славу грядущим Гоголям! Тут и про Гоголя[1]) мій погляд, (которого, признаюсь, тільки з уривків знаю и з розговорів с Подолинським, которий незабаром напише докладно свій погляд на него) погляд мій тільки часточний: Гоголя маю на перший взір одним с тих гермафродитів национальних[2]), що без мисли зібравши у собі талан народний, без мисли перекрали ёго и продали до чужого табору. Не спізнавши свого становища серед ближнёго народу, стали того ж народу досвідом богатим и поглядом первісним и свіжим реформу робити на чужім полі, в ніби- товариству ніякім и неживотному, винародовлених и спаношених півголовків. Сёго доказом спів єго здоровий, и неуация чиста, без позитивного, бо непомислимого[3]) идеалу чи виходу товариству тому, с которого родились нинішні безбожники (в своім змислі) и нигилисти. Талант[4]) на боці, він однолитний с perfuga-ми польськими (Малчевський, Залеський, Чайковський) те ж славні мужі и народні изроди. Тим и єсть Кольцов[5]), Гоголь, Тургенів и Пушкин[6]) вещі(?) російські, літерати великоруські, з відтінями социяльними між собою, від робітничого піддаша до паркегу безбарвних, конвенциональних салонів. Ще в загалі: Додумались ми, що словесність жива нарідна не панам на втішку здалася, писана ж словесність, чим більше дужатиме, тим дуще окроіть польську и російську, потовслу неправдою, кражею та забором[7]). Що малороси владають нині у Росиі лучше свого язиком російським, се ні зле ні добре, бо конечне, та неперемінно, все рівно чи

---

[1]) Слова „Гоголя", „з уривків знаю" підчеркнені Др—вим.

[2]) Слова „гермафродитів национальних", „мисли" й „чужого табору" підчеркнені Др—вим („мисли" підчеркнено кривулькою) й коло слів „чужого табору" покладено знак „?".

[3]) Слова від неуация" підчеркнені (кривулькою) Др—вим і дописано з боку: „Та въ тімъ то й сила".

[4]) Слово „Талант" підчеркнено (кривулькою) Др—вим.

[5]) Тут поклав Др—ів знак „)".

[6]) Імена сї і дальші слова „безбарвних, конвенциональних салонів" підчеркнені Др—вим.

[7]) Поверх слова „забором" і дальшими: „Що малороси" Др—ів написав: „Сами полізли".

чи семе поколінє ще додумаєся, уви- (дить[1]) жизнь теорию настоячу: „Покинувши високу політику, — рекриминациі национальні и реформи ліберальноі у всій Росиі (між іі аристократициєю духа) взятись до праці з низу, записками и букварями (в народі)[2]) и вихованєм власних дітей (в родині) на українській мові и звичаю, всякій в своій оселі та між своіми чотирма стінами[2]).

Не мине певно безхосенно и солідарна праця ліберальна, тим менче записна власна, хоть и як болесно подумати, що казки тиі и пісні и звичаі, жива душа нарідна, піде як сирота, без имени а в лібе́рні на чужі, не любі руки, на муштру й на муки, не в вихованє й науку... Та ли́шу лучше сякі такі и прочіі чувстенні та реторичні переливки, поспішаючи хутче до конкретного. Та, ще одно: Що скажете Ви до цитату, що наведу, з перших карток „Отечествовѣдѣнія, де в розправі о копальнях и других богацтвах национальних сказано: Розвівши добробит просвітою, держава стає щасною: — дужою в собі а грозьною сусідам[3]). — —?

До всёго повищого додаю ще слідуюче (по части с пропавшого листу що увесь (мир єму) по важнійшому тут же найшовся) —: Украінізму у нас не менче ані більше від того, чого засада: cogito, ergo sum — бажає. Під „політикою“ нерозуміли ми ніколи кабінетних обертасів, даже удальства „Мети“ — с походом на Росию, де над Дніпром симпатиі для Австриі готові, — (Левко Гончаренко = Свінціцкий) и инчі дитинства що з нею пропали, — не були залицянками до Поляків in concreto, а платоничними зітханнями демократів украінських до абстрактних демократів польських, идеалу до идеалу, були гріхами щирости, которі ми простили нині ій памяти, яко же согрішила єсть многолюбовію. Нині той сам пруд (але менче идеальний) звеся (в „Основі“) угодою з ляхами[4]), яко австр. гражданами, завтра приберé він вид аліянсу з российською ліберал-

---

[1]) Тут, себ то внизу 3-оі сторони листового паперу (вел. формату) Др—ів завважав: „Вотъ язикъ“, очивидячки про всі передущі вислови. Остатне слово Бучинського „уви-“ недоповнене ним на дальшій сторонї.

[2]) Далї переч. „елементарною просьвітою“. Слова від „жизнь“ зачеркнені Др—вим і над ними написано: „вірно, — а Ваши профессоры, адвокати etc.“ —

[3]) Слова „грозьною сусідам“ Др—ів підчеркнув і під сподом їх дописав: — „военний писавъ“.

[4]) Коло сих слів Др—ів завважав: „добре“.

ною стороною, яко поступовою, и будемо дбати и сподіватись, щоб сталось се из тревалим ентузиязмом и с тою взаімною повагою, якоі вимагають взаємини межинародні.

На сім приостану нині, підписуючись, розводити дальше на жаданє Ваше многі точки, горі в пролеті порушені. Приступаю до „пісні Київського славянина". Про клявзулі и застереженя як: „но не лишає він ко всій Руси... любові", „просить волі" (у кого?), а вже про замішанє „русин" — „руський", „близнята по роду" на взір — разнобразіє одного —(?) у нас ся — програм непіднялаби в гору й на волю духа, так само, як паде нам з рук „Тарас Бульба" після ядерноі поживи, що ми засмакували в Шевченка. Пісня тая змодификована Гетьманцем, появилась під ёго именем в фейлетоні „Основи", на початку сего місяця. Здаєся перевіз іі с Київа у Львів М. Димет.

Саме нині получив я с Петербурга два примірники розправи М. Т—ова, знакомоі нам ще перед листом Вашим з витягів у польській публіцистиці и „Основі". Бажаючи іі основно переходити, я оставлю у себе бодай на пару день один примірник, другий рівночасно Вам висилаю (На опасці було прописано: Für H. Drahomanoff). Здаєся виготовимо, за дозволом Вашим) докладний витяг из неі для „Основи"). Дальшоі досилки ожидаємо для розширеня тут и у Львові. —

З ден(н)их справ найважніща: близьке обновленє „Правди", которе заскочить нас здаєся борше, заки встигнемо дискуссию почати.

„22. с. м. пише про ню Навроцький: „У нас (у Львові) тепер троха живіще... Літературну часопись будемо мати незабаром, и то поважну; предистинований Редактор Огоновський (Др. прав и филоз, — брат професора). Димет и Устянович були в Київі близько місяць, познакомились трохи с тамошними відношенями. Справа наша ме жетамошною интеліґенциєю и також молодіжею не стоіть так зле, як многим з нас з далека здавалося. З відтам вийшла инициятива до видаваня часописі літературноі, поперта матеряльно 200 до 500 рбл., администрация: Димет, Др. Сушкевич и Устянович..." В тій же справі Рудченко ddto 18. с. м. (9 день ишов сюди лист з Житоміра!) „Чи — швидко станутъ видавати часопись на ті гроші, що від нас вивезено?[1]) Завістіть, — може, и я дещо найду, що згодится до друку".

---

[1]) Слова від „на ті гроші" підчеркнені Др—вим і з боку дописано „дурень".

На окремий лист відложу справу (з) програмом „Правди“; нині додам, що конечно видавати її щотижнево, „для денних справ словесности“, для континуального вліяння на публіку, именно молодшу. Довгі повісти etc. — и самодільні наукові розправи годні яко монументи виходити самодільними книжками. —[1]).

Роковини Тарасові випали всюди хороше. У Львові крім „Торбана“ для співу, — „завязалось тогож дня Академичне товариство літературне. Лічить до тепер над 40 членів, (більшість „фонетиків“) самі народовці. Першим єго ділом має бути видане збірника всіх поезий Кониського[2]), (на внесенє Волод. Барвинського) и на ту ціль вже й розписана субскрипция. „Лихвяр“ має уже 137. членів и 580 до 630 левів у касі. Послідними часами получила „Просвіта“ с Київа 500 прим. „Дещо про світ божий“ (2. вид), на продаж по 20 копійок. по тійже ціні „Сопілка“, поезиї Павлуся, Київ 1871“ (Чубинського) —“ 22/3 Навр.[3]).

Рудченко, між многими речами щирими, пише, що матерялу у него готово крім на третю книжку, ще й на четверту або й на всі пять.

Колиб була Милорадовичка[4]), не відіхала оногді до недужого мужа, був би з нею познакомивсь через Іонина, ще й може булаб єму стала в пригоді теперішній. Але пише, $^{23}/_{3}$, кинувсь за помочею и до родини, ще й виправив лист через земляка лично до губернатора за пашпортом, то чей Бог дасть. виручится з „великолюдного безлюдя“. —

У Львові повстає нова партия руська ультрамонтанна. „Св. Юр. (Сембратович, Малиновський et Comp.) на серйо думає видавати часопись, політичну, посвячену интересам католицьким (à la Vaterland — Citta Catolica), бо велика усобиця між ними а кацапами „Слова“ — Про Гладкого ані чутки. —“ (Навр)[5]).

Дуже Вас прошу, Михайле Петровичу, зробіть мині ласку, стукніть-гукніть на Русова[6]) добре, що досі не відписує. так що я даже не знаю, чи моя посилка з Лютого місяця дійшла

---

[1]) Коло сего Др—ів завважав: „А Навроцький пише инако“.

[2]) Др—ів завважав з боку: „Який вінъ поэтъ“?

[3]) Слова від „Роковини“ підчеркнені Др—вим.

[4]) Др—ів завважує коло сего імени „(брехуха)“.

[5]) Слова від „У Львові“ зачеркнені Др—вим „à la Vaterland — Citta Catolica“ підчеркнені.

[6]) Слова: „стукніть-гукніть“ підчеркнені Др—вим.

Антоновича? А в посилці фамозні мапи и „про гал. диялекти“ моя фантазия, (коротша ніж половина сёго листу) зложена емпирично, без помочі конечноі статий Головацького, Шайнохи, Вагилевича и др. в тім предметі, далеко дрюку недостойна. Оже відложу так далекі консеквенциі як приступленє до „геогр. общ.“ на пізніще, коли не ad calendas graecas, так як ледвиб коли надіявся, піти між літератів. Лучше буду записувати и переписуватись с тими, с которими серцю мило[1]).

Про кошта житя у Відні почав я дискуссию вже 16. с. м, з Вами, — оногді, в справі пересилки вещей, пішов я до реномованого добре доставчика Joseph Popper Spediteur à Vienne. Leopoldstadt. Schöllerhof) и дізнавсь, що можна єму на неозначений час адресувати пакети и скрині (до сундуків прислати ключі) виписавши на адресі, що у них єсть вещі (не товари) або книжки підручні. Подаючи на пр. в[2]) лучше оплатити посилку. Тут с таможні (після ревізиі) забирає він іі до маґазину и держить, доки не зголоситесь по ню з подайною рецеписою. Тогді лічить він доставу и постій місячно, се послідне по пару левів. Висилаючи, найлучше, оповістіть мене листом, щоб сам я усёго доглянув. Остаюсь у Відні до половини Юлія.

Пані-Добродійці кланяюсь низенько
Вас цілую сердечно

Бучинський

Відень 29· Марта 1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова[2]).

Нарис програму „Правди“.

„Правда“ яко орган літерацького устрою, вийшовший з добре сознаноі потреби и з даних нинішних, мусить визначитись:

I.

Впливом на витворенє исноі интеліґенциі. Подаючи читателям постоянно корму духову, часопись підносить іх духа до

---

[1]) Тут Др—ів дописав: „Чому не хочете“, — очивидячки, належати до Геоґр. тов.

[2]) Тут бачу, пропущена місцевість.

[3]) Післано з листом Бучинського з 6.VI. 1872.

свобідного и ясного погляду на світ и людий, до полету за кожним, добрим і красним, до тоі степени, щоб кождий не тільки навикав до умноі поживи, и не тільки зривавсь и сам за хвилевим ентузиязмом для авторства и слави, а щоби почувся в умиєтнім и естетичнім світі самосправним гражданином, дужим, довжним и правним, свій доклад додати до загальноі, взаімноі просвіти, до розвою словесности причинитись. И найде всякий свою участь и своє поле певно, вибираючи між тими численними відтінями, на которі розпадаєся словесна праця. С тих відтінь лиш деякі, зуенералізовані, стоять нище яко суставні части обсягу „Правди“.

II.

Прямою задачею „Правди“ стоіть виховане писателів, т. є. тих людий між интеліґенциєю, которі визначаются найбільш дільними піонерами поступу словесного. Видавництво, привітно до них обертаючись, дає волю и поле виявлятись талантам, щоб під розсудом загальним и за доглядом критики вони доступали свого дефинитивного поля, на которім праця іх для загалу найхосенніща.

III.

„Правда яко орґан справденних нашоі словесности, иде проводом ій и взором, по части красній и поважній. Там поемами и розправами естетичними, тут працями критичноі науки, в историі, язикословю, етнографиі... Підводить критикою нові обяви словесні під один виднокруг, загально гуманний и нарідний, вказуючи кождому обявови єго вагу и стійність у словеснім поступі. Отвирає переписку и дискусию над ново повстаючими, для розвою словесности животними питанями. Діеся се для порозуміння, для всесторонного розсуду аж до дефинитивного устроєня всіх модальностей именно у тих ділах, де колективна праця конечна. Такою вона єсть:

1. При завязуючихся товариствах и кружках, для іх орґанизациі, розкладу праці и діловодства.

2. При товаристві „Просвіта“, даючи поле провідним мислям так над програмом видань товариства, як и для мір іх розширеня. Сюди идуть справозданя виділу, филій и поручників повітових, усе для самонадзору товариства.

3·|· „Правда“ стає, наконець, орґаном записноі праці, орґанізуючи зібранє творів живоі словесности, яко основи національноі літератури, самодільноі, оже додатноі в світі. Подаючи раз по раз з записок сучасних найкраще и найсвіжіще, яко взір цінний о собі и записуючим в заохоту, веде вона надзір поступови сеі праці. Поміщає замітки и покази для записуючих, розділяє працю, и усталяє програм и модальности, виданя зуповних збірників. Рівночасно поміщаючи або вказуючи словарці и зариси диялектів доводить діло до виданя повного словаря нашоі мови и до уложеня граматики.

Прикладом обсягу и формату „Правди“ беру Білгородську „Вилу“ п. Стояновича. Тижнево у 4. картки великого октаву, на веліні, друк як „Євангелия“, виданя віденського, дві колонни на кождій стороні.

Всі 16 колонни кождого числа так наділені:

I.

Колонна 1 и 2. Пісня нарідна. (Записувателькам первенство)

— 3 до 6. Повістка обєму новеллі. В браку ориґінальноі переклад.

— 7. Поезия ориґінальна.

II.

Колонна 8—12. Розправи, описи подорожі.

— 13—14. Критика, полемика, огляд тижневий.

— 15—16. Спразозданя, Переписка, вісти.

У Відні 15. Квітня 1872.

М. Бучинський.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Согріших, вельми дуже согрішив, и розкаянний с страхом и трепотом стаю перед Вами, простіть, що одвіту не дав, доки Ви, Михайле Петровичу, мабуть пожалували, що тілько заходу и труду невдячного собі найшли зі мною, именно послідним листом, широким та глубоким як море. Поринув я у него, та довго ходив заголомшений, доки не зірвався одвічати сорозмірно, шаг за шагом, день за днем, доки виросла филіппіка чи мала. Тогді одного рана, я, як покійний Єгова взяв перезирати своі твори, и враз побачив, що вся погана биша! И знов почав вітрити голову, доки несподівано, з 1. Маём, Аркадий Иванович, як бомба грянув в мою хату. А залетів же наш брат не в пролеті, на хвилю, а на місяць ціліський, між нас, мов той горобчик

— — — — — у садки,
відлежувати головочку и боки!"

За час єго побиту у Відні обернувся мій порядок жизни совершенно, застановилась и уся переписка, та лист Ваш не лежав марно, а став жерелом дебат несчерпаних[1]). Лагодившись в найблизшім часі до широкого Вам одвіту, сподіваюся заразом доказати, що не без користи для вирозуміня наших обосторонних обставин, був ціломісячний побит Іонина між нами. 27. Мая вирушив він до Львова, на збори „Просвіти", про которі мині и писав з відтам; зі Львова вирушив 1. Юнія, тимчасом до Полтави (до Саджарів) прирікши, лиш на місці стане(,) сей час написати, чи благополучно заіхав до дому. Припочивши, сяде до мемоарів, лагодячи одну редакцию для Вѣст. Євр., а другу до „Правди", на прошенє наше.

На вдогад сей лист у Флоренцию пускаю, и зараз скоро знати буду, де Ви пробуваєте, вишлю Вам „Правду", которої вийшло два місячники досі, на перед кажу, хороші. Після застбі літерацькоі и політичноі, коли „Основа" зівсім скучною стала своім „дожиданєм", свіжіще повіяло з „політичного огляду" „Правди" — сказано: громадська, независла рука пі-

---

[1]) Слова від „та" підчеркнені Др—вим (зеленим оливцем, як і далї).

значна[1]). Нехай пробуєся, випробуєся с часом, — нині вона ще непевна, недужа, сам тон огляду и практоване справ („Рада школьна) не основні, ні философично, ні юридично, а виходять на „causerie“ трохи и вітренну. „Основа“ ошалівши, кинулась була на „Правду“, та не договорила річи, здорового облизня спіймавши; нині кохаются обі як сестри. Тільки и в користь ій вийде, що розбирає питаня, краєві, конкретні, за которі (раду школьну) діждалася вже у II місячнику конфіскати. (Вийшла другим накладом). — В літературній части все ориґінальне, але мало визначне, в поетичній тільки львівські місцеві авторі (слабі) муштруются, — краєві ще не повилазили на світ божий.

У Київі вийшли байки Глібова, гарні, прегарні (50[2]), як з одержаної вчера від Русова книжечки бачу.

У Львові завязалося (нашою причиною) перве товариство ремісниче „Побратим“[3]), для взаємної грошової и умиєтної помочі. И „Словісти поспішили з докладом, так що товариство має нині парусот р. и кількасот книжок з хатою[4]).

„Просвіта“ надієся посадовити Федьковича у Львові, „редактором іі периодичних популярних видань“ (Зорей). —

Наш Навроцький у великім горю. Минувшого місяця погорів цілий добиток єго батька, у которого дома 7. дочок доростаючих. Улани, комендеровані протів здвигу аґрарного, підпалили необачні село[5]). Через сю пригоду не маю як тиі вісти про Львів від Навроцького.

Залучаю програму „правди“, чистолітературної, котора запізнилась до Львова, и нині не здалася, та хоть анахронизм, здатися ще може, скоро „Правда“ упять стане літературною, а програма ся окажеся Вам резонною. Тому о уваги Ваші прошу.

Більше писатиму, скоро одізветеся, де Ви и чи благополучно з всею сімєю. Я до 1. Юлия с. р. остаюсь на місці, від 1. Юлия до 1. Октобра в Станіславі (poste restante), — від 1. Октобра до 15. опять у Відні.

---

[1]) Слова від „Правду“ зачеркнені Др—вим; окрім того підчеркнені слова: „Правду“, „два місячники досі“, „на перед кажу, хороші“.

[2]) Слова від „байки“ підчеркнені Др—вим.

[3]) Слова від „товариство“ підчеркнені Др—вим.

[4]) Слова „Словісти“ і від „парусот“ підчеркнені Др—вим.

[5]) Слова від „Улани“ підчеркнені Др—вим.

До нині не одержав (від 16 Мая досі) від Вас ні посилки ні листу, буду ждати до 1. Юлия[1]), а на Юлий, Август и Септембер упрошу чоловіка (здаєся Подолинського), щоб був готовий на перекази Ваші до Відня.

Пані-Добродійці клонюся низенько

Вас стискаю сердечно

Бучинський.

Відень дня 6. Червня
1872.

P. S. Чи не булиб ласкаві зарядити в Петербурзі висилку нам III части розправи п. Т—ва?

„Иліяда“ — Руданського друкуєся в „Правді“ и за місяць, два, передруком вийде[2]).

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 14. Червня 872“).

Флоренція, 11 Юнія. 1872.
Via della Condotta, 11, 4P.

Тільки що було сівъ я за стілъ, щобъ почати испустити „зикъ зъ Рами(?)“[3]) и росплакатись до Васъ, високоповажний Мелитоне Осиповичу, що мовчите, якъ поштарь принісъ листокъ Вашъ одъ 6 числа с. м. (Чого се такъ довго йшовъ?) Заразъ одписую коротко, маючи метою тільки озватись, де я и визвати самоскорійшу одправку Правды и обіщанного Вами більшого листу. —

Після Перуджіи (2 дні), Риму (3 дні), Неаполя (17 днівъ), зновъ Риму (17 днівъ) я повернувся у Флоренцію уже зъ тиждень и мабуть черезъ 10—12 днівъ пойіду у Via Reggia, по дорозі одъ Пізи на Спеццію, — де можно зъединити житте у селці и купанне у морі и не кинути роботи, бо зъ Флоренціи и Пизи даватимуть мині книги. Але це ще не овсімъ вірно и залежить дуже багато одъ того, якій путь возьме моя сестра, — котору усе таки, коли случитця, прошу перестріти у Відні и не оставити руководствомъ. За для того усього

---

[1]) Сей і дальші речинці підчеркнені Др—вим.
[2]) Ся звістка вся підчеркнена Др—вим.
[3]) Питане в скобках і чужосліве — Драгоманова.

адресса моя останетця усе таки Флоренція, де я живу у прежньому домі.

„Правду“ прошу дуже прислати мені самоскорійше, понеже жажду уздріти сіе нове чадо зъ рідного кодла. Сказати по правді, — невисилка його и досі[1]), зъ поводу, що адресси не знали моейі, прирівное й Васъ, чоловіка, живущого у просвіщенній Европі(,) до нашихъ кіевскихъ и волинськихъ скиѳівъ, которі не ознакомлені съ почтовимъ урядомъ просвіщеннихъ странъ: хіба жъ я у Флоренціи не получавъ Вашихъ листівъ, адрессованнихъ у Гейдельбергъ?

Коли бъ можно Вамъ було, я бъ попросивъ поспішити висилкою и обіщанного Вами одвіта на мою епістолу de arte poetica parvorussica и самойі ціейі епістоли безпремінно назадъ до мене. Я заразъ бы принявся за виробку листівъ про Украйну и Россію и про украйінську и россійську літературу для друку у „Правді“. Почитаю це нужнымъ, бо разъ що сами жъ Ви не для компліменту жъ кажете, що розмова наша для Васъ занятна, а для чого бъ було и печат(н)ий станокъ видумувати, коли ми тільки листами будемъ пісьменни[2]) довольствуватись; у друге людей, що такъ думають, якъ я, усе таки кільки есть у громаді южноруській, значить треба и намъ свое представительство мати и у печаті, а у трете — хочетця мені (и К-о) виділитись ясно одъ „Слова“, — бо якъ бачу и зъ листа Навроцького, который спомина (ні не зъ словъ Іонина), про мое писаніе до Васъ, буцімъ то я усе таки належу до тихъ, котрі узнають потрібнимъ одну літературу великоруську и для Украйны и для Галиччини. А я у Россіи бачу de facto три літератури: россійську, великоруську и малоруську, — що буде дальше, підождимо. Одрікати для Галиччини правъ на свою власну літературу я и не думаю, а коли почитавъ би потрібнимъ знакомство у Галиччині зъ россійською літературою то для того, що[3]) у йій вони побачать и образи и идей(і) и украйінцівъ. Основні мети и идейі россійськойі літератури, т. е. „настоящойі россійськойі“, — котра представляетця найлучшими журналами и найбільшъ маючими підписчиківъ (В. Евр., Отеч. Зап. Дѣло, Недѣля, СП. Вѣд.) и котру звісно славянській комитетъ и архіерейі россійски не посилають у Галиччину, бо

---

[1]) Далї переч. „прирівн(ює)“. [2]) Так виразно; але може мало бути „письменними“, себ то писаними (не друкованими). [3]) Далї переч. „тамъ“.

вони[1]) належать не до Россіи, а до Византіи и до старого московського царства, (пущеннаго въ одставку ище зъ прошлого віку) и осужденнихъ на смерть, не взираючи на те, що Николай Павловичъ думавъ воскресити йіхъ. Про цю „настоящу“ россійську літературу[2]) пани, якъ Головацькій и др. котрі суть звязкою міжъ Россіею и Галиччиною(,) не можуть расказати у Галиччині для того(,) що вона для нихъ писана гіероглифами. Такъ така то настояща россійська література не тільки не ріжнитця по основамъ зъ идеями галицькихъ народовцівъ, а прямо совпада зъ ними, — бо почитае метою усіхъ заботъ у[3]) землі руського народу мужика, хлопа, методомъ мишленія реализмъ а непремінним ознакомъ талантливойі поезіи малюванне[4]) життя, якъ воное, такою мовою, якою змаліовані[5]) говорять у житті. Я думаю, що якъ би удалось розвити цю тему наглядно, то бувъ би Вашимъ „кацапствующимъ“ великій сюпризъ. А у всякімъ разі думаю, що рядъ листівъ[6]) про Украйну и Россію бувъ бы пунктомъ кристализаціи нового розбору ціейі теми зъ новихъ боківъ, для чого и прошу Васъ поспішити прислати мені мое посланіе назадъ зъ Вашими замічаннями. Сказавъ би я спасибі якъ би Ви зробили резюме и тихъ дискуссій, котрі велись при Іонину, якъ Ви споминаете и що вінъ самъ казавъ.

Якъ би Ви могли, (я би дуже поклонився), — достати, або хоть зрезюмовати, що було у польскихъ[7]) и німецькихъ (якъ спомина и п. Навроцькій) про росправу Вістника Европи. Вона скончина уже у Апрѣлі и Маѣ, — и я напишу Стасюлевичу, щобъ виславъ Вамъ одтиски III и IV части.

„Глібова“[8]) мені прислали зъ Киева. Кажучи правду, я думаю(,) що Ви трохи оптимістично на йіхъ дивитись: оригинального у йіхъ мало; я про теми не говорю, бо всі вони[9]) индійськи, або греческі скрізь у байкахъ, але я у Глібовихъ звіряхъ не бачу такъ хахлівъ якъ у Крилова — кацапи(.) Та я, грішний чоловікъ, думаю, що байка — форма свій вікъ одживша. Одно тільки, що мова у Глібова жива и народня, стихъ те жъ почти скрізь не шкандибае, — що велика рідкість теперь зъ поэтами у Россіи, а особливо у Украйні. (Чі не

---

[1]) Далї переч. „репрез(ентують)“. [2]) Зразу було: „Ціені „настоящойі“ россійскойі літератури“. [3]) Далї переч. „рос“. [4]) Малюванне. [5]) Зразу було „яка малю(є)“. [6]) Далї переч. „у таком“. [7]) Далї переч. „газе(тах)“. [8]) Далї переч. „мы“. [9]) В оріґ. „вонї“.

ознакъ це того, что й вірші у загалі теперъ оджили свое? — теперъ царь літератури поетичної романъ) и для дітей де які зъ байокъ Глібова будуть скарбомъ.

Зъ газетъ знаю, що Костомаровъ почавъ печатать у московскій „Бесіді“ росправу „объ историческомъ значеніи южнорускаго пѣсеннаго творчества“ и вельми злобенъ духомъ, для чого це не у В. Европи, — котрий росходиться у $7^1/_2$ т. екземпл., тоді якъ „Бесѣда“, як подобае славянофильскому, т. е. скучному органу, мабуть чи й мае $1—1^1/_2$ тисячі. Та мабуть ублажили Николая Ивановича! Субъективно злюсь, бо звісно за кордономъ не попаду „Бесѣди“: хіба у Васъ у Відні де заваляетця. Зъ писемъ Русова узнаю, що Костомаровъ зъ деякими Кіевлянами поиіде на Січъ и потімъ у Кримъ. Думаю, що зъ ціейі поіздки почнутця нові доноси панівъ на украйнофильство. По усьому бачу, що и у нашому кружку и у Россіи у загалі починаетця поворотъ на 1860 р. Побачимъ, чі буде и 1863-й, чі порозумнішала у загалі громада у Россіи, чі не зайість упьять украйінцівъ лірізмъ, а поляківъ деморалізація и фантастичність?[1]). Де яки[2]) речі теперъ стоять лучше: у крестьянстві смутку[3]) теперъ не ма, суди и нові правила про підчиненіе жандармівъ прокурорамъ придержують задоръ полиціи тайній и явній, та й печать теперъ мае (волю?) висказуватись більшъ. Такъ що на сей разъ може дасть богъ нашому теляті вовка піймати, — бо й теля таки підросло и вже свойіхъ телятъ наплодило. — Про „харьковську коммуну“ мабуть Ви читали и у німецькихъ газетахъ, хоть вони не могли не перебрехать у бароньско-генераль(сь)кимъ (т. е. остзейскімъ и у жидівськимъ дусі. Не знаю, хто тамъ найбільшъ усердствовавъ у побіеніи полиціи, — наші, чі кацапи, думаю, що послідні. А проучили добре, такъ що и „Правительственний Вѣстникъ“ зойшовъ на минорний тонъ. — На сімъ буде поки. До другого часу.

Жінка дьякуе за памъять и кланяетця. И йій, бідній, трохи запомогла проіздка, та все живемо и робимо більшъ по инерціи, ніжъ по охоті.

Вашъ М. Драгомановъ.

Такъ хочетця Правду швидче получити, що посилаю цей листъ не рекомендовано, щобъ не йшовъ 5 день, а porto, щобъ таки вірнішъ дойшовъ.

---

[1]) Далї переч. „Одъ“. [2]) Далї переч. — може: „дила“, се б то: діла. [3]) Заворушеня.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень дня 15. Червня 1872.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Нині злагодившись вже писати до Вас у — Париж poste restante, одержав Ваш лист з Флоренциі, з 11. Юнія, в одвіт на мій з 6. Червня с. м. Хотів же писати у Париж по причині, котора Вас самих обходить, такій: Від позавчера радуюся витати и пізнати у Відні сестру Вашу, котора листом з Новгорода В. з 9 с. м. мині пише, що в половині Юнія проіжджати ме через Відень до Вас, у Париж. Того ж дня (12. с. м.) вислав я до неі у Львів лист poste restante з билетом до Навроцького, и порядком-указателем дороги з Львова до Відня, с просьбою, о приізді у Відень мене телеграмом зі Львова завідомити. Сёго телеграму дожидаючи, а дізнавшись нині, що Ви у Флоренциі, поспішаю stante pede до Вас по раду, як нам дорогу Вашоі сестри навернути, — думаю, у Флоренцию, и на той случай Ви скочилиб на зустріч на границю. На всякий случай вісті від мене матимете о приізді сей час и на одвіт часу доволі, бо наперед грожу Вам, Михайле Петровичу(,) и божуся, непустити Вам сестру борше, аж познакомится добре з нашою столицею!

Так поступати наказує мині вже и мій патриотизм австрийський, который справедливо Ви найшли в моіх листах, хотяй и як я Ваш, так и Ви мій уразили, не поважаючи в Австриі тоі центродержноі сили, для котроі в Росиі требуєте респекту від нас и Запада. З Австриі и почну мій одвіт на лист Ваш з Цьвітня с. р. тут залучений[1]), хоть и на перед знаю, що одвіт сей ледви так для поверховности назвати можна.

Вийшовши з начала: Suae quisque fortunae faber (без сеі віри треба застрілитись), знаю що живемо на теє, щоби улуч-

---

[1]) Сего листа не найшов я між паперами обох кореспондентів. Він мабуть увійшов (звісно, не ввесь) до пізнїщої статї Др—ва п. з. „Лїтература великоруська“ і т. д. Мусів бути писаний коло 11.IV. 1872, бо дістав його Бучинський 16.IV. 1872 (був рекомендований, значить ішов 5 день). Відповідь на него (чорнова) поміщена вище, на ст. 121—123, в примітках (хибно, значить, віднесена до листа Бучинського з 29.III. 1872).

шатись, щоби идеі гуманні уводити у круги все ширші, у все нові и безконечні обяви жизни, таким же діланєм индивидуальним. На сей програм спільний єднаютця людські самовіжні сили (мимо фантомів як „коллізиі интересів, и переливок словами и кровю) и мусять ити до контакту, до взаємин и єднаня, нехотівши взаємноі екстерминациі. Так, думаю, не єсть народи від того, щоб зайідалися взаємно, ані єсть помислимі яліянси іх ради або против сеі непомислимоі причини, — тільки поодні сліпі елементи між ними визивають від часу до часу аліянс елементів еминентно гуманних, на час, до погрому. —

Австрия єсть даним и традициєю дужим орґанизмом, полем для сожитя іі народів, щоби на вздогони индивидуальним силкуванём ишли до гуманного[1]) розвою. Фактично подужали вже досі Чехи централізм німецький, культурний, мадяри політичний, всі враз (крім нас) абсолютизм державний и церковний, коли вже вперед пропав федерализм перед самодержієм. И як Чехи нині заголосовані німцями, то се по заслузі, бо побив іх виборчий устав шляхетський и іх аліянс з мертвою рукою[2]), которого вони сліпо держалися на шкоду всіх народів и свою. Ступаємо на нову дорогу: єднаня на порівній, демократичній основі, відмітаючи централістичні, хоть и своі елементи[3]) а доконавши сёго, розібємо власними силами дуализмом роздвоєну централизацию осталу. Такого програму лиш и дожидають від Чехів — німці-богемці (Reform, Шуселки; Sonn-и Montgs-Zeitg, Warreus, Fischof, а у мадяр ліва сторона, и будемо Бога просити, щоб до толі зберіг „дряглу“ Австрию, партиями роздерту.

Про Аримана я зле виразився, віндикуючи ёго исключно для Росиі, так як хороший милітарний централізм[4]) — ариман засідає в Прусах, засідавши у Франциі, адміністративний у Турциі, церковний потрохи по всюду; у Росиі він тільки більше нагий. Пр: Височайші рескрипти метрополітам за ширенє ревне православія, — вимовне мовчанє официяльноі публіцистики[5])

---

[1]) Слова: „вздогони“ аж до „гуманного“ підчеркнені Др—вим; окрім того се місце зачеркнено з боку.

[2]) Поверх сего написав Др—ів: „съ которою п. Штр(о)смаиеръ тежъ не роздирнетъ(?)

[3]) Слова від „централістичні“ підчеркнені Др—вим.

[4]) Слова: „централізм“, і дальші „у Росиі“, „трохи більший нагий“ підчеркнені Др—вим.

[5]) Слова „официяльноі публіцистики“ підчеркнені Др—вим і з боку додано знак „?“ окрім того цілий сей уступ, від слів

против предателів чеських, що головно на Австрию кличуть Россию, — Часть (меншість) интеліґенциі(?) росс., котора жадає, забору галичан, яко товару. „Гроза на сусідів“ у популярних економичних публикациях, числом не многих перших, безпримірна де инде.

Тут и місце аналізувати русофобію[1]), котору Ви незнаю де найшли у моіх листах, а за сим и поставили мене на рівні с тими наівними, которі на слово вірять афактованому ужасови німецьких и мадярських публіцистів перед Росиєю, кличучи поміч державну и коаліцию европейську против „росс. аґитаций“ у Чехах. Хорватах и Волощині, там, де від децентралістів німецьким або жидівським интересам централістичним[2]) важко. Яко Австриєць так дивлюся на Росию: Державна іі доктрина[3]) дефинує царство однолитим, расою, вірою и зарядом(,) организмом. В национальній неомильности ся доктрина єдино спасаєма, кожда инча згубна. Згубні сій доктрині порядки децентрализацийні, и початки федератизма (навіть дуалізмом, malgré lui) давали повищу доктрину, щоб избічи абдикациі, до засуду смерти на Австрию[4]) Тут и зроблено з мрачних споминів расовоі спільности страшка славянського, з непомислимим програмом федерациі расовоі, и зараз найшлися поборники pro и contra, довівши діло нині не тільки ad absurdum у Австриі, а и до позитивного програму реальноі федерациі[5]). В часі, коли сей програм піде в діло, мусить Россия немігши терпіти під боком неґацию своіх традиций, або переобразитись, або ступити у войну з Австриєю, и аж в тій евентуальности сподіваємося походу з відтам, борше ніколи. Тим часом будемо по добрі поратися з елементами централистичними[6]), которі рушаются серед пойма австрийського-державного, а по лиху з центрифугальними, которих очи за границею, між

„трохи більше нагий“ до кінця „де инде“, зачеркнений з боку трояким знаком.

[1]) Слово се підчеркнено Др—вим.

[2]) В оріґ. „інтерерасам“ !

[3]) Слова „дивлюся на Росию“ підчеркнені Др—вим звичайно, слова „Державна іі доктрина“ кривулькою й додано з боку знак „?“.

[4]) Слова: „Згубні“ до „Федерализма“ і „засуду смерти на Австрию“ підчеркнені Др—вим.

[5]) Слова: „позитивного програму реальноі федерациі“ підчеркнені Др—вим і завважано з боку: „де“.

[6]) Се слово підчеркнено Др—вим і з боку додано знак „?“.

Чехами, німцями и в себе. Тогді добудемо природних границь Австриі свободами лучшими як заграничні, безпечні, що Росия як не загорнула нас після погрому з 1866 р, — то тим менче поспішится за такими идеалами, як „природна границя по Карпати“ — „освободженє словян“, оскреженє бизантийського царства[1]) и пр(очими) фразами дуже спосібними до популяризованя и фанатизованя сліпих мас, але не до удару, навязуючи собі безкорисну войну на шию. Федерально склавшись[2]), булаб пора сподіватися находу Росиі, але не боятися, — з єдиним у себе; — до толі ми ёго не сподіємося, ані боімося, и маючи такі bonmot-и: як: Америка американам, балкан єго народам, віндикуємо для себе своє самоопреділенє, слідимо с симпатиєю за ліберамами в внутренній реформі в Росиі, и за поступом міссиі іі на востоці[3]).

Задачу ж лібер. партиі так розумію. Мусить вона у себе наперед переказати и популяризувати самі перші пойми гуманні, згодитися на правди абсолютні и закони житя, щоби виняток не кривив правило, щоб неготовість в основі не руйнувала цілу консеквентну будову у дедукциях, (як Ваша nonchalance у введеню до „Вост. пол. Германіі, де зводится діло до пошанованя национальностей, коли народ з разу єсть: das grosse Unbekannte[4]). Дальше прикладати ті пойми и закони до домородних обставин, пр. до нарідного господарства, зводячи до статистики, цифр непохибних сибтельні пойми, як централізм etc, щоб „автономия не осталася фразою“, и тут именно найважніща задача лібер. партиі: великоруссам доказати, що експлоатация южного краю ім самим, вічним жидам[5]), в первій лініі згубна, бо мабуть здержуючи осілість, держить іх нікчемними номадами, з такими ж порядками від сімьі до царства. Требаб идеалів, віри, и одушевлення для них, для идеалів світа сего, та тогдіб можна approximativ-но рахувати, за кілько літ чи ѵенераций неѵация доведе до позитивних результатів. (У Австриі були такі ідеали у тих молодців, которих застав рік 1848 мужами діла.) Чи

---

[1]) Слова від „природна“... підчеркнені Др—вим.

[2]) Оба слова підчеркнені Др—вим.

[3]) Слова від „bonmot-и“ двічи зачеркнені Др—вим.

[4]) Слова від „коли“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „Що воно значить“.

[5]) Слова від „великоруссам“ підчеркнені Др—вим, а дальші до „царства“ зачеркнені з боку.

єсть у Росиі така завязка нині? не знаємо, — бачимо тільки по письмах и револьтах, що теориі заграничні заграничними и остались[1]), а за сим мабуть партия ліберальна ледви ще ембриональна, рада, щоб не класти палці межи двері[2]), дірватись першого лучшого фантóма, щоб буяти духом широко и далеко пр. у славянщині[3]), т. є. у vacuum[4]). Намість, щоб поглядати який будь modus vivendi, з великороссами друга партия лібералів, подивімся, що робить. У мене на думці lucus a non lucendo, уніонисти, украінці[5]), которі з памяток князівщини, козаччини и Київського патриотизму и ненависти расовоі працю(ю)ть нині над реакциєю новою, свойского шовинизму, идучи не до чого меншого, як щоби сіверним parvenu-ам супремацию за супремацию, централізацию за центрацізацию віддати, політикою мести, правилом: клин клином вибивати. А записом Сильока булаб континуальність росс. літератури[6]), котору уніонисти перетягнувши, не на свою сторону, а просто у своі руки, постановлять мостом до гладкого переходу на юг з сівера. Inde идеі[7]) о „нероздільности близнять“, о „троічній літературі трисдиній: мало, велико, и общеруській“, „русин північний“, бо по историі чисто династичній, и „народ не приняв би нині украінського викладу“, бо російська мова вигідніща[8]) для званія салдатського и лакейського, etc, не менче: „лишім на тепер, рішати о национальности“, а тут Ви вже и порішили. За сим не думайте, щоб ми взяли Вас за Катковця, або уніониста[9]), Ви самий крайний ворог нинішноі Росиі, та не погубний для неі[10]). Бо несвідомість метй у двиганю укр. просвіти, обезобра-

---

[1]) Слова від „теориі“ підчеркнені Др—вим.

[2]) Слова від „рада“ підчеркнені Др—вим.

[3]) Слова від „далеко“ підчеркнені Др—вим і завважано з боку: „Мало“.

[4]) Слово „vacuum“ підчеркнено Др—вим.

[5]) Слова „уніонисти, украінці“ і дальші „свойского шовинизму“, „сіверним parvenu-ам“ підчеркнені Др—вим і коло остатних завважано: „Не знаю такихъ“.

[6]) Слова „континуальність росс. літератури“ підчеркнені Др—вим.

[7]) Слово „идеі“ підчеркнено Др—вим і написано над ним: „факты“.

[8]) Слова від „чисто“ підчеркнені Др—вим.

[9]) Слова „за Катковця, або уніониста“ підчеркнені Др—вим.

[10]) Далї підчеркнено: „Бо не піде в діла тая праця без заступу нарідности“.

зить ii, и людей не найдеся, которі для повищого навіть господства опустилиб йоту з програми[1]) национально українськоі.

Признаючи з Вами, що літературу (як и все) творить житє, находжу, що того житя первою відзнакою єсть мисль[2]) и мова[3]), дальше унята памятниками писемними, т. є. літературою. Як народів відзнака найбільш осягательна — мова, то и признакою приналежности літератури єсть мова. Гим хоть и як жаль мині Гоголя втраченого для нашоі словесности, так не смію чуже добро чіпати[4]). Гоголь писав мовою российською, мовою колонизаторів чужих, (подібно Чайковському з Ляхів, Sacher-у Masoch-у з Німців, що не доводить, що я ёго по таланту рівняю с тамтими) та дуже в мериторичній части, в Тарасу Бульбі, образи[5]) ёго козаків и Січи показуются так деревяно, як все з голови бране, що шкода питатися[6]): чого ёго Січ стояла, чого козаки кирвавили голови під Дубном? etc., словом: кукли в зрівнаню з Шевченком, про которого требаб писати окреме. Зівсім не оспорюю релятивноі стійности Гоголя для закордонців[7]), так як и для Галичини такою цінною єсть вся тая часть росс. літератури, с которої „отців и дітей“ нинішноі, интеліґенциі там же пізнати можемо.

Обернуся ще против апроксимативноі методи, которою, рівнаючи уклонения з ріжницями рівнаєте нинішні „мови инавґурацийні и д. з чужою народови мовою российською[8]), коли перша єсть мовою народною, чистою з мимоходним напливом чужих слів, доки своі богацтва розкриются, — друга: чистою чи не чистою мовою другого народу с таким же мимоходним напливом. В дальшій дедукциі Ви виводи(те), що привертаючи опять до кореня нарідного обі ті переходні конвенциональні мови змінятся, та чи щоб зійтись, стоять ще у Вашім листі отвором[9]).

---

[1]) Далі переч. „самоопреділення нашеі культури“.

[2]) Др—ів написав поверх сего: „(есть, — а мову беруть другу)“.

[3]) Слово „мова“ підчеркнено Др—вим.

[4]) Слова „чуже добро чіпати“ підчеркнені Др—вим.

[5]) Слово „образи“ підчеркнено Др—вим.

[6]) Слово „питатися“ підчеркнено Др—вим.

[7]) Слова „для закордонців“ підчеркнені Др—вим; крім того від сего слова до кінця реченя зачеркнено кривулькою з додатком „NB“.

[8]) Слова „чужою мовою росиійською“ тай дальші: „з мимоходним напливом“ і „другого народу“ підчеркнені Др—вим.

[9]) Коло сего слова поклав Др—ів знак —

Ще про Славян: Нащо гніваєтесь[1]) на Чехів, що вибираются Росию цивіліз(у)вати, коли признаєте, що штучна цивілізация ій потрібна, и краще піде за записаними професорами[2]) с Франциі, наміcть з Німців. Я думаю, що платний чужоземець нездоліє граждан Вам виховати, один лучше другого. —[3]) Що до „слободженя славян помочею Росиі[4]), то воно б лекше, шкода тільки що за спасибіг нічого в світі не допроситись, а міняти централізм за централізм се то, що варити воду. Мало розуміючи „правительство з божоі ласки“ в загалі, а єго яко провидініє, яко общество филантропічне в особенности в квестиі „аграрноі реформи“ в Галичині, на взір наділу землями, незнаю чи Россия булаб в силі, сотворити землю, потрібну до наділу, бо земля у нас нині уже давно розділена[5]). Що до колонизациі, то Чехи до Росиі як раз прийшли послідними, и сотками, виходючи до Америки з давна по 150,000, до 200,000 щорічно, тому, що в Америці нема привилеів. Ще, хоть нема де[6]), запротестувавши против уничтоженя ліричноі поезиі, а невдаючись в дебату о манєрі Гоголя и др. в порівнаню з Шпілгаґеном, Дикенсом etc тому, що тих писателів зівсім не знаю, ще й немігши дати більшого resumé з розговорів з Іонином (крім жаркоі суперечки з ним, Лясалцем, а мною, self-help-истом[7]) в справі наділа землями в Югозап. краі, про общини, и ограниченє земельноі собственности до наслідственного посіданя, — се усе оставивши на час, коли мині залучений лист опять пришлете, замикаю, щоб не опізнити висилки, моє посланиє, стискаючи Вас з усею сімью сердечно

Бучинський.

---

[1]) Слова „гніваєтесь“ і „признаєте“ підчеркнені Др—вим.

[2]) Слова „краще піде за записаними професорами“ підчеркнені Др—вим і на „професорах“ покладено великий знак „?“.

[3]) Коло сего реченя поклав Др—ів з боку знак „NB“.

[4]) Слова: „слободженя славян помочею Росиі“ й дальші: „централізм за централізм“ і „правительство з божоі ласки“ підчеркнені Др—вим — остатні кривулькою.

[5]) Слова від „земля“ підчеркнені Др—вим.

[6]) Нема „де“ (розуміеся: писати) тому, що се кінець аркуша великого листового формату (стислого письма); дальші слова написані по боках.

[7]) Слова від „жаркоі“ підчеркнені Др—вим.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 26 Червня 872“).

Флоренція
Неділля. —

Позавчора получивъ листъ Вашъ, шановн(и)й Мелитоне Осиповичу. Одпишу Вамъ теперъ на скоро на почті про сестру тільки. Я не знаю, якъ зъ нею и буде — бо не маю вісти зъ Новр. Волынська більшъ ніжъ 40 днівъ. Зъ Вашого листу не бачу, по якому стилю у ½ Іюнія вона буде. — На усякий случай одказую Вамъ тако: у Четверъ я йіду у Viareggio, де наше жилле[1]) буде Via Mazzini, 54, що таке Viareggio я, сдаетця, писавъ Вамъ: купанне[2]) морське по дорозі одъ Пизи на Спеццію. Такъ якъ сестра моя приіде, Ви йійі держіть у Відні поки усього не обдивиться, а у первий же день телеграфуйте мині у Via-Reggia, куди и коли вийіхати на зустрічъ: я готовъ, хочь у Відень, чи у Венецію, чи у Набрезину: усюди и нікуди, коли бъ хто небудь, якъ наприкладъ Пригара, йіхавъ самъ сюди. Ні Ви, ні сестра не церемоньтесь зо мною, — бо я, яко нигилистъ и трохи браминъ(,) усе почитаю возможнымъ у рівній ступені. Часу я не втеряю и радий буду подивитись на архивъ у Венеціи, а то, пожалуй, побачити й Васъ.

Вашъ

М. Драгомановъ.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Станіслав 12. Юлия 1872.
Пятниця.

Листок Ваш одержавши у Відні 26. Червня, вижидав я приізду сестри Вашої, хоть и минула с тим днем перва половина червня (давного стилю) на котору вона свій приізд була назначила. Перед тижнем виіхав я з Відня до дому, и настиг сюди позавчера в вечер, щоб побути на фериях до 5. Октобра.

---

[1]) Жилле. [2]) Купанне.

У Відні лишив Подолинського, щоб заступив мене в орудках місцевих: він и листи до мене и телеграми відбирає и розтвирає, — у Львові Навроцький.

У Львові продаєся уже II. том пісень нар. Лисенка, — в тім же ділі пишу рівночасно до книгарників в Білгород и Прагу.

До Київа виїхав сими часами наш Волод. Ганкевич зі Львова, в справах адвокацьких и з деякими информациями. Дуже я цікавий, як покаже ся він Київлянам. — „Правда“ иде, як чую, вольно через границю, за сим и порадили мині Львовяне, занехати передруку фраументу Руданського, а ждати, аж викінчить переклад цілковитий. До сёго запросять вони ёго рецензиєю або листом.

Мій адрес: Austria. Galicia. Stanislau. M... B... (Zabłotowska ul. N-o 188$^4/_4$).

На сих коротких вістях замикаю я сей листок тимчасом.

Ваш

Бучинський.

P. S. Чи не маєте якоі вісти про Іонина?

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Не маючи довший час з Відрéжно від Вас одвіту, сим разом у Флоренцию пишу в надіі, що лист мій Вас застане ще перед виіздом у Францию; собіж думаю, що чи не ма у Вас часом якоі пригоди на здоровю, або чи не пропав мій лист, або чи не докучив Вам своіми загонистими вибагами до того, що Ви рішились спéкатися кореспондента(,) которий, признаюсь, виспівався до крихти, наче той лірник, що „пел, пел і памёр“, — и мовчанє на гробі єго и напись: „Hier liegt der Hund begraben“! Та не ма коли в чувствительність запускатись, а пора подати Вам справозданє денне.

Велика новина дня: Федькович у Львові, яко урядник банку селянського и редактор публикаций „Просвіти“. Іі діла повинніб ити краще, именно для „Зорей“ сподіватись більше системи і більше прикладу до народу, серед которого жив Федькович ёго-ж робом и звичаём. Для Федьковича самого сподіваємося ба-

гато користи з обороту між людьми, читаня и житя у городі, так що колишня редакция всіх его дотеперішних поезий легко може вийти по людськи и розумно. Вітцівщину свою (в Пути́лові) він відпустив в державу. Блищих вістей дожидаю ще зі Львова, — проізні семинаристи розказували вчера крім повищого хиба ще то, що ходить він в гуцулськім уборі по Львові, сам з виду хороший. Бачитись с Федьковичом буду аж 5. Октобра, — та вже сими днями познакомится з ним п. Косач, котрий у Відні прирік Подолинському, бачитись у Львові з Навроцьким и другими; після сёго певно и Вам писатиме. О проізді п. п. Косачів через Відень я завідомлений Подолинським, и радий, що хоть не сам, та мій alter ego познакомивсь з ними, и сподіюсь, докладав всеі уваги, щоб заслужити на іх задоволенє. —

Уже Гладкий, проводячи когось з родини у Швайцарію, привіз вісти, що Пантал. Александрович и Нечуй около 1. Августа переідуть у Відень, перший щоб вести дальше переклад св. письма, другий може з новими працями. „Правда“ за м. Юль вийде завтра; охочість до неі далеко живіща на провінциі, як у Львові або у Відни. У Львові замітив я якесь незвичайне чипермудріє у політиці и літературі, свіжого розмаху далеко бракує. Я відношу се до іі місячного формату и до того, що не ма у ній досі місця на записки ані тону такого, щоб могли молодші, по закутках сидячі люди хвататись до писареня. Житецький нею тому недовольний, що нема у ній „вищих интересів чоловічого житя и духа, а тілько один прапор национального партикулязму“. На нині не тягну ще жадного заключеня с тих судів, констатую тільки, що „Правда“ и так слабенькою causerie, як статия „Раді шкільній“ зєднала собі прим. у Станіславі, и в тих добру славу, що на неі з разу ворогували. — Житецький получив цінні дати до диялектів поліських. Лисенкові виданя готові: Ґреґр у Празі и Лазаревич у Білгороді в комисию взяти (готові?). Сими днями ожидаю я всіх примірників з Липська для розсилки в ті городи и Відень. Про Іонина дізнались від Гладкого, що живе він в Лебедині чи Полтаві тихисенько, та частенько заходить до Милорадовички. Сам Гладкий поверне незабаром з Швайцариі, поступить до мене до Станіслава тай засяде в Київі до своіх „Студий о Галичині“. На днях переіжджала через Відень у Флоренцию п. Косач, щоб під доглядом брата взятися до перекладу „Робинсона“, бо на лік не ма що нашій дитині у руки подати, для

заохоти и будженя уму. У себе надіюсь мати и Гулака Артемовського, що вертає від Крижановського з Швайцариі; велить він до Вас передати уклони. На єго місце виїжджає около 8. Августа Подолинський до Меран; добре він вже пише по російськи. Боровський з Одеси (тепер в Алтенбурзі) передав мені дуже діло: „Положеніе рабочаго кляса в Росіи“ Флеровського. Не даю суда, але не годжуся на ёго похвали „общинному владѣнію“ хоть и с переділами. Книжка читаєся з найбільшим заняттєм, — та дати и тези затираются многомовством и тьмою яскравих чувство- и природописних образів, тенденция артизмом. В случайних орудках у Відні прошу обертатись до „Julian Niedzwiedzkij, Sections-Geolog in Wien. Landstrasse-Geologische Reichsanstalt“. У Станіславові між тополями та серед ліса кукурудзи, не аби як починає собі Гуцулія наша. Ми не то що, а вже и о „Бесіді“ думаємо, зразу вечерницями за чергою, далі у громадській хаті. Молодша братия добре вчится, а именно в семинарі учительським, усе людські сини, богато почало виявлятись хорош ів хлопців, даровитих незіпсованих. З новим роком шкільним приходить туди Антін Слюсарчук. В ґимназіи поповичі школярі и професори горою; приходить туди Желехівський з Перемишля, трохи ще дитинний, але за те горячка належита, яко комплет до надто спокійного Целевича. Др. Яхно, директор женськоі ґимназиі, жалуєся на попівство окружне, що дочок (волють) радше слати до частних институтів, як до ґимназиі: на 60 дівчат тільки 5. наших, так що не можна завести викладів на нашій мові. —

Добавлю ще илюстрациі до полського господарства. Кільканадцять самозванців, редакторів и адвокатів, піднесли були перед роком знамя „складок на нарідну просвіту“, яко краєва поміч на миліон ринських, не менче. Порушено справу всім публіцистичним апаратом, и по усиллях надзвичайних зібрано 15,000, по чім настала стаґнация, так що діло мож уважати на фияско. Причини: Легко запальний и легкогаслий полський ентузиязм, недостаток людей довіря и загальний брак грошей, бо дворянство, мале и крупне, раз з-иґнороване оказало більше як апатию для тіла, початого „людьми без имени“ само зітхаюче за панщиною и темнотою“, як голосить altera pars.

Широку аґитацию розвинула и жидова: держачи за чуба малих поміщиків совершенно, вона тепер до маґнатів добираєся, стискаючи интрату робітничими змовами, щоб исключно в своі руки брати села в державу. На сю ціль систематично розпу-

скаются між нарід басні, на разі (на весні с. р.) між мазурами, де почва готова и свіжа, „щоб люди панські поля не зрабляли, бо цісар сам хоче панів вигубити. Прибули сей и той князь до цісаря, и як не схотів панщину знов постановити, вони с шаблями кинулись були на него. Тепер іх тратять у Відні“ etc. Фактом, деякі громади мазурські стали висилати депутатів, свідків сеі кари, до Відня. До констатованя зачинщиків, жидів по ярмарках, урядово, в оден голос вся полонія закричала на Москву, тепер нікуди. Тим часом басня переступила мазурські границі и зачіпає нині за Поділлє и Підгірє, с тою модификациєю, що „цісар велів не ити в сі жнива за менчу плату, як 80 кр. (2 р. простих) денне. Се уже версия очевидно рационально усовершення. В наших сторонах, а ще на початку жнив, досі ще (не) було ніяких консеквенций, остає тілько моральний сенс: Славне брацтво ляцько-жидівське вийшло брацтвом взаємного опорожненя карманів, и випаде в послідній инстанциі в некористь польському елементу.

На конці не промовчу и подорожноі епізоди, що мині случилась між Краковом а Львовом. Іхавша зі мною росиянка, молода дівчина с Харкова, говорила исключно по російськи, виговорюючи деякі форми (що, ходить, Харьков) так мягко, що я був певний бачити землячку мимо єі протестів, що не знає и в зуб по нашому, жиючи постóянно в городі. — Бачивши, що всі моі усилля, іі в християнську віру ввертати, мало надежні, розточив я як та пáва всі сокровища, які де у мене з російщини зазбирались, (яко то: здєсь, очень, нєлза, пусть; странно, удівітєльно и ужасно; ще и как и что terque — quaterque), и, не хвалюся, а получив много компліментів за для знаня язикового, а ще більше интересних звірень с поля визшоі політики. Пр. Французів побито; и добре им так, бо, лукавий народ, змінили Напóлеону: оставили єго на войні самого, що сірома в неволю попався. Тепер він не хоче вже до них вертати, хоть и просять. Та неправда то, що у них царя не ма. У них єсть цар, але скритий, незнати лиш, чи син Наполеона, чи хто, и вони притаілись перед Прусаками и всіма, поки не зберуть армию, и відберуть всю втрату. Тоді вже у них царя ніхто не одніме. Так у Росиі всі а всі говорять, бо єсть такі, що були у Франциі и бачили того царя в сховку.... Лукавий народ Французи: вони свого царя не любять! Нашого то люлять всі а всі“! Тай годі, — сказано:

Ich bin dein Vater Cephises,
Und sage dir Nichts als dieses....

Тепер в Галичині починаєся сезон весіль попівських; за дві неділь дружбитиму на однім в Бойківщині.

Іонинови я віддав тих 7. рбл, що Ви єму були винні за покуп книжок у Львові, Мая 1870 р. Тиі гроші майже покриті тими 10 рбл., що Ви мині переслали квітня с. р.

Мій адрес до 5. Октобра: „Autriche. Galicie. Stanislau".

До всеі Вашоі сімьі клонюся низенько

Вас Gruss y/ Handschalg

Бучинський

Станіслав 26(14) Липня
1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Станіслав 21 Юлия (2 Авг.) 1872.

Високоповажні Добродію!

Лист мій з 26. м. м. — виправив я у Флоренцию (Via della Cond.) міркуючи, що він Вас там застане, між тим дізнаюся, що у Львові одержала редакция посилку Вашу датовану з Віарежйо. Туди ж тепер и припишу Вам доклади до мого попередного листу, що призбирались сими днями.

Федькович приіхав 22. м. м. до Львова; дуже замкнений у собі „дипломата", як у нас кажуть. Привіз переклад Макбета, и думає далше переводити Шекспира. Переклад має бути гарний; з Вами скажу, шкода, що діло почате з верха, не з низу. Ще краще мав випасти Добуш, драма цілковито перероблена по німецьки. Забираєсь писати и для „Правди". (Число іі IV. не дійшло мене, та наперед сигналізовано у нім артикул протів поляків, зівсім невдачний, здаєсь Устияновича).

Пантал. Алекс. був пару день „incognito" у Димета у Львові, переізжаючи до Липська, щоб там видавати дальше переклад св. Письма.

Лисенка II том у цензурі. Перший том, розпроданий цілковито, вийде другим виданєм. Доки що, книгопродавці у Празі и Білгороді получать в коміс Рудченка „казки". Чи не чували

що про пісні збірник Антоновича? Деякі Байки Глібова (як L „Горлиця“ широко вивчуються по наших домах, даже дітьми; дуже сподобались.

Гладкий, під час в Лявзані, предложив мині довшу дорогу у наші гори. Маючи богато вчитись, я хоть не пережалую, мусів відказатись, та піднявся виправити ёго до Микуличина́ з відси давного гнізда Гуцулського. Уложено се про 15. с. м. Правду сказати, и без перешкоди тяжко би прийшлося рішитись вести закордонців Ваших, як іх знаю, дикими на́шими горами; при битій та мурованій дорозі нічого не навчитись, идучи мета́ми не перенеслиби трудів, не схотілиб ніч в ніч ночувати на скалі неглоданій, словом, без всякого комфорту.

Пробуду у Станіславі до 5. Октобра; адрес: Austria. Galicia. Stanislau“. Для докладности: Близь желізниці (горо́дом), при Узкій Заблотівській улиці N-о 188. $^4/_4$.

Стискаю Вас сердечно

Бучинський.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 30. Серпня 1872“).

Viareggio. 23. Августа (1872)

„Увы мнѣ грѣшному, горѣ мнѣ окаянному, ох мнѣ скверному!“ — иншого початку письма, як оце из посланія московського царя Ивана Скаженого до монахів Білозерських не можу и прибрати до Вас, шановний друже мій Мелитоне Осиповичу! Три письма Ваши зоставив без одвіту. Спервоначалу збори и домострой на новім місті, а потім писаннє корреспонденціі до „Правди“, приїзд сестри, подорожже у Прованс, — не считаючи моїх спеціальних робот — от що одбивало мене од писання до Вас. Та таки и морок літній вселися у серці моему. — Та пора совість знати! Пора одкликнутись до Вас тим паче, що скоро кину Viareggio и саму Италію и переберусь у Париж. —

Нитки усіх теоретичних спорів наших уже тепер и не вхватишь. Я Вам и попереду казав, що де про що заговорював тільки щоб обмінитись идеями; де що з того, що Ви висказали(,) я приняв до серця, як наприклад о нікчемності панславянських

идей у якій би то ні було формі для нашого часу, и таке инше. У Вашому остатнему довгому листу мене дошкуляють тільки дві идеї: перша, що Ви питаете, чі „е у Россіи такі люде, як у Австрії у 1848 р. були, що зложили програм будучої Австрії. Цей Ваш запит у перед ставить одвіт: „нема". Так воно виходить по[1]) тону усієї Вашої тиради и по місту, де Ви поставили Ваші слова[2]). Я мушу остановитись на них для того, що бачу на них одголосок австро-німецьких поглядів на Россію, т. е. або незнанія її, або тенденціозної несправедливости. Коли говорять про Россію у Вас даже без тенденціозности, то бачуть тільки або народ, звісно нецивілізований у більшій мірі, ніж у Вас, або уряд, который одним боком привъязан до консерватизму[3]) (але одним тільки боком) и[4]) держитця рутини, — (але рутина не ї[5]) його непремінна природа — і не[6]) связана з його интересами, ні даже з династичними). А ні Ви, ні часто й другі не хочите знати интеллигентного слою у Россіи, хоть того, що мае свій[7]) вираз у літературі руській. Цей слой численно не дуже великій, — але тільки релятивно, — бо абсолютно він не малий и не рідкий: посчитайте хоть, скільки підписчиків мають журнали наші і газети на таке мале число граматного люду. Про интелигетних же россіян цих треба сказати, що не дурно и сами вони і уряд, т. е. косвенно нар(о)д потратив на їх грошей, не дурно ми їздемо по всьому світу, читаемо на 2—5 язиках, т. е. придивляемось до усього. У привичці до праці наш интелигентний слой народу одстае багато напр. хоть од німців, але по широті помислу, уже по тому самому що ми скрізь вештаемось и усе читаємо, — не вступить він ні одному такому у западній Европі, — бо як би було противне, це б значило, що ми зовсім з природи дурні, т. е. безнадежні, — а цього ніхто ще про нас не казав. А Ви питаетесь, чі є у нас люди, т. е. идеї, щоб зрівнятись съ Австріею 1848 р., тоб то 25 год назад! Мов би то ми зовсім не жили на світі у ці 25 год.

Другий пункт дошкуляючий, — це Ваш попрік Россі(і) з поводу моеі nonchalance насчет народности и народів. Ви кажете, що я у голові ставлю идею народности, а зву народи grosse Unbekannte. И бачите у цьому мою noncha-

---

[1]) Далї переч. „усьо(му)". [2]) Далї переч. „Вони". [3]) Далї переч. „але скоро"(?). [4]) Далї переч. „звязан". [5]) Так, — зам. є! [6]) Далї переч. „є". [7]) Далї переч. „ро(зум?)".

lance, котру розводите на усю Россію. Ви трошки помиляетесь, кажучи(.) що я ставлю у голові идею народности, хоть я й даю ій велику вагу. У голові я ставлю не абстра(к)ти, а вещи, т. е. у чоловічих ділах розум і лице (индивідуум). Народність у моїх очах має силу тільки, коли вона не противурічить слободі того и другого, помога розвою обох. У політиці знутреній у державах народність почитаю я прогресивним ділом тільки як повод до децентрализацій и краевої слободи. Але це мені не закриває очей на те, що идея народности що дня служить поводом культурної реакції, повороту до середніх віків, и поводом самого централизму. Потім демократизм моїх идеалів не закрива мені очей на те, що народи на ділі ще дуже дурні, дуже даютця водити[1]) себе за ніс[2]). У цьому смислі слова grosse Unbekannte були тільки мнягким синонимом слову „дурень". — Превище усяких амбицій я маю амбицію бути позитивно думаючим чоловіком, превище усяких заповідей держусь[3]): „не сотвори собі кумира". И не для того я розбив для себе идола попа, або генерала, щоб сотворити його з мужика, як тим же попом, або генералом водимого, так и своїй непросвіщенній голові исключно предоставленого. А це не мішає мені считати роботу для слободи рук і голови и для насищенія живота цього мужика за саме головне діло у наш вік. — Не знаю, де тут nonchalance?

Але коли вона естъ, — то треба її записати як на мій счет, так і на счет россійської интеллигенціи, — бо (хоть Вам за німцями здаетця противне) сама по собі народність у очах россійської просвіщенної громади має найменьшу ціну, — а першу мають идеї и питання культурні і соціальні, которими міряють у нас и силу розличних[4]) національних напрямків[5]) (од того може так рівнодушні у нас і до украйнофильства, що воно більш возитця з платоническою, або археологическою народністю, ніж з идеями культурного і соціального прогрессу). Сказавши таке, — я сказав вже одвіт на Ваші слова, що нам треба уговорити великоруссів, щоб вони не дуже то лізли русити чужі окраїни. Великорусси, як і ми, ї сами більш думають про свої праці культурно-соціальні, ніж про усяки народності, у тім числі и про свою. Про літературу і говорити нічого: там хіба той хто хоче насмішити людей, пускаетця у на-

---

[1]) В оріґ. „водите"! [2]) Далї переч. „От". [3]) Роз. заповіди.... [4]) Далї переч. „народ". [5]) Далї переч. „Сказавши це".

родність и так званий патріотизм, там идея „обрусенія“ нічого не бачила, окрім насмішок од більшністі літераторів і журналів. Звісно, що чиновники раді брати жалування и за обрусіння, коли за його дають, — та посчитайте лишень чиновників у Польщі, — то побачите, що у купі узятих німців, малороссів, тай ваших галичан, мабуть чі не більш, ніж великорусів. А у Малороссіи перші вороги украйнофильства це свої ж пани, чиновники і попи. (Я про це говорю доволі у пісьмі у Правду).

Треба б було поспорити і про Гоголя и Шевченка і про лиричну поэзію, — та як Ви не висказали, що Ви думаете, то я не знаю у деталях проти чого оборонятись. Я не одрікаю поэзіи лиричної, а одрікаю талант і прок у більшій части сідлателів українського Пегасу, — і думаю, що пани Куліш, Кониський, Гетьманець, Павлусь e tutti quanti наибільш тратили папер на свої вірші, — бо коли кому і удалось з них видавити з себе 2—3 рядка гладеньких, то не удалось сказати нічого нового. Значить, світ[1]) стоїть, як і стояв і після їх вірш. Поезію, як і науку, я ціню по количеству тих фактів, психологичних і соціальних, що вона одкрива и виклада у природній кождій формі. Для того шаную лиричного поета, коли він мені покажить у душі чоловічій таке, що я не бачив ще, чого не показали ще другіі. Але це тепер вже трудно. Молодому хлопцеві готов простити і переспів чужого, або вже звісного мені, — бо дивлюсь на це, як на пробу, жду більшого[2]), оригінального. Але, коли пождавши, не получу такого, — то одвернусь. Ніколи тепер самими виршами для віршів тішитись. — Цикаво послухати иноді, як у віршах викладають голі идеї, що ми вже їх передумали, це б то пишуть передову статтю газети віршами, — але, справди, яка це поезія. Найбільш усього дорогий нам той, хто подасть нам типічні факти чоловічого життя у громаді[3]). Того ради восклицаю ко Аллаху: о пошли нам людей з дзеркалом Диккенса і Гоголя, нехай покажуть нам житте наше і народне, — і прости гріхи птахів[4]), що[5]) тільки и вміють цвірінькати про „Парашу радость нашу“, — чмілів, що гудуть про батьківську славу, — або гробачків, которі думають видрати що небудь живе з Буйтурів та Ярославів і думають, що коли порубають плоху прозу на міряні рядки, та роскажуть так

---

[1]) Далї переч. „би“. [2]) Зразу було „другого“. [3]) Зразу було: „нам факти чолов(?)и типи у типічній формі“. [4]) Далї переч. „нарозуми“. [5]) Далї переч. „або“.

де що з літописі, то так прямо у Гомери і Шекспири попадуть! Но уви! Аллах не чуе цієі молитви, — і наші, українські стихоплети, або сплятъ, або рострушують школярські портфельки і видирають плохі вирші про „Парашу“ і батьківську славу! Ваши подавляємі исключними археологично-романтичними идеями народности і маючи перед очами примір німецькоі, — найменьш реальноі, найбільш алегоричноі, т. е. найбільш одсталоі од нашого віку поезіи (німці пишуть і доси Прологи з Карлом Великим і Фридр. Барбар., романи з Египетськоі историі, драми Іуда из Искаріота и т. п., — а виршей!) — дарують у сотий раз дівчат. перегляди историчні у віршах, але душять скукою Ярославами та Довбушами, заставляючи говорити і икони. Прогнівили[1]) ми творця!

Тепер перестану о високих матеріяхъ! — Кілька коротеньких заміток про текущі діла и буде на цей разъ.

„Правди“ получив 4-ій випуск; здивувався прочитати, що й досі Лисенко не догадався вислати потрібне число своеі музики до Кобзаря, що 2-ій випуск іого пісень названъ 2-м виданням; та дивнувато мені було прочитати, що Лисенка звуть великим музикантом. До цього далеко ще. Та мабуть до величія и не дійдемо ми з Миколаем Виталівичем. Бо для цього треба духу ініціативи и праці. Першого ніколи не було у Лисенка, а друга, як признаютця Киевські приятелі, почала кидати нашого музику, — которий тепер уступа у таку фазу, що лучше б було, як би хто вилаяв іого, ніж перехвалив. — Русов писав мені, що II вип. пісень Лисенка получився у Киеві, — тільки дуже обиділа наше товариство якась кумпанія транспортів австрійська, бо за досилку од Львова, чі[2]) Волочиска тільки до Киева насчитала коло 200 рублів, тоді як я за первий випуск отъ Лейпцига до Киева без залізниці між Бродами и К. заплатив коло 80 р., та й то, передивляючись счети, бачив, що одурили трохи.

Насчет Федьковича і його перекладів Шекспира я не скажу: шкода[3]). Думаю, що из Шекспира багато може буть пущено „у низ“, як Гамлет, Макбет, Лир, Тимон Аѳинський, Ричард III. Моя теория низу такого сорта, що саме лучше і з иностранноі поезіи, т. е. розширяюче психологію, можеть бути пущено прямо у низ. Правда, що таких творів з десяток хіба й насчитаеш. Та це

---

[1]) Далі переч. „Ви“. [2]) Далі переч. „Брод(и)“. [3]) Зразу було „не скажу, що шкода“.

значить, може, що й верхові цікавими, як треба, можуть буть 10 – 20 творів на світі. А коли переводчики будуть мати у думці „низ“, — то переведуть найлучше, т. е. найпростіш и найрозуміліш, та й справди обогатять мову[1]), а не напхають її словами кованими і чужими. Я не зрозумів: Федькович „перебив“ Макбета на приклад, як це було з деякими кумедіями Мольера, чі просто перевів(?) Цікаво б було швидче побачити перевод Гамлета. Я не раз у цей піврок собі думав, який би еффект зробив Гамлет у нас у селах, як би був правдивий народній театр, — і не раз, ходючи і блукаючи по Италії сам приймавсь про себе переводить його монологи по українському! Федькович чоловік великого таланту, — та, правду сказать, мова його дуже вже провінціональна, мабудь, і для Галиччини, а не то для нас. А про Добуша, звеніть, мені він здаетця преспотворнійшею працею.

Питаете про сборник Антоновича, т. е. историчних пісень. У яку фазу тепер він став не знаю: щось довго вже про його не пишуть. Історія його така: Антонович і я ще до мого виїзду задумали видать у купі сбірник историчних пісень і для того перечитали усі печатні сбірники и деякі рукописі і по наперед ухваленій программі зробили указатель пісень и варьянтів. Оставалось переписати по цьому указателю пісні и добавити поясненія историчні і географичні. Це послідне діло брав на себе Антонович, а я мусив написати літературно-филологичні поясненія и уступну статтю. Але на цім я виїхав, — филологичний бік роботи узяв на себе Русов, а мені сказано дожидати досилки корректур сбірника і по ним тут писати уступну статтю[2]). По нашому указателю пісні і варьянти переписані були ще торік; товариство звело і варьянти до ладу. Оставалось діло за примічаніями, т. е. за Антоновичем, та за включенням у збірник нових матеріялів, що йшли од Вас і од 3—4 лиць у Россіи. А так як параллельно йде робота і над словарем і граматикою, і як усе рівно наш сбірник треба було передивитись, щоб вибрати матерьял для словаря, — которого конець далеко ще, — то я і посовітував вибрати слова з збірника і видати його з словарем малороссійсько-россійсько-латинським і з короткою граматикою, так щоб цей збірник, як ще до його добавить нарочито составленну уступну статтю, — то збірник

---

[1]) Зразу було „язик“. [2]) Далї перечеркнено: „Потім кумпанія занялась зводом варь(янтів)“.

мусить стати свого роду историкофилологична енциклопедія України, особливо для[1]) чужеземців, для которих визначався латинскій словарь. Идея була[2]) принята у Киеві, карточки слов вже зроблені громадою, — иде перевод слов на латинь, найбільш руками Русова, — тільки щось Антонович[3]) ніяк не приймется за примічанія. Як стоіть у остатні дні діло сбірника(,) звісток не маю, — але знаю, що старий матерьял був увесь систематизован так що з новим справитись не трудно, що словарь теж підогнан був далеко, граматику теж Житецкій обробив чимало, — так що віру у кінець сбірника мати можна, але коли він буде, ціого не скажу.

Байки Глібова, як казав мені Косач, розходятця добре і на Україні. — але я, аки пессимист, тільки кручу головою, як чую похвали їм: багато там пустого; от як і Горлиця — написана виршами гарненькими, та тілько смислу мало. Любощі між горобцем і горлицею! Чорт зна що! И який же вивод? — що дівчат можна займати хоть би й горобцям, а тільки жінок не можна! Баечка була видумана Глібовим з индівидуальних поводів, — і що вона мала ход у Чернігові, це я понімаю, — але дальше? — Сдвигаю плечима изумленія і восклицаю: „Бисмаллах!“

Добавлю ще з поводу Гладкого, що Ви напрасно усіх наших міряете, як його и считаете до того ніжними, що по Вашим горам лазити не способні. Уже як хочете, а на той год літом я и Русов явимось до Вас, — так Ви нас поведете хоть у самий верх ваших Карпатів, — а потим закусимо виставкою у Відні.

Тепер же буде. Жінка моя Вам кланяетця. Сестра жаліе, що не застала у Відні. Мабуть я обох їх одправлю у Октябрі у кінці зъ Парижа на Віденъ під Вашу команду. Жалко, що Ви вернетесь тільки 5 Октября у Віденъ. У кінці Сентября буде проїздить у Петербург Пармен Петрович Забєла, скульптор, родом з Полтавско-черниговских гряниць, мій щирий приятель і гарний чоловік. Я б хотів звести його з Вами, або з ким другим із Вашого кругу у Відні. Напишіть, хто, за виїздом п. Подолинского(,) зостаетця Вашим alter ego, — і коли можна, після 15 Сентября зоставте про це Korresponde(n)z Karte у Відні на імя Parmenius Zabella.

---

[1]) Далї переч. „иноз(емцїв)“. [2]) В оріґ. „буля“! [3]) Далї переч. нечитке слово.

Ваш адрес я їому передав. У „Правді“ Ви, звісно, читали про бюст Шевченка; Забєла зробив їого для Білозерского Ив. Ивановича. Тепер, щоб було удобніще роспространяти, він дума зробити ще один у $^3/_4$ натури, так званий кабинетний.

Ваш

М. Драгоманов.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 3. Жовтня 1872“.

Флоренція, 27 Сентября 1872.
Via della Condotta, 11. 4P.

Не знаю вже, що й думать, що й робыть мені, шановний Мелитоне Осипович! — Лихо, тай годі! Писав я Вам з Віареджіо у Станіславів ще у кінці Августа (замедлився я Вам одвітами[1]) через те, що попереду писав для „Правди“ корреспонденцію, а потим їздив у Прованс), — не ма одвіту. Послав у „Правду“ ще въ Іюті довгу корреспонденцію, — и тільки од Вас знаю, що вона получена, але що з нею зроблено не знаю: „Правди“ ні 5-ї, ні 6 книжки, що навіть вийшла вже, не маю; звістки з редакції, окрім слов Косача, що п. Сушкевич просить мене о продовженіи статті, — але якої, чі корреспонденції, чі Вост. політика и Обрусенія(.) не видно, — не маю ніякої. Почти 3 неділлі, як послав із Флоренції на имя Навроцького другу корреспонденцію у „Правду“, потім пісьмо прямо у редакцію, просючи головніще, щоб прислали журнал 5 и 6 книжку, — не ма ні слова! Думав було, що чі не писали, або Ви, або редакція мені у Париж,[2]) куди я мушу давно вже їхать, та не можу через болість жінки, — и писав у парижску почту, щобъ слали всі мої посылки сюди: получив Сентябрь Вѣстника Европы і письмо од Стасюлевича (у котрому він мені пише, що вислав Вам у Відень окрімні одписки III и IV статті про обрусеніе) и завалявшеся ще з Іюля письмо M-me Пригари, — а ні од Вас, ні од „Правди“ нічого! Ніщо мене так не дивуе, як те, що од Вас нема звісток, при Вашій

---

[1]) Далї переч. „зъ“. [2]) Далї перечі „бо“.

аккуратности і приязні до мене. Що ж з Вами сталось? И куди ж мені обернутись? Пишу тепер ще у Станіславів, бо по Вашому письму Вы там будете до 5 Октября. Одзовитесь і вишліть мені „Правду“ — да доложіть хоть два слова про вибірну агітацію у Галиччині. Ще раз скажу, що погано роблять Ваші, що ніхто не хоче писати корреспонденції у СПВѣдомости про текущі діла, бо не ма лучшого орудія, щоб познакомляти українську публіку з Вашими ділами, і тим паралізувати корреспонденції з лагерю „Слова“. — Жду хоть слова.

Я не знаю, скільки ще пробуду тутъ — а для того усе адресуйте сюди, аж поки не получите письма з другого міста.

Ваш

М. Драгоманов[1]).

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Станіслав 6. Октбр. 1872.

Богу дякую и Вам, Високоповажні Михайле Петровичу, що розбудили мене наче з сну глухого, а то уже приходилось мині зівсім зледащіти. Получив Ваш лист від 23. Августа, и широкий одвіт обдумав и передумав, та усе таки рівно за відпис не брався, раз, щоб вірно придержуючись скитийській традициі: дожидати Вашого парижського адресу, друге, що[2])

---

[1]) На 2-ій і 3-ій (порожній) ст. сего листа відбилися, на-виворотъ, ст. 1-ша і 4-та листочка В. Навроцького до „Брата“ (се б то, до Бучинського) — ледви-не-ледви відчитані мною, крізь зеркало:

Решів 7/9 872

Милий Брате!

Не знаю, чи відомо тобі, що я „на мазурах“, хоч не таких дуже далеких, але жаль мині за Львовом; — колоністів, Русинів тут вже нема. Пишу тобі об тім тепер, и тілько о тім

(Далї, розуміеся, хибує ст. 2-а і 3-я листочка!)

— хоч и мігбим Тебе переночувати, — але ключа від брами ані сторожа, не то вже дзвінка не маю; хибабим в остатнім разі Тебе через вікно спровадив до себе. Але за то бись побачив Решів. Правда, що тілько побачити вистарчить, що бись потому на подобіе Цезара міг сказати: Приіхав, побачив и з ґрунту пізнав. Надумайся, — и хоч принаймі відпиши мені

Володимир

[2]) Далї переч. „надірвавши“.

застановивши на часок переписку, нікуди правди діти, нічогісенько не чую ні знаю, що діеся у Львові, „ні в літературномъ, ні въ політическомъ отношеніяхъ“. Перед 2. неділями писав я у Львів Навроцькому, та отчаянний мій вопл остався без одвіту, так що й не знаю, чи не поіхав Навроцький після испиту на село, або, чи не склалася чорна рада на мене: не листуватись, поки не здам свого испиту. До нині и „Правда“ за м. Септембер не вийшла, и не знаємо у Станіславі, від чого: чи опочиває де у місті тихім, безпешнім, як 2. книжка, або, чого не сподіваємося, малаб припочити, бо не було ще даже в Галичині, чим и коли ще утомитись. Більший жаль бувби, скороб підпала конфіскаті через таке безневинне полі- и поетизоване, як твори іі Гезекиіла=Устяновича, — та се один чоловік, що має охоту хоть и не способність писати статиі політичні; куди ж нам нині о кореспонденциях аж до „Віст. Евр.“ думати? — Що до агитациі виборчоі, то вона тичится одного тільки Львова, и єго виборців; краєві мандати ще на два роки правні; блище напишу поинформовавшись, бо, аж сором, так мало знаю про діла текучі.

Більше вістей маю с Київа, листом Русова з 10/22 Септембра. Лисенко склоняєся до II виданя 1-го Вип. „Пісень“. Казки Андерсена скоро друкуватимутся з картинками, которі задержали видане. Збірник историчних пісень усе побільшаєся новими досилками, з ріжних сторін, так, що ніяк не можна остановитись и звести усе у один том. — Лисенко списав „Наставника за для хорового співу“, яко елементи уживши 100 нар. пісень. — Разом получив я вчера посилку книжок (Лисенка и др), щоб розмістити у Білгороді, Празі й Відні. Посилка, подана (без жадноі интервенциі компанійноі) просто на почту, простісенько прийшла до Станіслава, за оплатою всёго на всёго 3 рублів від 2. пудів.

З дорогою у гори, про котору я писав Вам, невдача. Рішився був на 8 день з Гладким у гори пуститись, та Гладкий ждавши у Швайцариі на нову досилку грошей, и дармо, мусів по часови просто вертати у Київ. Перша посилка грошей до него, подана звичайно, без рекомендонаня, пропала чисто (150 рбл.)

Я остану аж до кінця сёго місяця (римськ. числа) у Станіславі; опісля переіду на пару неділь у Відень, де буду готовий, витати, сподіюсь здоровими и веселими Вашу паню и сестру. Колиб скорійше ім дорога на Відень випасти мала, то

буде Скобелський або Медведський ім на услуги, — про Подолинського під час, де пробуває, де маю вістей.

Через тиждень буду писати ширше, до толі матиму вісти из Львова и досилку з Відня. Туди провів я оногді гарних двох Станіславців братей Гарасимовичів, на політехнику и университет. Се будуть люди.

Сеі хвилі получив „Правди“ кн. VI., для Вас и себе, и Вам пересилаю.

Вашій Пані и сестрі клонюся низенько

Ваш
Бучинський

Желехівський до Вас кланяєся.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова[1]).

Високоповажні Михайле Петровичу!

Ні зі Львова, ані з Відня вістей не діждавшись*), рівно таки за письмо беруся, рахуючи, що дожидати у переписці начало всякаго зла, а ще маючи у довзі відпись на лист Ваш з 27. Августа. Муштруєте Ви мене тамки за дві тези, 1, за песимизм що до ліберального прогресу у Россиі, в зрівнаню з традициєю Австрийсько-Кромерижською, 2). що вимовляв я Вам бауателізоване (Nonchalance) нарідности. За 1) каюся як

*) Слова від „Відня“ підчеркнені Др—вим.

[1]) Є й чорнова сего листа, така (з пізнїщими дописками):

Михайлу Петровичу Драгоманови

У Флор. 14. Жовтня 1872. —

На л. л. з 30/VIII и 27/IX. 872.

(Переч. „Начало всякого зла“.)

Недождавшись до сегодня вістей зі Львова, ні з Відня, берусь рівно за письмо, рахуючи, що (переч. „дожиданє“) переписці начало всякого зла буває в дожиданю, — а ще маючи у довзі відпись на лист Ваш з 27 Августа, который дав мині много до розмислу. Муштруєте Ви мене там за дві идеі, а то 1) за пессимизм мій що до ліберального прогрессу у Росиі, в зрівнаню з традициєю Кромерижсько-Австрийською, — а 2) (переч „Вас за“) що вимовляв я Вам бауателізоване [переч. „(?) нарідности, (переч. „котору я присудив Вам сіпнувся вимовлять“)

За 1) каюся як не пишний и звиняюся пересердием, та маю в Бога надію, що за 2) таки (переч. „відгризуся“) не дамся.

Наперед мій инкриминований текст справити мушу о стілько, що не казав там: „Ви у голові ставите идею народности“ а в дальшу

не пишний и звиняюся пересердием, та за 2) маю в Бога надію, що таки не дамся.

компутацию берете нарідність и народ, заквестионовавши іх з разу". (Переч. у тексті: У голові не абстракти, а вещи = розум и индивидуум

„Идея народности поводом реакциїі. —

„(не сотвори собі кумира).

„Що таке народність сама по собі?

„Першу ціну:

„питаня культурні и социяльні. (Далі з боку:) Так я казав не вирозумівши; після поясненя (переч. „я відкликавби що") вважаючи сам, що дійсно народи даются за (переч. „ніс") зводити, я відкликавби моє сказаня, колиб Ви не звели були сим дискуссию на (переч. „нарідні") идеі нарідности. Оже удержую „nonchalance cum attinetiis Ваши (Вашого? М. П.), бо вона показуєся консеквенциєю Ваших нигилистичних (по нашому) виводів власне о национальнім питаню. (Далї знов текст:)

Бизантизм з разу, невирозуміннє блище.

Текст: не русити чужі краі, а експлоатувати у ВРусь

(Переч.: „хто хоче насмішити, пуска(ю?)чи у народність, и так званий патриотизм")

Пишуся (переч. „совершен") без виімки на Ваші погляди про поезию

На народністъ так дивлюся.

Гуманизм бувби абстрактом, колиб не прикріпити его до кругів певних, видимих, близьких, осягательних. Як же всяка праця мусить ити колективно и для (переч. „ко вселенноі людськости") улучшеня побиту людського, а тут порозуміннє перших а вплив на других едино мовою можливий, то и обсягає, коли обсягти має, культурна праця индивидуума и громади наперед той круг одномовний и одноземельний и однолитий, оже свій нарід. (Із боку:) (переч. „змисл гражданський" (великими буквами) Прикладаючи відтак досвід и науку до самородних обставин свойських, (переч. „до житя свого народу, граждани свою ? ") практично маніфестує всякий свій змисл гражданський, (переч. „доводить до ? ") Помагає до висвіченя всесторонного (переч. „квестий, що світ") законів, що світом орудують, єднаєся с тут одномисними для поступованя одномисного, до програму позитивного (переч. „тут неможемо добачити поступу в Росиі, де так легко в глум") з обчисленєм, яка его досяглість и можливість. (Переч. „Пр. не ма найменчого виду в Авст") Приміром: (переч зробили Ви рево") Показалась Вам була революция Німців австрийських против федералізмови, — в Росиі (переч. „всі більшість сему повірять, в Австриі ніхто") в Росиі з менчою уставною традициєю повірилиб всі, що се конечність, В Австриі ніхто и можливости не допустивби.

(Далї знов текст:)

Попереду инкриминований текст мій справити мушу до того, що не казав чи не мав сказати: „Ви у голові ставите

(Переч. „однолитий Inde З відси маю“) национальність конкретним гуманизмом (переч. „куди міститься прогрес до автоно до автономиі личноі и народноі, культурноі социяльноі и народноі, свобода на законах гармониі ? з відки виводится патриотизм“) в межах куди міститься всякий прогрес, з відки виводять и ? патриотизму (хоть и трохи квасного, нічого не вадить) а даже традициі а дальше сторони пр. економічні, платоничні и археолоґічні, — йа на упертого у тім всім не добачаю „кумира“. Коли ж у Росиі ославили народність и патриотизм, (переч. „а мають“) або маєся народність поводом (не покровом) до реакциі, то або нема там загоди що до пойму, або розуміеся що инчого під однаковим именем, оже люде уподобляются або дитині, що поріг поводом має (переч. „натовкши чола“) носа розбивши, або Ксерксу, що (переч. „велить лічить“) декретує бастонаду Гелеспонтови. С чого булаб тільки слаба дуже надія, гнилий Гелеспонт-запад відродити свіжою культурою, восточною, а и покращати самим Росиянам, коли б світ и Німці и ми гаразд не знали, що Росияни, (хоть и пустили в осміх пр. патриотизм, огорчені дитирамбами военно-патриотичними Жуковського, Пушкина), на ділі гаразд манифестуются патриотами, себ то гуманистами, (переч. „пишучи“) ділаючи більш инчих для просвіти (переч. „? критики“) и порядків своіх социяльних и культурних.

Русини.

Без виімок пишуся на Ваші погляди ? , теж (що?) до (переч. „обліґатних похвал „Правді“) византинизму „Правди“, ?. З Редакциі вістей жадних. (Переч. „Сподіюсь Ви привитали радо у „Співі про Саву Чалого“ мисль“) Несказанно подобалась мині у мене думка ? Сакуна, и в мене давно ґріта, реконструовати тексти дум наших, як він про Саву. У мене по трохи вже приладжений цикл дум гайдамацьких ? руіни Січи“, та не скоро викінчу, не маючи збірників під рукою. (Переч. „Від редакци“) Непомістила „Правда“ интерпеляцию нашу, Станіславських членів Просвіти (переч. „против зглядом ухвал“) против ухвали ? скасувати „Зорі“, що собі уже гарненьку популярність з-єднали.

Федькович чую переложив Макбета и переробив Добуша, которого я перед 5 літами ин ? в, як вийшов в „Правді“. Вартоб ? ати та почитати (переч. „чи Федькович знаючи трохи по ишпанськи“,) чи не належалоб заставити Федьковича, що трохи по ишп. знає до перекладу Калдерона. Давно перед 8 літами, читав я (по німецьки) пару драм автора з невимовною розкошею.

Навроцький відгукнувся, але з — Решова, Мазурів. От куди єго пресучі ляхи загнали! Коло 1. Ноября з ним буду. (Переч. Получив“) Здавши испити, получив жаловане хороше, але аж де!

Несподівано вчера після довгого мовчаня гукнув до мене Подолинський, з Милано. Пробуває досі у Меран, сильно читав Spielhagen Dickens и стоси Вѣстн. Євр. Отеч. Зап. як хва-

идею нарідности“, — а „в дальшу дискуссию приймаєте ту идею, заквестионовавши її з горй“. По новійшому поясненю

лится, коли не бреше. Коли єго лист мій в Міляно застане, то одвідає він Вас сими днями у Флоренциі. З відти іде до Пізи, Рима и Неаполю, з 1 Ноябром у Каіро. (переч. ? ?) Сподіваєся за свіжа подати до „Правди“ описи Италіі и Египту.

(Написано тутже:)

Дру Євг. (має бути: Ол.) Огоновському.

Прости що у (переч. „не своє“) молоду твою голову клопотами важусь, (переч. „ось яким ділом. Занепокоів мене змисл и тон“) та занепокоєний я перепискою Редакциі (6 кн. „Правди“) до проф. Драгоманова, зглядом єго статий: (переч. ?) Освіта и література на Україні. (переч. „и Укр. нові вид. музикальні“) Боюсь бо, щоб та статия (зразу було: „статия перша“) преважна не відстоялась и не втратила (переч. „на сим“) с часом рациі, (переч. „рациі, або, гірше“) або, що рівно, не побачила світа (переч. „як“) ніколи, як на се вказує конвенциональна и недвозначна: „на тепер нема місця“. Не читав я тої статиі, але з основи її

1) Виказати, що ворогами украінізму за кордоном (своїж) попи, и 2) украінці, що піднявши прапор национализму, з реакционизмом побратались*) 3) оже самі добрі стали, щоб їх подавив централізм, зрештов не инчий від пр. Французького

З заснови, котору мині автор сього часу зарисував у переписці, бачу, що extremis exmissis така статия дуже на часі булаби, (переч. „пора булаби“) бо пора нам крайна намість дитинних еремиад про „меч ката“ принятись за мужеський и сміливий перезір справ наших, которого початком знанє себе самих, в собі самих шукаючи причини неудачі. Такою бодай „Правду“ я мав завсігди, таким чоловіком и Драгомана маю, може єдиним, що годен буде (переч. „викликати“) оживити у нас критику політичну, — (переч. „що ж“) до екстремів, у которі він як го знаю конечно мав попасти, то вповаю, що ще у нас на такого стане (зразу було: „такий найдеся“), щоб рецензиєю підвів їх під уровень коректний

Не забираючи більше часу ні тобі ні собі, кінчу се письмо, по давній приязни тебе прошу, рівно коротко мині відписати, як именно стоіть річ з повищою статиєю, особливо, чи одповідає вона повищій заснові. Від Листопадня готов буду в Редакциі просити, приділяти мині праці. Целевич и Желехівський нині уже свою готовість переказують.

Драг. у Флоренциі зимувати ме

Стан. 22/10 872

(Тутже:)

П. Скобелськ.

Січові акти. Alt ? nunc Листи. Гарасимовичі. Подол.

---

*) Зразу було: „2) реакционизм самих украінців, по при ?) 3) на ? звичайні и де инде“

и сам вважаючи, що народи дійсно за ніс вести даются[1]), — я каявбися свого сказання, колиб тимже поясненєм Ви були не звели дискусию на идею народности. Оже удержую nonchalance cum attinentiis Вашу и російську, бо вона показуєся консеквенциєю Ваших нигилистичних[2]) (по нашому) виводів власне о национальнім питаню.

Гуманизм бувби фантомом чи абстрактом, колиб не прикріпити ёго до кругів видимих та осягательних. Як жеж всяка праця мусить ити колективно и для улучшеня биту людського, колективного, а порозуміннє перших и вплив на других єдино мовою можливий, — то и обсягає культурна праця индивидуів на перед круг одномовний, одноземний и однолитий, оже свій нарід. Прикладаючи відтак досвід и науку до самородних обставин свойських, всякий маніфестує практично свій змисл гражданський, — причиняєся до всесторонного висвіченя правди законів, що орудують світом, и з одномисними тут ступає до поставленя програму позитивного, радий єго найти, не цілу жизнь шукати, чи програму орґанічного, чи опірного, з єго можливостю и досяглостею. (Приміром у „Обрусіню и Німченю“ показалась була Пну Т—ву в перспективі революция німців австрийських против федералізмови[3]); — в Росиі повірилиб сему всі, в Австриі ніхто). С попередного, маю национализм конкретним гуманізмом, куди містится всякий поступ, з відки виводятся поєми патриотизму (хоть и квасного, нічог не вадить) а даже традициі, и дальші сторони национализму(:) социяльна,

---

М. П. Др. у Флор.
на л. з 16/10 872

(з боку чорнилом:)

Мих. Петровичу Драгоману

23/10 872

(далі знов оливцем:)

Учитель — Ластівка (Клемерт Сборник — Літерат (Матиці) Неперепечату(ють?)

Рускій Сіонъ (Євангелиє) Наука, Русск. Рада, Читалня мова! | Сахер Масох, (переч. „Число“) | ? „Правди“ | не кінчена надія (з боку:) Ruvista Europea | одно число | Althaenaeum | Мігби толкувати Пар(т) | Целевич | Правда буде зеркалом

(Дальші 3—4 рядки попсовані або повідпадали)

[1]) Слова від „дійсно“ підчеркнені Др—вим.

[2]) Слово „нигилистичних“ підчеркнено Др—вим.

[3]) Слова „против федералізмови“ підчеркнені Др—вим.

культурна, економічна, археолоґична, платонична etc, — та на упертого у тім всім годі мині добачити „кумира“. Коли ж у Росиі ославили народність и патриотизм, або народність маєся „поводом“ (не покровом)[1]) до реакциі, то се сумно або и весело, бо або нема там загоди що до пойму самого, або під однаковим именем що инчого розуміеся, — оже уподобляются люди дитині, що поріг поводом має носа розбитого, або Ксеркcу, що декретує бастонаду морю. С чого слаба булаб надія не то відродити гнилий запад свіжою культурою восточною (не против Вас кажучи), — а и покращати самим росиянам, — колиби світ и німці и ми гаразд не знали, що Росияни, хоть и пустили в осміх патриотизм (може обридший ім з военних дитирамбів їх поетів[2]) на ділі гаразд манифестуются патриотами, по їхнёму гуманистами, ділаючи більш инчих для просвіти и своїх порядків социяльних и культурних.

Сам бачу та не переміню доґматичного екслятивного мого тону писання, та лекше на душі викричавшись, ще краще и попід небеса ликую, що бабою з воза панславизм вступився[3]). Ще до панцирного сего листу додам: що зглядом уговореня москаликів не говорив я о русификациі, а о експлотациі; — на Ваші виводи о поезиі без виімки пишуся. Те ж що до літературного бизантинизму „Правди“ ad rem Лисенка; вартоб дописі, щоб виказати те закоренівшеся лихо, що виходить у взаєминах на дистанс як courtoisie, а в переписці блищій часом яко невирозуміннє безкрає.

З редакциі вістей жадних. Несказанно сподобалась мині думка п. Сакуна(?) и в мене давно гріта, — реконструовати тексти дум, як у него Савиноі. По трохи приряджений уже у мене з давна пр. цикл дум гайдамацьких, — та ледви коли довершу, не маючи підручників. Не знаємо те-ж чому не помістила „Правда“ интерпеляцию з відси до „Просвіти“, нащо касувати „Зорі“, коли вони вже гарну популярність мають? — Чули Ви що про „хабів“[4]). Се париі по підгірських селах,

---

[1]) Др—ів підчеркнув слова „ославили народність и патриотизм“ і „маєся поводом (не покровом)“ і завважав з боку: „якъ у Герм.(,) усе одно зъ практ.“

[2]) Слова „поетів“ і дальші „по іхнёму гуманистами, ділаючи більш инчих для про...“ підчеркнені Др—вим.

[3]) Слова „з воза панславизм вступився“ і дальше „Сакуна“ підчеркнені Др—вим.

[4]) Се слово підчеркнене Др—вим.

завандрувавші перед парма досятками літ з лемківських сторін. Лагоджу собі дані до висвіченя сего интересного етнографичного процесу.

Федькович, чую, переложив Макбета и переробив Добуша, которого я перед 5. літами бачив инакшим, як в „Правді". Вартоби подумати и почитати, чи не належалоби заставити Федьковича до переклапу Калдерона[1]). Він, чую, знає по ишпанськи; давно, перед 8. літами читав я пару драм Калдерона з великою розкошею. —

Зі Львова вістей хиба у проізді добуду та кореспондента собі нового з-єднаю, бо Навроцький в Решові[2]). От куди єго пресучі ляхи загнали! Коло 1. Новембра з ним буду. Получив він хороше жалуваннє, але аж де! С часом буде лявірувати до Станіслава. Простіть конфузиі річей, та с того вона, що мушу рівночасно и говорити и писати.

Після довгог мовчаня несподівано вчера гукнув до мене Подолинський, з Медйолану. Пробувавши досі в Меран с Крижановським, читав без міри (коли не бреше) Spielhagena, Dickkens-а и стоси Вѣст. Євр. Отеч. Зап. etc. Коли мій лист захопить єго ще в Милано, то одвідає він Вас у проізді через Флоренцию. З Ноябром на Рим, Неапіль и Бриндизі іде у Каіро и сподієся за свіжа подавати описи Италіі и Єгипту у „Правду".

Через 2. неділь сподіваюся бути у Відні. Через військо та однорічну службу, на университети „Козацтво преся без ваги". Семинар пустіє, Галичина міняє свої акциі[3]).

Стискаю Вас з усім домом сердечно

Ваш

Бучинський

Станіслав 13. Жовтня 1872.

В. Забл. N-о 118 $^{4}/_{4}$.

---

[1]) Слово „Калдерона" Др—ів підчеркнув і додав у кінці сего реченя: „(Нічого з цього не буде)".

[2]) Слово „Решові" підчеркнено Др—вим.

[3]) Слова від „Семинар" підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „Статистика — Oest Stat Jahrbücher. —"

Під сим листом Др—ів написав ось який конспект відповіди.

Гуманизмъ: „чоловікъ" — його права, просвіта. Нац. перша кліточка, опора. — Языкова — Народъ. — нац. демократ. —

Національ. традиція: натур. китайщина; у кожному народі, середні віка — Націон. Присвоеніе собі христ., вірности къ престолу, — якъ другими слободы — (галлоф., германоф., славяноф.) —

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 21. Жовтня 1872“).

Флоренція, 16 Октября 1872.
Via della Condotta, 11, 4P.

Кілька день, Високоповажний Мелитоне Осиповичу, як получивъ я од Вас письмо и N Правди (Перед тим вже за кілька

Націон. франц. завоев. (— революц., Прудонъ и Италія), німецк.
польській — катол., —
русинскій — правосл., уніатство. шукання царя руського —
укр. — козачество, аристократ. старины. —
чешскій — старочехи и Гуссъ. — Чехія и Силезія. —
Россія: москов(с)ько - визант. китайщ. Петр В. и німецкий центр. госуд. (космоп. націон.)
Чому гум. не роб. оруд. реакціи, а націон. роб. —
Чому централ. не держ. гуманизму:
Конкорд. и Verfassungspt
Руське правит. и Милютовщина въ Польшѣ попереду и теперь.
Центр. скорішъ помир. ? націонал. ніжъ зъ демокр. гуман. —
Екатер. II німецьке обрусіння. Карамзинъ. Ограж. германизму и гегелизму. — миссія народ. Змішеніе съ китайств. поміщ. моск. — укр. —
правосл., самод. и народность. Славяноф. Шишковско - погод. Обрусеніе.
Западничество, нигилизмъ. Позитивизмъ*).
Украйноф. — идилія Котл. и Кв. і потіха. москалофобія (китайщ.) Романт. Гоголя и К-о, Метл., Шевченко. — Кирило Мет.
православно - клерик. стихія у антиполон., военно - фетиш. у козаколюбіи (Гулакъ Арт.)
Аристократ. казацкий — комаргучество. —
Шевченко: (кк у поэта есть матерьялы на все вышерек.) — кк у революц. москвоненав. и поляконен.
еще сильнѣе — у мыслителя:
общ. темъ съ р. западнич., демокр. и нигилизмъ —
далі, як кому угодно: чі йти зъ новою Россіею у загалі, — як воно є volens nolens, коли вона за насъ), — чі робити нову Украйну, але по новымъ идеямъ. — Я з первыми, — а другим не мішаю, а проти старовины бьюсь скрізь. —
(На обороті додано чорнилом:)

---

*) Нац. сторона западничества: (воно руське більшъ восточничества): великий народ не боится за націон., зр. Англія, культура не забот., щобъ непрем. було по націон. — Націон. — здоровье
Перев. западн. надъ усякими другими напрямками. —

днів я мав Правду за Август і Сентябрь од редакціи, а також і Провідні идеі Ш.). Бачу таки зо всіого, що ви, галичане, одноі з нами матері дітки, це б то „скити“ таки доброго заводу. Кажете Ви, що Ж-лехівський мені кланявся, — а чому він мені на письмо не одвіча? Начали було ми, як добрі европейці: він мені дав де які факти про универс. екзамени і про свою гимназію, — запитав мене про словарі і граматичні роботи малоруські у Россіі. Я йому одвітив и од себе запитавъ де про що, — а далі він і замовк і тепер я не зміг так записати у статтю, що на дняхъ висилаю[1]) у В. Евр. про діла галицьки, що взнав з газетъ та з Вашихъ листів, фактів про гимназіи, як бы хотів. Про Наврэцького и редакцію Правди и говорити нічого: нехай їм[2]) боги европейські не мстять за скитизм, а то погано їм буде! Книжки, спасибі, після[3]) трёх просьб слезних прислали і у них я найшов де-які одвіти, але тільки про те, що моїх статей не печататимуть, — а я запитував про де що, подавав деякі совіти, — так можна б було і одвітити листом (я таки не розумію мети переговорів з сотрудниками печатно, — бо це більш роботи задае наборщикам, корректорам і т. д.). Упьять скажу, що тільки Ви і прихильні до мене і думаю зо страхом, що я буду робити, як, по виданню испиту Ви заберетесь зовсім жити у Вашу Гуцулію, — і там[4]) й сами не будете мати звісток про світ божий!

Поки що, я[5]) прошу Вас одвітьте мені скоріше: що за журнали суть: Руський Сіон, Наука, Ластівка, Учитель, Сборник Литературний, Русска Рада и Читальня. — Мени особенно треба б знати про их мову, — у якій степіні народна, про[6]) погляд на народ свій, на Украіну, на Россію, про то як напр. Сіон Рускій дивитця на евангеліе малоруське (повинен лаять), що перепечатуе Сборник Литературний з россійскоі литератури (повинен перепечатувати, бо як я думаю, це журнал партіи „Слова“, и як такий, повинен перепечатувати чорт зна що „рутенське“ и въ Россіи). Дуже б гарно було, як бы Ви мені до-

---

Відносини до Галичини и Г. до Р. для кого важніщі? —
Напрямки патр.-нац. і народно- р. —
который мае силу:
Ні надежд, ні страху. —
Украинці и Россія, — Укр. і Галич. — (живуть де — у петрб).
Що таке Укр. у Р. Чі то що до Польщі.

[1]) В оріґ. „вислилаю“! [2]) Далї переч. „бог“. [3]) В оріґ. „після“. [4]) Зразу було „відкіля“. [5]) В оріґ. „а“! [6]) Далї переч. „від(носини?)“

стали хоть по 1 N кожного з цих невидимих для мене журналів. А „Науку“ я особливо прошу Вас для мене купити, бо автобіографія Наумовича для мене дуже цикава. Підпишитця для мене на рік на „Науку“, — та за одно одпишіть, скільки я винен Вам зостаюсь за „Правду“ (попрошу заплатіть у Львові за 1. вип. Провідних идей). Одпишіть мені також і про Сахер-Масоха: де воно диво таке узялось: що воно за чоловік? по якому писан оригинал? не вже прямо по німецькому? Я читав у „Revue des deux Mondes“ Don Juan de Kolomea и сдвигав плечима: відкіля цей буддизм? (воно правда, що и Сковорода і самі Гоголь і Шевченко забігали у буддизм, але не так висказаний и мотивированний), — а більш дивувався тому, що автор як де попада добре на ту дорогу, яка тепер у всіх велеких литературах Европи тільки и є жива, т. е. „живопись рідного побиту“, як каже Гоголь, — и попада, простіть, лучше усіх галицких літераторів, — бо я у нього бачу живі штрихи попів, панів, жидів, мужиків, — а у друге де ж він набрав у Гуцулії[1]) Дон-Жуанів, що Пушкина и Карамзина читають, що живуть так по магнатському и т. д. А може це все єсть, та тільки ми того не знаемо? Так ні! скоріш бачу у цих забігах автора двойний гріх проти реализму: галицький и німецький (що мені не кажіть, а німеччина мае препоганий вплив на увесь розвій Галиччини і її литератури, — лихо у тому, що через німеччину переходять до Вас і общечоловічні идеі, — але форми і почастности німецькі дуже налягають на усіх австрийських славъян). В усякому разі цей Сахер-Масох (що за имя!) дуже мене займає.

Не можу я добитись, що б мені хто небудь сказав, скільки примірників „Правди“ печатаетця і скільки йде у Россію, — а це було б не тілько для мене цікаво, але і дало б повід підняти агитацію у наших кружках, що б дати підмогу на те, що б Правда стала виходить, хоть 2 рази у місяць. Раз — мало, і через те „Правда“ ще більш ніж через лінь и роспуст рук редакції не може стати не скажу органом і Украіни, (бо загряничний журнал ніколи їм не може бути), але скільки небудь повним одголоском хоть самих важних фактів з життя на Украіні. Як же собі хочете, — а коли журнал такий, як наш, не е посередник між Украіною і Галиччиною, — та ще й не е щоденний, — він не ма ніякого смислу бути. По мені вже лучше

---

[1]) Зразу було „Галичині“.

ті чисті літературні і учені твори, які появляютця у журналі, прямо печатати книжками: тоді хоть не будеш нудитись, дожидаючи кінця чотирі місяці і ковтаючи, мов микстуру, через годину по лозці.

Я б Вас дуже попросив поторопитись з одвітами, — бо я уже виготовив коротенький перегляд літературного діла на Украйні і у Галиччині за 2 роки для тутешнього[1]) місячного журналу Rivista Europea (видає Де Губернатис, проф. санскриту у Флор., жонат на россіанці і пише корреспонденції у Вѣстникъ Европи) і хочу починаючи з ціого року завести печатать обзори библіографичні українсько-галицькі у англійському „Atheneum", що печата завше[2]) у январских NN не тільки обзори[3]) німецьк., фр., росс., ит.(,) исп., але навіть и бельгійско-флам., — тільки про нас і не чув мабуть доси, — що і на світі есмо. Я вже думаю, хоть би Партицкий кінчав свого Шевченка, — та чі він, чі хто другий перевів іого книгу хоть на німецьку мову, додавши і статистично-историчну предмову. Хоть би який небудь повід був нам на світ висунуть носа! (Чув я, що у Женеві хто сь питав дозвоління у Костомарова перевести іого монографіи, але дума начати, як кажуть, з Послідних годів Речі посполитої); на цих днях появивсь 2-м виданнем франц. перевод Тараса Бульби Віардо, але у предмові говоритця о козаках, мов би то це були тільки козаки, а не увесь народ український). Я було думав з такими мислями повернутись до самого Партицького, та спробувавши стосунки з редакціею „Правди"(,) боюсь. Може я справди „печусь і молвлю о многім" і „потреб" галицьких не розумію. По правді кажучи „Правда" проборкала трохи крила моєму пилу. Я було розігнався на таку систему: „Правда" буде усесторонне у фактах подавати картину Галиччини, а наші земляки у одвіт будуть у ній також[4]) показувати дзеркало України, — я пристану до ціеі роботи і окрім того буду найцікавіше роздзвонювати на Россію через СПВѣд. и В. Евр., а то і на усю Европу через Rivista Europ. и Atheneum. Але наші не хотять слать нічого у Правду, — окрім тих стихів, которых зовсім не треба, бо тільки у сором уводять, і окрім тих росказів, що сам, мабуть, Устіанович захопив (по мені з українського, що було напечатано цей рік у „Правді", тільки і стоіло паперу 1 пісня Иліади, — давня, — 1 казка Андер-

---

[1]) Далї переч. „журна(ла). [2]) Далї переч. „не тільки". [3]) Далї переч. „про". [4]) Далї переч. „змальо".

сена, — та Сава Чалий; за Чупруна ж я б не знаю, як чуприну видрав авторові, щоб паперу не тратив і у людей дорогого часу не крав): даже з газет лінятця вибрати важні статистичні факти про Україну; бібліографіи не сберутця зробити. Я, сидючий чорт-зна де за границею, берусь за те діло і описую ход школьного діла у нас з 1863 р., тикаючись і питання про педагогичню літературу українську у Россіи. Знаючи для кого пишу і що пишу для печаті, а не для приятеля, я, звісно, не таким „катковцем“ виступив у цій статті, як у письмах до Вас, — а усіого тільки, що росказував хто і як довів діло до того, що у Россіи було 9 год заборонена укр. педаг. литература і заборонений укр. виклад у школах, що може вивести нас з такого стану і т. д. Найбільш усього я бив на факти, — бо вони овсі не звісні у Галиччині. Замітте, що Навроцький мені писав, щоб я прислав статтю про відносини россійськоі литер. до Галиччини, — но я считаю, що моі идеі на цей сюжет дуже вже не подобаютця у Львові, и через те уклонився и почав з більш мирного. Редакция „Правди“ одвіча мені, що стаття моя интересна, але печатать не будуть скоро, — бо ще теперь у „Правді“ мало[1]) місця — для статті і одвіту на неі. Так як не видно, щоб місця у Правді найшлось скоро більше, — то це значить, що моя стаття зложена у Лету. А зветця вона интересною. Для чого ж не печатаетця? — А ось для чого: я не повірю ніколи, щоб за для недостачі місця. У двох NN найбільше вона б уклалась і місця не заїла б і другим. Не бачу, для чого тут же печатати і одвіт: він пішов би і у 3-й N, та я думаю, що у 2 NN і статя і одвіт би помістились любісінько; є, значить, друга причина. По моему, вона у тому, що по ідеям і интересам прапора, кружка, по іого відносинам вона „неполітична“: бо раз показуе, що наибільші вороги украінщини явились у нас попи і митрополіти, у друге, що напались на неі дуже і украінці родом[2]), не як „перевертні“, а як реакціонери (як і митрополіти), у трете, що багато великорусів (ліберали) стояли за украінщину, у четверте, що „россійский“[3]) централизм не є що либо[4]) виходяще з туранства і через те нечутне у світі, — а те ж саме, що централізм у Германіи, у Франціи, — де те ж

---

[1]) Зразу було: „бо не ма міста. А коли буд(е)“, — при чім „не“ лишилося не перечеркнене. [2]) Далї переч. „(переверт“. [3]) Зразу було „не туска‘ (мабуть помилка, зам. „тура(нський)“. [4]) Далї пепеч. „ту(ранське)“.

не учать инако, як на державній мові (Звісно, що я доктрину о державній мові не піддержую, як і доктрину о державній вірі, — по идеалам я і у цій статті явився федералістом, але тілько держусь і тут позитивного методу, а не лирического). Це усе у місті узятим і показалось ре акціи „Правди“ два рази не політичнимъ: раз, бо може попортить стосунки кружка до деяких лиць и кружків, а друге, — бо одступа од украйнофильскоі ортодоксіи[1]). И виходить, що пора мені вернутись до мого старого помислу: що цензура кружків і політичничання страшніша для свободи критики і слова, ніж чиновнича цензура россійського уряду, котора дума тільки про те, як би буква була благопристойна, щоб жалування не одняли.

Щоб на мене не було наговору, що з мілкого личного самолюбу порвав суобщу роботу, — я буду мовчати, пожду, — коли може мою роботу випустять з тюрми тоді, як вона зовсім одстане од часу, або поки зовсім зваляетця. Не скажу нічого і про те, що тоді як не хотять печатати статтю „Народня освіта і література на Украіні“, обіщають напечат(ат)и „Нові музик. видання“, статтю слабу і немаючу смислу без первоі. Буду посылати у Правду і звістки короткі про библіографію, статистику и т. д. українську, — хоть це і не мое діло тут у чужій землі, — але ту мисль, що маз я, щоб підняти розбір критичний по усім пунктам діла українського, звісно не для того, щоб „мое зверху було“, а для того, щоб це діло було „обсужено“, як того научний метод велить, а не обспівано, обфразено і[2]) обхлипано, як[3]) доси бувало — треба кинути. А значить, для меле кінчена и надія, що „Правда“ може бути фактичним і слобод(н)имъ органом. — Простіть за довгу річь про це, — треба ж було кому небудь своему своі думи росказати.

Тепер їду у Рим на тиждень. Зімую упьять в Италіі, — хоть би прийшлось попращатись з университетом у Киеві. Не можу кинути початих робот, да й жінка не здорова, так що

---

[1]) У загально паскудніи по тенденціи драмі Сарду Rabagas є одно слово дуже характеризуюче свободномисліе ліберали казенного пошибу, — якими суть почти усі наплодившіся доси політичні ліберальні партіи. — Заговорщик Rabagas каже: mais comment voulez-vous que je fond la liberté, si vous ne me donnez pas le pouvoir absolu! Хлопи і іезуити скрізь! — (М. Др.) [2]) Далї переч. „обхникано“. [3]) Далї переч. „воно роб“.

їхати у довгу дорогу, а особливо у зіму, — нічого і думать. Напишіть, коли будете у Відні, — я може проведу гуди сестру.

Ваш

М. Драгоманов.

Насчетъ пісень і Кобзаря я вам даю таку раду: побільш задержіть для себе і поменьш давайте сербам і чехам. Ім зовсім не интересно, — бо усе, що кажуть, про братство — брехня. Швидче нами поинтересуетця учений німець, француз, або англичанинъ, ніж славянинъ — бо усе таки ми іому чужі і він не мае интересу науки[1]).

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Богови свому дякую и ликую, що недав мині ще зазнати болізней авторських, що всякому писателеви на віку и не раз суджені, и дивуюся, що Вам се мабуть перший раз тепер лучится с „Правдою“! Прийміть у відраду щире мое впевненє, що, раз, Вам се ще не раз и де инде лучитися буде; друге, що „Правда“ далеко ще ні замислом, ні ділом так не прогрішилась, як Ви іі собі подумали. Жадна переписка, бачу, не годна передати правдивий образ річей, и деинде о наших, бачу що Ви таки прикладаете до наших самородних обставин поеми конвенциональні, пр. до Львівських редакций, властивого стану річей незнаючи, бо в инчім разі Ви б зі мною в „переписці Редакциі“ в „браку місця“ те вичитали, що ми, т. є. що редакция по ліности, а даже налякана незвичайним почерком руки Вашоі, не встигла в час прочитати и прилагодити в друк статию, при ретельній думці, іі друкувати. Яко оптиміст я на-

---

[1]) В цім листі була вложена ось-яка карточка Бучинського, — писана звич. оливцем:

Declaration

Le soussigné envoye à l'adresse M-r Michel P. Dragomanow à (Italie) Florence, via della Condotta un Paquet,[1]) renfermant Livres, du prix de 5 fl. (du 12 lire.)

Stanislau le 23 Octobre 1872

Autriche Galicie

Meliton B.

В низу дописано голубим оливцем „Драгоманов“).

---

[1]) Далї переч. „cont“.

ходжу, що рано ще булоби розправляти о цензурі кружків и линь у нас(,) и Вас[1]) прошу, ради одного Сакуна бодай починати все знов роботу Сизипа, щоб таки діждатися у „Правді“ зеркала побиту обобічного национального и літературного. Animae nostrae salvendae, на всякий случай ми до „Правди“ оба з Желехівським дуже виписались, про крайну пору, ступати від дитинних єремияд до мужеського и сміливого самоперезору справ наших, у нас самих глядаючи причин неудачі та богом а правдою признаюсь, що потерпаю, чи nimis probando непокажеся Львовянам декуда у Вашій статні ополоґия мір, которими уряд центр. российський брався до украінофильства[2]). Що до порядків редакцийних, то буваючи давніще коло них, яб Вам не переповівся, в якім плузі тяжкім у двоє и троє причиняючи собі за безладом роботи, ходять наші дилетанти, сказавши собі, чи рада чи не рада, гайда громада, мусить бути, „Правда“, бо мусимо для традициі и континуальности права на будучність[3]), озиватись тим, чим нас Австрия признала т. є. народом. Оже нема миру нам и не буде, не може ні один з нас на рік-два в будь якій науці пірнути и її зглубити, щоб стати готовим и славним, бо став би через той час Göthe-м, а не гражданином[4]). Від того и зриваются у нас сили и з-уживаются люди, именно, при редакциях, безприкладно борзо, и може без користи. Нічого, — досить буде, як у спадщині по нас останесь одна добра воля, а що не здоліли, се фрашка! —

Получивши передучера лист Ваш з 16. с. м. я як стій виписав для Вас с Коломиі: „Науку“, Руску Раду и „Читалню“, и, як се близько діеся, уже нині получив и Вам висилаю. Як сі публікациі самі за себе говоря, то й остаеся мині доложити у листі, що знаю про „Учителя“ з Ластівкою“(,) „Сіон“ и „Зборник літературний“, — которих ніже на показ не міг я досі запопасти у Станіславі. „Зборник літературний[5]) (єдиний) „орган гал. р. Матиці“ виходить що 12 або 18. місяців книжками у до-

---

[1]) Слова від „розправляти“ підчеркнені Др—вим.

[2]) Слова від „уряд“ підчеркнені Др—вим.

[3]) Слова від „традициі“ підчеркнені Др—вим.

[4]) Коло слів від „на рік“ поклав Др—ів з боку великий знак „?“.

[5]) Сей заголовок і далї „публікациі (державних) давних Актів Петрушевича“, „нарідному“, „Сіон руський“ підчеркнені Др—вим, а коло остатніх слів дописано: „оглавъ (се б то: подати...“)

10. листів у Львові. Обсяг єго крайне мертвий, виявши хиба публікациі (державних) давних Актів Петрушевича. Передруків не замітно, оже крім справоздань матиці, которої цілею єсть популяризоване елем. просвіта, обсяг Зборника займає всі тиі статиі, которі не мають найменчої лучности з нар. просвітою, словесностею, педагогиєю, школами. Мова пропогана, бо неуки справляють оце російську мову болгарщиною, а в исті польщиною. Більше церковною, без претенсий до великоруської, а часом забувшись(,) по нарідному пише „Сіон руський", минаючи з далека всяку політику, але рівно мертво, поринаючи в ка́нонах и гомиліях. Коли хто будь після яких 100 років допаде одного з єго чисел як библіографичної рідкости, и вимаже р. „1872" с титулу, підойме між ученими бурю нечувану, бо ніхто не доведе, чи „Сіон" по мові и змислу писався перед чи по хрестоносних похо́дах. З повищої причини „Сіон" збув мовчанєм „Переклад Св. Письма[1]), ще й держучись трохи з украінофилами, (2. редактор Др. Пелеш, давно клопоче, зр(о)бити „Сіон" політичним - попівським антаґоністом „Слова"). 3. „Учитель" у 2. листи місячно з малою „Ластôвкою", так собі ґазетки на взір „Przyjaciela Dzieci", — без любові и забави, а з давно нудними моральними нісенітницями[2]). Дещо пишеся про школу, про овочі и хороби, раз даже найшов я там записки слів лемківських, але без означеня місця[3]). словом, для куриозности, и дивоглядні. Мова як у „Зорі Галицькій з 1848 р., сиріч, — нарідна галицька, з церк. и полонизмами, для универсальности, на кождім кроці видно, що писателі не читали и не бачили Основян. Котл. Шевченка. Політичної, социяльної etc. тенденциі жадної.

Про Сахер-Масоха дуже мало годен я сказати, зівсім уже нічого про єго новеллі у „Слові" и „Don-Juan de Kolomea", бо ані знаю тої публікациі, ані не догадуюсь, яких то він и де в Гуцуліі набрав магнатів читаючих Карамзина и Пушкина. Сам Сахер Масох, син директора поліциі у Львові, хвалився у ділі: „Der Polnische Aufstand v. 1848"[4]), що яко очевидець и на підставі тайних дотичних актів списав тую историю,

---

[1]) Слова від „Сіон" підчеркнені Др—вим, а далї до кінця реченя зачеркнено з боку.

[2]) Слова від „давно" підчеркнені Др—вим.

[3]) Коло сего, з боку, поклав Др—ів знак „?".

[4]) Титул підчеркнений Др—вим.

интересну и вірними репродукциями річей нашого депутата, селянина Капущака[1]) в віденськім парляменті. Читав я сю книжку перед 6. лігами, для забави, то й мало згадую; пізніще лучилось мині Сахера стрічати в фелетонах часоп. віденських. Тут я єго найшов намиєтним и кокетним, але дуже порожним, без найменчого вгляду в людську душу. Що він зачепив здорово попів, се не[2]) диво и шкода, що лиш мимоходом, — попи так рогаті, що на диво більше не найшли досі свого живописця, щоби іх так цвягав, як цвягав Лозинський[3]) підпанків восточної Галичини, именно у „Zaklęty Dwór“, важній и для нас повісти. — Подолинського завізву, подати Вам про Масоха докладніщі вісти. Колиб, як пишете, Партицький швидче викінчив свої „Пров. идеі“, — бувби тутешний Целевич[4]) готов, вистачити освідку и переклад німецький, владаючи хорошим стилём. —

По блищім розгляді у „Читанках“ Барвинського и досвідах шкільних Желехівського, я дуже плачу над моіми дитирамбами на ті Читанки. Показуєся, що Барвинський свідомий був, що самохіть множить недостатки, у виборі матерялів, у ціненю писателів[5]), — та и прирікши справити усе, прекарно випросився від рецензиі. — Рецензия відстоялась, а він и не писнув досі

Непокоіть мене шапка (кучма) на Шевченковім бюсті, п. Забіли; заважить вона над чолом високим, без живости у накритих бюстах Атини, Аяса або Републики. Але се може маротта тільки. Друга маротта моя вже власна, и без Вашого листу недае мині спати, бо все на ум иде Bella Venezia або и Флоренция,

все смерщится, ненаглядная! — щоб іі, побачити, доки в Гуцуліі вколочуся, як той трам у землю, хочеся и може удастся, побачити ще світа. Як ні, то усе собі обіщаю, двічитричи до року бувати для испитів у Відні. Потому запренумерую всяких газет и стану належито читати и вчитися, ото й сяк так сподіюся, будете с свого кореспондента довільні.

---

[1]) Слово „Капущака“ підчеркнено Др—вим.

[2]) Слова від „попів“ підчеркнені Др—вим і все речене зачеркнено з боку.

[3]) Слова „Лозинський“ „Zaklęty Dwór“ підчеркнені Др—вим.

[4]) Слова „Целевич“ і далі „Читанках“ підчеркнені Др—вим.

[5]) Коло сего місця, з боку, Др—ів завважав: „рецензія“.

Щоб не опізнити посилки, лічбу детайличну подам пізніще, — приблизно: Ви мині винні 6 рублів.

Здорові були

Бучинський

Станіслав 23/10 872.

P. S. Чи получили лист мій з 14, а Желехівського з 16 с. місяця? —[1])

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 9. Падолиста 1872").

Флоренція, 1 Ноября 1872 р.
Lung' Arno Acciajoli, N 12, 2P.

Ваши письма од 13 Окт. і од 23, а рівно і письмо Желіхівського од 16 получив я, — шановний и любий приятелю Мелітоне Осипович![2]) Получив, значитця и книжки. Желіхівському начав я писати одвіт. Вам докладний одвіт напишу за ці дні, — бо тепер занятий був шуканнем другої квартири, куди завтра перебираемось. Новий адрес прочитаете вище. На усякий случай добавляю, що моя квартира є лицевий бік, — на сонце, — того дому з Chambres Meublès, що помічен і у Бедекера на Borgo SS. Apostoli, N 17, Casa Nardini і звістен особлив(о) у Німеччині. Значить, чі Ви чі хто другий, мене скоро одшукае, зашедши або з одного, або з другого боку. —

Тепер пишу для того тілько, щоб звістити Вас, що моя сестра виїде з Флоренціи 5 Ноября, значить 6—7 буде у Відні. Коли б були ласкаві або Ви, або хто другий наставити її у Вашій столиці на путь истини. Зоставте Ваш адрес на имя Olga Kossatsch у Hotel National[3]). На сім буде.

Ваш

М. Драгоманов.

---

[1]) Др—ів підчеркнув се P. S. і завважав з боку: „не получав", а в низу листа написав ось який словарчик:

„Огчотъ — анкета, справозданне — слово инавгураційне въ салі промоційній — актовая рѣчь.

Подписчик — пренумера(н)тъ, | бляховні.

[2]) Далї переч. „Желіхі".

[3]) Слова „Hotel National" підчеркнув Др—ів іще й скоса. двічі.

Горе мені з Подолинским[1]). Неділь з 2 назад бачив в кабинеті читальному Vieusseux чудище дуже подібне до Крижановського[2]), що читало „Голосъ“. На біду забув[3]) іого имя, а спитати прямо, — „чі Ви те, що Подолінский возить?“ було совісно. Думав — дома роспитаюсь про имя и на другий день розшукаю. На другий день получив Ваше пісьмо, де Ви упоминаете про Подолинского. Зоставив я карточки на почті П—скому і Кр—скому. Потім у Риму зробив теж. Одначе не одізвались до мене, ні тут, ні з Риму. Боюсь, що згубив кінці П—ского овсі. Де він і що?

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Станіслав 2. Падолиста 1872.

Через 5. день іду у Відень, и веселу надію маю, через до 8 неділь тамки пробуваючи, Вас шановні Михайле Петровичу, дожидати и витати. Адрес про лист або телеграм, прежний: (Buczynskij, Vienne. Université) — адрес дому пропишу уже з Відня, на всякий случай получити его мож у „Auskunfts-Bureau der Polizei-Direction, Stadt, Petersplatz“).

9. с. м. буду уже у Відні; по дорозі поступаю тільки с перону до Перемишля и Решова, — Львів лишаю собі на пізніще.

До витаня у Відні!

Ваш

Бучинський

P. S.

До Львова іде Желехівський 6. с. м, — розглянесь він добре в редакциі и „Просвіті“ и писатиме Вам и мині після сёго. Він и перешле Вам з відтам по примірнику: „Літерат. зборника“, „Учителя“ и „Ластівки“[4]).

---

[1]) Михайлом. [2]) Далї переч. „На біду за(був)“. [3]) Далї переч. „спитав“.

[4]) На другій картці сего листа є виписки Др—ва з Roma Antica di F. Nardini, ed. 4. rom. di Ant. Nibby, 1818, l. II. 356 (Del Foro Trajano) і 358 (Spolia Christi) а далї таке:

Br. Nuovo. | 9. idem Museo Chiaranonti 47. 127. | Visconti | Erasmo Pistolesi IV, 5, 6 — | Nibby. II m | Platner etc. Beschreibung.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 9. Ноября 1872.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Тільки приїхавши сёгодня дó світа до Відня, зараз получив на университеті Ваш лист з 1. Ноября, а у нім звістку, що сестра Ваша вже від двох день може у Відні. Stante pede кинувсь по всіх готелях круг Hôtel. National, відпитувати, переглянув журнали, звідався у центральнім бюрі, — не ма, кажуть, и не булó! Гадаю ж теперь, що Ви таки получили мій лист з 2. с. м, перед виїздом сестри, ще неперестану надіятись, що таки познакомлюсь(,) проведу по нашій столиці и безпечно виправлю в далшу дорогу. В Hotel National (Taborstrasse) я лишив лист з моєю адресою, котору и Вам прописую: Wien. Landstrasse. Gärtnergasse 19, 2 Stiege. 3 Stock. 28 Thür[1]). Дома увесь день, крім 12—3 с полудня.

На университеті незастав я ні брошур ні листу, про которі була мова. „Правда“ вийшла вчера мабуть; припізнилася через те, що бракло рук; тепер має редакция Б. Пюрка, дуже пильного чоловіка[2]).

До відпису довшого

Ваш

Бучинський

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 12. Листопада 1872“.

Флоренція. 6 Ноября 1872.
Lung' Arno Acciajoli, 12, 2P.

Днів з чотыри послав до Вас листок тільки сестри ради, а тепер треба вже одписати Вам більш толково[3]) одвіт на Ваши пісьма од 14 Окт. и 23-го, — высокоповажний Мелитоне Осиповичу. Адресую усе у Відень, бо поняв з Ваших слов, що будете там першу половину Ноября. —

---

[1]) Адреса ся підчеркнена Др—вим.
[2]) Слова від „припізнилася“ підчеркнені Др—вим.
[3]) Далї переч. „про“.

Теоретичного спору з Вами про патріотизм і гуманизм вести тепер не буду, — бо, як бачу і як знав і на перед, між нами різниця тілько въ терминах. Але ця річь заслужувала б подрібного розбору у прикладі до наших національнихъ діл, — бо мало того, щоб служити „чоловікам у своему краю“ під яким би то назвом, — патріотизму, чі гуманизму, а важно, щоб стати на таку тверду теоретичну основу, щоб ніколи не сбиватись з дороги. От назвати роботу на пользу людям и землякам гуманизм — значить стати на таку основу, — а патріотизм, націонализм легко зводитця на историшність, традиціональність и т. д., бо родина и народ зложився під разними впливами, т. е. и такими, которі треб(а)б і покинути після критики під зглядом науки і розуму. — Коли б була у мене віра, що праця дурно не пропаде, я би виготовив статтю про ці вопроси з прикладом до Россіи и Украини, при чому навів би (завше з фактичними примірами) на питанне про відносину теперешняго украйнофильства у Россіи до россійськоі ліберальноі партіи, або як вона звалась колись „западническою“, „космополитичною“, „гуманистами“, „нигилистами“, позитивистами и т. д., — и до московсько-патріотичноі. Думаю, що пора вже давно перетрясти[1]) украйнофильство и одібрать у іому гуманистичну и народно-демократичну струю од національно-традиціональноі, старовірноі, котора є і у нас, як в усяких краях і народах. Як Ви думаете, — чі стоіть того діло і чі не буду лишень я виломлювать одчинені двері. Коли стоіть, то я зачеплю і цю річь у тій будучій брошюрі, котору я, утративши надію на „Правду“(.) зачав потроху виготовлювать і которій дам имя: „Письма кіевського украйнофила до галицького народовця“, те б то мене до Вас. Тут я фактично переберу усі боки украйнофильского діла критичним поглядом. Як виготую брошюру, то видам од себе у Відні, або у Львові. —

А на Правду усе одно надію стратив, — чі моя правда, чи Ваша у объясненію причин, по чому не печатають моеі статті. Усе рівно, — идею об критичному переборі наших діл братською[2]) і одкритою полемикою у Правді, треба кинути. Бо „лінь“, про котру Ви кажете, плохий помічник критиці. Та таки і мертвяковина „Правди“ нудить мене дуже. Ви, як бачу, не довольні на Устіановича за іого політичні статті, — которі справди не без недостатків, — а Ви як чоловік знакомий з ділом

---

[1]) Далі переч. „тра-“. [2]) В оріг. „братьскою“.

близько(.) тим більш можете їх знайти у Устіановича. А для мене ці статті тільки і есть одно живе, — окрім Сакуна (значить, для тоге, щоб було живим у моіх очах не треба, щоб було непремінно сіогочасне), — що напечатала „Правда". Ну, скажить ради бога, на якого біса нам оці Бельцазари? Що за мертва манера у історіи[1]) про холеру, чі добавля що небудь (окрім слов) до пісні про Бондарівну[2]) драма Заревича? На повість[3]) Шашкевича і драму Заревича я дивлюсь як на начало кінця тії літератури, що возилась з Конюшими і Князьями Львами і з ціого погляду радий, що усе таки за анекдоти з народніого биту і за пісні берутця. Але дивлючись на ці писання поглядом критики літературнеі, маючеі перед очам(и) твори нових европейских (і россійских) писателів, що малюють людей, як вони есть, повно, з тілом і душею, — обширним аналізом психологичним, — скажу, що так писати, як Ш. и З. хіба 70 год назад було можна, а не тепер після Диккенса, Гоголя, Бальзака, Шартріана, Тургенева, Шпильгагена. Великий печаль зробила мені и фрашка(?[4]) Федьковича. Що у чоловіка був талант, — про це й говорити нічого, — але що він не попав зразу у мертвяки(,) як який небудь Дідицький, ціому винен, як бачу тепер, не стільки талант іого, скільки салдатство, що держало іого далеко од книжників і фарисеів. Що він виписався, — що нових віршей путних од іого ждати нічого, — це було видно вже з того, що він писав у остатні часи[5]) — коли він, не роззиваючись дальш, ще укріпився у мислі, що він великий поет. Але можно було надіятись на Федьковича, яко на переводчика. Після ж іого фрашки, що напечатана у Правді, треба, мабуть, махнуть рукою и на цю надію. Я завше думав, що нашому народові Шекспир дуже подобався б: віком стоить він ще не далеко од народного погляду, однако умом и талантом зачіпа глубину душі чоловічої, — а як і наші народні пісні богаті психологичним анализом, то тут то і можно було надіятись, що Шекспир може дійти до самоі простоі душі. Тільки треба вибрати з Ш. такі твори як Ромео, Лир, Гамлет, Макбет, Ричард III, — на ціому пожалуй для нас можна и остановитись, — и перевести їх, а не калічить переробкою, перевести самим простим язиком і так приблизить

[1]) Зразу було „мертвий присон(?) у перед(ачі?)". [2]) Далї переч. „та драма". [3]) Зразу було „ці послідні". [4]) Питане Др-ва. [5]) Далї, після первісноі точки, було „Але".

до народа. а не, кажу впьять, покалічить. А Федькович узяв на перший разъ „Як пурявих уговкують“, цю апотеозу палки, которую і у народа нашого хіба у поганих казках можна устрітить. — та й ту облупив так, що, все равно Гуцулія не стала, тілько Шекспир згубився. Після ціого ще сумніще було мені прочитати од Вас, що і Макбет перероблений, а не переведений. А „Правда“ усе хвалить! Те ж буде і з Кальдероном. Ви пишете, що Ф. зна испанський язик. німецький він зна тим паче, — значить міг би де небудь набратись литературного образованія. Де ж він чув, або бачив, щоб у XIX в. Шекспира перероблювали, а не переводили? А коли він не чув про те, які тепер панують на образованному світові литературні идеі, — то як таки не научать іого ті доктори, що сидять у редакціи „Правди“.

Часто я думав про то. од чого у „Правді“ так мало живого матерьялу, од чого од неі так оддае старосвітцьтвомъ. Навроцький іще перед началом „Правди“ писав мені, щоб я не міряв галицьких діл літературних европейскою міркою, (Якою ж мені мірять?) — що сил литературних мало. Я собі подумав, що лучші сили теперя заняті справою учебників, — і з більшим покоем ждав. поки ім найдетця час звернути увагу на журнали, тільки думав усе таки: не вже у них на критику не стає часу. коли не стає на роботу. — та на критику сміли, наукову, прикладаючи именно европейську мірку і до наукових і до литер. і до політичних справ своіх. А у великий страх повергли мене Ваши слова, що треба як небудь а піддержувати сизифову роботу „народно-украинского“ журналу, аби не ст(р)атити Rechtskontinuetät'у (слово, про котре пише мені і Желиховский). Так може тим і мизерія и старосвітчина „Правди“ и сама „лінь“ объясняютця. — [1]) що для Rechtskontionuetät'у досить, аби як небудь да ішов журнал. Грішний чоловік, — я Rechtskontinuetät у міляний шеляг не ціню і згожуюсь з Бисмарком, що la forse prime le droit, — тілько по моему розумне право наживе собі силу, коли воно справди розумне і розумно робитиме[2]). Слабому не про прокламаціі прав думати, — а про те, як укріпити себе: узнай добре своі обставини, зваж своі сили, чужі, найди дорогу, на котрій тебе ніхто не спинить. — тай працюй, тілько вже не для того, щоб право свое виголосити, а для того, щоб плод видимий получити, силу свою підбільшати. А з самим Rechtkontinuetät'ом

[1]) Далї переч. „чим“. [2]) В оріґ. „робитеме“.

можно зостатись як жиди з правом на Іерусалим, або ще як Донкихот з млинами. И не утіха, це не оправданнє, що Ви кажете: коли не здоліли, — то усе таки добру волю показали. Пекло виложено, кажуть, добрими волями, — і усякий винен, кто у наші доби не здолів, а дав себе обійти і осідлати. А для того, щоб здоліти — перше діло[1]): критика і „европейска мірка“ по переду повернута на себе самих. Колись Пушкин, звернувши на чисту естетику, обидив усю передову Россію словами: „тьмы[2]) жалкихъ истинъ намъ дороже насъ возвышающій обманъ“. — и це по моему формула того становища, у которому стоять украінски патріоти, особливо у Вас. Щоб не[3]) пропасти з цими[4]) „благородними мечтами і обманами“, — по которим: усі, хто не з нами — дурні, деспоти, чорти, — а ми ангели[5]), (хто пише виршечку, мазне образок, напише пісеньку — усе геній) которі коли не панують у світі, то тільки через свою святість, — треба повернути цю фразу Пушкина так, що сама маленька, сама гірка истина дорозче самого солодкого, самого грандіозного обману. Destruam et aedificabo — ось що мусить бути девизом журналу як „Правда“, и коли б вона за 5 год хоть перву половину виповнила і тоді б була велика її заслуга. Я думаю, що Устіанович по части политики усе таки добре робить, що держитця критичного погляду, — тільки усе таки мало. А що до литературы, то коли б у Правді не явилось ні одного твора, а тільки критично було заявлено, чого тепер требувати од поетів і беллетристів, — то й то булоб велике діло. Критика та книги для школъ и народу — цих двох діл на 5 літ буде досить для нас. Але первого не ма, про гимназичні учебники Ваші я не знаю, окрім тільки про Христоматіи, що Ви мені прислали і із коіх наибільш оброблену Ви сами тепер не хвалите (я[6]) у ній не бачу і сліду критики літературноі). „Зорі“ те ж шкандибали[7]). А тепер зовсім станутъ (Не колядками ж справди годувати народ) З збірів „Січі“ видавати книги для народу щось нічого не вийшло: а чудно! хіба трудно вибрати хоть з німецькоі, англійскоі[8]) і фр—і педагогичноі і популярноі лі-

---

[1]) Далї переч. „европей“. [2]) Легіон, тьма. (М. Др.) [3]) Далї переч. „попаст(и)“. [4]) В оріґ. „цимими“. [5]) Далї переч.: „которі тільки через свою святость не“. [6]) В оріґ. „хвалити“. [7]) бо дуже мало давали реального елементу; философія їх теж не хитра, почти обична попівска. (М. Др.) [8]) Далї переч. „або“.

тератури книжки для переводу і компиляціи. Не вже ж віденьскій молодіжі не звісні книги Масе, Верна, Смайльза, Майна Рида, ціла масса книжокъ, виданнихъ у Лейпцигу Вебером під заголовком Illustrirte Katechismen, серія, котору печата у Лондоні Магазин Mackmillan'a (A new series of science primers for elementary schools), у которій працюють таки люде, як Гекслі, Россое, Стюарт, Фриманн і т. д. Хіба багато б праці було перевести 10—12 книжок, которі б стали енциклопедією науки і розумного світогляду на селянина. —

Спасибі Вамъ дуже за присилку журналів Наумовича. Дуже жалію, что аккуратность Стасюлевича (ред. В. Евр.), которий боитця переносить статті з года у год, заставила мене поторопитись одсилкою статті про Галиччину у Петербург, так що тепер я мушу посилать добавку про Наумовича. Вам скажу, що тепер я бачу(.) що один чоловік, Наумович, для народної літератури робить більш, ніж уся[1]) „Просвіта", — про Січ і казати нічого. Окрім енергіи у Н.[2]) видно скрізь не малий талант популяризаціи і агітаціі. Тим жальче, що „философія" його така старосвітцька і попівська. У нас будуть дуже сміятись ій, а особливо тим райским краскам, которими він малює Россію, особенно Великороссію. Бідний! не вже він не зна, що більшність народу у Великорусі і Білорусі живе у курних хатах, (которі я навіть доси бачив тільки у вікно вагону, як іхав у Петербург) Спасибі теж за одзив про другі журнали, дуже характерний. Жду од Желіховського досилки других.

Про бюст Шевченка, уви! — був преждевременний говір. Той великий бюст, що зробив З. для Ив. Білозерского (безъ шапки) буде[3]) і на Віденьскій виставці, але[4]) він великий і для мілочної продажі не вигодний. Той же у $^3/_4$, що налякав Вас шапкою(.) уже пропав. Я написав у Правду звістку після того, як уже З. порішив итти до форматора і зеліти на завтра формовати. А далі як зачав ще поправляти (у глині), — гоняючись за техникою, то спортив зовсім, — так що як покликав мене перед виздом з Флор., то бюст був у горні лучше вироблений, але жизні не мав вже, та й був дуже у горні. Треба було який день роботи і напливу творчества. А З—лі треба було після завтрього іхати у Петербург. Я і сказав, що так

---

[1]) Далї переч. „Січъ". [2]) Далї переч. „ба". [3]) Далї переч. „на". [4]) Далї переч. „той".

формовати тепер не можна, — і порішили, що виліпить новий у Петербурзі, що має свої вигоди по части продажі у Россіи. Коли б знати усе таки навірно, чі багато найдетця охотників на бюст у Вас.

На сей раз буде. Жалко мені дуже, що не побачусь[1]) тепер з Вами у Відні. Діла багато, та й жінки не можна кинути. Коли б справди Вам налетіти сюди, — побалакали б під небом голубим.

Стискаю Вас.

Ваш

М. Драгоманов.

Поможіть моій сестрі у Відні, — тільки часу не тратьте, коли Вам ніколи. —

Руссов пише мені, що Костомаров переписуетця з братами Шевченка, щоб процессом отняти неправдою захвачене право книгаря Лисенкова, що у 1844 р. купив у Шевченка за 50 рублів право на видання Кобзаря, а тепер претендуе, що іому принадлежить і все написане Ш. до і послі видання 1844 р. Через претензіи Л. виданнє Кожанчикова Ш. 1867 стало рідкостю, за котору беруть часом по 15—25 рублів. Костом. і наші думають видать нове виданне Кобзаря у Киеві з біографіею. —

А що „Правда“ за Октябрь! Що чути про Куліша? Нечуя? Чі получили Ви з редакціі В. Евр. оттиски моеі статті. —

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 12. Падолиста 1872“

Флор. 10 Ноября 1872.
L. Arno Acciajoli 12, 2P.

Тільки що получив пісьмо од мужа сестри моеі, котора виїхала учора у Відень. — Він пише між инчим, що сестра знайде у Відні на почті од його лист з заказами и порученіями. Боюсь, що сестра, по скитизму, не догадается запитати собі пісьма на почті і не получить. Того ради пишу до Вас: скажіть ій об тім. —

Зараз получив письмо і од Забели. Пише, що буде ліпити бюст Ш., як дадуть студію у Академіі (обіщали через кілька

---

[1]) Далї переч. „сей“ (раз?)

день). Він познакомивсь с Костомаровим, — который може бути судею насчотъ бюста. —

Ваш

М. Драгоманов.

Сестрі скажіть, шчоб чаю вислала з Кіева 3[1]) ф. по 2 р. —

Мел. Бучинський до М. Драгоманова[2]).

(Зазначено рукою Др—ва: „24 Ноябр 1872“).

Незабуду Вам, дорогі Михайле Петровичу, що познакомили мене з Вашою сестрою[3]); — и не стямивсь я, як пролетіла вона як зоря перед моіми очима[4])! Бігцем облетіли ми город, магазини, галерні, балет и оперу, — як же ж непогода настала и вона занедужала трохи[5]), то[6]) и сиділи ми у затишній

[1]) Зразу було написано „2“. [2]) Сего листа є аж дві чорнові — (обі писані чорнилом), менша й більша. Меншу вважаю за першу, — і варіянти з обох даю побіч себе. (Кілько знаків запитаня, тілько слів годі було відчитати). [3]) В І чорновій написано далї так: „що и сам не знаю коли пролетіла передомною як зоря. (Переч. „А облічу, таки ж була 8 день. Що ж, мабуть не добра на(...) Бігцем оглянули город, виставки образів и театри, и магазини Пішло 8 день як вистрілив у миг, оббігли магазини“). Облетіли ми город, виставки образів и театри, балет и оперу, (переч. „а що найкраще перебалакали який вечер, читаючи“) якже ж непогода і т. д. У II чорновій після слова „сестрою“ перечеркнено „пролетіла вона перед моіми очима“. [4]) В II чорновій: „перед моіми очима як зоря“. [5]) В І чорн. „трохи занедужала“, в II „занедужала трошки“. [6]) В І чорн. далї написано: „красче як в гучній забаві интимно сиділи ми в затишній хаті, та читали пісень и казки, то поезиї німецькі, (переч. „ ? адної интіми “) дивуючись, та розкладали мозаіки, коралі и гранати, коли се зробилось 8 день и сестра Ваша хоть наче не скучала схопилась и виїхала. Найгірш мене вкололо що не схотіла против тількоі дороги взяти моі шопи, що даремнісенько лежать у мене, (переч. „оце ж ? ? бувши“) після (переч. „совершенноі згоди трохі“) найкращоі згоди (далї серед картки без зазначеня, куди воно належить) Після найкращоі згоди и умови переказати Робинзона з одноі сторони, а переложити наші „думи на німецький, а сербські на наш язик, з другоі сторони ми посварились на самім відїзді, бо сестра Ваша ніяк не хотіла взяти моі шопи, против тількоі дороги и в таке время люте (далї знов у тексті: посваритвсь на відїзді (переч. „ ? “) моі шопи остались в портира, а вона легко одягнута пустилась на люте время, прийшлось, баярдовій славі тяжко підупасти! За ту сваволю (зразу було: „те дитинство“) впевнив я іі, що ій буря від

кімнаті, краще гучної забави[1]), та читали нар.[2]) пісні, та розказували казок[3]), то розкладали всілякі[4]) мозаіки, коралі и гранати[5]), то знов читали сентименталні вірші „Betty Paoli“, дивуючись, — коли минуло 8 день, як lucida intervalla у мене, и сестра Ваша, хоть наче и не скучала, разом схопилась и виїхала. — Найгірш вкололо мене[6]), що після найкращої згоди и умови: переказати Робинзона, з одної, а перевести[7]) думи по німецьки[8]), з другої сторони, — ми посварилися на відїзді самім[9]), бо ніяк не схотіла вона взяти мої шопи на дорогу, та ще в таке время люте[10]). Прийшлось баярдовій славі марно пропадати[11]), та уже Вас проситиму, за ту сваволю її листом наказати, — лишень[12]) не дуже, бо головну річ[13]): дітські казки таки покупила[14]).

Попристану на цім урядовім рапорті, бо впасти боюсь у деклямацию, а з відси у фразу, а тут і одвіт на лист Ваш[15]), що вона мині доручила, непокоїть мою совість, именно[16]) сором

Вас не мине, и нині Вас прошу, Вашою повагою (переч добре її ex cathedra задекретувати“) теє зробити. (Переч. ? ?)

„Листу від п. Косача зівсім не було“. Далї йдуть слова: „Одвічаючи на лист Ваш з 6 с. м. і т. д., поміщені нами понизче.

[1]) В чорн. II „краще гучної забави, у затишній кімнаті“. [2]) В чорн. II нема „нар.“ [3]) В чорн. II далї (переч. „и стали“) „дивуючись сентиментальній поезії німецькій, то розкладали“ і т. д. [4]) В чорновій II нема слова „всілякі“. [5]) В чорн. II далї: „а коли (переч. „зробилось минуло 8 день“) минуло 8 день і т. д. [6]) В чорн. II „мене вкололо“. [7]) В чорн. II „переложити“. [8]) В чорн. II додано „а сербські пісні по нашому“. [9]) В чорн. II „на самім відїзді“. [10]) В чорн. II „не хотіла вона взяти мої шопи, (переч. „в тіль“) проти тілької дороги, а ще в люте время!“ [11]) В чорн. II переч. „тяжко підупасти (переч. „але нехай же за ту сваволю хоть Ви“) та за ту ж сваволю Вас прошу її листом наказати“. [12]) В чорн. II „лиш“ [13]) В чорн. II далї перечеркнено „Робинзона“. [14]) В чорн. II далї перечеркнено: „Тихих 8 день, наче lucida intervalla заповнилиб не один лист Колиб я фрази не боявся у фразу впасти“). На сім урядовім рапорті попристану, бо боюсь у деклямацию (переч. „ ? “) а з відси у фразу впасти“. [15]) В чорн. II „Ваш лист“. [16]) В чорн. далї „стид над Rechtscontinuität и жаль Федьковича и „Правди“, (переч. „хоть Бог видить“) на которих об(о)рону щось доконче мушу видумати, (переч. „яко галичанин невідродний“) кажучи по галицьки“. — Тут поміщаємо дальший уступ із чорн. I: „Одвічаючи на лист Ваш с 6 с м., суджу, що (переч. дійсно“) конче треба б написати про націоналізм с прикладом до відносин українофилства до росс. лібер. партиї; за него рватись буде всякий, хто (переч. „ ? “) думає, а таких найдеся и в нас громадка. Тільки боюсь, чи надто остро не схо-

за для „Rechtsconti(n)uität“ и жалі над Федьковичом и „Правдою“, на котрих оборону щось доконче видумати мушу, (кажучи по галицьки).

„Правда“ усе ще[1]) (за Октобер) не вийшла, як и сподіватись мож було[2]) після вістей[3]) о непорядках у Львові, которі[4]) Желехівський привіз мині ще[5]) до Станіслава. Нема чоловіка статочного[6]) и рутинованого, ото и без технічного проводу утикає хід діла, — а борше, смілости и освіти недостає людям у Львові и в Галичині, в краю, которому[7]) ще далеко до сёго[8]): щоб голови стали підійматися по над уровень урядової освіти, додатною, власною працею над собою. Сим обясню по части „неевропейську мірку“ (Навр.) для „Правди“, и додам, що вона, в першій лінії журнал для Галичини[9]), стійність, хоть малу, вже тогді мати може, коли вірна буде демократичним началам и нашій мові, дарма, що для літератур-

---

чите ви противставити (переч. поступовість до“) традициональність до поступовости, (переч. „ясно, доки настане той поем“) найкращеб (переч. „ ? “) єго анализувати ёго вперед и з окрема, щоб не відсудити сей поем чисто, а присудити єму своє и почетне місце в єго границях (переч. „(Брошуров)“ Листів київського украінофіла з многих причин виглядати буду горячо, бо читаючи отак и тепер те, що пишете мині про „Правду“(,) европ. міру, (переч. „Rechtsconti“ Федьковича и Reshtscontinuität я проковтаю як той ? гірку страву, ? ? нічого все гірко (переч. ? ?) смакує, єдино тому, що конечно, многе ? у місті осталось тільки у ? и необходимо б було нагодувати ним круг широкий“ (на обороті картки чорнова листу М. Бучинського до П. Житецького, писана олівцем).

[1]) В чорн. II „усе таки“. [2]) В чорн. II „міг я“. [3]) В чорн. II „розказу“. [4]) В чорн. II „які“. [5]) В чорн. II нема „ще“. [6]) В чорн. II далї: (переч. „который би вказавби“) и рутинованого, который (переч. „показати тількиби він“) и без технічного проводу утикає хід діла, а (переч. „може й нема досить“) борше не достає освіти и смілости людям“ і т. д. [7]) В чорн. II (переч. „в которім и не слідно“). [8]) В чорн. II „того, щоб голови стали підійматися додатною власною працею над собою (понад уровень урядової освіти) (переч. „Словом, сумно у нас Доки ж зна- (далї відлетів кінець і ще одно слово), чи критику чи ? некролоу „Правді писати Доки ж тим(?)] обясню по части неевропейську міру (переч. „(вираз трохи смішний, бо нема рівноваги Европі Галичина не держить й держати не буде“)] Навр. для „Правди“, додам, що „Правда“ в першій лінії і т. д. [9]) В чорн. II далї: (переч. „у неї сяку таку“) стійність почастну вже тоді мати може, коли вірна вона демократичному програму політичному, и мові, дарма що для літературного розвою досі нічого не зробила. Вповаю, що нехай би“ і т. д.

ного розвою досі нічим не заслужилась. За сим вповаю я, що нехай би тільки хоть відгризаюче (відгризаючи) давне, а хоть граючись в чисті переливки любовних віршів, патриотичних[1]) восклицаний и крівавих та злющих Белзацарів, „Правда“ заставилаб людей[2]) в свій час до острого мисленя и праці*) на вздогін, людий зібралаби и виховала, бо стадия, на которій стоімо[3]) в Галичині (враз с консортами по долі ріжних барв, потішаючись сим по галицьки) також первісна и зарідкова**)! Оже не покину ще надіі ні у „Правду“, ніж у Федьковича, — хоч ніколи не забуду[4]) єму того позорища[5]), що зробив він у своій „Фрашці“ з звичаів народу[6]), позорища, при которім єго дотеперішних 19 чортів, тусанів(?***) et C-o „по части з Заставної, по части з Дорошовець“ — дійсна фрашка“ ще й грациозна****)! По всякому людському облічанню не похибно лічу, що така доза импертиненці(ї) нашого титана таки доведе Влад. Ганкевича*****) и прочих до того, що покинуть уже раз єму дворити, а може й сам дикун налякаєся своєі дичі, почи-

---

[1]) В чорн. II далї: „пудлостей и злющих та крівавих Белзацарів (переч. „хай би через у пару „Правда“ стала“) [2]) В чорн. II „заставилаб в свій час людей до мисленя“. [3]) В чорн. II далї: „така ж первісна и зарідкова. За сим (переч. „буду даже“) не покину ще надії у Федьковича, хоч“ і т. д. [4]) В чорн. II „не простив би“. [5]) В чорн. II (переч. „сміховища“. [6]) В чорн. II зам. „народу“ написано „нарідних“ (переч. „з обходу вспільного“) позорища, що при нім єго дотеперішних 19 чортів, раймений и казюк и тусанів(?) по части з Дорошовець, по части з Заставної видаются ще грациозно. Надіюся така доза импертиненцві таки доведе В. Ганкевича у Львові до того, що покинуть дворити и лиш дворити сему тигану (переч. „оттоді“) коли сам Федькович не прокинеся (переч. „?“) читаючи, як чую, много в естетиці и исторні. (Переч. „Чи почитує те ж клясиків“) чи и в клясиках, — не знаю. „Добуша“ він переробив, Макбета „перевів“ и (переч. „чую“) маю деяку надію, (переч. „получити“) що перешлють до рецензіи обі сі (переч. „дра“) праці Заключаю, що Федькович чи „Правда“ як (переч. „можуть“) могли, нехай тільки уходаться, то умелють добре. Дальш одвічаючи“ і т. д.

*) Слова „острого мисленя и праці“ і дальші „людей зібралаби и виховала“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку сего реченя: „Коли настане, — як програму не буде“.

**) Слова „первісна і зарідкова“ і дальші „ні у Федьковича, — хоч ніколи не забуду єму того позорища“, підчеркнені Др—вим.

***) Питанє Бучинського.

****) Проти сих слів Др—ів поклав з боку знак „?“.

*****) Слова „Влад. Ганкевича“ підчеркнені Др—вим.

туючи, як чую, пильно в естетиці и историі, — чи в клясиках, а именно в новітній словесности, — питанє велике. („Довбуша“ він переробив. Макбета перевів*). Маю деяку надію, получити обоє зі Львова для рецензиі). — Заключаю, усе ще сподіюсь(,) що „Правда“ и Федькович пішли б добре, хай би тільки уйшлися. — Одвічаючи далш на питаня Ваші, суджу, що конче требаб изслідувати[1]) „национализм с прикладом до відносин украинофилства против[2]) росс. ліберальноі партиі, — за него ухватить[3]) усякий, що думати хоче, а таких ще и (у) Галичині найдеся громадка. Тільки радив би я не надто остро противставити традициональність до поступовости**), а поставити оба поеми у властиві границі, — а уже „Листів київськ. украйнофила до галицького“ с премногих причин горячо дожидати буду, — готов евентуально глоссувати іх з окрема, яко про-

[1]) В чорн. II „написати про“. [2]) В чорн. II „до“. [3]) В чорн. II „хвататись буде всякий, (переч. „що“) хто думає, а таких ще й в Галичині найдеся громадка. Боюсь тільки, щоб не надто остро противставили ви традициональність до поступовости, а луччеб аналізувати сі поеми з окрема, що (б) не відсудити ? , а присудити в(с)якому своє місце в єго границях, Листів К. Укр, з многих причин виглядати буду горячо, бо читаючи и тепер оттак те, що мині пишете про добру волю и благородні мечтаня „Правди“ и Федьковича, я проковтую наче которийсь пророк гірку страву, по которій (переч. „вже“) немає вже нічого гіркого, — одного жалуючи, що конечно многе уписане у листі (листи ?) Ваші досі, осталось тільки у мене, а необходимо ? б було (переч. „нагодувати“) обділити ними круг широкий.

Сестра Ваша розказала мині, що Ви перед около 2. місяцями післали у „Правду“ десяток казок нарідних, а на чиі руки ? Листу від п. Косача зівсім не було тутки. „Правда“ друкуєся, чую (переч. „лиш“) в 500 прим. Бюст Забєли на разі найшов би около 25 абонентів в Галичині. Для курнозности опише Вам Желехівський сими днями сходини клюбу (переч. „депут“) посольського у Львові, під проводом Лаврівського и Ступницького, (в) которому (переч. „був“) брали участь (переч. „він и д.“) яко гості Желехів. и другі. (Слова від „Сестра Ваша“ зачеркнені з боку Бучинським і щось написано, ще й підчеркнено, та годі відчитати. — М. П.) (Переч. „Сими днями Ковальський (совітник) и більшість депутованих зближувалася, віддаючись німцеви, з (не)нависти против поляків, поставивши в соймі жаданє. Наумович*) Що до Наумовича, то (переч. „виражавсь я о єго енерґіі“) виражаємось о єго енерґіі всі тими ж що Ви словами, — єго бачив я“ і т. д.

*) Слова „Макбета перевів“ підчеркнені Др—вим.

**) Слова від „надто“ підчеркнені Др—вим.

куратор in rem meam чи alienam, и сподіюсь без деклямаций и ексклямаций, бо перечитуючи те, що мині пишете „про добру волю“ „Правду“ etc, я як котор(и)йсь пророк проковтую ту гірку страву, котору споживши робится солодко и добре. Міг би я Вам на Станіслав вислати до перезору листи Ваші, бо инакше, конечно, осталобся з них много у мене одного, — а можнаб и необходимо обділити тим круг широкий.

Дальші виданя Наумовича получати будете на Станіслав у Флоренцию. Що до него самого, то вірити мині прошу, що про єго енергию виражаємось усі тими ж що Ви словами. Єго бачив я (крім у соймі) раз тільки[1]) в товаристві (в Коломийщині на празнику). Превелика єго повага між попами видалась мині несмачною, приглядаючись тій толпі, що єго окружала з удивленієм, доки (перечеркнено „приїхавши“) ів и пив в мовчаню*). Тоді виступив що дотепніщий с питанєм: „которої політики, думаєте отче, держатись би нашим депутатам?“ Inde Aeneas toro ab alto: — Кожда, каже, тая політика добра, котора єсть розумна. — Conticuere omnes у подиві німому, и як на сім дебата урвалась[2]), то всі за господарем вхопили за чарки и випили многолітство: „Щоби наша Русь — животіла!“ Вона и дійсно веґетує, и Наумович коли не кине дворити идиотам яко окраса празників и суборчиків**), то и доживотіє до тої мети, котору осягнув Владимір Терлецькій, с: є: апатиї[3]). Собою він великого росту и сили[4]), рисів а именно очей дуже

---

[1]) В чорн. II далї: „на попів(сь)кім празнику (в [переч. „Перерові“] Коломийщині); превелику він повагу між попами має, та вона несмачною показуєся після такого виду: попоївши и попивши добре серед толпи що округ стає, сёму з удивленієм (переч. „приглядалася“) и благоговіннєм приглядалася; він (переч. „ ? “) поставлявсь в готовість (переч. „одвічати“) як сибілля, и тоді смирно виступив один маленький, проворненький з питанєм: як гадаєте, Отче, до політики, которої би придержуватись треба нашим депутатам? (Переч. „Inde Quenostor ? ?) Inde Aeneas toro ab alto: „Політика, каже, кожда тоді добра, коли єсть розумна!“ [2]) В чорн. II „як розмова дальша немогла навязатись“. [3]) В чорн. II далї: „Вона (переч. „и“) таки веґетує дійсно, и (переч. „Наумовичови наскучится живо“) Наумович коли шукати буде для (себе) подиву безмисної товпи, (переч. „зближаючись“) доживотіти (сёгодні яко окраса празників попівських) до тої мети, которої досягнув Владим. Терлецький, с. є. крайної апатиї. [4]) В чорн. II далї „и дуже симпатичного лиця, именно очей, волос довгий, прибілений“.

*) Се реченє Др—ів зачеркнув з боку.

**) Се реченє зачеркнено Др—вим.

симпатичних, — волос довгий, прибілений. — Вас просити [му (доки сам прочитаю „Науку“), мині написати, чи найшли Ви

(Переч. „Чи колись поважусь“) Мене налякала Ваша думка, (переч. „засидіти“) попрощатись з университетом у Київі.

Дуже боюсь, щоб Ви справді не схотіли остатись на неозначений час за границею, попрощавшись з университетом у Київі, оже й з надією виховати собі людей під щоденним безпосередним доглядом. (Переч. „Сю тезу“) Сій тезі в илюстрацию наведу тут (переч. „одну с тих казок, що“) одну казку, що и Вашій сестрі тут сподобалася про такого а такого чоловіка, що гостив у себе на празнику нищого, не нищого (старця) а самого Бога. (Більше порожнє місце. — М. П.)

Розглянувся, по світі, по собі; найшов, що чоловік не може собі раду дати с самим собою (переч. „на собі провести“) зробити що небудь з себе здалого, а не то з громади. (Малий відступ. — М. П.).

Застановлю недоварене розумоване, доки бодай що найпотрібніще зглублю и зможу суд свій мати о ділах, которих (переч. „по“) й имени не знаю.

(Малий відступ)

Тон переписки у Вас, оже й взаємин мене відражає, гумор у них тайний що видніє з зубів скелета, душі мертвії.

Наші люди добрі; ліниві через нерішимість, без укладу; взаємини у них хороші, віддаются вони всего радше умній розмові, и даровиті, и слабші, на світ дивлятся оком ласкавим, осміваютъ коли треба, та не по звірськи и не по „кінськи“. —

И сам такий же, з ними поживу (переч. „и загину“) нажиюсь и загину. Колиб був вибір, чи хотьби прийшлось непіти за острим умом, (переч. „и тільки дати серцю волю“) чи с серцем. Бо край слідженя ума жде мене: знаю, що нічо не знаю, а давши серцю волю, знати му (зразу було „знаю“), що розкоші зазнав я у жизні. Счерпавши дни ляжу з миліонами, не з одиницями.

(Малий відступ)

(Переч. „Після“) Засмакувавши насущного тону

(Малий відступ)

и

Я вихований в прямій вірі, приняв до сёго з малку з народа азиятський фаталізм, и з окруж(ен)я фанатизм, все вивершилось у принципи жизні — половину любови, а другу мести.

Пізніщ заступилась віра рівним(?) (переч. „прямим пересвідченем, ? “) прямим упором в засади, пристроївши до него фанатизм, а в послідн ліні фаталізм.

(Малий відступ)

Людей наших поразіть розсадом критики абсолютної (недокінчений рядок!) и вони розпирснуть на боки, бо всякий прямо вда-

у сего Бисмарка галицького момент моральний хоть сей: просвітою приготовити людей яко вольних и самоумних, а не марйонеток?*) И се часть попівськ. философиі.

рений, скоро допчете засади, которі (переч. „він має своім досвідом“) ёго дотеперішним Богом, — на индивидуа без споеня ничого, як родового й приязного, не громадського**)(,) и стане якби на свою руку народови служити), доки побачивши своє бессиле, стратится

(Малий відступ)

Я дивився, як один редактор „Правди“, після розтичі, сам (переч. „ ? “) змахавшись, з голоду омлівши поточивсь по сходах.

И жаль (переч. „мині“) в мині бурится, бачивши, як топчете Ви людей которі перед часом пропали, ще й не завинили, а вже (переч. „іх“) вони осуджені на смерть.

На всякому ділі (переч. „єсть пятно“) пізнаяня(?) руки, а на „Правді“ знамя тих, що іі ведуть. Діловодство ж тут відповідає прочому почину тих же людей, а воно слідуюче. Люде, виховані ut supra, се перші у нас, которі враз и(з) масою (в 60 літах)

(Малий відступ; далї на 2-гім пів- аркуші:)

Уже раз

в вагоні

Два літа тому, почав я знакомство з Вами, по совісти Вам розказавши, (переч. „що таке“) хто ми, Галичани, щоб знали, с ким (переч. „собі заход берет“) завязуєте взаємини, сёгодня се діло кінчаю, и знов приходится просити Вашоі терпіливости, щоб вислухали усе ab ovo до кінця.

(Малий відступ).

Вам самим извісно, що (переч. „инте“) попівська интеліґенция наша аж під Австриєю (переч. „була“) спанощилась. Польский вплив вдирався в міру, як стало воно***) двигатись до образованя и (переч. „поваги“) почутя людського (переч. „и переняло“) бо переняло воно идеі свободи (переч. „людськоі ума“) индивиду и народу через (переч. „польську ? ? “) по польськи фільтровані и заправлені, с польським правилом: дану идею, пр. народности, як культ пересадити на всім пространстві историчноі Польщі.

И по нині в них одвітні сёму родові традициі;

1848 р. народність вони упять змінили. Пересаджено до 1861 р. з невимовними трудами, але сліпо par force в родинах нашу мову назад, та шляхта шляхтою остала, и під новим знаменем. Той же и нині у попів аристократичний погляд, на народ и (переч. „това-

---

*) Др—ів написав з боку: „не ма“.

**) Два остатні слова написані над дальшими „и стане“, і друге з них „громадського“ відчитую навгадь, бо дуже невиразне.

***) Роз.: попівство.

Тепер к другому. Посмію вмішатись в Ваші діла, не доброго обавляючись, як Ви справді схочете попрощатися на не-

---

риство") серед самих себе, та ж суєта, даже традиціі фамилійні з 1831 р., с которими сами не знають, що зробити. Вражда між родами, а навіть тоже правотарство, которе добре визначаєся и на национальнім полі

И рущину per fas et nefas, (переч. „именно по зверхній й формальній стороні") зверхну й формальну*) по взорах даних у Франціі, а переказаних по польськи зачато ширити, методою, по польській стороні тож мізерною, правотарською, и наче process (переч. „цивіль") римський иде вона (переч. „ексцепциями") суплікамн, реплікамн и ексцепциями, розбита на атоми. Против „Niema Rusi" одвічано: єсть в исторні. — Тут побиті наші, одні заіхали в Суздаль, другі у віру, в обряді Русь!" (Переч. „На сих изолованих позиц(в)ях") Сі изоловані форми взялись оден по другім Ляхами, (переч. „доки вийшла на верх аж и вхопились наші") и тогді настала пора рішати масою и грубою силою, квестия власти. Пора була вигідна: ляхи ослаблені 1848 роком, и свіжо думаюча реакция державна, німецька.

Тут и виступив вповні (переч. „самий") характеристичний момент вповні, єрархична дисципліна попівська, и (переч. „така ж") чисто попівська традицийність (вони між собою дерутся, и до недавна увесь порід в поті) ? . Здалась вона добре на командо німецьким германам, и за іх помочею якийсь час фабриковалась нова национальність яко мога найскорше и найскуснійше. В народі:

У селі (переч. „жид") пан, піп и жид.

Вони**) стали дратися над експлуатацією селянина. Против робітничої експлоатациі пана и жида воював піп „присягою на горівку, (здаєся, кілька слів відлетіло. — М. П.) Попи позакладали громадські амбари и школи, часто с трудами и коштом, всюди енергично, и за сей зрив, и за сей зрив іх спасибі не мине.

Жаль тільки, що не було в них (переч. „сили") освіти и (переч. „витріваня") самовіжи, оце й опустіли амбари через ніяке діловодство, (переч. „умірковaність в горівці") присяга на горівку увела арак, а школи нарідні, без програму (переч. „без веденя") яко синекура для попівських свояків и (переч. „легко") недоуків (переч. „лягли") звалились „новим тягаром" на громаду. Придумано швидко, щоб с(е)й тягар був совершенний, т. є. б(е)з можливої, случайної користи

Школи (переч. „ ? ") сільські стали жерелом национальної реґенерациі (Ergänzg) з свіжого корня, з народу. (Переч. „А позаяк „фабрика в один час") був оклик") Щоб не псувати єдности стилю, мусіло се вийти на ділі так: школи сільські стали (переч.

---

*) слова „зверхну й формальну" даю сам навгадь.

**) Вставляю сам на відлетілі місця слово „Вони", дані „експлоатациі".

означене время з университетом в Київі, — оже й з надією, виховати собі и громаді людей під власним и безпосередним доглядом.

„жерелом фабрикациї“) від того, щоб з них набиралось як найскорше як найбільше (переч. нових“) панків и чиновників вже наших, яко фабриковане заступництво народови свому, яко интеліґенция городська.

Добре склалось, що школи остались б(е)з програму й до нині, й до нині недумана думка: дати дитині бодай на тільки просвіти, щоб вона самі перші правила рационального*) господарства и промислу могла перевести (переч. „у себе“) колись у себе, (переч. „лиш“) остаючись (переч. „у селі“) на селі, яко glebae adscripta. Правильно виносить вона з школи спомин про звісне: без муки нема науки, розуміючи під мукою різку а під наукою (переч. „страшенні незрозумілі правила“) мистичні сказаня катехизма и граматики и чужих слів, осміяннє звичаю домашного, и починає (переч. „свій“) свою вищість грамотну прикладати до сімъі и родичів. Збаламучена оже дитина (переч. „дає ще й так стає аґитатором против“) доказує родичам на ділі, яке згубне новаторство школи, серед народу консервативного, тягар новий и грошевий и моральний. (Переч. „Ні в соймі, ні в парляменті На ? не бувало“) Не було кому й писнути, ні в соймі, ні парляменті, (де стилём куральним розмащуются фрази, щоб (переч. „мати“) нишком драти тантиеми (Голуховський, Іскра, Лоняй) щоб удержаня шкіл сільських розправити податком на нарід (як нищій Австриї ґимназия) оже с кривдою вбогих та благословених дітьми здирається він нині и звісна річ, не в тій мірі, щоб вдержати порядного учителя, который має всёго на всёго в рік менш більш 150 г.

Мають оже школи стійність свою, и фатальну, яко приготовленя до ґимназий, а з відси до семинарий (переч. „и университет“) и новіщими часами до университета. Що цікавіщі хлопці ? богатші**), визначаются на сю судьбу, для біднійших основано бурси у Львові, Коломиї, и (відлетіли, здається, 2 слова) без фондів. На бурси „складаются“ попи околичні, на зазив (відлетіло 1 слово) Білоуса и Наумовича. За готові гроші наймается хата, тай довозять то дров, то хліба, то капусти, міхами, которі ? бідолашним, тоді, як емеритований дяк (переч. „має іх наставляти“) наставляє іх до праці и страха божого, (як бачимо традиция не гине) а именно до умірености (переч. „зглядом іди“) и гордованя голодом и холодом. Славно крадуть вони в літі (переч. „по садах“) яблока и бараболі, а у зимі поліна (Дістаются вони до бурси через попів до-

---

*) Над остатними трьома словами написано слова: „практичноі ? (переч. ?), незнати куди належні.

**) Два остатні слова написані поверх „хлопці“ і першого годі відчитати.

Послухайте казки, котора и Вашій сестрі сподобалася, про такого чоловіка, гарного та гойного, що гостив він у себе на

машних, часто яко суджені заздалегідь у женихи для численних дочок)

Il faut convenir, що (переч „γимназия“) лизнувши латини и греки (переч. „для“) хлопець заправлений у місті ще й польщиною ще поганіще полосится*) в домашній громаді, коли на ферні (переч. „при“) навідаєсь до дому, -- та він уже богом у родичів, він, коли „не зібєся та не стане писаром „скарбовим“ (в поміщика) або громадським, або „професором“, прямо в семинар, а тепер через службу военну и инше, в университет преся и виходить поганим и препоганим по політиці и моральности попом в околиці, або (переч. „чиновником“) урядником цісарським, або за границю, як до Холма, и се с тою ж легкостею, з которою колись (переч. „вирікся він“) опустив він дитинов свою громаду, зажив нужду и мизерю, и погордив нею

(Переч. „В єго погляді“)

Школа нарідна жерелом пролетарята (переч. „вченого“) грамотного, (переч. „фальшованого интеліγенциі заступництва без усякоі“) который множится оттак и засмічує (переч. „ся нужда и зневага з малку гасло) фазу переходну нинішну, від попівськоі до світськоі интеліγенциі.

(Малий відступ)

Ніяка реформа не робится деструкциєю того, що єсть. Бо коли воно єсть, то має до того (переч. „причину“) рацию, и в собі моменти старини живітні, хоть и скривлені. Сі (переч. „ ? “) моменти (переч. „вибираются“) вислідити треба, вибрати з даного и самородного, и розвинути, щоб (переч. „відмолод“) виклювалось нове; id est старе з новими слоями віку и жизни.

(Переч. „Мене з гори“) Перо з рук паде, свідомому, що не ма у мене тілько знаня и науки, щоб докинути свою частку до (переч. „скріпляня“) вислідженя, (переч. „де жерело“) як звеся жерело тих правд, що поодними бачу я іх (переч. „ ? “) в результатах

Що така манєра, малюванє самих результатів вихованя, у повістях Гоголя, и др., не розумію ані (раз ?), як можна сміхом реформаторську міссию перевести. Люде читають и сміются, звісно не з себе, а з осміяного; до себе ніхто сêго не примірить, хотьби воно живцем з него знято, бо до того треба більше як розуміти автора, для чужих автор виходить (переч. „відлюдком“) тим смішніщим, що не вкривши своіх слабостей, він допче за те других. (Переч. „Товариство“) В найлучшім разі, коли автор найде читателів совісних, вони скинуть смішности давні, (переч. „але“) щоб прибратись у нові, наче селяни, що відприсягши горівку, кинутся на арак — Реформаторови приходится ловити вітра в полі, усе за часом hinterdrein trabend, — бо жите и навички смішні живіще зміняются новими формами, (переч. „ніж іх писати“) письмо хапає

---

*) Може: фолосится. (М. П.)

празнику старця з улиці, не старця то, а Бога самого. Після гостини Бог піднявся тай каже: Тогді а тогді бути празнику

уже историю. В повістях и поезиях на сю працю поле найневдячніще, одна й тілько самодільна праця около вихованя ? (відлетіло 1 слово) тут хвалена; тут и реформа, звісно не на даний (кілька слів відлетіло)... цифрами робится

З повістей читаю усе наймиліще, хоть придавні, романи, именно Ветерберга (Onkel Adam), а між ними Гріш и праця" маю найкращим, що (переч. „було написано") читав коли небудь. У Шведів оживляє мене прегарний змисл гражданський, который заводить в них хлопські академиі, и доводить іх (переч. „до") ширити (переч. „просвіту") ширячи повагу праці и прикладу романами цифровими (переч. „докази") ? ассоцияциі (переч. „праці и капиталу") до даних шведських обставин товариських и до настрою психолоґичного (переч. „шведського") индивидуів. Психолоґична строгість таж що в ? ділах Бульвера, що удоптана и не ориґінальна par force, се в нинішних часах ще й заслуга [Переч. „(Подолинський прочитав мині раз уступ з роману, мабуть Тургенева де автор урвавши (переч. „розказ") стрибнув ні з відси ні з оси в Альпи, щоб сказати своім читателям що він там „був"; підскочивши собі двічи и тричи, він перепрошав своіх читателів за се salto mortale"] розмову, зірвавсь з салону, (переч. „вивернув кілька пішов колеса и") став дуба и пішов колеса по Альпах, для важного доказу, що и він там „був"; за сим с спокійною совістю, далше росказувати бересь. Розуміеся, що се акробатське интермеццо ніде инде в світі не вийшлоби и не уйшлоби, та було воно конечним (переч. „своєю") яко ґротеск для публики, котора хоробливо (переч. „бажа") жажде ориґінальности (переч. „à tout prix яскравости") и пестроти, — тож и догоджує сёму маляр и міссию реформаторську з ґрациєю веде ad absurdum. Може се пересада, (переч. „або") а може факт изолований, не обстаю.

(Малий відступ)

Як и можна було поважати и полюбити працю, дізнавши на собі (переч. „всю погорду") все пониженє (переч. „нужди"), убожества з доходом(?), спутаним насущною потребою; під проклоном неволі, і дивившись, як масса закріпощена сили зривала на чужій роботі доходячи до национальної самовіжи сеі: праця id est чужа робота чорна, житє іі (переч. „трева") час, т. є. злидні. Рефлекс того погляду відбився лінею, и то за помочею німеччини, систематичною, и темним поглядом в будучність*).

На супротив двиглось прямованє до праці чисто спекулятивної,

(малий відступ)

---

*) Від слів „Як и можна" доси писано на одній половинці сторони з лївого боку; дальші слова аж до „Навроцький" писані на другій половинці, з правого боку, поруч тамтих слів.

у нас, щоб ви приїхали, — тай пішов. Уже той день иде, и присилає Бог два ангелі с сивими кіньми, сиві коні як голуби(,) по него; посідали, ідуть. И здаєся тому чоловікови, що дорога усе спадом иде та жолобом, а то в гору летять вони, прибігли аж до раю. Там він з Богом позитався, — посадили єго за стіл, гостять прегарно. Гостится він, тай каже: Ей, то ж то спати хочу! — Каже Бог до ангелів: — А щоб нам єму дати за єго щирість, що гостив він нас так гарно у себе? Даймо єму проспатись на нашій постели. — Ляг він на божу постіль, та як вснув то сто літ переспав. Тогді каже Бог: Збудімо єго, а то засне на віки. Вони єго будять, а він каже: — Нащо ви мене збудили, я що лиш задрімав. Кажуть ангелі: Ти уже сто років спиш. Що хочеш, чи оставатись тут, чи вертати туди, де ти був? Каже той чоловік: хочу бути там, де я був. — Посідали на сиві коні(,) ідуть спадом, прибігають на те місце, де єму шапка була впала; — схиливсь він по шапку, аж вона розсипалась на пил, — прибігають там до єго села, нема села, нема людий, що він з ними жив, скрізь гола земля. Каже він до ангелів: ні, не останусь тут, вертаймо.

Житецькому писав я недавно поясненя в справі гал. диялектів; діло з збірником спіє; груповане кінчають и Житецький через дві неділі сподієся почати наконечне виладжене пра-

---

На супротив аристократиї и незваги других завязались микрокозми взаімного вирозуміння у ровесних громадах, для взаімного вихованя. В части вийшла взаімна адмірация, и колективне виношене до непохибности, настала стагнация, и люди як раз там спіпать з відкіля прийшли.

(Малий відступ)

Навроцький сказав добре пару літ тому: Взорів нам треба, традициї. Я находжу, що (переч. „справді и доглянути тяжко хвилю в нас а у світі“) як до совершенства (переч. „дорога не ? ? “) далеко(,) также далеко до того, щоб всякий міг (переч. „собі) чистим вислідом власним здобувати первовзір собі характера. Оже хай всякий докищо придумує собі єго на власну руку, а за той час хай студиює житє людське в товаристві и исторії (переч. „не чужій“) именно своїх. Маючи на оці молодіж и молодий наш нарід, сподіюсь мисийного впливу від збірника историчних пісень; наші мусять, хоть не рано, перейти школу лицарства, дивлячись, як яскраво розвивались индивидуа, визначені піснею. Школу, через котру перейшов истор.(?) світ лит(ературний ?) предмет, который впав в руки безмисним писателям,

вописи всего тексту[1]). „Правда“ друкуєся у 500 прим.[2]); купців на бюст Шевченка на разі не можна сподіватись більш 25[3]) в Галичині. Сестра Ваша розказувала мині, що Ви вислали перед 2. місяцями десяток казок у „Правду“ —[4]) на чиі руки? Желехівський[5]) опише Вам сходини клюбу депутатів під Лавровським, которих учасником був він и другі 5. с. м. у Львові.

Лист Ваш з 10. с. м. получив. Лист від п. Косача зівсім не прийшов. 10 рб. на видатки одержав.

Пані Вашій клонюся низенько, Вас з Лідою, що уже як чую, на всіх мовах щебече, стискаю сердечно

Ваш

Бучинський

Відень 24. Падолиста 1872

P. S. Брошур с Петерб. не получив[6]).

Сеі хвилі получив листи: один гарненький від Вашоі сестри з дороги, которим вона, як я просив, мене увідомляє, що благополучно проіхала, мимо прикроі погоди. Другий вже не такий від Русова, бо запитує він мене: чи позволю поставити моє имя під пісні записані тими збирателями, що нехочуть позволити на вдрюковане іхніх записок у збірник новий? Хто се именно противится, не пише він мині, (Головацький?), ані, хто автором сеі новоі „Wendung“[7]), та вже за для кари неминучоі боявсяб я пристроітись павиним пірєм, — бо мало детепу треба, щоб підглянути під ним ворону, и оскубсти не тілько іі, але и збірник сам, и єго автентичність всю[8]). Пораджу оже, оставити голо заперечені нумера, с сказівками на жерела, в позо-

---

[1]) Слова „в справі“ аж до „тексту“ підчеркнені Др—вим, а з боку, вгорі, написана несміливо цифра 2000, котра, не знати, до чого йде: — може до цифри пренумерантів „Правди“, понизче, а може (і се швидше) до числа бюстів Шевченка.

[2]) Сю звістку Др—в підчеркнув кривулькою.

[3]) Цифра підчеркнена Др—вим.

[4]) Ся звістка підчеркнена Др—вим.

[5]) Слова: „Желехівський“ і „сходини клюбу“ підчеркнені Др—вим.

[6]) Ся звістка підчеркнена Др—вим.

[7]) Слова „сеі новоі“ „Wendung“, як і попереднє „Головацький“, підчеркнені Др—вим.

[8]) Слова сі зачеркнені з-легка Др—вим.

рище поганців записувателів. Що цікавіщі розшукають та й допишуть собі тоді тексти, доки (и з других причин) в найблищім времени вдаримо в Галичині видане нове и повне[1])!

А що батьку - отамане
Чи правду співаю? —

Ще Вас запрошу, именно Русова загрозити, щоб пишучи сюда писав осторожнійш. Иноді листи держуть кварантанну, иноді, як від Рудченка послідний, приходять з замятою геть печаткою, — нинішний Русова те ж очевидно отвираний, а у нім читаєся ще й таке: „читав „Провідні идеі“ та Ви не висилайте іх сюди... я автором письма про памятник Хмільницькому, которе прочитаєте може в „Правді“.“ и т. и.

Елементарну науку співу Лисенка („Наставник“) друкувати думають у Відні[2]).

Ваш

Бучинський

Наш Медвецький (γеолоγ) переписуєся в чисто наукових справах с проф. Теофилактовим[3]) с Київа, познакомлений з ним через Иностранцева с Петерб. Які се люде, и чи дуже єму розщибатися за іх порученями тепер и на виставці?

Мел. Бучинський до незвісної особи.

(Чорнова, вривок)

(Кінець XI. 1872[4])

(Чолові)ком, которого одна тільки мисль торочить, доглядати безустанно заключених: з дому варятів прямо взято того чоловіка, — чоловіка зівсім без других власностей людських. —

Не дивно, що між такими обявами очевидними вирісши, россияни всякоі постанови, и всяких мастей и безмислей полі-

---

[1]) Се речене зачеркнено Др—вим.

[2]) Ся звістка підчеркнена Др—вим.

[3]) Рлова „Теофилактовим“ і дальші „ з ним через Иностранцеви с Петерб.“ підчеркнені Др—вим.

[4]) Даю сю — дуже приблизну — дату на підставі звістки про знакомство Бучинського з сестрою Драгоманова — мабуть що сьвіже.

тичних, налякані, підозрілчиві и до пожитя прикрі, — якийсь зимний, старéчий, мертвий вираз віє з їх слів, з глухого и повздержаного и тілько й осмішного сміху їх — веселости навіть короткоі на них ніколи не видно. Познакомившись належито з мужчинами, мав я недавно случай спізнати и одну женщину, сестру мого приятеля. Тіж невольничі признаки слідні и на женщинах, та[1]) тільки не разять так в розмові(,) в їх укладі и звичаю. Що більше, замітив я даже, скільки они вище стоять від женщин наших, которі під легким покривом руськости остались як були, польками тілом и душею, мимо волі, через вихованє. И найбито наші женщини були по своім укладі и поглядах[2]) польками, такими, як їх находимо в правдивій польщі, серед полського народу: ні! наші женщини зеркалом суть полїк галицьких, которих всею заповідею (афе?)ктация и поверховність всёго, и приязни, и любови, и патриотизму, и знання, — которих заповідею: стрій, — розмовою: омова, — патриотизмом: кокарда, знаннєм: аристократична заповідь, по которій устрій товариський показуєся пирамідою пануючих над служащими[3]), у которій стоіть обивателька на голові попівні, попівна професорівні, професорівна дяківні, дяківна хлопівні, — всяка дивлячись одним оком завидно в гору, другим згорда на долину. Але в однім тільки нема їм незгоди, у погляді на хлопство, на которе всяке с пануючих свою участь зневаги вкладає, назвавши ёго чернею, без душі, и чувства, и знання, словом худобою. На жаль полського „шляхетства“ а руського „благородия“ и „преподобія“ час не иде в зад, а в перед, и за сим люде додумались, даже худобу поставити під закони гумáнні, которі визволяють чоловіка и худобу від чорноі роботи и чоловік задумав обернути час вольний на власну освіту, на огляд товариський.

Повернувши с панщини до дому стало хлопство міркувати: „Як таки! кажуть: „громада великий чоловік, — а от один лях усіх бє!“ Далій: „И не ма єму впину, — бо він за те дає податок цісареви; за нас дає, а ми єму відрабляємо на панщині“. Далій: „И кілько того податку иде від Галичини, — кілько саме від пана?“ Одвіт: мало від Галичини, — мало за нашу роботу, за нашу руіну“. З відси и вийшла така думка: „Що буде, як ми панови сплатимо панщину грошима, а цісарю

---

[1]) Далї переч. „борзо“. [2]) Далї переч. „такими“. [3]) Далї переч. „по“.

податки прямо подамо?“ Панщина цісаря (державу) ані печé ані гріє: най позволить нам викупитись!“ А був се голосъ дужий, голос миліонів, він и заглушив протест тисяча панів, а так и в нас 1848 р. обявлено „волю“, т: є: викуп землї на власність тими, що до толї за ню лиш чинш відробляли, а се були селяне. Надто ласкаво обійшовся цісар с панами, назначивши, щоби до 40 ліг вся земля була викуплена, инакше екзекуция на всякого добиток, — як же ще й податок звалився порядочний и надпорядочний, и за побором військовим що року тисячі рук відривано від праці, то й важко зробилось народови, гірко покоштовав що значить воля: т: є: самому за себе дбати: та не погнувся и не змарнів ні трошки, бо цифри доказують, що з краю нині десять раз більша сумма грошей иде на край и державу, що поля десять раз більше несуть, що всякий на празник и одежу не взрівнаню видає[1]), оже має більше, як за часів панщини. На все отсе страшно відказує наша світська и духовна, полська и руська шляхта, вказує на деморалізацию, на зухвальство и невдячність, жалуючись, що часи до 1848 річні не вертаются. И не вернутся! бо не жалує іх нарід, немає жадної приємности, гнутись перед своіми давними кнутовими добродіями, ані новими народолюбцями, которі над одним и думають, як би під новими формами обновити пановане давне. Та годі! Враже хлопство розкувавшись, не тільки не гнеся, та ще й начинає почувати свою силу, силу здорову и несчерпану на свободі, коли іі не счерпала неволя, стає знати и без докладу (книжни)ків и фарисеів, що оно́ підстава и корень и пень людства цілого, которого цвіт и листє зеленіє и обпадає за порами року: се урядники, и духовні, и учителі, и ремісники вийшовші з народу, та всігди в гору держится ёго пень и корона росохата, не чоловіком, а Богом и туго создана. — Сталося и не случаём, що враз за освободженем народу громади молодечі прямо по ёго стороні стали: гайдамаки! скрикнула шляхта світська, — хлопома(ни)! скрикнула шляхта духовна, „приверженці темної черни“! се украінофіли! Неуки! іх знамя кулишівка, которої правило: пиши, як говориш“. Велике спасибіг за сі компліменти, бо украйнофилів вони визвали до мисленя над світом и собою, и як іх старовина прогнала, вони и кинулись до народу, — а роздивившись, найшли, що добре ім

[1]) Далї переч. „більше“.

с тим и стали гордитись именем хлопоманів; далі найшли, що правопись має одну ціль: виображати мову, и що наука:[1]) пиши не так, як говориш" теж саме, як друга: „говори не так, як пишеш", се єсть: лож а не наука. —

У нас Грим ? почты зовсім незн незнакомий

Мел. Бучинський до М. Драгоманова[2]).

Відень 12. Грудня 1872.

Високоповажні Михайле Петровичу!

„Після бурі буває затишшє", в природі, та не в чоловіка, которого я, починаючи з себе, чим раз то мизерніщою креатурою находжу, що не то що а з самим собою ради собі дати не може, — важить ій голова и обпадають руки. Сам не причинившись нічим додатним як дивлюсь нині на „Правду", так и враз бачу іі у власнім світлі, и з всіх других позорів находжу, и лічу, що вона, коли ще не впала, то усеж тільки

---

[1]) Далї переч. „говóри". [2]) Між паперами Бучинського найшов я й чорнову сего листа — писану дуже нечитко й скоками по папері, так, що не ма певности, чи добре я далї те впорядкував:

Мих Петровичу Драгом

(перечеркнено:

„Ой знаю, що ми ?
В добровільній у неволі")

Перетрясти украйнофильство и одібрати у нім гуманистичну и народно-демократичну струю від традициональної старовірської. —

(Переч. „Гадати ? ")

Тенденция у „Поганці" Верхратського.

(Далї на другій картцї того самого ½ аркуша:)

Наївна тактика: клин клином вибивати.

Реалізм чи позитивізм той, що усёму лиху причину у (переч. „собі") власній вині бачить, бувби добрий, колиб (переч. „другі не мали") нікого більш не було на світі, колиб другі не мали способности діланя.

Способность же діланя іде так далеко, поки не (переч. „зачен") шкодить другому, не, поки не стрітится о абсолютну неможливість. Першого випливом єсть моральність, другого, (переч. „затрата і.") шкода власна.

(Переч. „Доктрина такого реализму") Таким реализмом недалеко заіде, (переч. „так же, як без ? порука на собственність

часує до непохибного скону, усе без позитивних вістей[1]). И приходится изповісти враз з Вами, що без чуда немає животности

пусто люди борзо") додумавшись сёго голова булаб зівсім лишня, бо думати значить добро дбати, будучність безпечити, свою и дітий, рішилаби хвиля, и кіхті.

Тим и зівсім діло (переч. ?) наївне „клин клин вибивати" ставити*) на вижину тактики, чим воно єсть враз з иншими приповідками, — бо люди, которі цікавіщі, на перший миг додумаются, що консеквентно вийшлоб нам (перч. „таку") дібравшись абсолютної сили, так само (перек. „без") нівечити других, alias, брати, що лежить плохо, як вони в своє время, (переч. „титулом случаю, хвилі одповіди до викорененя, коли таке ? ? ") Взявши, миб пропали по приміру противників, невзявши, найшлись би треті, що взялиби и тамто, и наше, вилічивши нам теж в безспаня. (Переч. „Додумались би, що се безвихідна доктрина") Чи сяк чи так відкин") и відкинулиб безвихідну доктрину чистого реалізму. (Переч. ? ? ? ?)

Реалізмом не побива(є)ся идеалізм ані песимизмом оптимізм (переч. „и один и другий, а ? ? ?) Батериї зробилиб своє діло з блискавкою и громом, а останеся дим по одній, и другій стороні, (переч. „γенералізовані у програми поєму поєми се") два паристі (переч. „се поєми") поєми γенералізовані, (переч. „для вигоди"), которі з противних боків біжать паралельно ⇄ минаючись, кожді в свою країну утопій. Нащо іх роджено й хрещено, не знаю, але пораб ім антиквоватись. Одно и добре, не спішится з γенералізованєм, а поодні обяви зводити до границь приналежних, прямим розсудом, не дальнострільними рикошетами, (переч. „бо рикошети")

Аналогично підходить сюди destruere и конструере, в политичнім змислі христовім, — сюди и неγация, о собі идеал безплодности, (item самобичоване(,) вигідности**) бо дуже нерозумно вижидати в послідним случаю, щоб (переч. „час зробив") хронос зробив всю роботу відродженя; (переч. „лишнє булоб ? ? ") він руйнує, голова будує и родить все и єго, и знаннє, що переходом, а не скоком (переч. ?) иде розвій всякій розвоєм давного, wächst die alte Welt in die Junge (переч. ?) wächst die Jung in die alte hinein".

(Далї на другій сторонї, через увесь $^1/_2$ аркуш, оливцем:)

исповідник евдаймонизму, находжу, що лучше кинутись у всю повню западного творчества не спішившись з вибором, ніж перей-

---

[1]) Слова „усе без позитивних вістей" і дальші „против" до „критиці" підчеркнені й зачеркнені Др—вим.

*) Зразу було написано: „клин клином вибиваючи, ставити".

**) Слово „вигідности" підписано під „item самобичоване", а над „нерозумно"; в остатнім разї можна читати „вигідно ити" і брати зам. „нерозумно вижидати".

діло, которе не годно видержати дискуссию, — против Вас же мушу замітити, що не бачу спасення в негациі и критиці на

мати вибір з него у (переч. „трет“) фільтрациі, (переч. „давню відстоя“) вибір готовий, (переч. „зроблений нескислий —

У нас порядочно ферментують уми,

Нам обридом тон сам, що чуєся з російських полемик и повістей, гумор видаєся хоробливим, мизантропичним, старечим, ? и тим же мертвецьким, що видніє з безустих збудів (зубів?) скелета. Яко мислячі люди робимо сілу психолоґичну аналізу, (переч. „небачивши що потрібно яко люди“) и находимо самобичоване таким же (переч. „несмачним“) нездоровим як бичоване других. —

Як (переч. „вірю“) знаю, що всі ми Адама не однакові діти, так и вірю, що у кождій вірі можна спасеним бути, тільки не в католицизмі чи реалістичнім, чи і идеалістичнім, а найменш методою антидотів, — борючи видумані екстреми одного самосвідомим екстремом другого систему, о собі, фантому.)

(Переч. „щоб не ?) де здорово ферментують уми, щоб не нівечились люди пустими зривами, щоби не (переч. „впадали в порох перед висотою звання ? ? ? недостижимостею необятим маєстатом видуманим“) закладали рук, ждучи пори своєі, щоб не гордували роботою мирною та хосенніщою від сподіваноі, ? . — Оже (переч. ? ?) просимо Вас отверто и прямо, нам про Віденъ визначити осиктивно (?)ереклад хотьби з Illustrirte Katechismen, бо Богом а правдою, самі не виберемо нічого, яко Wüstleser, читаючи масси без розбору.

(Переч. „Листи Ваші ? “

„Може бути, що“) після бурі буває затише, (переч. „се“) правда, але (переч. „тільки в природі, в чоловіка не так та неправда?“) не так для чоловіка, которого чім більш доживаю, тим більш находжу, починаючи від себе, мізерною креатурою, котора не то що, а з самим собою ради дати (переч. „рівно“) собі не може. Отож чи с почутя нездалости власноі, чи з многих позорів, хоть ще без позитивних вістей, я (переч. „години правди дні „Правди“) долічуюсь чим раз певніще, що „Правда“ коли ще не впала, то все ж часує до неминучого скону. Щоби вона яким чудом прийшла до рівноваги я враз Вами не вірю у (переч. стійність“) животність діла, которе дискусиі видержати не годно, — та против Вас не вірю в спасенність неґациі в Гал. и критики (переч. „там“) на велику скалю именно там, де нема буйноі веґетациі літературноі, прим. в нас, де Ви ненайшлиб супротивника в тійже манері, так що публіка приплеснулаб тому, который бавивби іі дотепними ? ефектами, кидаючись на боки, минаючись яко мога с тезами; (переч. „так, як в ? “) з перспективи ні безж процес так, що ніколи несчерплеся арсенал софизмів там, де не рішають в послідній інстанциі або цифри, або далеко засягнуті дедукциі. — Але колиб (переч. „и яким чудом“) и дотрівала ще до якоі пори „Правда“, — не зараз найшлиб люди конечність, звалити на форму, мимо що

велику скалю там, де не було коли розвитись буйній вегетациі літературній, — не було іі в нас, де пр: Ви не найшлиб су-

(переч. „ім“) обридом „кінська мова“ (як дуже [переч. „нечемно“] нечемно вразивсь Рудченко“), а уже (переч. „мабуть“) ніколи не розсмакують (переч. „в предмовах як до Тургенева“) в реклямах що й предмовами звутся, як до Тургенева (переч. „маючи в тім предметі, єсть Луччеб намість ?ваноі рецензиі лишити*) нам помову, а в предмову поставити дати біо и библіографичні“) а ще дочитавшись ? як Тургенев“) що він прикладає до рідного биту (о собі нам незвісного) жизнені идеі, (переч. ?) у запада зачерті: яко исповідники евдаймонизму, (переч. „не може“) ненайти не можемо, що розкішніще (кину)тись у всю повню западного (переч. „поступу“) творчества, ніж переймати вивар**) з него ?стій фильтрациі (переч. „у виборі ? ? “) а в будуче, стати ? ? ? (лек?)турі и давній запада, ніж нервній ? ? ? (переч. „московській“) восточній (До російськоі літератури и язика відст ? ? ? (дивит?)ись на ню яко добрий „Schlagpring zum Schlagen) яко „Schlagpring zum Schlagen“ (переч. „дивимося“) вважаємо росн(й)ську літературу, а до вправи відставимо (переч. „людий поодних, та“) охотників поодних, — (переч. „бо“) публіка наша не зживеся ніколи з самим тоном словесности росс. (переч. „так“), що самий (переч. „гумористичний“) гумор іі показуєся нам тимже, который видніє з безустих зубів скелета(;) з самим духом хотьби преказано і тут примірно в ? ? ? , поминувши аналізу, в результатах (переч. „прямо розхо“) противлятся взаімні наші уже не терміни, а погляди, и (переч. „як“) програм негативний, оминаючий, ні до чого не довівби, то и (переч. „виходить конечність“) можнаб(,) тільки не в журналю спільнім, а в особистій переписці и в попередних (переч. „студиях“) приготовля(ю)чих студиях ступати до сёго, щоб „Правда“ будуча стала „дзеркалом (переч. „взаімних обста“) биту по сім и тім боці кордону“, (переч. „а сего до сёго далеко“ тим часом (переч. „добре буде, як коли“) (зало?)жити у Львові склад на матеряли и гроші, щоб готовились до пори лучшоі, — самих же людей розпустимо з завязку громадського, нехай розпадаются знов на атоми, хай ферментують уми и коли ?
у собі (переч. „мають“) винесуть теоретичну основу, хай набираются з літами самого першого досвіду жизни, а збирають гроші, обоє не у наклад один, у фонд такий же, якого вимагає орган готовий, людей готових, (переч. „не ферм хай ферментують уми у що будь“) аж у ротациі атоми знов стрічутся и (переч. ? ? ?) злучатся в нові організми. (Переч. „До толі“) Тим часом результатів треба, (переч. „и ми“) а починаючи від себе, (переч. „ми у Відні як“) а усе ще ми в Wustleser (переч. „без розбору, прямо Вас просимо“) з всім товариством, (переч. ? ?) Вас прямо прошу, визначити

*) В оріґ. лишитити“!
**) В оріґ. „вивир“!

противника[1]) в тій же манері, и публика тому приплеснулаб, который бавивби іі дотепними софизмами, кидаючись на як най-

конкретну (переч. „тезу“) тему, найлучше популярну, або и (переч. „вказати фактично на“) вибрати прямо що з Німецькоі або Французькоі популярноі словесности, для перекладу и дивитися, чи на час не буде він готовий, бо єсть руки й гроші, (та переч. „неужиті ? неужиті“) сила*) змарнуєтся пусто. Тепер або ніколи пора (переч. „вижидати покинути думати“) не дожидаючи від доброго хроноса пори своєі, бо и прибуло сёго року свіжих членів надзвичайно**) (всіх до 45) між ними Терлецький зі Львова и Гарасимович с Станіслава, Скобельський и Медвецький з давніщих (переч. ?) аспи а именно (переч. „взоровий робітник“) Пулюй, дуже акуратний робітник, которого сёго року й головою вибрано. За сим и замирив я з ним (переч. „твердо ?) против вражди давноі, — (переч. „auf dem Boden ? “) тимчасово, щоби нам (переч. „зарівно приклад причинитись увести“) с повищими 1) увести момент літератури у вещи 2) злучитись у клюб (переч. „крити“) продуктивний, не фантастичний (переч. „для“) щоби була с товариства хоть що рік малою книжкою признака. Сего ради для себе прошу о (переч. „тезу“) повищу тезу. —

Адрес до товариства, Autriche, Vienne. Universiteté, Locieté „Sič“. Найблищий збір на свят. вечер, на который о листок просимо.

Іонин Желехівський, „Страхопуд“
Библіографія „Наука“
Федькович „Основа“.

На два листи не дав мині Огоновський одвіту, (переч. „за теж писати“) тож не пишу до него в справі предмови, которій противлюсь, за теж до Навроцького в справі Вашого рецензента, — (що замотаностю уже самою годен людем омерзити всяку критику) щоб хоть в дальшому помістив именем редакціі фактичні спростованя и пропущеня. — Не вирозумів я добре Ваших слів, щоб я зібрав справки, коли буде напечатана (переч. „Ва „Літерату и“) Ваша статя про літературу и просвіту на Вкр, (переч. „мабуть“) значится мабуть: щоб я рецензував іі, (переч. „але як: чи про друк, чи про лист, —“) коли так Ви розуміли, я (переч. „годжуся“) підоймаюся все рівно, чи для друку чи листу. —

Дожидаю пильно одтисків від Стасюлевича, та щеб просив, коли у Вас задержались N-о ? мині хоть на коротко вислати, бо моі Подолінський як дав з рук так и стратив. III ? (переч. „напевно так може й прийшли на университет (переч. „сюди, бо портир мене знає“) бо часто показуєся, що під той час по смерти портира було замішане з листами. — Аж соромно, клопотати Вас о дуплікат

[1]) Слова „де не було“ зачеркнені Др—вим.

*) В оріґ. „сила сила“.

**) Поверх слів від „бо“ написано „и від ? или ись старі поперечники ? поп до од“

дальш тезам з дороги. Люди неготові не зараз теж найшлиб конечним, зважати на форму, бо до артизму треба рівноваги на

С правдою ми вже й додумались, (переч. ?) хоть не (переч. „маю позитивних вістей“) ще не голосится sauve ? , а (переч. „лічу“) ії години и минути лічу, аж стане вона (переч. „приналежностю“) здобичею історні і взором, як не належить редакцию вести и журнал ставляти, бо впаде вона не виною редакциі, а усіх нас Галичан. Нехайже знов розпадаєся завязок громадський на атоми, нехай розсипляются люди збираючи сам звичайний досвід тут з літами, а що найважніще, хай дбають гроші, — доки атоми у ротациі знов в що будь злучатся й оподаткуются, (переч. „бачивши згануваши“) спізнавши, що до діловодства треба (переч. „укладу“) нетільки охоти и накладу, але й досвіду й фонду. Лучшеб було, щоб „Правда“ (переч. „достояла“) перестояла яким чудом до тоді, та не вірю я враз з Вами в животність діла, которе не годно видержати дискуссию, не вірю против Вас в спасенність неуациі и критики на високу скалю там, де не ма буйної веуетациі літературної, именно в нас, де пр. Ви не найшлиб супротивника в тійже манері, и (переч. „перепалка ? “) публіка пишлаб, як и в більших орґанизмах буває, пішлаб за тим соперником, що бавив би її дотепними Kunst еффектами, кидаючись на всі боки, яко мога минаючись з тезами. (Переч.: „До сёго прийшов би згляд на обставини всякі т. є. на других, без которих що ми так як не єсьмо самі на світі, а за сим ? всілякі взаємини, претенсиі и обовязаности до других“) або що певніще, и зівсім не читалаби, так як єсть ? ? звичайною участею кружка узкого, а ще частіще кружка ще узшого, (переч. „зложеного“) з самих же беспосередно интересованих. Много можнаб написати про вплиби, фазу, в якій загально Галичина, а именно її интелиуенция сёгодня находится, та се (переч. „булоб“) значилоб винувати других, а не себе, (переч. „а не те, а до сёго ми не маємо“) а се одно практично. А по сій дорозі находимо, що як ми не готові дірвались до діла*) так таким же воно й вийшло, таким и щезне. Тимчасом доглядати будемо в товариствах як в „Січи“, що и старих членів (попів) викинула, и в число до 50 вже зросла, як би паралельно з взаєминами устними що будь користного, (відкладаючи ? до щастя) вийшло, — признаючись Богом и правдою, що молодіж віденьська все ще стоіть ? Massenleser-ів Wustleser-ів, метаючись на усі боки без розбору, Вас прямо й прошу, дайте нам тему, а лучше, визначіть ? ктично що будь с французького або з Illustr. ? Katechismen, а ми на час перекладемо и видамо, бо и руки єсть, и гроші (переч. „в части“) або готові, (переч. „в части дозбиралибся“) легко на готове дозбираются.

(Оливцем на другій стороні ост. картки:)

P. S. Кінчу сей лист, писаний трома опадами, без рівноваги.

---

*) Зразу було „діловодства“.

дуже твердих основах, — а та у нас даже ще пергорескуєся[1]) фразою: „покуривая сигар“ придумувати арабески — окрасу.

У Відни останусь ще яких 6 неділь, т. є. до Февраля, и дуже дуже радби тут бачитися з Вами. (Переч. „хотів я Я собі уже уложив, що ся моглоб статися“) З Рудченком я вважаю, що коли в Италії лікарі нездалі, то чи не лучшеб було до разу з Вашими Вам приїхати сюди на пораду, коли наш факультет медичний рівного собі не має. Всі корифеі медичні ординують у Єдера „Heilanstalt“ первій у Відні, де платит (переч. „ся за ціле проп“) від пропитаня особи на день 7 гульд., від двох 10 гульденів, головна ж річ, що домашним лікарем у Єдера наш щирий громадянин Підлуський. —

(Оливцем по однім боці великого $^1/_2$ арк.:)

До Драгомана, XII, 1872 дальше:

Il movimento rutheno сподіваюсь с словарцем и сам читати, (переч. „а вже по англійськи“). Не ручивши ні за себе ні кого боюсь тільки, що (переч. „Галичани тільки“) Львовяне и там (? переч. „станутъ марнуватись изслідувати на(?) Вас то нигилізм то панславізм, а у себе“) изслідувавши то панславизм, (ненавикші ні до строгоі критики ні до тактики рикошетами) не (переч. „оправдають“) відвдячать труду, не оправдають сподіваного movimento дальшого. Приміром в виступах Ковалського и Качали в соймі всі ми бачимо случай дорогий, до(?) cause célebre, (переч. „та простого способу и не бачили прямого способу до кореспонденциі у Пет. Вѣдом., — и тому, що pointe йшла протів німців-централів“) та знали ми (переч. „ ? слись Вас у перед“) ? питаю, чи можно писати по німецький або по нашуму до редакциі, а ще у стат(і) виміреній протів [переч. (австр.) німців“] не тільки австрийських централів-німців. Здаеся, можнаб по німецьки, та (переч. „чиж богато“) таких у нас, що тягом слідять и основно знають (переч. „діло“) справи денні, (переч. „або“) мало, а (переч. „тіп“) тим опадають, бачивши, (переч. „неміч свою“) свою неміч свідомити й своіх краянів“) вплиьати на круг свій найблищий, не то ширший, посередний. (Переч. кілька слів нечитких) Про текучі діла писати и заслати нема зівсім людей вправних (переч. „нема“) готових (переч. кілька слів нечитких) и не зараз іх набереся. — Ми дуже добре знаємо (переч. „склад европейського хору и всю“) всю техніку ефектів і слів в европейськім хорі, (та переч. „голосу“) тільки голосу не маємо. Так сталося, що „Основа“, не (переч. „підховавши“) виховавши публіцистів, прожиботіла ледви (переч. слово нечитке) до кінця соймовоі каденциі: номер (переч. „іі“), що у Вас в руках, іі послідний. — (Переч. два слова нечиткі): Sie ist im Sande verlaufen, (переч. „душа мертва зразу й до кінця без“) без знамена. Програм загоди с партиєю польською в границях толеранціі для нас (переч. „не найшов між нашими з нас“) нашим показавсь негідним, ляхови

[1]) Слово „пергорескуєся“ підчеркнено Др—вим.

Не додумались ще до конечности, що помисл в гармоніі стояти мусить з виразом, стоімо ще на мавретанськім степені в иде-

---

розкрив нашу неміч (переч. „розлакомив“) знадив партию збанкротовану (переч. „котора свою неміч покражею спирає“.....) розлакомив, брати те, що само немочию звеся, правом кражі, конечноі у тих, которі вже до заборів ити не годні (переч. „оперуючи“). Цифрами викажеся(?)*) свого часу вчинки намісників, виділу краєвого, сервітутовоі комісеиі, рад повітових, руіну фондів шкільних, шпитальних и вдовичих (переч. „руіну податкову, продукціи лісів, землі, кражу, перепродаж сіл коронних, а та кража и перепродаж сіл и земель и заводів коронних, що зівсім не тайно збувалось зо послідним на що з домками и викупном пропінаціи збуваєся тепер, все дискутовано и верификовано в соймі, з банком и пропінацнею, що ще не заклика уже вродить всі ті справи дискутовано и верификовано за послідних 16 літ в львівськім соймі, де сиділи наші депутати як міхи завязані, без диху, ? перед полською більшостею, банк, пропинация, все рішалось и верификовалось перед нашими мовчазними депутатами, полскою більшостею. Більшість же та (переч. „терризовалась в имя“) дисциплінована у солідарність сліпу“) перепродаж земель и заводів коронних, сприяє банків (банкам?) и пропінациі, ще не заладжена, — усе дискутовалось тою більшостею, що сама своеі неправности и немочі безпечна ишла сліпо (в) терроризмі, комендерована тими корифеями, що господарство між себе розпаювали для обогаченя. Правовитість сего заступництва признав Лавровський (переч. „ділом , ?) актуально другими нашими у сойм вступивши, признав правовитість полського сойму в (переч. „розсуді нашім“) розриві нашім с поляками, (переч. „хоть nemo iudex in causa sua“) против аксіоми: nemo iudex in causa sua.

(Переч. „Неваберем“) к(е)рунок Лавровського не міг за сойм. більшости, (переч. „за те ухопило“) тим часом „Слово“ квасн в миску стримать (переч. „социяльну“) станову попівську, гаррантуючи (тих, що ім в семинарі 4 літ клепчеся, що вони природні и єдині (переч. „заступники“) пастирі народу, т. є. i(m)becill'ів (переч. „черні, тьми“) стада (переч. „заступники“) на шляхту, іх антагонистів в експлотациі того ж; зачіпаючи за (переч. „житє сімейне и щоденне“) струни сімейні, як на них відбиваются (переч. „струі політ.“) бурі політичні(,) усе у негацию (переч. „страстей, та безплодну“) и нигилізм, як всюди мертвецький и безплодний*). Се описувати було б интересно, колиб ми самі в Галичині не були интересовані, и може колись подам Вам илюстрацні aus dem Alltagsleben, не далеко сягаючи) (переч. „коли найдете“ докладами до (переч. „сего“) сухого γенералізованя. — Зівсім природно, що „Основу“ (зразу було „Основа“) именно в молодших ненайшла при-

---

*) Остатні 3 букви нечиткі; зразу було „викажу“.

**) Властиво слова від „усе“ до „безплодний“ стоять перед „зачіпаючи“ до „політичноі“, але є відповідний переставний знак.

алах будови, хотьби язика літературного, а серед гону дня насущного, в конкретних будовах пишемо сумішкою ассиро-вави-

---

віту, мимо що ? именно молодші опустили") опустили в першій л. молодші, в першій лінії покликані, (переч. „дальш усім певно стало, що ніхто ніже Качала ? як же кинуто квестию") незабаром показалось, що ні (переч. „одного") Кач. вона за собою не має, тепер її опустив и Лавровський. (Переч. „Послідними часами часувала вона під політична часопись під час моглаб виходити

„Політична часопись")

Пюрко пише мині сёгодня розовий лист зі Львова (переч. „вичитую, що там ніхто й не ду пише мині") споминає ? що „Правда" стоїть добре*) а даже думає перекинутись в тижневник, (переч. „щоб метаморфозам кінця не було") як рукавичка або поліп морський. Мотором сёго єсть наш надворний естетик, историк, новеліст и вояжер, Ильницький, для мене enfant terrible вже з имени, та против него відбиваєся дотеперішна редакция, а ми зда(є)ся випишемось γрандиозно з від(?) а в тім же змислі, зваживши, що при новациі мусілаб у ? часть політична, під час, після „Основи" конечна. (Переч. „Зваживши, що під нас одного тільки ? вправленого") Зажадаємо по 2-ге щоб технічний (переч. „провід") уряд при редакциі (переч. „поручити") поручили Климковичу, (переч. „доб єдиному чоловікови, который тут способний до точности") Він один вправлений, и „Основу" він видавав точнісінько (переч. „мимо")

Wanderer N-o 329 Polenth in Preuss

(Переч. „За памятник Богдана ми ? ? ? ?)

Дождавсь Богдан памятника, дісталось и Тарасови. (переч. ? ? ?) недарували Гуцуліі в наш Мерунь (quand même) ми ж знову раз не знаємо, (переч. „що таке") чи в терминах тільки чи в засадах роси(й)ська культура несходна з западною, як аж так засада жизнена в купі стрва(?), по части в аγоніі, по части мертвою, що служить ? (переч. „быстирскому" герою, ? яка державна идея и гражданська идея в особі жида-ляха, (переч. „соотечества"), обивателя нинішної имперії. Для єдности стилю недостає, на жаль, ? леорів з ? шибеницями троістими, лях(,) жид, собака, віра однака, и антик γарнітури в чашки людські до кола, щоб він злучилося не в ? , а в нему каннибалську цілість, в доказ, що нема лучше та нема краще як на Укрйін, — з другого боку, як именно веде ? Богданові радючи (переч. „нову роботу") освобожденя и ? єму оставить" (переч. „Россия") одна и нероздільна (apte dictum) Россия. — (Переч. „Яка γенеза сімнатийі ? Зложіть Поіду до Кзіва и вкраду") Колиб вкрасти з напису з „1873" першу цифру (переч. „най німці рецензенти") можнаб німецьким бодай часописям навязати будь якого Аскольда або „Редедю перед полками касож-

---

*) Зверха кілька нечитких слів перечеркнено.

лонською, мовою, теж людською, (та не „кінською“, як несмачно виразивсь Рудченко[1]). — По односторонности в своїх

скими. Хте се Микитин, а ? вигрів сю думку ? тай чи справді думають (переч. „нею Київ прикрасити?“)

Heute erst in der Lage, von dem mir Ihrds werthen Schreiben gewährten Erlaubniss Gebrauch ? zu können, sende ich Ihnen per Post unter Beilage des Verzeichnisses in Comission Bücher im Werthe v/ 40 fl, mit der Bitte, mir den Erhalt und die Perzentziffer brieflich nach Stanislau (Galizien) anzeigen zu wollen.

Hochachtungsvoll

Wien

Die Geehrten Fürstl. Serbischen Central Buchhandlung

J. D. Lazarević

erhält hiemit in Comission von Meliton Buczyński, Jurist in Stanislau (Galizien) nachstehende Bücher:

1. Exempl: Лисенко, Українські пісні I. Band à 4,50, zusammen ohne Rabatt — 4,50.

(Після великого відступу:)

Білгород

Ex.	Titel	Band	Preis 1. Exempl.	Zusammen
1	Лисенко: Пісні укр.	I	4,50	4,50
5	„ „ „	II	3,75	18,75
5	Лисенко: Кобзар	I	1,50	7,50
3	Г. Артимовськ. „Пісні“ . . .	I	—75	2,25
2	Рудченко: Сказки	1	1,50	3
3	„ „	II	1,50	4,50
4.	Глібов.: Байки	II	—60	2,40
				40,90

Прага

1	Лисенко. Укр. народні пісні .	I	4,50	4,50
15	„ „ „ „ .	II	3,75	56,25
15.	Лисенко. Музика до „Кобзаря“	1.	1,50	22,50
5.	Артемовський. Нар. пісні . .	1.	à 75	3,75
5.	Рудченко. Южнор. Сказки . .	1.	à 1,50	7,50
8	„ „ „ . .	II	1,50	12
15	Глібов. Байки		— 60	9
				115,50

[1]) Сі слова зачеркнені Др—вим.

поглядах, другій, наші галичани з гори уже пергорескують[1]) предмови, на рівні іх ставлючи з реклямами, як „про Тургенева“, саміж совісніщі між ними прочитають іі без ефекту, дочитавшись, що він „прикладає до рідного биту (ним незвісного)[2]) идеі, у запада зачерті“. Исповідники евдаймонизму, ненайти не можемо, що розкішніще нам кинутись у всю повню западного творчества[3]), ніж переймати вивар[4]) з него у третій фільтрациі. — Яко „Schlagring zum Schlag'n“ вважаєся нині у нас, теж односторонно, язик російський, між єго творами найменш тиі, що зачерли з малоруського биту, нашій публіці сподобаются, — бо ніякий переклад не здойме з них чужоі лівреі. Тут не пересада(,) хоть може обман очей, може з моєі, може з Вашоі сторони, я копіюю річи, як іх бачу. А коли оттак, поминувши аналізу, в результатах противні наші погляди, то не у журналі, а тільки перепискою особистою и довгими, приготовляючими студиями можнаб єдино ступати до сёго, щоб „Правда“ будуча стала „дзеркалом биту по сім и по тім боці кордону.

Тим часом шкодуючи молоду силу, щоб не нівечилась пустими зривами[5]) при редакциях, будемо спішитись, заложити у Львові склад на матеряли и гроші, — самих же людий розпустимо з завязку громадського. Нехай розпадаются знов на атоми, хай уми ферментують на власну руку, и набираются з літами самого первого досвіду жизні, и збирають гроші, обоє не у наклад один, а у фонд такий же, якого вимагає орган готовий, людий готових, — доки у ротациі атоми знов стрінуться, и злучаться[6]). Маючи певність у самих себе поставимо орган, и оподаткуємо себе правильно, але до сёго треба результатів, а сего ради починаючи від себе и віденського товариства Wustleser-ів, прямо Вас прошу, визначити конкретну тему, найлучше популярну, або й вибрати що з німецькоі чи французькоі[7]), чи

---

[1]) Слова „з гори уже пергорескують“ підчеркнені Др—вим.

[2]) Слова „ним незвісного“ підчеркнені Др—вим і коло сего реченя дописано, з боку: „Приміръ“.

[3]) Слова „у всю повню западного творчества“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „кидайтесь“.

[4]) Слово „вивар“ підчеркнено Др—вим і додано з боку „?“.

[5]) Слова „пустими зривами“ і дальші „знов на атоми“ підчеркнені Др—вим.

[6]) Слова від „доки“ підчеркнені Др—вим.

[7]) Слова від „популярну“ підчеркнені Др—вим.

російськоі популярноі словесности для перекладу, и дивитися, чи на час не буде він готовий; бо єсть руки и гроші, та сира сила дурно змахуєся. — Тепер або ніколи „Січі пора, не дожидати довш від доброго хроноса „пори своєі, — бо й виключились від неі старі поперечники, именно попи́, — и нових членів прибуло до волі (17, усіх зверх 40)[1]) між ними спосібніщі: Терлецький, Гарасимович, Горбачевський, — Бабій, Скобелський, Медвецький, и Пулюй дуже акуратний робітник, которого сёго року головою обрано. (За сим и замирив я з ним мимо вражди давноі, щоб докищо зарівно 1) увести момент літературний на вечерницях, 2) злучитись у літературний клюб продуктивний[2]), не фантастичний, щоб признака була с товариства хоть одною книжечкою до року. Сего ради для себе о повищу тезу прошу; — адрес до товариства Vienne, societé „Sič“ Université[3]). Найблищі сходини на Свят Вечір; фотографиі и листка дожидаємо. —

На два листи не дав мині Огоновський одвіту, тож пишу Навроцькому[4]) в справі Вашого рецензента (що замотанностею уже годен читателів від критики всякоі відвернути:) — нехай в дальшому помістить именем редакциі фактичні спростованя и пропущеня. — Не вирозумів я добре слів Ваших: щоб зібрати справки, коли буде напечатано „про літ. и просвіту на Вкраіні[5]); значится, щоб я рецензував іі? Коли так и Ви розуміли, я готов піднятися, все рівно, чи для друку, чи листу. —

О Стронина дуже прошу; після листу Рудченка у мене ласощі, студиювати la nature chez elle[6]); одтисків від Стасюлевича дожидаю пильно, та щеб просив, коли у Вас задержались N-о I и II, мині іх хоч на коротко вислати, бо моі, Подолинський як дав з рук, так и стратив. III и IV таки може и прийшли сюди на университет, бо зачинає показуватись, що під той час при смерти портира було замішанє з листами. — Аж сором, клопотати Вас о дупликати! — „Il movimento rutheno“ буду по волі и сам читати, — боюсь тільки, що гали-

---

[1]) Усе, що в скобках, підчеркнено Др—вим.

[2]) Слова від „увести“ підчеркнені Др—вим.

[3]) Адрес „Січи“ підчеркнений Др—вим.

[4]) Слово „Навроцькому“ підчеркнено Др—вим.

[5]) Слова від „коли“ підчеркнені Др—вим, а понизче з боку, покладено „?“.

[6]) Франц. слова підчеркнені Др—вим.

чани неоправдають сподіваного, movimento дальшого. На пр: В виступах Качали и Ковалського всі ми бачили случай до cause célebre, та не знаємо й досі, чи можно писати по німецьки до П. Вѣд., а ще статю вимірену против Німців-централів, нетільки австрийських? —[1])

Здаєся, можнаб по німецьки, та мало у нас таких, що тягом слідять и основно знають справи денні, — а и тим опадають руки, бачивши, що нема ім поля впливати на круг свій природний, не то, заграничний. Тягóм же писати про пекучі діло нема людий изівсім, вправних[2]), и не зараз іх прибуде: знаємо ми на палцях всю техніку ефектів і ехів в европейському хорі, — та тільки голосу не маємо. Так сталося, що „Основа", не виховавши навіть поодних публіцистів, проживотіла ледви до кінця соймовоі каденциі: номер іі, що у руках Ваших, іі послідний. „Основу" liess man im Sande verlaufen", орган без знамени. Програм „загоди с партиєю польською в границях толеранциі для нас", нашим показався нікчемним, ляхів же, партию збанкрутовану, розлакомив, узяти те, що само себе немочею величає, правом кражі[3]) конечноі для того, хто силою брати не годен, а брати мусить, бо consuetudo altera natura. Цифрами викажутся свого часу вчинки намісників, виділу краєвого, сервітутовоі комиссиі, рад повітових, руіна фондів шкільних, шпитальних, вдовичих, перепродаж земель коронних, и теперішні справки пропінацийні, банків і т. д., — усе дискутовалось в білий день перед нашими, що сиділи як міхи завязані[4]), у соймі, и рішалось тою більшостею польською, що свідома своєі неправовитости и немочі сама тягла сліпо в терроризмі; — спілка немногих держала командо, и в конкордиі товсла краєвим доробком, и товснути буде, покіль оклик:

Іе ме мајка родила јунака?!
да опрости две хрешћанске душе —

Правовитість сего заступництва признав Лавровський и всі, засідаючи в соймі, ступив ще далій, и признав єго трибуналом в розправі з нами, против аксиоми: Nemo judex in causa sua.

---

[1]) Слова від „писати" підчеркнені Др—вим.

[2]) Слова від „пекучі" підчеркнені Др—вим.

[3]) Слова „правом кражі" аж до „дискутовалось" зачеркнені Др—вим, а слова „Цифрами" і „свого часу вчинки намісників" підчеркнені.

[4]) Слова від „сиділи" підчеркнені Др—вим.

Кружок єго малів постепенно, и глух, — рвало тимчасом „Слово“ живу струну, станово-попівську[1]), (тих, що ім 4 літ в семинарі клепчеся, що вони природні пастирі народу, стада imbécill-ів) гаранґуючи на шляхту, іх антаґоністів у експлоатациі того ж народу, зачіпаючи за струни (сімейні) фамилійні, на которих гуло ехо бурей політичних[2]), до негациі и нігілізму, як всюди, безплодного[3]). Зівсім природно, що „Основу“ опустили в першій лініі молодші, в першій лініі покликані, — далше старші, дальше й сам Лавровський. —

18/12 872.

Сёгодня прийшла „Правда“, неначеб и нічо не зайшло, а разом з нею розовий та брилянтний лист від Пюрка (теперішного спіл-редактора, у которім вичитую, що „Правда“ стоіть добре, а даже думає перекинутись у тижневник[4]) як рукавичка, або поліп морський! Мотором сёго єсть наше enfant terrible на полі новеллі, естетики, историі и подорожей, словом, Ильницький, та протів сеі новациі відбиваєся вся редакция, и ми звідсіля ій в поміч ґрандиозно випишемося, зваживши, що при новациі мусілаб у воду впасти часть[5]) політична, під час, після „Основи“, необходима; зажадаємо враз, щоб технічну часть редакциі поручено Климковичеви, єдиному у нас, що вправу и акуратність має. Сподіваются театру до Львова під дир. „Пані Бачинськоі“; тимчасом мають юрці[6]) вольний вступ до салі нар. дому, в которій німці дають офенбахияди и канкана. Федькович бурмосится біг знає на кого и защо. Страхопуд у 1. ч. розписуює[7]) конкурс на загадку: яка мова у написі: як пурявих уговкують“ etc.

---

[1]) Від „Слово“ підчеркнено Др—вим.

[2]) Описувати, як відбувалася політична заверюха в зеркалі домашноі жизни булоб интересно, колиб ми самі надто не були интересовані. Може колись, не далеко сягаючи, подам Вам образки aus dem Alltags-leben, яко илюстрациі до сухого ґенералізованя. (М. Б.) Понизче сего дописав Др—ів: „чому“?

[3]) Слова від „до негациі“ підчеркнені Др—вим.

[4]) Слово „тижневник“ підчеркнено Др—вим.

[5]) Поверх сих слів, з боку, Др—ів завважав: „навыворотъ Хроника, а не елокубрациі“.

[6]) Слова „юрці.... дають офенбахияди и канкана“ підчеркнені Др—вим.

[7]) Так!

Желехівський найшов собі помисл бурси в Станіславі, тай возится з нею и ради питає[1]). Рада готова: треба ренти від 50,000, а без неі хитрость не поможе. Ні, мусить и тут бути традиция!

Дождавсь Богдан памятника, дісталось и Тарасови старому, недарували и гуцуліі нашій — suspicuos, grand merci! Миж изнов раз не знаємо, чи в терминах тільки, чи в засадах російська культура[2]) з западною не спадає. Хто ж таки й догляне жизнену мисль у купі трупів під кінським копитом, — мусль гражданську в особах ляха и жида, живих обивателів нинішноі империі; — ми ще й ненаходимо єдности стилю в недостачі там антик. чашок людських в ґирляндах, недостає релєфу и написі „— — то віра однака“, щоб дійсно „не було краще, як в нас на Вкраіні“, де уряд веде далій роботу освободженя, и памятник ставить Богданови — „одна и нероздільна (apte dictum!) Россия! Колиб іздцеви урвати голову а з датум 1873 перву цифру, можнаб німецьких археолоґів наддурити яким небудь викопаним Аскольдом або Редедею передь полками касожськими“. Хто такий Микитин[3]), чи сам він родивсь богатирською головою? Чи не кращеб доразу відлити обох іх и обом

гремѣли бы славу вѣчную:
Ужъ вы гой еси, добры молодцы,
добры молодцы, ненаглядные! —

Залучаю лист Рудченка. Богом а правдою признаюсь, справив він мині купіль прикрісеньку, але якось поволі приходжу до себе и находжу, що уся правда прописана о галичанах, quorum pars sum. Розуміся, що до разу далеко веселіще читався осуд Біленького и др., як власний.

Від Іонина получив лист! Пише з Юля (лист укинутий у австрийський ящик в Тернополі) з Харкова, як єму показуєся він після досвідів на западі, невесело; гадає просидіти, „зарившись в солому“ до якоі пори. Листи приймає на адрес: „Хлоповъ въ Харковѣ, въ собственномъ домѣ“, але якийсь час ще треба іх передавати з відси через людий, щоб або доручували, або вкидали в ящик на російськім боці[4]). Дуже Вас

---

[1]) Коло сего реченя, з боку, Др—ів питає: „де він?“

[2]) Слова „російська культура“ і дальші „єдности стилю“ підчеркнені Др—вим.

[3]) Слово „Микитин“ підчеркнено Др—вим; м. б. Микѣшин.

[4]) Коло сих слів, з боку, Др—ів дописав: „Чого ховаются“.

прошу, при случаю нараіти мині такого чоловіка, або и виславби я готовий уже одвіт[1]) вперш у Ваші руки; у Вас мабуть случай швидче буде, як у мене, — а то прийшлосьби друге чотири місяців з ним ждати. — Для „Правди“ прислав три поезийки, одну Вам прописую, здаєсь єго пера́; лучше вона ориґіналу:

Enfant perdu (з Га́йного).

На войні всесвітній, як виріс, вартую!
не відають люди страшну варту тую!
Без надіі щастя, посеред Содому,
одно знаю добре(:) не вернусь до дому,
не вернусь до дому, бо не животіти!
А на вкруги наче тіі малі діти
всюди хропуть люди, що колись стояли —
як и я на варті, темних доглядали.
Тепер всі поснули, Ніч и храп усюди!
сам хилюсь до долу, але храп той буде:
Недає стулити утомлені очи
недає спочити навіть о півночи!
Нудьга тебе даве, часом сумно дуже.
в ночі тільки дурням та малим байдуже!
Я голосним свистом себе розважаю,
на сторожі ухо, у руках рушниця! —
Деб тільки не зглядів я лиху личину, —
не втече ніколи, наздожену в спину!
А лучалась часом и така прилука,
потайки підлізе погана тварюка
й добре тебе влуще. На старі надав ще
— и новіі рани
бо на усю погань одного не стане!
Але не вважаю я на сю дурницю,
знову жену кулю у свою рушницю,
знову доглядаю кого частувати,
яку злу личину перше укладати?
Визнаюся щиро: вже я скрізь побитий!
У крові я власній мов дощем залитий!
А все озираюсь: чи нема підмоги[2]),
а все сподіваюсь спочити хоч трохи!
Де ж підмога, братя? Вже снаги не має,
тільки зла личина як звір завиває.
Хто ж на моє місто? Не чути нікого
ходьмо ж знов на працю, моя ти небого!

---

[1]) Далї переч. „єму“.

[2]) проти сего й дальших рядків, з боку, Др—ів дописав: „Алегорія — храпъ и выстрілы, Тай та не пригода, — бо самъ авторъ у соломі“. — Слова „моя ти небого!“ підчеркнені.

И знову працює страшна оружина —
не жде більш нікого пропаща дитина!
Тільки все раз по раз за груди береся
с побитого серця кров остання лєся. —

P. S. Кінчу сей лист з анахронизмами, як списавсь тро́ма обпадами. У Відні останусь ще яких 6 неділь, значить: до Февраля, ще не кидаючи надії, бачитись тут з Вами. З Рудченком и я вважаю, що коли в Италії лікарі не здалі, то чи не луччеб Вам приіхати сюди с панею на пораду, так як наш факультет медичний нині може всій Европі рівного собі не має? Всі корифеі факультета ординують у Едера „Heil-Anstalt", первій у Відні, (де платится за усе пропитанє від одного 7, від 2-х 10 гульденів за добу). Там же, що головна річ, домашним лікарем Підлуський, щирий наш громадянин. — Время, мимо Грудня, у нас тепле, — снігу ще й сліду не було.

По часови найшов я в рахунку редактора Білоуса, що він самовільно записав всю предплату на „Раду" и „Читальню", а $^1/_2$ річну на „науку". Зараз я єму вислав суму $2^1/_2$ гулд. на другий піврік, разом 9 гульд., а ще 3 рублів на Ваші видатки держу. Чи не вислати Вам яку книжку з слідуючих: „Записки Піотровскаго, Россія и Сибиръ 1843—1846. Берлин (Бокк) 1872. „Письма А. И. Тургенева къ Н. И. Тур. Липскъ (Brockhaus) 1872. „Русскія завѣтныя сказки. Год мракобѣсія etc. Дітські: Красная шапочка" „1001 ночь", „Котъ въ сапогахъ" усі пестро илюстровані. — Буду з свіжих книжок, що іх бачити му у ? u/ Frick (Graben) долучати до листів вісти библіографичні.

Вашого листу и фотографиі жду пильно.

Ваш

Бучинський

Відень 18. Декабря 1872.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

(Чорнова)

(Між 12 і 18.XII. 1872[1])

Після листу Рудченка неможу довше не зробити теє, ще винен був давно[2]), а тільки всякими софизмами зацитькував,

---

[1]) Дату вставляю на підставі звістки в повищім листі Бучинського, що посилає Др—ву лист Ів. Рудченка.

[2]) Далї переч.: „а що все більше и більш, mit zwingender Nothwendigkeit підступами"

именно перервати мериторичну, розсуджуючу переписку, ограничити її, за Вашим дозволом на взаімну обміну вістями и фактами, позаяк давно бачу, що в пустім зриваню зриваю свою недоварену силу, собі з утомою, для Вас без забави, обом без користи[1]). Студиум людей, с которими ніколи жити не будемо, жити не зможемо[2]), єсть наукою для науки, то єсть, мрією[3]), про свято[4]) необходиме тільки змаганє умне и вихованнє взаімне між ровесниками и соотечественниками, мині з галичанами, с которими мині суджено жити и вмирати. Оце ж я надумавшись добре, пишу и переписую, що слідує, без искри пересердия найменш проті Вас, моєго найсердечніщого друга, которому и завдячую[5]) наведенє до самоперезору и самовіжного діланя, и всі успіхи на сім полі всігди завдячувати буду, — Буде час, подужаю и красще, и з хісном знов почну переписку, не сёгодні, без науки и тої рівноваги ума, що без загону иде міряним шагом до правди, до світлої ради усій громаді, не сёгодня, коли собі ради дати не можу

Доказом сёго уписую нище менче більше все[6]), в справі галицькій, доразу, намість розкладати єго на серию листів, та й докладом до листів попередних. Дещо я злагодив собі був на тези до праць самодільних, будущих, — свого часу и сподіюсь їх переказати в формі коректній[7]), на тепер спроможусь на одні афоризми.

Може оттак висвітиться галицька справа лучше[8]), незваним и совісним росказом, ніж способом индаγацийним.

Може й Ви прямо станете розказувати людем в редакциї прямі замисли, без диплёматичного апарату и боєвих спорадин[9]), на которих наші галичани з давна[10]) як оце сталось с предмовою до Тургенева, котора не озлить галичан[11]); а тільки роз-

---

[1]) Далї переч. „Наука, спізнаванє“

[2]) Далї переч. 2 слова, яких годї відчитати.

[3]) Далї переч.: „лучше вчитися одна видима кор“

[4]) Далї переч.: „про будень така“

[5]) Далї переч.: „всігди ті надіяні роскоші, які вийти мусять с“

[6]) Далї переч. „яко від разу, по“

[7]) Далї переч. „доки“

[8]) Далї переч. „ніж“

[9]) Далї переч. „(Предмова до Тургенева, которих (переч.?)“

[10]) Далї переч.: „добре знаются написана в именно якімсь дусі, бо наші галичани з давна“)

[11]) Далї переч.: „бо по перше, а тільки знеохотить — коли побачать богато міркуючи, що скусно до разу бачивши, бо знаются и вони и вони Адама діти безпечно, а тільки перший погляд““

криє сама всю дипломацию перед ними зрештою, добре намірену, бо вже пароля сама о собі не годна втаітись, тим менче, коли контрадикция вийти з Тургеневоі хвали и єго для нас важности так, що[1]) і нам єдино розумно булоби, брати з жерела, а то Галичина воліє взяти з жерела, ніж з каналу. Коли не ? з жерела зачерти именно Галичині зручніще зачерти жизнені идеі западні жизнені идеі у жерела, ніж у Тургенева, непотреба читати западні жизн идеі Галичина, коли схоче то й зачерпе жизн идеі западні з жерела самого, которе що Галичині зівсім

(Довший відступ, на другій стороні:)

Амадисів и Мелюзин[2]), Вони єго обернули на[3]) благеньку розривку пережитоі публіки, доки[4]) тимже писателям без звання конець зробив Дон Кишот, которого знов тупослава маса взяла за сатиру на само рицарство. Не буду розводитись над доказами, чому маю козацке лицарство поруч с сербами, яко ? славянина(?)[5]) конечним и додатним и сего дня у світі, — бо се друга лінія, в першій ставлю и сподіюсь впливу неминучого єго и гарного у формациі не у фабрикациі народній, котора мусить своім власним возрастом, с[6]) почви и корня свого[7]) хіснуючись[8]) піснею, памяткою, корективою досвідом віковим и дослідом голов що ясніщих

(Малий відступ)

Мусить[9]) за тим піти спорядковане пословиць и казок, яко досвіди[10]) ума нарідного и пісень ліричних, яко досвід серця, в тотальности вся література жива яко культура сама собою додатна[11]), и всесторонна, для формованя ума и чувства зачираючи з жерела чистого и примитивного людського, яко вихід для розвою дальшого, грамотного и самовіжного, исно национального, и исно всесвітного, бо під[12]) світлом науки, и титулом позитивних, додатних результатів. Плястично и конкретно[13]) витягом одну віть, пр. национальн економиі.

---

[1]) Далї переч. „єго жизнені идеі взяті з запада“ [2]) Далї переч.: „воображуючи, що єго обернули на“ [3]) Далї переч. „догоджене втішку“. [4]) Далї переч. „ім в сатиру безодну“ [5]) Слова від „поруч“ написані поверх чотирох дальших слів, і непевно, чи тут належать. [6]) Далї переч. „корня“ [7]) Далї переч. „?“. [8]) Далї переч. „при не дурним“. [9]) Перед сим, а сар. переч. „Досвід“ [10]) Далї переч. „додатноі“. [11]) Далї переч. „для“. [12]) Далї переч. „рефлексом“. [13]) Далї переч. „национаь.“

До ниви домашноі, степу, чи лугу чи полонин, левади, винниці[1]), которих управа вже дана, виглядаєся аналоґиі за границею, де управа рациональна. Досвідами науки доконалися досвіди традицийні, виростає господарство рациональне а по[2]) самородних даних национальне, — худоба и машина свободить чоловіка від чорноі роботи, продукция иде від сирого до найдоконалшого, умного, все під знаменем национальним, бо без знамени як без имени не булоб заслуги ні поруки.

(Відступ)

Наші галицькі громадяни поперли в университет, в двох третих, самі поповичі, при талантах середною мірою безмірно нищих як[3]) инчі студенти, хиба винявши

Становище іх трудне, бо родичі ані будь хто з родини не дали ім ради ? ? вживати свободи академичноі, молодости, столиці, бо самі вони сей світ з запертого семинаря бачили та до Brodstudium сёго не треба більшости, и вона поступає в уряди. Менчість о більшій фантазиі вже в ґимназиях гуляла, и тамже яко Wüstleser проковтнула тьму Романів à la Dumas и Sue и фелєтонових до обриду, одним махом с класиками, в правилі, и не поглянувши на автора, попри се споживши пустословицю гісторіёзофію и[4]) философів, давних и новійших, без[5]) часу и розваги. С цим впадають як вовки голодні в университетську библіотеку, и пожирають в сумішці медицину з[6]) Русбєм, историю з филолоґиєю, доки[7]) не стане свою роль грати політика. Тоді опорожняєся библіотека, а наповняются кавярні и клюби.

(Відступ)

Всі вони виховані у прямій вірі, вона придала фанатизм до национальних виображень, нарід[8]) сам фаталістичний ? момент до сёго придав. Без найменчоі пересправи уступилась віра рівно прямому упору в засади гуманні, задержавши для них фанатизм з фаталізмом.

---

[1]) Далї переч. „прикладе“. [2]) Далї переч. „ориґінальности свійськости“. [3]) Далї переч. „ляхи, таки як всі“. [4]) Далї переч. „екзегетних“. [5]) Далї переч. „розбору“. [6]) Далї переч. „?“. [7]) Далї переч. „тут дня ділячи(?)“ [8]) Далї переч. „прикинув фанатізм“.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 31. Грудня 1872“).

Флоренція, 25 Декабря 1872.
Lung' Arno Acciojoli, 12, 2P.

Дуже мені досадно, шановный Мелитонъ Осиповичу, що пошта пізно доставила Ваше пісьмо, так що одвіт мій не міг би усе одно поспіти на свят-вечір, — а то я приложив би до Вас мою подяку и привіт до „Січі“. Тепер прошу опрощенія: сберусь скор(о) підти до фотографа, то заразом з патретом пришлю и подячний лист до Січі. — Тепер же пишу на скоро до Вас, щоб привітати Вас і де що найголовніще висказати. —

Я получив позаучора од Вас Reform[1]), а учора „Wanderers, перед тим[2]) кілька днів „Основу“ и Правду, а учора зъ Станиславова Правду и каліндарь Наумовича. За усе спасибі. Не раз зривався я уже писати у СПВ. про Качалу и Ковальскаго, — та усе становився, що не маю річі Ковальского и не відаю нічого про це діло, окрім того, що у N. Fr. Presse було. Коли можно, видеріть швидче „Слово“, де навірно була напечатана річ Ковальского, — або хоть напишіть подрібне резюме цієї річі[3]). Та треба швидче, а то стратимо часъ для газетної статті. А у В. Евр. теж не можна буде добавки зробити, бо вже, мабуть, уся стаття набрана, як писав Ст—ч після 10 Дек., та я й так вже аж три добавки послав. Суть діла в усякому разі сказана и у тому, що я послав у В. Евр. після N. Fr. Pr., — однако, коли б поспішили Ви досилкою річі Ков., то усе таки було б далеко лучше. А ще лучше caeterum censeo було бъ досилати своечасні свіжі новинки до СПВ. Не вже ніхто з Вас не міг би як небудь писати по великоруському? Я бачив, як чехи пишуть з Праги: дуже не гладко, а у „Голосі“ вже виглажують. Те б і з Вашими пісьмами було. Про те, чі можна писати у СПВ. проти німців, я як прочитав, то аж засміявся: о австрійці! Так і видно, що основа Вашихъ поглядів на Россію залож(е)на австрійськими газетами. А ті, або лають нас на чім світ стоїть[4]), за „німцеідство“, або хотять з нас орудіе зробити на поміч своїй зажерливости і для

[1]) Зразу було „Правду“. [2]) Зразу було „учора ж“. [3]) Далї переч.: „Вінъ про він казав“. [4]) Далї переч. „або“.

того усякого, хто у нас не роспинаетця з за націонализму і братів славъянских, хто на цих дивитця критично(,) зараз своім виставляють: примір — я(к?) резюмувала N. Fr. Presse статті СПВ. про Палацкого і полемику з Покроком. — Трудніш одвітить мині на вопросъ чи можна писати у СПВ. по німецькому? Попробуйте! Кінчаю сей розговор повтореннем тезу, котрий мені сдаетця аксіомою: коли хочите давать знати про себе і вліяти на публику южноруську широко, то пишіть до СПет. газетъ і журналів[1]) До ціого прибавлю, що таке кунктаторство, яке видно в усіх ділах наших і ваших украйнофілив е самоубійство. Добре іще справди на „божій постелі“ спати, — а то, як каже Іонин, у „соломі“.

Я цього сну нічим, як лінню объяснити не можу. И найбіль(ш) мені досадно, як це „кабанування“ драпируетця у мантію „мученичества“, або „конспираціи“. — „Не ма, кажуть, волі“! Пісьма на почті читають“! и т. д. Правда. Але кабанувати усе таки нічого. Замітте, що з усіх либеральничавших у Россіи кружків і напрямків ніхто менш не був „мучим“, як украйнофили і ніхто так ловко не поміщався на доходні міста, як вони (ми маючи велике число мілочі, що помістилась по чорниговским акцизним управам, по житомірским контролям(,) по усяким мировим, — і з которих я копійки не бачив(,) як сбірав кассу етнографичну, — доволі показати В. М. Білозерского, що сидить на генеральскому місті і на 6000 р. жалування у Варшаві, генерала жандармського Стороженка, та й са-

---

[1]) От Вам виписка з статистики*) підписчіків В. Евр., котору подала редакція у послідному N. Усіого видано: 8003**) екз., із них: у Петербург 1831, у Москву 518, — за тим перші губерніи: Херс. — 317, Харьк. — 256, Кіевська — 247, Екатериносл. — 214, Полт. — 200, Таврич. — 157, (Тамбовська-великоруська — 142), Черніговська — 141. Значить, після столиць, найбільш потрібляе В. Е—пи наш край. Коли прибавить 97 екз., що получа Подоль(сь)ка губ., 64 — Вол., 54 Земля Чорном. козаків, та коло 60, що ідуть у малор. повіти Воронежскоі и Курскоі губерніі, — то вийде усього 1797 екз. — Так як Пет. Вѣд. виходять трохи не 11—12 тисяч. екз. и, як з прежніх статистик видно, що іх пропорція по губер(н)іям та ж сама, що і В. Евр., — то треба іх положити на малор. губер(н)іи не менш $3^1/_2$ тысяч екземпл. Тепер подумайте, чі мудро, чі ні не пользуватись таким орудіем.

---

*) Далї переч. „своіх“.
**) В оріґ. „80003“!

мого почтенного чоловіка Симонова-Номиса, що був предсідателем контролю у Житомірі на 4000 р. а теперь, окрім пенсіи, сидить директором гимназіи у Лубнях, — ні один з них з 1864 р. пальцем не кивнув для українськоі справи). З „мучимих“ тепер украйнофилів я нікого не знаю, окрім Ефименка, що сидить у ссилці у Холмогорах Арх. губ., але був він вислан за участіе у революціонному кружку харьківців більш герценовському, ніж украйнофильскому, і сидить довго у Холмогор(а)х за узятий ім псевдоним: Царедавенко. Чого Іонину, або і усякому другому украйнофилу боятись? Хай вони, по совісти і по розуму скажуть: яке діло вони задумують? Політичне? — так яке? Справди хиба гетьманщину? — А коли вони признаютця, що тепер не може буть другоі розумноі роботи украйнофилу, — як, — окрім часті у общій у Россіи роботі хазяйскій, земскій і т. д., — література, наука і просвіта, — то чогож тут боятись і у солому ховатись[1]). Ця робота не виходить і з гряниць закону і россійського, який він не тісний. А що який дурень почт-майстер пісьмо прочита, а який губернатор і таку роботу счита „сепаратизмом“, — так що ж до того: прочита, подума, — та й годі. Нагадую, що тепер у Россіи і жандарми не можуть обиску робити у частного чоловіка без прокурора од суда і що украінський кружок у Москві, которий був притянутий до діла Нечаева, був признан судом невинним. Моіх писем половину читають на почті, Русова і Рудченка, що до мене йдуть(,) теж, — а я усе пишу, що треба, і не мовчу, про що треба — і нічого не боюсь, — бо прямо противузаконного нічого не напишу, та й нічого писати, бо я знаю, що поперед Іюля мусить бути Март, — значить і працювати треба і говорити про те, щоб Март наступив, — а потім і про Іюль поговоримо. Того ради, хто нічого не робить з за того, що буцім то простору нема, (того) почитаю лінтяем і фразером, а того, хто б справди почав забувши постепенность усякого ембріоничного процессу(,) робити діло з верху, — ворогом народніого діла. Не смію прикидати[2]) цих терминів до Іонина, — а скажу тільки, що не розумію, чого він у „солому заривается“, чого переписуватися боитця з Вами. А такого чоловіка, що б на іого имя слати пісьма Ваші — ій Богу не знаю. Шліть прямо по почті, — пишіть про усяке сурьозне діло, —

---

[1]) Далї переч. „Що і на цю роб“ [2]) Так виразно; але мабуть мало бути написано „прикладати“.

і нічого не буде Іонину. А злякаетця він, — та перестане одвічати: махніть на іого рукою і запишіть у число „гробів повапленних“. — І хто може іому помішати робити свое діло? Хоче він писати вірші — дорога легка! Він хотів свою фотографію на службу этнографіи и пропаганді українскій посвятити: — те ж ніхто іому помішати не може. Познімать типи народні, костюми, хати, види міст историчних и т. д. — от пряме діло Іонина, которе він обіщав робити. Тепер через желізниці усякий чорт завів іздить на Юг, — і ні у Кіеві, ні у Харькові нема навіть ні однісінького путніого альбомчика, которий можно купити в усякому німецькому городку за 10 грошів. Ні у Харькові, ні у Киеві, ні у Одессі в университетахъ не ма ні моделів, ні картинок етнографичних. Ніхто не подума зробити короткий гид для Дніпра, по которому тисячі людей іздить пароходом, — а тут можно було б нагадати і про старий Кіев, Переяслав, Канів, Черкаси, Січ, — т. е. окрім старих князів, міщан, — про Трясила, Хмільницького, Шаха, Шевченка (могила) і т. д. — Мабуть ждемо, поки німець напише. Славні руіни розвалю(ю)тця, ікони з XVII в. з костюмами тоговішніми, з зародишами своеї школи малювання, старі церкви з зародишами своеї архитектури перероблюютця невіженними попами, — а ми у солому! Стид і горе!

Простіть за цю іереміаду. Не можна було стерпіти. Щоб кінчить про Іонина, скажу і про віршу: аллегорія — значить не поезія. Одному храп спать не дае, — а других і стрільба не розбудить! А як подумаешь, що переводчик сам у „соломі“, — то і зовсім смішно стане! —

Не витанціовуютця щось нашим віршування! От і у послідніому N, „Правди“ проза зовсім почти гарна, — а вірші ще, мабуть, хуже ніж ті, що були по переду. И на що папер псують? —

А проза справді у послідніому N нічого. Лишаючи даже річь Качали, — і хроника повненька і беллетристика нічого собі. Хто такий автор? Як молодий, — то може на[1]) іого і надію можна покладати. Правда, — можна б і покороче росказати цю „Alte Geschichte“ і більш розвити тільки трошки намічені индівідуальні штрихи Варки, — а то вона усе[2]) дуже по византійскому намаліована[3]), требаб і хазяйку[4]) подрібніще

---

[1]) Далї переч. „нього“. [2]) Може мало бути „уся“ [3]) Далї переч.: „а особливо не треба б було смішити“. [4]) Далї переч. „лучше“.

змалювати, а особливо не треба було смішити публіку у самих трагичних містах, заставляючи серце „гавкати“ (починаючи од половини 371 стр. повість зовсім становитця сміхотворнею). — Скажу[1]) до слова, що як би не гордували такими реалистами і у місті артистами, як Тургенев, тоб і не смішили так народу, як тепер Варкою. Та Вас, мабуть, треба покинути увіряти, що „туранська Москва що небудь може появити достойного не (тілько на?) те, щоб поучитись, а даже, щоб подивитись зо вніманіем. Одначе для очистки своеі совісті одкажу Вам ще раз про Тургенева. Отривочна фраза Рудченка, що „Т. приложив западні идеі до рідного биту“ дуже кстаті припала до Вашоі москвофобіі. Але і фраза Р—кова не зовсім вірна, — а Ваш вивод, що, значить, Вам Т—ва і[2]) читати нічого, ще не вір(н)іщий. Слово „западні“ идеі пора уже покинути зовсім, а замінити словом „чоловічні“. Ці ідеї усім цівілізованним кругам сред усіх народів общі[3]), значить і россіянам і москалям. А так як Россія[4]) уже давно увійшла у круг життя общечоловічого, то и[5]) Россія може мати своі варьяціи на общечоловічі идеі. Треба доложити, що Россія з славян одна, котора не мусить боротись о народність, — значить прямо може тратити силу і гроші прямо на культуру, — од чого і виходить, що россійська література найбільш чоловіча, найменьш патріотична з усіх славянских, — найбільш вона і критична і аналітична. Як до цього добавити, що малороссы і великоруси таки і по природі до аналізу мають способність, то й вийде, що реализм Гоголя и Тургенева не позичений з якого небудь міста[6]) на Западі, — а у добрій долі свій. А хронологія показує, що і зичити іого нігде було, окрім англичан, — бо не тільки Шпильг. и даже Ауербах, а і сама Ж. Занд появились після Гоголя. Ще на цих днях Ж. Занд публично поклонилась „Зап. Охотника“ Тургенева. Прибавте ще одну особінность Россіи: вона мужицька земля по преимуществу, — значить вона мусила звернути найбіль(ш)у увагу і найраньше на мужика. Прибавте ще одно: у Россіи уже у 30—40 годи були люде, що мали голови зовсім европейські, а землю свою бачили у рабстві азіатскім, народ — у крепацтві, Inde[7]) — усиленіе аналізу — „нігілізм + хлопоманія“, которі

---

[1]) Далї переч. „къ“. [2]) Далї переч. „зна(ти?)“. [3]) Далї переч. „А“. [4]) Далї переч.: „яко государство(,) силу і гроші на школи, літературу, університети мающе“. [5]) Зразу було „та ще“, при чім „та“ й не поправлено на „то“! [6]) Далї переч. „у“. [7]) Далї переч. „нігілізм“.

не помішають ніколи і ніякому государству, бо вони значять тільки: „свободн(и)й розум і демократія“. Був час, коли малоруси були мабуть чі не передовими у[1]) Россіи по одному і по другому, як те свідчить Квітка і Шевченко[2]), і Гоголь, которого я усе таки не покину москалям і не проміняю на усю плеяду Кулішівську, а особливо[3]) на „Білецьких“. Тепер ми пристали, — а кацапи, у нас вивчившись — пішли дальше. По моему(,) це случилось окрім вліянія культурноі централизаціи, що пішла за державною слідом, — ще од того, що малоруси утяглись у[4]) процес усіх славянских народів: борьба за народність (правда, — у нас і не борьба а „сумуванье у соломі“), — тоді як великоруси, подобно другим дужим народам у Европі, —[5]) працюють просто надъ культурним[6]) прогрессом: у політиці, соціальн(ім), научнім житті; національних же идей одних на довге[7]) пищу народові не хвата. Примір — чехи, которі з націонализму видавили найбільш, що можна було, але дожились до того, що передові люде іх досі у союзі з попами і феодалами і що у беллетрістиці у них тільки і у руки можна[8]) узяти, що Нємцову, а у науці, як умре Палацкий, то нічого і не зостанетця, що напр. ні Бокля, ні Дарвина и т. и. у переводі на чешскому не ма[9]), що серед чешскоі інтеллигенциі не знайдеш чоловіка, — окрім хіба несчасного Сабини, з которим би можно було $^1/_2$ часа говорити про общечоловічі питання, політичні, або научні. Народню просвіту у Россіи гріх і рівняти з чешскою, добробит теж, міщанства і купечества культурного у Россіи почти не ма, — але інтеллигенцію классів просвіщенних у Россіи не можна рівняти з чехами з другого боку, літературу теж. Прибавте, що организація і гроші дают можність якому небудь В. Евр. купувати у рукописях романи Ауерб. і Шпільгагена, а переводчикам видавати 2 перевода Боккля, 2 Дарвина, переводить послідня(го?) з корректури (NB Логика Милля вийшла по россійському раніш, ніж по німецькому). — Од чого, бачте, що виходить: що література россійська, як би вона даже була для нас, украінців, і справди, як здаетця Вам, московською тільки, то усе таки вона для нас найблизча европейська, — бо на беллетристиці россій-

---

[1]) Далї переч. „одно(му)“. [2]) Далї переч. „Але“. [3]) В оріґ. „особливу“! [4]) Далї переч. „ро(боту?)“. [5]) Далї переч. „роблять про(сто)“. [6]) Зразу було „культурними“. [7]) „на довго на пищу“? [8]) Далї переч. „було“. [9]) Далї переч. „Массу народа“.

ській наш молодяк[1]) побачить проведенними усі літературні і соціальні вопроси, що зачіпали Европу (Англію, Францію, Германію, Россію) у XIX століттю, а окрім того багатство переводноі літератури у останні часи[2]) і видавання у Петербурзі 4 і у Москві 2, товстих місячних обозріний, — дає можність і не знающому ні одного иноземного язика жити[3]) общею жизнію з усім цівілізованним світом. — Так тепер і судіть, чі вірний то буде Ваш приговор після фрази Р—ка, що нічого Вам братись за „виварки[4]) з западних ідей", — та ще й у третій фильтраціи?

Кажучи це, я овсі[5]) не думаю в усім рівняти россійську літературу з літературами старших народів, — і перечити Вам[6]) „окунатись" у ціх послідніх[7]). Ради господа, — купайтесь в усьому доброму, та виварюйте і переварюйте його для себе! Тільки, — скажіть по совісті: те віршування, те „уговкування" галицьке і українське[8]), що бачимо у Правді, — чі свідчить воно о такому „купанні" і о такому вивару? Не можу теж спокійно вислухати і Вашоі фрази „що житте, малюеме Т—вим, для Вас чуже". — Так тим то і знати іого треба, що воно Вам не знаеме. Чому ж то увесь світ чита Т—ва, а Вам так і не треба! І чим же справді і виробляетця літературна мова і багатшают мова і ідеі, як не переводами з чужого? Замічу ще насчот Т—ва, що він і по місту своеі родини і по духу найблизчій з усіх великоруських беллетристів до України, найблизчий ученик Гоголя: не даром Тур—нев, стоючи у зеніті своеі слави, узявся за перевод М. Вовчка, который був уже перед тим переведен у журналі Каткова. — Скажу упьять: такі переводи, як з Т—ва не тільки польза для літератури нашоі, але одно з орудій одержати верх над святоюрцями: бо та струна, на которій вони грають — братання Галиччини з Россією є струна фатальна, є потріба неізбіжна исторична, — тільки вони чорт зна як грають на ній, чорт-зна з чим братаютця у Россіи. Перехопіть Ви у них цю струну, покажіть у себе Россію свіжу і нову, а не стару і смердючу, — покажіть Гоголя, Тургенева, Островского, Добролюбова, Герцена, а не Державина, Хомякова, Каткова, — або ще хуже Біржев.

---

[1]) Далї переч. „получи(ть)". [2]) Далї переч.: „дає можність і не знаю". [3]) Далї переч. „душею". [4]) Далї переч. „чуж(их)". [5]) В оріґ. „осві"! [6]) Зразу було „Вашій фразі". [7]) Далї переч. „Я". [8]) В оріґ. „українське".

Від. і Голоса, — і Ви перетягнете до себе усе свіже, що ради тяги историчноі може іти за „Словом“. А не хочите зовсім знати туранськоі Москви, боітесь Данаів et dona ferentes, — так учітця у кого хочите, тільки малюйте свій і чужий побит тим реальним способом[1]), як малюють іого согласно з лучшими беллетристами Тургеневи, тільки критикуйте літературу і життя так аналитично і безстрашно, як критикували іого Бѣлінский, Добролюбов, Герцен, як критикуе наприклад і тепер Пипин, — і не[2]) тратьте паперу на такі вирші, які читаемо у Правді, ні на такий стид, як „уговкування“ Ф—ча.

Так як після Листопадного N Правди і листа Пюрка Ви не так сумно поглянули на будучність Правди, — то я можу[3]) не критикувати Вашого буддистичного атомизму, що виложили Ви у началі листа. Стара це дуже правда, що союзом, хоть маленьким, а не розбитіем на атоми прогрес іде, щоб я іі на ново став доказувати. Для того і перехожу до доброго Вашого наміру дати активність Січі. Але попереду кончу усе про „Правду“.

Я не розумію, чого Ви жахаетесь заміра Пюрка перевернути Правду у тиждневник; —[4]) кінець Основи, который Ви наводите на піддерж мі(ся)чноі появи Правди, — мені сдаетця піддержуе ідею о тім, щоб частіше іі видавати. Бо політика іменно требуе частіщих статей, ніж місячні. Само собою, що треба побільшати і число листів „Правди“, — а не розбивати теперішні тоненьки книжки на 4 части. По усіому бачу, що літературного матеріялу у Правді стане і при побільшанню печатання, —[5]) і що редакціі хіба корректури прибавитця (та таки треба корректуру держати луччу) та над частію політично-соціальною більш попрацювати. Я думаю, що одних політичних маніфестів мало, — а треба подріб(н)оі хроники. Треба, щоб Правда давала політико-статистичний образ життя хоть у Галиччині, коли і не у Украйні (NB. мало що не що тиждня у россійских газетах бачу преинтересні цифри про школи, налоги, лопів і таке инше по южним губерніям[6]) Россіі, — і ніхто і не подума перепечатати іх у Правду) за місяць, чі за тиждень. Побільшавши[7]) число листів і виходючи з таким

---

[1]) Зразу було „манер(ом)“. [2]) Далї переч. „печатайте“. [3]) Зразу було „мушу“. [4]) Далї переч.: „особливо тепер ви кажете“. [5]) Далї переч. „а політи“. [6]) Далї переч. „Укр“. [7]) Далї переч. „об(єм)“.

характером що неділлі, Правда могла б замінити до часу брак газети нашого табору, як „Слово“.

Тепер переходжу до „Січі“. Совітувати легче, ніж працювати, — од того я смілюсь пускатись у совіти тільки через те, що Ви мене викликали. — Общество, яке есть Січ, т. є з молодіжі учащоіся і з різних спеціальностей саме способне до такого діла, як переводи і переробка книг для народу. Ви питаете, щоб таке з россійськоі, фр., або німецькоі літератури треба було перевести, або переробити. Мені сдаетця, що для первого почину найспособніще було б перевести, —[1]) викинувши де-які розглагольства, Бака — Тіло чоловіче (по німецькому я не бачив, а знаю з россійського переводу, — і думаю, що[2]) воно мусить зватись Das MenschenLeib und seine Pflegen або так якось). А то можно б було з ціеі книжки і з Reclam — Hygiene скомпилювати книжечку, приноровивши іі до нашого люду. — За тим у великій ціні я б поставив популярну переробку Haeckel'я —[3]) Natürliche Schöpfungsgeschichte[4]) з курсиком біологіи по іого ж Generele Morphologie. Тільки це треба добре зробити, щоб позитивизм сберегти і у схоластику не упасти. — На біду я сам не бачив[5]), але замітив з каталогів, що єсть цілий ряд популярних виданій книгаря Weber'а у Лейпцигу Illustrirte Katechismen. Передив(и)тись, — чі не можно б там знайти що не будь підходяще. — У книзці Де що про світ божий“ маете скомпоновану географію физичну, — (не знаю тільки, чі киевські видавці у другому виданню добавили ті примічання, що зроблені були при великоруському переводі. Запросіть, — а ще лучче звеліть кіянам вислати цей перевод). До неі треба добавити географію політичну і етнографію. Дуже хвалять французьку (книжку) J. Duval — Notre planète. (Paris, Hachette, $3^1/_2$ fr.), а недавно N. Fr. Pr. росхвалила D. Grün — Länder und Völkerkunde (Wien, Fr. Beck). Можно перевести котору небудь, або скомпилювати. — Окрім ціого я жду з нетерпінням виходу объявленного у англійских газетах ряду A new series of science primers for elementary schoole, — при чому Huxley напише увод (Introductory), Roscoe — Химію, Stewart — Физику и т. д. Буде стоіть книжка по 1 шиллингу.

---

[1]) Далї переч. „де“. [2]) Зразу зам. сих 3 слів було „у которому“. [3]) Зразу було „Generele Morpho(logie)“ [4])) В оріґ. „Schopfungsgechichte“. [5]) Зразу було „не знаю“.

Поки печатаетця також подрібніщі учебнички, з которих вийшла Freeman — General sketch of European history. 3½ s. З россійськоі педагогичноі літератури считав би дуже потрібним переробити Родное слово вып- I—II, що булоб тим легче, бо автор Ушинскій сам чорниговець(,) де які сказки і пословиці і т. д. малоруські. Маючи сбірники Рудченка, Номиса, Метлинского і т. д., не трудно було б прямо по тій же системі вистачити українську Рідну мову, котора справди була б наукою для дітей, що портятця німеччиною і польщизною. — От на перший раз скоріш багато, ніж мало роботи. —

Але я на тім не кінчаю[1]). Вашим віденцям мало других вчити, — а треба і самим учитись, т. е. треба[2]) пізнавати народ і учитись мові народній, особливо серед німецького городу. Нічого для цього лучшого не може бути, як редакція творів народнеі словесности. Я думаю, що у Вас усіх е дещо записано, — а знакома молодіж по маленьким містам у Галиччині може усякий час прислати пісень, пословиць, казок і т. д. Установіть комитет, — тай хай він зводить усе до купи, а звівши, хай добере словник на німецьку мову. Слухаючи донесення ціого редакційного комитету у загальних сборах, перебіраючи матерьял і повіряючи словарь, — невольно утягнетесь усі у саму глиб живоі народноі мови, а виданням матерьялу етнографичного будете ширити пізнання народу і у себе і по чужих людях. Як ви сами кажете, дуже це діло у Вас закинуте (що він собі дума Головацкий, що не видае окрімних оттисків свого сбірника?) —

Прочитав я у „Голосі", що на сборах „Р. Основи" почав читати своі доклади п(р)о Буковинських русінів якийсь п. Купченко. Дуже мене це занняло, — бо навіть пісень, казок і т. д. Буковинських ми і не знаемо. Для того надумавсь обернутись до іого, чі не згодитця дати нам у Киев на видання свого матерьялу, або коли хоче видавати у Відні, або де, то[3]) ми готові стати у поміч. По переду думав через Вас одшукати п. К., а потім згадав неголерантність галицько-руських кружків(,) побоявсь, що не схоче через Вас діло вести, — та й написав прямо од себе, адресуючи въ университет. Та щось ніякого одвіту не маю. Або лист не дойшов, або К—ко чув, що я з церкви антихристовій, т. е. украйнофил поганий, або[4]) не

---

[1]) Зразу було „не стою". [2]) Зразу було „найголов". [3]) Далї переч. „хай". [4]) Далї переч. „налякав".

може справитись з россійською мовою, щоб написати одвіт, бо я іому, яко члену панруськоі Основи(,) писав і мовою „дипломатичною славянскою“. Чі не можете Ви чого небудь мені про Купченка написати, про іого росправи, та за одно і про Основу: багато там люду і що він робить?

За одно написав я і у редакцію „Р. Ради“ запит про сбірник пісень Пасічинского, на который редакція викликала охотників дати грошей. Та те ж не пишуть нічого. Чі це мода така не одвічати на пісьма, — а може ті ж причини і у пп. Білоуса і Наумовича, що я приписую п. Купченку. — Пождемо.

Окрім запросив[1]) п. К—ку і Р. Раді про ті матеріяли, що були спомянуті у газетах, я писав до обох ще свою просьбу: коли є пісні духовні і легенди прозаічні про бога, святих і т. д., — то прислати мені. Я сам од себе думаю видати сбірник такого роду і тепер прошу і Вас у сфері Ваших відносин доставити мені такий матеріялъ. Та ще просив би я поспитати у знакомих славян про сбірники такого матеріялу у них, особливо у сербів. До ряду передам ще одну просьбу такого ж сорту: для археологичного зъізду, що буде у Кіеві у 1873 р. я думав би виготовити статтю про українські вишивки на сорочках і біллі у загалі. Де що у мене набрано для порівнання у етнографичнім музеі у Москві, а також з музеів у Берліні, Зальцбурзі і тут. Виходить, що у Восточному Тіролю і южній Баваріи, т. е. у землях, которі колись були населені славьянами сербо-словінского корню(,) іще у XVII—XVIII в. уживали[2]) дуже подібні вишивки. Тепер вони есть у сербів, галичан і малорусів, од которих тягнуться узенькою полосою, або островами од Курска, а з другого боку од Новгорода аж у Сібір, — т. е. по ним можна прослідіти колонізацію сербо-руського славянского щепу[3]) у чехів, Словаків, поляків і білорусів, а рівно і там у Великорусі, куда зайшла білоруська, а (не?) малоруська колонізація(,) таких вишивок не ма, окрім узеньких полос погряничних з украінцями). Ви б мені велику услугу зробили як би наводили дотепних людей змаліовувати таки вишивки у Галиччині і у других славянских і сусідних німецьких землях, а то (для Галиччини і Сербіі) зібрали б і примір-

---

[1]) Запросів. [2]) Зразу було „носили“. [3]) В оріґ. „сла-щепу славянского“; „сла-“ на ст. 7 внизу, а з початку ст. 8-ої забуто дописати „вянского“, за те до „щепу“ дописано „славянского“.

ники кусочків полотна з такими вишивками. Ми б колись видали атлас з примірниками, а самі добрані Вами кусочки і рисунки оддав би я у музей университету у Кієві. —

Еще одно — послѣднее сказанье — і лѣтопись окончена моя". З N. Fr. Pr. взнав, що у антиквара Halm — (Burgring, Babenbergerstrasse) продаетця Waitz Antropologie 4 B за 19 р. за місто 30 і Lecky Gesch. d. Rationalism за 4 р. зм. 6, — а також у Klemm (Dorotheegasse N 6) Zeitschr. d. D. Morgenl. Ges. 23 т. (1846 —1869) за 80 р. зам. 180. Коли Вам не у великий труд, — провірте ціни і книги і купіть мені ці книги і задержіть у себе. А гроші я зараз вишлю, як напишете. У Klemm'а також объявляется, що Broghaus'а Convers. Lexicon 11 Ausg. продается за 40 р. замість 60. Та я не розберу: у одному объявленію од Broghaus'а, що у мене(,) ціна лексикона: geheftet стоіть 15 тал. Gebund. in Leindwand 29, Halbfranz — 30 тал., а у другому замість 15 стоіть 25, що, мабуть, і вірніще. 25 тал. вийдуть щось коло 40 flor., так що малий і виграш а за переплет прийдетця при перевозі заплатить. Того ради прошу, коли де попадете цей лексикон антикварно не дорого — купіть для мене. —

Та пора Вам вже спокій дать. Ваш щирий

М. Драгоманов

Посилаю Вам окрімні одтиски з В. Евр. моеі статті I—II. — і листочки, вирвані з книжок III—IV. Вирвалась заразом з III. стаття Петербурского профессора і мого гарного приятеля Веселовского про Калік перехожих і духовні стихи великоруські. Може хто прочитае і те з интересом. Замічу, що тим і мені хотілось би побільш видати нашихъ стихів і легенд, бо вони мають характер зовсім одмінний од великоруського, т. е. більш морально-историчний, ніж космологіческий. З другого боку, — на скільки можно судити по галицким колядкам, що напечатані Головацким[1]), у Галиччині е не мало космологических, та ще й пахнущих чі старославянскими миѳами, чі може катаризмом стихів. А Веселовский і великор. стихи веде од богомілів. Може іого стаття наведе кого і із Ваших на ті ж ідеі, а може на противні. — NB. як вийде з печаті „Народня руська философія" Згарского, то вишліть мені два екземпляра для мене і Веселовского. Послідній приїхав те ж у Флоренцію:

---

[1]) Далї переч. „ваші гали".

він великорус, але близький приятель Костомарова, чоловік дуже широкого образованія і знаній, пише багато і по итальянскому; кончивши тут одну роботу прийметця за статтю у Ausland про казки Рудченка. — К статі: Ви чі хто другий казав мені про статтю у Ausland про віру у птиць у русинів. Де вона була напечатана? у якому N? —

З IV моею статтею треба було вырвати і одну з ряда статей Пипина, першу[1]) статтю іого про славянофильство. Думаю, що Ви прочитаете іі з интересом. Я б совітовав де що з неі виняти для Правди, — те що пишетця про Погодина, про славянофильство (NB Пипин одлича Погодина, которого счита за представителя напрямка, що назвав він „народность оффиціяльная", бо не міг прямо написати слов „православіе, самодержавіе и народность", — од славянофильства, которе мало девізом — народность (зони думали русская, а було справди тільки московская), народне — вольне(?!) православіе і народний (земский, з земским собором і вольними крестьянами царь.) Як бачите, славянофильство[2]) е вже один з виходів з николаевщини, і мае де що обще з тодішнім западническим, але другим боком воно мае звязок і з Погодинщиною. Треба сказати, що і державно-централистичне западничество теж зійшлось де у чому з доктриной николаевскою[3]) — а самий характерний западник Герцен, ради соціализму де у чому зійшовся з славянофилами. Це[4]) трохи зачеплено і у моій статті, — а у Пипина найдете богато матерьялу для характеристики разних таких напрямків у Россіи, мающих доторканіе і до украйнофільства. — Для „Правди" я б совітував зробити видержки з статті Пипина (я укладаю ще кусок з В. Евр. за Августъ про ораторство Погодина, писаний теж, мабуть, Пипиним — так Ви не пропустіть і його) під таким заголовком: „Вѣстник Европи про московське славянофильство і украйнофильство". По переду[5]) наведіть статистику підписчиків В. Евр., скажіть, що у Россіи публичне мнініе вірніш[6]) представляетця місячними журналами ніж газетами[7]), нагадайте(,) що В. Евр. однісся либерально до поляків і протів усякого обрусіння административного і централизму, — (моя стаття),

---

[1]) В оріґ. далї непотрібне „про". [2]) Далї переч. „трох(и)". [3]) А може й „николаевского"; зразу було „з доктриной николаевщиною". [4]) В оріґ. „Ще"! [5]) Далї переч. „зробіт(ь)". [6]) Зразу було „біль(ш). [7]) Далї переч.: „уже за для одної цензури".

що він поміща статті учені про Малороссію і її поезію (Костом., Т—ва[1]) стаття 1870 р. Малороссія въ ея словесности, Рудченка Чумак (1872, Сентябрь, Октябрь), — а потім остановитця на словах редакціи и Пипина про Погодина, Славяноф. (одличте одно од другого і пожалуйта одтініть подрібніще безпринципність і блаженство П—на по статейці про ораторство), западничество-централистичне (так сказати петровелико-фильство — Соловьев историк и Катков[2]) і украйнофильство. — Сам Пипин россійскій западник, або космополит, або як хочете, і россіянин, як і я, як багато других малорусів, великорусів і т. д. — Я думаю, що в усякім разі видержка з іого статті буде не без інтересу і у Правді, — даже з чисто сепаратистичноі точки[3]) погляду. А з моеі тим паче. Моі бо мети на ці часи таки: дiскредітувати правдивою і фактичною критикою у Вас словістів, доказавші, що вони[4]) дурють своіх, кажучи, що вони за одно з россіянами, і підняти кредіт россіян у ваших украйнофилів, — а паралельно[5]) дiскредітувати у Россіи словістов, показавши, що вони тільки клерикали і лакеі бюрократіи[6]) і Россіи нічого дати не можуть, окрім наемників-чиновників, — для которих у Россіи після Щедрина виробивсь термин — ташкентці, — і возбудити[7]) у настоящих россіян, т. е. россійских лібералів интерес до народноі партіи у Галиччині, про котру ніхто у Россіи не зна (та — мало хто і із тих, хто Голос і М. Від. чита[8]), — і дума про Галиччину: це б треба знати і Вам і Слову). Послідні мети буду дослідувати статтями у В. Евр. і СПВ., — а перші, коли у тому пользу маете, помогаите мені дослідувати у „Правді". — Та чі не прислати мені Вам увесь В. Евр. за 1872 р., може там що небудь ще найдете интересного: так стаття Марошкина про Унію з фактичного боку интересна, (тільки одтого і поміщена), хоть дух іі смердить попівським ладаном (автор умер). — Ну, годі. Годі. —

Стронина получите скоро[9]).

---

[1]) Зразу було „моя". [2]) Погляньте на стр. 168, 187 и слід. у Пипина і у мене на стр. 225—229. В. Евр. Май. (М. Др.) [3]) Далї переч. „зрѣн(ія)". [4]) Далї переч. „вас". [5]) Зразу було „тим разо(м)". [6]) Зразу було „централізму". [7]) Зразу було „підняти". [8]) Далї переч. „мае". [9]) Далї переч.: „А коли він вишле Вам екземпляр, — мій ви мені верніть". —

Получив письмо одъ Навроцького. А Желіховський мовчить: де Він? А що — не провідали чого про Sacher-Masoch(.) Dio santo! що за имя!

Мел. Бучинський до М. Драгоманова).[1]

Високоповажні Михайле Петровичу!

В попереднім[2]) листі з 18 с. м. обовязавсь я[3]) як скоро освідомлюсь[4]) у Львові на ново, подати Вам справозданє. Сёгодня я в тім положеню, та тільки поодні черти на разі Вам

---

[1]) В чорн. нема титулятури; за те в початку переч.: „Виславши перед тижнем". [2]) В чорн. „В моім послідним". [3]) В чорн. далї переч.: „здати Вам яко мога скоріш справу що до складу річей в редакциі „Правди" плохо информований". [4]) В чорн.: „осьвідомившись з Львовом на ново (бо дуже був вибився*) с справ денних) яко мога скоріш подати Вам справозданє. Сёгодні се чиню (переч. „згори уже застерігаю собі и мої нариси тільки") але поодними рисами тільки (переч. „як и ? іх з двох - трех листів Навроцького и Пюрка") застерігаючи собі крайне слово до тої пори, аж освідомлюсь основніще".

„Правда" несподівано встала[1]). Іі як и склад редакциі повитали ми готово и радо, и на людех не завелись[2]). Відставлено Сушкевича[3]) з давна єднателя громадського[4]) до Админістрациі, котору виділено аж с сим рочником від властивої редакциі[5])

Так и почався розділ праці, которого браку давніщі рочники не перетрівали. (З боку: „Відставлено до урядженя умиєтного") Розсуд и дос- (переч. „від редакцийний заступався") Навроцьким и гарно очитаним[6]), Огоновським[7]), — до політичної[8]) відставлено Січинских Андрія и Николу, и Барвинського[9]).

---

*) В оріґ. „вибивася".

[1]) Далї переч.: „сёго року, и іі ґенеза лучше звісна у Київі як пр. у Відні"). [2]) Далї переч.: „Перед усім и всігди остала (з боку:) найшовши, що людей було доста для приводу и вируки". [3]) Далї непотрібне „К. Сушкевич". Далї переч. „Навроцький, Огонов." [4]) Зразу було „єднатель громадський"; далї переч.: „чоловік готовий и любий та обняв Админістрацию". [5]) Далї переч. „(— урядженя умиєтного), и сей поступ" [6]) Далї переч. „хоть и не друкованим". [7]) Опісля поправлено на „Огоновського", до котрого мабуть і йде повище реченє „Відставлено до урядженя умиєтного". Далї переч. „Владимір Барвинський". [8]) Далї переч. „частини". [9]) Далї а сар. (переч.: „Мабуть редакциі здавалось на разі конечним, заохотити до читаня и писаня тому(?) | „Малодушної гадки" | Виховати читателів и писателів | Вибір статий неміг".

уділити можу, застерігаючи собі писати основніще в міру[1]), як розпочата переписка подавати мині буде с часом докладніщі все дати. То ж и в повісний спосіб зачинаю:

О Виборі и переборі у статиях на разі не могло бути й мови[1])
(з боку дописано:)
для заохоти авторам тільки и щоб мова розвивалась друкувано пр. місцеві драми и поезиі статечні(?) (зна?)ючи зрештою, що ті статиі о собі нище дискуссиі, — так(ою)ж слабою осталась и часть політична, відповідно самовіжній нашій неготовости, —[2]) що недужі ми сёгодня перевести акцию політичну на ділі[3]) не фразою и доктриною, а з усім апаратом свідків, доказів и цифри[4]). Виступом в акцию розумію розправу з давниною від 48 р. до сёгодня, щоб перевести програм новий: т. є. реформу старого: навязуючи до доброго даного ще лучше придане нами.
(Далї знов текст:)
Осталось оже части політичній рейстроване и реасумоване справ денних, без резонованя; а и ті обзори[5]) часто без провідної мисли виходили[6]) монотонно або плаксиво. Мимо того виднів з них[7]) ляхам[8]) якобинизм и гайдамацтво, которим сам факт був дуже недогідний, що оце клюб став формуватись инчий від[9]) вражди сліп(ої) и гнилої загоди „Слова“ и „Основи“[10]) досить[11]) політичний, щоб не[12]) шкодувати своєі сили, щоб виявити неміч[13]) перед порою, кидаючись у канкан сучасний, в агитациі новою силою по старих in crudo взорах, — досить завзятий, перевести для своєі засади розбрат и розклад в глубинах[14]) (и ? и родини, так само[15]), як отці се здоліли 48 р,. заводячи опять нарідну мову, як держалась вона до двайцяти літ сего століття.

Мимо оже, що „просвіту“ слабо поведено, а зівсім не рішучо програм політичний слабо-гайдамацький, Голуховський вже у Марті

---

[1]) Слова від „застерігаючи“ підчеркнені Др—вим.

[1]) Далї переч.: часть політична (переч.: „осталась також слабою“), як неготові ми нині и недужі, перевести програм (переч. „ретельний ? ? ?) народний (переч. ? ?) на ділі, як ёго вказує розумна теория, то є. не фразою або доктринерством, а з всім апаратом свідків, доказів до йоти и цифри; — я розумію, що перше: розправу з давниною, від 48 р. до нині, яко точку виходу для нового програму, т: є: реформи старого, навязуючи до доброго даного ще лучше придане нами. — ? “) [2]) Далї переч. слово, якого годї відчитати. [3]) Далї переч.: „так як єі вказує розумна теория“. [4]) Далї переч.: „Виходом іі розу(мію)“. [5]) Далї переч. „без укладу“. [6]) Далї переч. „рукоділлєм“. [7]) Далї переч. „именно“. [8]) Далї переч. „?“. [9]) Далї переч. „Слова“. [10]) Далї переч. „зарід“. [11]) Далї переч. „осторожний“. [12]) Далї переч.: „кинутись в ефемерні агитациі, яко авангарда одного або другого нового кандидата“. [13]) Далї переч. „невчасно“. [14]) Далї переч. „дому“. [15]) Верх остатних трьох слів написано кілька инших, не знати де належних, яких до того годї всїх відчитати: „до ? 48 р. и ? “)

З сим рочником „Правда“ несподівано встала*), та повитали ми склад редакциі готово и радо, найшовши, що людий

с. р. серед приготовань до „Правди“ замірив на іі[1]) душу Сушкевича, ссилаючи ёго до Кракова ? Лаврівський захопивши и маршалство и уряди, недопустити[2]) сёго, то й вийшла „Правда“ и виходити стала правильно, поки Назроцький (с Шашкевичом) не почвалав таки на мазури.

В редакциі настало с того часу, з Октября) провізорюм[3]), и тріває, бо й редактор Огоновський узяв катедру гражданського права. —

В остатних недобитків рука руці заваджає в безлюдю[4]) у двоє росте робота, без[5]) привіту и одвіту неохотятся дописувателі що найпильніщі.

Правдивим[6]) Взором як ми собі поступаємо статня Ваша и наше обходж(ене) з Вами. Редакция пересилає іі Навроцькому, сей[7]) находить потребу заміток и уваги дописує. В Ноябрі велять єму статию сей час висилати в редакцию, він висилає іі думаючи, що вона прямо у друк піде, без заміток. не переписану. У Львові нема нікого, хто б навик до почерку закордонського, неможе зецерам переписати и ждуть мене з 1. Січня, щоб я переписав и таки порубив уваги.

Оце результат розпочатої переписки зі Львовом. Та[8]) рад не промовчу причину, чому[9]) редакция на уваги так напирала. Ходило ій, розчитавши через Навр(оцького) статию и зваючи галицьку публіку єдино о теє, щоб сміливу критику, незвісну у нас, та писану методом, нам чужим и недоступним, всю и цілу без застережень, увагами-обясненями приступною, зрозумілою зробити. Доки що, на слово мині вірити прошу, що писав я до Львова и Вам писати мушу зівсім в ? власне дусі, специяльно в сій справі стаю сам — автора як не статиі ради[10]).

За сим[11]) завізвав я Пюрка, щоб іі оборотно вислав Навроцькому так, щоб перша іі часть з увагами станула у книжці за Січень. (Рудченка переклади вийду(ть) за сей місяць[12]).

Для дальшого розділу праці и устрою редакциі обернувсь я до Барвинського а Сушкевича упросив руководства и догляду,

---

*) Слова від „Правда“ підчеркнені Др—вим.

[1]) Далї переч. „адміністратора ? “. [2]) Зразу було „недопустив“. [3]) Далї переч.: „и титуляр редактор Огоновский (молодший)“. [4]) Слово „в безлюдю“ (маб. мало бути „безладю“) написано над „и двоє“. [5]) Далї переч. „ладу“. [6]) Слово „Правдивим“ дописано пізніще. [7]) Далї переч: „читає“. [8]) Далї переч. „не можу промовчати“. [9]) Далї переч.: „тілько заходу робила вся(?) редакц.“ [10]) Далї переч.: „Що циганом хвалю свої діти у Львові и Відни Львівські и Віденські“. [11]) Далї переч. „упросив“. [12]) Далї переч.: „Мині вірити прошу, що зробив я (переч. „так же ради ? ?) се не тільки ради Вас, але и річи самої ради“.

було доста для проводу и вирученя. Відставлено до урядженя[1]) умнетного довільно у нас способних Навроцького и Огоновського, до політичної части Січинських Андрія и Николу и В. Барвинського, Сушкевичу поручено адміністрацию, котору виділено[2]) аж з сим рочником від прочої редакциі. Тут и по-

---

щоб[1]) виділено[2]) як давно адміністрацию, ще и переписне бюро, бодай для самого рейстрованя и квітованя статий, для порядку. —

Колиб[3]) Барвінський пов(і)в як сподіюсь переписку, міг би Огоновський повести редакцию[4]) зносно, виручуючись Пюрком и охотниками, Львівськими и сторонськими, — до тої пори, аж сконстатуєся[5]) свіжий розвиток словесности, або апатия.

Навроцьк(ий[6]) дуже не рад, написавши перед моім листом[7]) Вам 18 с. м.[8]) не зівсім коректні свої замітки на політику народовців против москалёфилів, обсуджену Вами в „Обрусѣню“[9]). (Лист мій писаний 22 с. м. до него, перший ще після Августа. Єго лист мабуть пішов у Флоренцию на прежню Вашу адресу). Добре діло зробите, скоро неоставите ёго, изолёваного, без одвіту[10]). Герцена[11]) він не получив[12]), коли[13]) книжку Ви вислали в редакцию, вона її задержала и аж тепер єму доставить. —

(З боку:)

В справі[14]) коректи на рецензию „Обрусіня“ нема инчої ради, як писати рецензию нову в способі: „Ще слово про статию П. Т—ва[15]). За справленем прямо неможемо ударитись до автора, бо він у Київі (Старицький)[16]) слово хоч я[17]) засівби, а хоч Навроцький, колиб[18]) нам статию дослали[19]). — Не знаю, чи через кордон можна писати, щоб у автора доглянув „додатку“ — до „Ще слово“.

[1]) Слова „до урядженя“ і далї всі прізвища підчеркнені Др—вим.

[2]) Слова від „поручено“ підчеркнені Др—вим.

---

[1]) Далї переч. „заложено“. [2]) Далї переч. „так“. [3]) Далї переч. „оттак“. [4]) Далї переч. „доки що“. [5]) Зразу стояло: „констатований буде“. [6]) Далї переч. „не рад“. [7]) Слова „перед моім листом“ написані над „написавши“. Далї переч. „до Вас в листі з ? “ [8]) Далї переч. „анахронізми изолёваню своім“. [9]) Далї переч.: „Лист мій, перший після Августа получив він аж 20 с. м. Лист може писаний ще на прежню адресу“. [10]) Далї переч. „Ёго адрес“. [11]) Далї переч. „єму“. [12]) Далї переч.: „здаєся коли він остався в редакциі, коли ёго задержала, тепер аж єму вишле“. [13]) Далї переч. „посилку“. [14]) Перед сим, а сар., переч.: „На реклямациі и поправки справити“. [15]) Далї переч. „Справити“. [16]) Далї переч. „Міг би Русов ? ? доглянути сёго ? ? „додатку“ у автора на місці ? ? “ [17]) Далї переч. „рад“. [18]) Далї переч. „єму“. [19]) Зразу було „дослати“.

чався подія праці, которого недостачі давніщі рочники неперетрівали. —

О виборі и доборі[1]) в статях літературних на разі не було мови, для заохоти авторів и для розвитку мови друковано пр. місцеві драми и поезиі, знаючи з рештою, що ті статиі о собі нищі дискусиі.

Рівно слабою осталась и часть політична[2]), відповідно самовіжній нашій неготовости: що недужі ми сёгодня перевести акцию політичну на ділі, не доктриною и фразою, а з усім апаратом свідків, доказів, цифри и сили[3]). — Виступом в акцию розумію розправу з давниною, від 48 р. до сёгодня, — щоб перести (перевести?) програм новий, т. є. реформу старого, навязуючи до доброго даного ще лучше придане нами. —

Отак и дісталось части політичній в уділі: рейстроване, не резонноване справ денних[4]), а и ті обзори виходили монотонно без прямоі и провідноі мисли. Мимо того виднів и з них ляхам якобинизм[5]); ім сам факт був недогідний, що в очах іх клюб став формуватись инчий, від вражди сліпоі и безсильноі „Слова“ або гнилоі загоди „Основи“, — клюб досить політичний, щоб шкодуючи своєі сили не виявити немочі перед порою, кидаючись у канкан сучасний, в агитацию новою силою по старих in crudo взорах, — досить дужий, пересадити для своіх принципів розклад і розбрат в глубинах родини, до повороту в чистий програм 48 р так само як батьки се 48 р. зробили, заводячи тамже опять нарідну мову, як держались до двайцяти літ сего століття.

Мимо оже, що „Просвіту“[6]) слабо проведено, а вже зівсім не хитро програм слабо-гайдамацький[7]), Голуховський вже

---

[1]) Слова „виборі и доборі... не було мови“ підчеркнені Др—вим.

[2]) Слова від „Рівно“ підчеркнені Др—вим і дописано з боку: „Ще сві ? “

[3]) Слова від „з усім“ підчеркнені Др—вим і зачеркнені з боку.

[4]) Слова від „рейстроване“ підчеркнені Др—вим.

[5]) Слова „якобинизм“ „в очах іх клюб“, „пересадити для своіх принципів розклад и розбрат в глубинах родини“ підчеркнені Др—вим а від „став“ цілий уступ зачеркнений.

[6]) Слово „Просвіту“ підчеркнено Др—вим.

[7]) Слова „програм слабо-гайдамацький, Голуховський“, і дальші: „Сушкевича, ссилаючи єго до Кракова“, „Навроцький (с Шашкевичом) чвалати на мазури“, „Провизорюм“, „тріває“, „Огоновський катедру гражданського права“ підчеркнені Др—вим.

Марта серед приготовань до „Правди“ замірив на іі душу, Сушкевича, ссилаючи ёго до Кракова. Встиг Лаврівський, заложивши маршалство, недопустити сёго, що и вийшла и виходити стала правильно „Правда“, та рівно таки мусів Навроцький (с Шашкевичом) чвалати на мазури.

Провизорюм настало с того часу, в Октября, в редакциі, и тріває, бо свіжо узяв и Огоновський катедру гражданського права. В осталих недобитків рука руці заваджає, в безладі росте у двоє робота, „без привіту и одвіту“ неохотяться дописуватели що найпильніщі.

Взоровзором, як ми собі поступаємо, наше обходженє з Вами и з „Літерат. нар. на Вкраіні“. Редакция передає іі Навроцькому, сей находить потребу заміток и уваги дописує. В Ноябрі велять єму статию сей час висилати в редакцию, він се чинить думаючи, що вона прямо у друк піде, и висилає без заміток и непереписану. У Львові нема свідомого до почерку закордонського, щоб для зецера[1]) переписати, и ждуть мене з кінцем сего міс., щоби переписав и таки поробив уваги.

Оце результати розпочатоі переписки зі Львовом; та рад не промовчу причини, за для которої єдино редакция на уваги так наважилась: Ходить ій, розчитавши через Навроцького статию, а знаючи свою публіку(,) єдино о теє, щоб сміливу критику незвісну у нас, ще й писану методом нам незвичайним и недоступним, всю и цілу без застережень[2]), зробити приступною (mundgerecht) = зрозумілою обясненями и увагами.

В парентезі Вас попрошу, на слово мині вірити, що всігди и у Львів и Вам зівсім в своім власнім дусі пишу, специяльно в справі статиі так само автора як и іі самоі ради. За сим и завізвав я Пюрка, щоб статию оборотно вислав Навроцькому, тим, щоби перша іі часть з увагами станула у книжці за Січень. (Рудченка переклади друкуются[3]).

Для дальшого розділу праці обернувсь я до Барвинського, а в Сушкевича допросив догляду и руководства, щоб відповідно адміністрациі виділено окреме переписне бюро[4]), бодай для самого рейстрованя и квітованя статий, для порядку в діловодстві.

---

[1]) Слово „зецера“ підчеркнув Др—ів кривулькою — може тому, що не знав, що воно значить.

[2]) Слова від „щоб“ зачеркнені Др—вим.

[3]) Реченє в скобках підчеркнено Др—вим.

[4]) Слова „переписне бюро“ підчеркнене Др—вим.

Коли Барвинський поведе (,)як слід и як сподіваюсь(,) переписку, змігби Огоновський зносно повести редакцию, виручуючись Пюрком и охотниками львівськими и сторонськими, до тої пори, аж сконстатуєся свіжий розвиток словесности, або апатия. —

В справі коректи на рецензию „Обрусіня“ нема инчої ради, як сісти до рецензиі новоі, в способі: „Ще одно слово про статию п. Т—ва[1]). За справленем неможемо прямо удатись до автора рецензиі, бо він у Киіві (Старицький) — не смію через кордон писати Русову, щоб у автора доглянув додатку. До „Ще слово...“ взявбися хоч я, хоч Навроцький, колиб нам статию доставлено.

Навроцький дуже не рад с себе, написавши перед моім листом Вам не зівсім коректні своі замітки на політику народовців против москвофилів, обсуджену Вами в „Обрусіню“. Лист єго пішов у Флоренцию мабуть на прежню Вашу адресу. Добреб діло Ви зробили, неоставляючи ёго, изолованого[2]), без одвіту. Герцена він не получив; коли книжку Ви вислали в редакцию, то вона мала іі задержати и аж тепер єму доставить[3]).

Ваш

Бучинський.

Відень 27. Декабря 1872.

---

[1]) Сей заголовок підчеркнений Др—вим.

[2]) Слова „изолованого“ і дальші „Герцена він не получив“ підчеркнені Др—вим.

[3]) Слова від „коли“ зачеркнув Др—ів з боку двічі.

Рік 1873.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 1. Січня 1873.

Поспішаю, шановні Михайле Петровичу, відповісти на що найпильніще, доки до властивого одвіту засяду.

Не застав уже у „Halm-a Lecky Geschichte der Aufklärung, але впевняли мене, що книжку легко можна дістати. Waitz-a, Антропологию з 1859—70 и рочники „der morg. Ges.[1]) застав и переглянув, та не закупив(,) бо не маю тепер грошей. Казали мині, що на сі грубі штуки не легко щоб до тижня купець другий найшовся, тож вишліть мині на се гроші, лічивши 1 рубля = $1^1/_2$ гульдена. Брокгауза, лексикон найшов оправний за 36 г., брошурованого пошукаю завтра, як всі магазини будуть отворені. „Слово“, з річею Ковалського сподіюсь дістати в „Основі“. —

Купчанко, фабрикант кореспонденций з Москви, Петербурга и Одесси до староі „Presse“, зачертих з „моск. Вѣд.“ и „Голоса“, — читає що року I. часть „буковинського весілля“ на першім зборі „Основи“. Пісень у него нарідних не много, як сам знаю, читавши іх торік у него; пісні тіж, що и Станіславські. Сам ще дуже молодий и бурш „Bukowin-и“. Що дня з ним при обіді бачуся и сей час звідаюся про Ваше діло.

Між 69 а 71 роком читав я в „Ausland“ — Der Vogelglaube in der Ukraine“, — статию дуже гарну, котору визначу Вам сими днями. В сім рочнику в чч. 47—51 найдете: „Russische Volksmärchen“ (Erschaffg[2]) der Welt; Ursprung

---

[1]) Заголовок сей, а далї курс рубля, „Слово“ й „Основі“ підчеркнені Др—вим.

[2]) Над ост. словом написано (Бучинським) „(N-o 50)“.

des Spiegels etc) — „Sprüchwörter der Türken“(,) Ethnologie der Balkanländer“ и др.

Провідав tandem про Сахер-Мáсоха! Revue de deux mondes надута безприкладно, друкує per extensum „Don Juan de Коломия“ с предмовою про нового écrivain réaliste, le Petit-Russien Sach. Masoch! Don Juan собою чистий абсурд, єго автор Сахер німець, который бавить публіку байками о далеких гуронах и азтеках южноі Галичини, в стилю „буковинських звичаів“ Купчанка.

Правду підписав для Вас сёгодня на р. 1873 прямо у Флоренцию. Число за Грудень уже маю. Найблище, з статиєю Рудченка вийде 13. см. — Получив и Вашу присилку Вѣст. Евр. — Пан Весоловський най нас готовими має, достачувати єму витяги и дата з тутейшоі, именно университетськоі библіотеки.

Щирий до Вас

Бучинський.

Получаю сеі хвилі сю дату: Der Vogelglaube in der Ukraine, v Reinsberg Düringsfeld, Frh. v., Ausland 1871, N-o 9, S. 209—212.

В сёгорічнім „Ausland“ крім попередних, находятся:

Die Waldlosigkeit der südrus. Steppen, ч. 2, 3.

Die Verbreitg der Trunksucht in Spanien, England, N. Amerika, Frankr. ч. 9.

Vermehrung der Juden in Romanien. 30.

Zur Geschichte der Kosaken, 37.

Zur Frage üb. den Ursprung russ. Reiches 37.

Lande der Slaven — 45

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 2. Січня 1873[1]).

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 1/13 Січня 1873.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Всёго доброго з новим сим роком, Вам и Вашим в родині и громаді бажаю!

---

[1]) Сей лист надрукований хибно під р. 1872 (див. ст. 72—75). Не маючи вже під руками оріґіналів листів М. Бучинського до

Ніколи мині, хоть и булоб с чого, робити огляд новорочний минувшого, — попристати на новим, сучасним мушу, за себе надіючись, що не пожалуєте Ви, именно послідного листу, т. є: що намість махнути зівсім рукою над моіми зівсім не гарними вимислами[1]), Ви ad rem Тургенева мині ще раз прописали тези, на которі в загалі раз коло разу тепер пишуся. Доступаючи по волі до свідомости, до ratio scientiae, я таки рішився, скоро тільки Станіслава допаду, сей час записати Пет. Вѣд. и правильно писати щомісячні кореспонденциі про Австрию[2]) та вже не по німецьки, а по великоруськи[3]), як и до сёго вже прияв міри: Познакомивсь з гарним и красним петербурцем, медиком Лобовим[4]), тай радби набратись в живій розмові коренних и ядренних сказань и оборотів. —

З Львова знов дожидаю довший час вісти, чи вислано[5]) (Пюрко) Вам річ Ковалського, и которого до переписки відставлять. „Правда“ має вийти сегодня[6]), але ще без Вашоі статі, — бо мабуть не встиг Навроцький з нею зладитись. Получив він іі 1 с. м. від редакциі для переписаня и скоментованя, с категоричним: „друкарня жде“. Незнаю теж, як розвязали ключку: реформа правописі, над которою раджено дуже горячо, хоч луччеб було доглянути коректи, и не пустити в число за Грудень „справозданя „Січи“ Пулюя з новим в анналах наших прошенєм о запомогу, — удар[7]) самобійний, по заяк наша громадка у тім стояла, що ніколи не звала чужоі ласки. Але, се прошумить, та не так „обявленє“ против підо-

---

Драгоманова, не можу сконтролюватн, хто тут похибив: чи я, переписуючи лист, чи сам неб. Бучинський. Але тепер переконуюся, що зміст іде рішучо до початку 1873 р. Докази (м. и.): поновлена „Правда“ стала виходити аж від 27 н. ст. цьвітня 1872 р. (див. Гал.-р. Библіографія Ів. Левицького, II, ст. 184); проф. Желехівський був у початку 1872 р. ще в Перемишлї (див. лист Бучинського до Др—ва з 22. I. 1872, ст. 80)

[1]) Слова від „махнути“ підчеркнені Др—вим.

[2]) Слова від „записати“ підчеркнені Др—вим.

[3]) „а по великоруськи“ Др—ів підчеркнув двічі.

[4]) Слово „Лобовим“ підчеркнув Др—ів.

[5]) Слова від „довший“ підчеркнено Др—вим і дописано з боку: „ні“.

[6]) Слова „має вийти сегодня“, „1 с. м.“ і „друкарня жде“ підчеркнені Др—вим.

[7]) Коло сих слів, з боку, Др—ів завважав: „якъ же“.

зрілоі „політики интересів Лавровського[1]), — которий зівсім у нас ще не кадавер, а и кадавра негодится тручити ногою. За сю сваволю вислухала редакция слово правди, та може й осердилась и на час замовкла. —

Тож, хоть не рано, а все таки почало в головах галицьких свитати[2]), що пора крайна повернути на инчий лад просвітою. Обсяг праці в тім предметі, що ви почитом книжок зарисовали для „Січи“, надто новий и обширний. — Що найперше „Боба „Ds Buch vom gesunden u/ kranken Menschen[3]) вже споро поступила в переводі, в Станіславі: Яхно с семинаристами своіми на місці добирає слів технічних серед народу; — тут же переведемо або Мосе[4]): Аритметику, що вже по росийськи переложена, — або, будемо далій вести „Зорі“. — Писати по Геклю, Рекламу, Ґрину etc. можнаб тільки для публіки більше розбудженоі, як сільська наша, и дущими фондами як наші. И загально, просвіта реальна в таких розмірах ще зовсім у нас не думана[5]), и народовці наші намість попівськоі просвіти тільки и придумують пряму, практичну[6]) в порядках господарства сільського, здорового пропитаня, ступаючи до лучших порядків в сімьі и громаді. Відповідно нинішним силам поставлено на первім пляні: книжками для заохоти[7]) до читаня розвивати здорові начала людсько-моральні, дані в народнім звичаю. Оттак для збірних, уривкових тільки, дрібних статей почато видавати „Зорі“, и перервано. Та поза Львовом чуєся потреба іх обновити, и тільки в прежнім обємі, бо для обширніщих праць(,) для оброблення діл більших зівсім нема людий готових[8]), ані й зараз надіятись, щоб пр. у Вічні одзітні кружки устроілись. Против сёго стоіть в загалі бит матеряльний, а тут специяльно, відділенє медичного факультета, который своєю жизню жиє на далекім кварталі[9]). Через Навроцького я за Вашим листом зажадав прямо в „Просвіти[10]), щоб записала европей-

---

[1]) Слово „Лавровського“ підчеркнено Др—вим.

[2]) Слова від „почало“ підчеркнені Др—вим.

[3]) Проти сего заголовка Др—ів завважав: „е друга“.

[4]) Слово „Мосе“ підчеркнено Др—вим і вгорі дописано: „есть Рубисова и Мороза“.

[5]) Слова від „реальна“ підчеркнені Др—вим.

[6]) Слово „практичну“ підчеркнено Др—вим аж двічі — простою і кривулькою.

[7]) Слова „для заохоти“ підчеркнені Др—вим.

[8]) Слова від „зівсім“ підчеркнені Др—вим.

[9]) Слова від „своєю“ підчеркнені Др—вим.

[10]) „Просвіти“ підч. Др—вим.

ські сучасні виданя популярні, — щоб хоч Львовянам случай подався, начитуватись гарного, щоб хоч не рано, а все колись видати що розумного. На сій надії, що випишутся книжки, и треба на тепер поперестати, бо проводу мисли в діло годі надіятись від недужого ii виділу сёгорічного[1]); — у Відні, с Скобелським и Медвецьким[2]) треба нам доглядати, щоб, може альтернативно з Станіславом и др. далій вести „Зорі". Потреба самообученя етнографиєю добре[3]) почуваєся, та тільки и в розмовах особистих и случайних можна для неі ділати; — основаню кружків противлятся самі записки, не багаті[4]) — недобірні и всі майже на себе похожі, — а що головніще, записуватели яко селяни[5]) не здолівають дивитись на село обєктивно. Так и находивши у приязнях, свояцтвах и ровесництвах случай до взаємин, — вони мають товариство вищою школою жизні и мови своєі серед Відня, и свойського вихованя взаімного, — а з відси при живо спочутій лучности вганяются в екстрем: мало уділятися німцям и другим[6]), — що и слабо навчаются вони живій німецькій мові. —

Дуже мене заняло значеннє, которе Ви придаєте строям нарідним, а именно обшивкам, и вже незабаром постараюся, щоб ціль пряму перед очима и речинець маючи придбати Київському з-їзду доклад з „білохорвацькоі" Галичини, которої відзнакою именно обшивки и в нас на первий погляд в око впадають. Буковинські и коломийські гуцули ушивають всі рукова и почасти, пазухи, та не усіваючи, як за кордоном, а „заповняючи" тло ромбами. У підгірян по-дністрових вже нараменників („уставок") у мужчин не має, — дальше на восток до кордону (Броди — Гусятин, Хотим) вишивки маліють, тож и на сівер до Перемишля межи Лемками, де и гублятця вони на етнографічній границі с поляками[7]). Опит мій дотеперішний з малюнками не вдався: кореспонденти мужеські не втяли мимо просьб нічого, — приходится тепер до кореспонденток апелювати[8]), и не за малюнками, а прямо за вишивками. Vederemo!

---

[1]) Слова від „недужого" підчеркнено Др—вим.
[2]) Оба прізвища підчеркнув Др-ів кривулькою.
[3]) Слова „самообученя етнографиєю добре" підчеркнені Др—вим.
[4]) Слова „записки, небагаті" підчеркнені Др—вим.
[5]) Слова „яко селяни" підчеркнені Др—вим.
[6]) Слова від „мало" підчеркнені Др—вим.
[7]) Слова від „де" підчеркнені Др—вим.
[8]) Слова „кореспонденток апелювати" підчеркнені Др—вим.

Від тих кореспонденток єдино можнаб сподіватися гарноі помочі, маючи в очах звичаі нарідні, обряди, а именно религиозні твори. Тих послідних в записках и мабуть в народі мало, и неможно іх відобрати від памяток поганських в колядах, гаівках и др., в метаморфозах рослин и звірей, ? , повірях[1])! Християнських прямих утворів чисто не має, крім малого числа казок про Бога, Петра, Ивана, — так як не ма типу „Странників“[2]) — ані сліду духовноі поезиі (винявши дяківські парафрази). Народні молитви, которі найтяще записати, вже численніщі, и тут Вам одну на показ переписую:

Рано в неділю сонічко сходит,
пречиста діва Исуса Христа за ручку водит,
на усеночне. З усеночного на утреня,
а з утреня на службу божу.
А з служби божоі на сине море[3]),
а с синого моря на білий камінь. —
На білім камени золота цер'ков,
а у тій церькві золотий пристіл.
На тім пристолі Исус Христос:
головку склонив, очи зажмурив,
ручки розпяті[4]), віжки прибиті.
Иде святий Петро й Павло
питаютси: що там робиш?
– Не питайти моій муки
лишень беріт хрест у руки,
идіт по сім світі и по тамтому,
розказуйте старому и малому. —

Хто буде сю молитву казати
в пятницю до посту,
в суботу до схід сонця
в неділю до служби божойі(,)
буде єму на віки вічні
рай отворений, а пекло заперте аминь. —

(В Рожні, на границі Буковини 1872)

---

[1]) Слова від „в колядах“ підчеркнені Др—вим.

[2]) Слова „странників“ і дальші „народні молитви“ підчеркнені Др—вим і пониж остатніх, із боку, дописано: „оці и треба“.

[3]) Проти сего й дальших рядків Др—ів написав чорнилом:

Иг. расказы —
Miscellan. Köhler, у Ebers. ZRZ слово 68.
„Ubbic e Cencioni“ — luscelta di curiosite letter.

[4]) Певно: „розпйиті“.

У збірниках рукописних найдеся пару десятків казок и пісень християнських[1]), которі вишлю Вам з Станіслава. Которого місяця именно буде археологичний з-ізд у Київі?

С Купчанком[2]) видаюся тепер частіше. Сам він завізвав мене, щоб єму обяснив лист Ваш до него, — на жаль неможу єго склонити до дебати над тезами Вашого листу з Вами, так як и загально він від всякоі дебати ухиляєся. Драму „з житя буковинського народу“[3]) він піддав, мимо моєі ради, судови Бачинського, директорови театру, зівсім не компетентному, з запитанєм: чи уйде для галицькоі сцени? Загально, дізнавшись, що у него 800 и більше пісень записаних, а не мігши в розмові найти тему, над которим міг би я з ним як будь розправляти, не можу собі уформувати о ним ніякоі опинії, а як годі и перечитись, то и сліду напруженя ніякого між кружками бути не може.— [4])

Читаю тепер в добрій части новим поглядом „Германизацию и обрусіннє“, (в парентезі кажучи ще до Вашого листу, що хоть и розумію конечність ити нам Галичанам до взаємин, и органічноі культурноі звязі з Росиєю[5]), то власне тому недобачаю нічого на се похожого в „Слові“, — которе чисто случайно обернуто на восток, для фабрикациі чистоі ташкентців, котора з вихованєм самовіжних двигателів товариства у ніяку ні пряму, ні традицийну ні косвенну звязь споітись не може). Витяг по зарисах Вашого листа з 4. с. м., прискорю, — та при сім, або намість сёго гадаю, найлуччеб було, видрюковати для Галичини окремо або в „Правді“ цілковитий переклад, именно другого видання, до которого, як по дописках вважаю, Ви и готовитесь. Витяг о собі не счерпує всёго, конечного матерялу, а зівсім уже не впливає на читателів наших початкуючих, несвідомих як повертати даними для ефекту на розум, — (не на чувство одно, — як за польськими взорами у нас практикуєся). —

---

[1]) Слова від „найдеся“ підчеркнув Др—ів кривульквю; цїле дальше речене (арх. з'їзд у К.) звичайною лїнїєю.

[2]) „Купчанком“ підчеркнено Др—вим.

[3]) проти сего поклав Др—ів павзу.

[4]) Остатні слова зачеркнув Др—ів з боку.

[5]) Слова від „конечність“ до „Росиєю“, „нічого на се похожого в „Слові“, „чистоі ташкентців“, „з вихованєм“ до „може“) підчеркнені Др—вим.

На Різдво завитали сюди Подолинський и Чернишів с Цириху. — Громадка там найшлась гарненька, мабуть прибувавши в тій мірі, в якій студентів именно южноруським университетам убувало. Сёго року и завязали читальню, у которій зівсім рівноважатся малоруси з великорусами (по до 100 чоловік). Єсть там и Галичани Загірний[1]), Джулинський и др., которих втягують в дебату. Подолинський може на рік сюди прийде на медицину; дуже чоловік охочий и симпатичний. Адреси: Zürich. Bibliothéque russe, Bremer Schlüssel". — „Serge Podolinskij. Fluntern. Plattenstrasse, 14 —[2]).

Вже пару неділь тому получив листи від Рудченка и Іонина. Перший, говоривши про „Правду" и свої статиі(,) випаливши належиту орацию про обертаси почтові in usum Delfini(,) звіщає, що задумав взятись до статистичної праці[3]). Не міг я за Галичину вказати єму у Львові чоловіка, который міг би взятись за переписку и за стягуваннє австрийських матерялів в тім предметі, крім Навроцького в Решові, который вже працював на сім полі. Від него и може вийти до сёго инициятива. — В Київі приготовлялись, виступати на драматичнім полі, починаючи: „чорноморським побитом". Від Вас дожидатиму дальших вістей.

Іонин, закупивши шмат землі під Харковом, вистроів цегольню, палить цеглу та й против виставки копійчину пряче. По Вашому совіту писав я єму через кордон прямо, на адрес: Ивану Дмитріевичу Хлопову", на конторской улицѣ, въ собств. домѣ, въ г. Харковъ.

Рада державна сёгодня отвираєся, — поляки явились, подорожившись трохи в журналістиці, попхані до союзу с централами через емиграцию. Мимо того самі німці не вповають дуже в животність реформи виборів.

Я получив лист 31. Декабря, потому: „Обрусінє" и „Странники", —[4]) далій вирізки с Петерб. Вѣд, з листком „Некро-

---

[1]) Нагірний, Вас.

[2]) Адреси підчеркнені Др—вим.

[3]) Слова „до статистичної праці" і дальші: „крім Навроцького в Решові", „цегольню", „Ивану Дмитріевичу Хлопову" підчеркнені Др—вим.

[4]) Заголовок „Обрусінє" и „Странники" підчеркнув Др—ів, межи „Правді" й „наконець" поклав знак ×, а вкінци реченя дописав: „Пипина".

логом“, который переслав я „Правді“, наконець: „Чумака“. — До Вас писав коротко 1-го и 3. с. м., а висилав по числу тутешних часописей. —

Мій побит у Відні продовжу до половини Февраля. Лобова перекочувáв я з Josephstadt-у на Landstrasse, у близьке сусідство. Ходимо до одної кавярні, та говоримо несказаним язиком про обобічні порядки.

Revue des deux mondes хоробро друкує далій Сáхера: „Marecka“, и абсолютно нема кому забрати голос в сій справі.

Дуже ласий на: „Movimento rutheno“ и Südrussische Volkssagen(,) лучче б сказати: Kleinrussische, а ще лучше: Ukrainische V., — в Ausland-i.

Ваш

МО. Бучинський

(На берегах листа:)

Хто автором: „Лихого“ у „Правді“, — годі дізнатись, — дехто догадуєся Нечуя, та у Нечуя богато більше рівности. Він їздить „по Підлясю“ incognito, сподіюсь на втіху Житецькому и Пюркови, — которим дай Боже дратися на таких підставах на здоровя, краще як на palaeoslovenica.

Навроцький готов переводити статиі Герцена, — та ненайшовсь Ваш екземпляр досі в редакциі. Як він собі пригадує, мали Ви Герцена переслати не прямо, а зареклямувавши Ваш екземпляр, мабуть, с Праги. Чи висланож то ёго? —

М. Драгоманів до Мел. Бучинського[2]).

(Зверху, рукою Бучинського: „Одержав 23. Січня 1873“).

Флоренція, 18 Янв. 1873 г.
Lung' Arno Acciajoli, 12, 2P.

Високоповажный Мелитонъ Осипович!

Кілька часу принесли мені Ваш лист од 13—15 с. м., перед тим показували мені на почті газету і просили за неі 3 франка, бо Ви недоплатили 2 крейц. за франкатуру. Я подививсь, що листочка у газет не ма и, поговоривши з почтовим

---

[1]) Далї (а сар.) переч. „Навроцький)“. [2]) Оріґінал у дра Ів. Франка. Бучинським отсей лист зазначений „N-о 525,b“.

чиновником, порядочним юмористом, рішив не брать N, а подарувати іого К. К. пошті за дурні порядки (бо тут недоплат газетноі франкатури стоіть[1]) 2—4 чент. а не франків). Коли що було цікавого у тім N, — дошліть, будьте ласкаві другий. — Замічу, що вкладав я манускріпт у посилку книг, бо тут беруть и манускріпти під паском. У перед не буду робити ціого. —

Я Вам довгенько не писав, бо треба було з письмом посилати гроші на книги, а мені ж посилати реккомендоване, а ще хуже ассикуроване письмо, — то возні не мало. Тепер, для того, щоб скоріш дойшло письмо, пошлю це простим, а завтра пошлю друге ассикурованне, бо все одно приходитця вести процессъ з почтою зза двох реккомендованних писем у Петербург, що не дойшли, — а були то статті, т. е. и праця і гроші —

Обернемось до діла, у тому порядку, як іого трактує Ваш лист: Ви, мов вьюн, вивернулись з питання про книжки переводні и етнографичні роботи Січі. Перше діло зводите на продовженне[2]) Зорь. Мені сдаетця, що пора вже кинути, або по меньшій мірі не огряничуватись одними безсвязними збірничками, як Зорі, і шукати більш міцного діла, ніж заохочуваннє до чтенія. Хотя селянин де у чому и дитина[3]), усе таки він чоловік зрослий, а од того пора вже перестати заохочувати іого до діла, а прямо научати іого ділові, — то він і заохотитця лучше читати книжки. Для ціого треба перейти до систематичного викладу наук од одривків і Зорь. Практичні настави, про которі Ви пишете, діло гарне, — але і іх треба викладати систематично, а значить треба і[4]) іх увести у[5]) наукову (теоретьчну) систему. Значить треба написати физико-механику, физико-географію, біологіо-хазяйство, географію по исторично культурній системі з наставленіями политико-экономичними и т. д. Ви мене не зрозуміли, — бо може я погано висказав, говорючи про книги Любена, Реклама и т. д. Не о цілому переводі я казав, не об тому объемі, у якому наука викладаетця въ тихъ книгах, — бо дуже знаю, що про це нашому селянину нічого і думати, — але о іх системі і методі, по которій треба написати книги для народа. Приноровити[6]) до місцевоі потреби — треба, — і тут

---

[1]) Далї переч. „кілько“. [2]) Далї переч. „діла“. [3]) Далї переч. „но“. [4]) Далї переч. „них“. [5]) „у“ двічі. [6]) Зразу було: „А приноровити“.

то викажетця і талант того, хто буде це робити; але я стою за те, що треба виложити науку, щоб вона і давала факти і ширила розум, т. е. науку чисту, позитивну без „страха іудейска“ і без[1]) несмілого утілітаризму. Для того упьять звертаю увагу Вашу на помянуті книги, добавляючи ще до них Elisé Reclus La Terre и L'Océan і цілу серію під назвою[2]) Bibliotèque du Magazin d'education et de récreation. Hetzel. Добудьте каталогъ і виберіть, що Вам подобаетця для себе, або Львова. Да, ій богу, найлучше було б, як би не одкладаючи засіли хто небудь переводить, або перероблювати хоть одну книжку. Світ не стоіть! То що люде не готові, що розбиті, що медики живуть далеко, — це усе не резон: почнете роботу, то і приготовлятця, і сберутця. Упьять скажу, що найлегше було б[3]) тепер за Бока узятись, — тільки не за Buch v. d. gesunden etc, — це окрімне діло, — а за другу[4]) книгу, що зветця по російському „Человѣческое тѣло, его жизнь и холя“. Про арихметику скажу, що достаньте Рубисова українську, або друге видання нове, великоруське. Добавлю, що дуже гарні задачі Евтушевского (полтавець). Те і друге скоро достанете з Кіева. —

Не дуже то утішне і те, що Ви пишете про неможність засісти за етнографичну роботу. Я Вам скажу, що як задумали казки ми видавати, то було у хаті 20 варьянтів і 4 чоловіка(,) що дали по 5 р., — і того 20 рубл. А як почали[5]) працювати, — то скоівся томик з 80[6]) варьянтів, вибраних з 100, і знайшлось 320 р., чтоб заплатити тіпографіи. Вийшов першій томик, — взнали люде, стали і матерьяли і гроші слати і тепер можна і про ширші діла думати. Те і у Вас буде. Моя рада така: зараз же посортіровати той матерьял, що е під руками, — і написати, кому слідуе, щоб слали, хто, що мае. Потім витребувати через Кіев оттиски сбірника Головацького (от дурень! чому не пуска у продажу?) і, почати свої варьянти звіряти з іого, — та й давати у „Правду“. Послідня мусить безпримінно одкрити отділ постоя(н)ний: „з народніх уст“ і листи так печатати, щоб можна було зложити у особий том. А коли ці львовські кунктаторы, — котрим бог судив потерпіти Заму, а не стати Фабіями, — не сберутця, то й самим видати томик

---

[1]) Далї переч. „робкого“. [2]) Далї переч. „Magasin“. [3]) Зразу було „було бъ“. [4]) Далї переч. „про друге“. [5]) Далї переч. „робот(у)“. [6]) Далї переч. „100 варіянті(в)“.

хоть листків у 5—7 у год, але гарненького етнографічного матерьялу. Не ладно, що так це діло у Вас занехаяно і не час іого одкладати: світ не стоіть, а народ забува старе. —

Поки прошу щиро дослати мені матерьяли для характеристики релі(гі)озних поглядів народу, чі поганських[1]), чі християнських. За молитву спасибі. Дуже цікава і з одного боку походить на итальянску, а з другого на великоруську, шо є у збірнику Варенцова (Духовныя стіхи) і у Безсонова (Калѣки перехожіе). Казок и инчого такого жду, — а також і звісток про збірник Скоморовського. А як у жінок і дівчат добудете вишивок, то дякуватиму, як батькові. На торг з козами ще поспіемо, так як зізд буде на той годъ. Але я загоді і почав діло. Звісно, які ми швидкі. От „Правда“ не сберетця печатать тих казок, що я послав: коли б ще не пропали. Желіхівський не пише нічого, Навроцький теж, — а що редакція, то нехай іі бог простить!

Про Герцена не знаю, що й думати. Я просив Шорова у Празі (Конст. Кирилович — на усякий час рекомендую; він пише кореспо. до С. Пет. Від., живе у гостинниці Erzherzog Stephan) щоб вислав на имя Пулюя, або Подолинского, щоб передали Косачу, а цей мусив одвезти у Правду. Тепер і шукай! Одно вірно, що Шоров писав мені, що книгу вислав, — а од Косача я не добьюсь[2]) отвіту, чі він узяв і отдав книгу, чі ні. А я, полагаючись на те, що книга отдана у Львові(,) другий екземпляр дав сестрі. Чі не можна достати у Цюриху на подерж, — бо книга дуже важна.

Боюсь, чі не розсердив я, а може злякав Купчанка, що мовчить. А я нарочне красок не пожалів, — так що перед Вами мушу просити прощенія, бо, звісно, педагогично було, маючи тріснуть святоюрців, — дати шлепанця і своім. Та боюсь, чі не пересолив я вже, а може дуже явно показав все таки украйнофильскі когті. Ну, та нічого. Коли первоі дози россійского нігілізму не видержав Купчанко, значить ні об чому нам булоб і трактувати дальше. Хай іде своею дорогою, а ми підем своею. —

А ми вже далеко зайшли з Вами за останній рік, Мел. Ос.! Ви у останньому листі чуть вже не таким катковцем стали, як і я. Ій богу, буду прохати у Киевського генерал-губенатора ферми за „обрусеніе“ такого Січовика, як М. О. Б—ий.

---

[1]) Зразу було „язичесь(ких)“. [2]) Зразу було „доберусь“.

Боюсь тільки, щоб Лобов не перебив, бо щось після іого Ви і на Тур—ева більш здались. Щоб підбавить у Вас россійського патріотизму, я добавлю замітку, що Тургенев вийшов з того роду, як і іого дядьки[1]) Александер і Николай, а послідній з Штейном пруським працював, і між лучшими людьми у Лондоні і Парижі був рівний. Добавте до Т—ва Герцена, — і получите, що у Россіи були і европейці чистійшоі води. Пора б уже признатись, що і украйнофильство (Шевч., М. В., Костомаров) е стільки же чадо Украйны, як і усіеі Россіи, — (це я трохи зачепив у статтях про Галиччину, що І уже напечатана у В. Евр. за Январь: сіогодня прийшов, — а Ст—чъ[2]) писав мені, що 50 отписків готовить; — а Руд—ко[3]) хоче розвити у предісловіі до перевода „Грози" Островского мисль, що украинська література у лучшому, що вона зробила, була россійська література на Югу і по южному) От де спайка наша з Россією, — та й Ваша, по скілько Ви украінці. А на такій спайці не пропадемо, — т. е. индивідуальности не стратимо, а ще сили прибавимо собі. Я аж зрадів, як прочитав, що Ви кажете, —[4]) що у „Слові" не бачите і сліду тіі Россіи, про звязку з которою я так побиваюсь. Мені останетця тільки проспівати „нині одпущаеши"! — як це стане ясно усім у Галиччині, — і як параллельно стане ясно у Россіи, що і „Слово" не показуе живоі Галиччини. Тоді хай мертві погребають мертвих, — а жива праця піде спільно, або хоть параллельно. Мені, мабуть, нічого і говорити, що я стою за Россію не за всім пакостним, що у ній е, а за Россію іі літератури, т. е. думающу Россію, котора усе бере по троху верх.

Коли мені радостно було читати, що Ви находите потрібним цілкову передачу моіх статей у „Правді", — то задля того, що Ви тут говорите про могущій бути од них вплив на людей „несвідомих, як повертати данними для ефекту на розум, а не на чувство одно, як за польскими взорами у нас практикуеся". Це, значитця, Ви бачите добро у методі позітівному, который справді у Россіи пустив глибокі корні: не даром же там так по смаку прийшлись именно англійскі мислителі Милль, Дарвин, Боккль (у послідніому N „Знанія" е стаття Дарвина про одежу нарочито писана для россійского журнала), — а моя персона тут ні при чому. Через те і я скажу, — що так як друге

---

[1]) Зразу було „брат(и?)". [2]) Стасюлевич. [3]) Рудченко. [4]) Далї переч. „Слово".

виданне моіх статей буде не скоро, поки я не вернусь у Россію, — то, коли будете робити Ваш витяг, упомяніть о тому, як найшли Ви метод і зробіть витяги для іого показу. А коли хочите мати найлучший образок россійсько-европейського позітівізму у прикладі до політики, — не[1]) лишающаго самоі гарячоі любови до народу, — то возьміть Герцена „Былое и Думы“ и особенно „Посмертныя сочиненія“. На перед скажу: зачитаетесь.

Прочитавши же Герценови мэмуари, поймете, чому мене не дуже то порадувала звістка про Впередъ и Лаврова. З эмиграціи і іі плодів ніколи багато проку не було. Виключаю Герцена, бо на те він був талант незвичайний, да й той мав успіх тільки 3—4 года, поки був іого час: поки не привикли, за іого почином, у Россіи думати про царя, як про чоловіка смертного, і про діло державне, як діло наше. Навчив Герцен нас цим loca topica, — і нічого іому було більш робити, бо детальна робота над розвоем народу і громади возможна тільки на місці, дома. І еміграціі „горні вершини“, як зве Герцен, (т. е. такі люде, як Ледрю Ролен, самі Кошут і Маццініі) зараз становлять ся „стовпниками“, — а „низи“ часто падають до крадіжу і шпіонства[2]), коли не ожесточонного самодурства, як Нечаев і К-о і варварства + узколобіе, которе також противно чоловікові свободному у парижскій коммуні, як і у кацапских „бігунах“ і скопцях. Лавров — не Нечаев і не Эльпидин. — Л. чоловік чесний, знающій, позитивіст, — але він мало заявив політического і публіцістического таланту. Та і час не той, щоб емиграціонна література могла що зробити у Россіи. Россія тепер у такому стані: до 1863—64 рр., треба правду сказати, що уряд і даже лично царь ішов у переді громади, т. е. не те, щоб він видумав таке, щоб у головах людей не було, але людей думающих було мало, і царь тим[3]) стояв високо, що він хоть $^1/_4$ долю идей думающоі меньшесті у голові своій носив, тоді як більшість і придворна аристократия носила у голові чорт зна що. Тепер люду думающого наросло більш, реформи крестьян, земска, судова виробили кадри, у которі есть поміститця новим ідеям, але усе таки люду думающого ще мало, щоб посунути уряд дальше, ніж він сам хоче. И уряд плететця дуже по малу, тягнутий тільки насущними неодкладними нуж-

---

[1]) Далї переч. „мішаю(щого)“. [2]) Далї переч. „Лавров“. [3]) Далї переч. „був“.

дами, як у военній і податній реформі, — а у другому (печать, земство) посуваетця і назад, боячись дуже попірающоіся громади. Помогти тут може, окрім бистроі зміни урядових лиць, — котора може наступити при зміні царя, але зміні не такій як Каракозовська, бо вона тільки розтровить реакцію, — більш усіого наука і детальна критика діл краевих. Кажучи по совісті, печать у Россіи, особенно журнали, як В. Евр. и Бесѣда та переводчики книг загряничноі літератури роблять возможне діло, — хай тільки публика переварить у животі те, що ій дають. Одна тільки часть науки стіснена дуже у Россіи, це та часть культури, що дотикаетця религіі (зри обрізки духовноі цензури у Леккі „Історія раціоналізму", і т. д.) та ще замітний намір урізувати соціалистичну літературу. Перше — діло дуже погане, але більш з нашоі спеціальноі точки погляду, культурних історіків, которим не можна робитись россійськими Штраусами, Ренанами і т. д. Що ж до философских виводів з робот Штраусів і К-о, — до loca topica цих речей, — то особенно плакатись нічого, бо у Россіи не тільки православіе, але і христіанство не дожива дальше 4 классу гимназіі. Бог іого зна, як воно і робитця, — але це правда. До тогож доставать книжки німецькі і французькі зовсім так не трудно у Россіи, як здаетця з боку. Цензурні запрети — платонична канцілярська фантазія уже і потому, що усі професори университетів, духовних академій і генерали мають право получати по запискам у магазини запрещенні для публики книги, — од чого усякий студент(,) усяка баришня може добути запрещенну книжку(,) коли хоче. А я не думаю, щоб „Вперед" сказав що небудь нове од Штрауса, Леккі і т. д. Книги ж естественно-научні, як Дарвин і т. д., як би не шли у розріз з библією, — ідуть без препони у переводі. Самого Маркса Das Kapital переведен, — хоть цензура і воюе з соціализмом у журналах. У загалі не тільки цензура, але і самі наші соціалисти не знають, як ім буть з соціализмом у нас, бо у Россіи, як у землі більш сельскій ніж городскій, соціализм реальний мусить буть не похожий на[1]) парижскій. З приміру книги Флёровскаго, статей Воропонова і т. д., — можете побачить, що суть діла можна говорити і у Россіи.

Обернемось до „народностей". Тут, правда, ведетця[2]) катковщина, але тепер як мокре горить, так що вона скоріш поможе

---

[1]) Далї переч. „Фр"(анцузький). [2]) Зразу було „политика".

повному і конечному фіаско централизму, ніж пошкодить вопросу[1]) народностей і децентрализаціи у Россіи. Не глядючи на катковщину, — не ма місяця, щоб не прибавлялось лишнього журналу польского, латишского, грузинского, армянского, а теперь зъявився у самому Петербургу і татарскій журналъ. І ці усі краеві журнали поможуть більш ділу народностей, ніж усякій Цюрих, бо перше діло усяким народностям пізнати самим себе і свої сили і стати на свої ноги. А цюр(их)скій программ коли б не пошкодив, а вже, звісно, не поможеть „самопізнанню". Далеко дуже!

Так бачите по усім питанням россійским потрібна тепер наука і детальна критика дома, а не загальні фрази з Цюриха. А особливо це потрібно нам Украіні. Що нам скажуть у Цюриху. Великоруси тамошні не знають зовсім, що ми таке, — та й своіх я знаю добре. Превозгласять нам права на самостайность. На яку самостайность? Звісно, яку! Зараз цюрихці начнуть шукати приміру коло себе і укажуть на Венгрію, Чехію и т. д.[2]), а цюри(х)ські украінці нагадують про переяславскій трактатъ, которого вони также мало читали, як поляки знамениту конституцію 3 Маю. Але, будьте ласкаві, приберіть мені „историчні права" для усіеі землі нашого народу од Дону, Кубані, Харьковщини, — що завше були у Московщині, до Чорниг. і Полтавщини, т. е. Гетманщини, — до Кіево-Волині і Подоліі, присоединені од Польщі у 1793, до Холмщини і Подлясіі і доси части Царства Польского і підведіть усі ліберальні ідеі наших украйнофілів під переяславскій трактат з козаками (а не с поспольствомъ) і під конституцію Січі Запорожскоі! Ясно, ще тут треба пошукати якоісь другоі мірки, а тільки не Rechtskontinuetät і не корони Св. Стефана, Св. Вацлава і т. д. казенних аршинів. Скоріш усіого тут би підійшла мірка Швейцарска, а ще скоріш американська. Та „царство небесне нудится", — а не печетця зразу загряничними прокламаціями. Швидче воно спечетця для нас у земских собраніях у Россіи, ніж у типографіях у Цюриху. Добавлю, що основне діло наше, соціальне, т. е. мужицьке зроблено вже у 1861—64 рр. так, як тепер вже не переміниш. А у Западній Украіні сам уряд мусить на цьому полю бути украйнофильским. Наше діло — вести начате урядом дальше банками, ассоціаціями і т. д., а не журналами у Цюриху. Діло політичне —

---

[1]) Зразу було „запросу". [2]) Далї переч. „Але, будьте".

наше[1]) рішитця колись у земских соборах усіеі Россіи. А головне наше діло — культурне і літературне. Так про це я скажу, що у Цюриху нам не напишуть ні другого Кобзаря, ні другого Костомарова, ні даже Робінзона Крузе не переведуть на нашу мову, — та й лексикона и граматики не напишуть. А я так думаю, що поки ми не виробимо собі лексикона і граматики, не видамо памятників нашоі мови з XI віку до пісень, не напишемо исторіі свого народу, і библіотеки народніх наук, — доти мусимо сидіти посипавши попелом главу, у політику не лізти і прокламацій не писати. Для того моя рада, — буть на сторожі з Цюрихом. Люди вони гарні, — та й той ведмідь, що голову розбив пустин(н)икові, думаючи муху зогнати, був чоловік добрий. — А на остатку, — жду подрібніщих звісток од Вас і од Подолинського, або Лаврова.

Обернемось до своіх, хазяйских справ. Про свою статтю у „Правді" нічого не буду і говорити. Боюсь показатись Вам irritabilis poeta, — але, клянусь господом богом, ні з одним автором у світі не поступають так, як зо мною Правда. 8 місяців мучять. У Петербурзі, да тоже часом у газетах, особливо у моіх любих П. Вѣд. порядки не дуже блистательні, хоть через 3 місяця палють ненапечатанні статті. Усе таки легче хоть смерть приняти, ніж „томленіе кромѣшное" терпіти вічно. Скажу Вам, що мені Правда підстригла крила, т. е. моій охоті до украінськоі публицистики. — Та вже нічого. Я б тепер попрохав вислати мені корректуру[2]), бо я б хотів де які имена замінити просто буквами: дуже вони мілкі, що б стоіло іх віковічити. Та боюсь вже і затикати[3]) просьбами. —

З Ваших слов не зміг пізнати, що будуть печатати Рудченкове. Ви кажете „статтю". А Р—ко писав мені, що послав перевод Тургенева з предісловіем, і окрім того передав через Ганкевича начало перегляду торічних появ у літературі украінській. Каже, що як напечатають, то буде продовжати дальш. Окрім того Р—ко переводить Грозу, драму Островськ. (ми з ним дивуемось сами, як у одно попадаемо: я іому про Т—ва[4]) і Грозу, — а у іого і готове) те ж з предісловіемъ. Пора вже стати нашій драмі на ту дорогу, що великоруська, бо на гер-

---

[1]) Перед „наше" переч. „ще". [2]) Далі переч.: „або хоть не печатати імен". [3]) Силяба між „за" і „ка" написана нечитко, то можливо, що вгадана хибно. [4]) Тургенева.

мафродитах з XVIII в., як Наталка(,) ій богу пора перестати[1]) іздить, — а на псевдошекспиріях[2]) далеко не заідешъ! — Матерьял статистичний Р—ові, яко мога, посилайте. Не він, то Зібер, або Чубінский обробить. Ви, чого доброго, маете вже Чубинского „Каліндарь Югозападного Краю". Я сам не получив, але по пісьмам з Киева жду, а по доволі толковій рецензіі у Голосі бачу, що діло для статистики нашоі дуже цінне. Затребуйте непремінно. —

Автор „Лихого", як узнав я з пісьма Ив. Рудч., есть братъ іого Аѳанасій Яковлевич у Полтаві, — которого я було прочитавши у Правді віршу про вічну „ниву" записав було у мертвяки (я ще з роду нігде такого тупоумія не бачив, як у наших віршемазів: як таки 40 чоловік слово у слово 30 год одно і тоже пишуть, та ще кожний разів по 5, що було вже раз на свій час не погано сказано Шевченком! Чі вони сонні віршують, чі пьяні?) Аж ні, — возстав з мертвих, та ще й добре. Знаете, я Вам скажу, що хотя „рівноваги" ще мало у Аѳ. Р—ка, але я надіюсь з іого більш, ніж з Нечуя, бо не бачу ніякого узколобія тенденціозности, яка бье[3]) очі у Нечуя у Причепі (у Горіславскій Ночі, котора пахне Тургеневим, і у Двох Московках меньше і рівноваги). Чі то може на час Куліш так заклепав іому голову, — та тільки поет, що сходить з объективизму і міша ідею з тенденціозностью, стоіть на краю могили, у котору попадали і не такі сили, як Нечуй, а і такі, як Гоголь, як попавсь у бондарню славянофілів. Да хранить бог наших беллетристів і од бондарні украйнофилів, — бо все, що зроблено було доси живого у нашій беллетристиці і поезіи, було зроблено людьми, которі були влекомі або поетичною[4]) интуіціею, або обще-чоловічим соціальним, або гуманним идеалом, — Квітка, Шевченко у лучшому і М. Вовчок у 1 части оповіданій, — де вони стояли за народ, а не за народність традіціонну. Треба признатись, що той, имже превознесохомся, був батьком и нашоі мертвячини, хомяковщини украінскоі, — т. е. Шевченко. Але він не винуват, що іого переходяще і не головне, а то і слабе — другі приняли за суть і затягли безконечне хниканє і фразеологію.. б....[5]), котора довела і беллетрістів молодих до чистого богомазія, а не живописанія.

---

[1]) Далї переч. „іхать". [2]) Др—в мав тут на гадцї певно Федьковичеви драми. [3]) Далї переч. „у". [4]) В оріґ. „поетичноі". [5]) Так в оріґ. Яке слово мав на гадцї Др—в, годї догадатися.

Р—ко junior порадував мене, що я у його побачив охоту і талант живописанія, — а, коли у його є голова на плечіх, то він буде вибірати теми, у к(ото)рых у самій[1]) речі сидить ідея, а не буде набивать її як обруч, а ще хуже попереду поставить ідейку, а потім начне натикать фактців. Дуже мене порадувала звістка од Ив. Як. Р—ка, що братъ прислав іому на перегляд повість листів у 30 (писаних), Чіпка, історія одного розбойника з середини полтавщини. Ив. Я. Р. пише, що манера А. Р. більш усіого напомина Решетникова. А Решетников у своіх повістях малював побит робочого і сельского люду краю приуральского, як сказав про іого Тургенев „з тверезою правдою". Правда(,) запасу у Р—ва[2]) стало тілько на 2 повісті, — а то став повторятись, а далі пропав стільки од необразованія, скільки і од горілки. Та коли Аѳ. Р—ко, справди, тою ж манерою і з тим багатством деталів намалював Полтавщину, як Р—въ Пермщину, то од іого ожидаю самого лучшого, тим паче, що чоловік він толковий, россійську литературу знающий добре і читаючий книги і журнали і, — ще у параллель Р—ву, дуже замученому колишнею біднотою, не пьющий. — Жду дальших звісток од Ив. Як. Р.[3]) А од Вас, галичан, жду, що признаете і по Р—ку, що школа гоголева, т. е. россійськоі літератури, сотворенноі украінцем, не послідне діло[4]). Будь у такій школі Федькович, не пропав би він так постидно, як це з ним случилось, думаю, що безвозвратно. Боюсь, що й Нечуй не встоіть, і боюсь, чі то не Кулішева вина. Багато послужив Куліш Украйні, але багато він і завредив своім характером і доктринірством, якимсь більш польским, ніж руским, бо не в русскому воно характеру, не в русскому х(аракте)ру і фразеологія. — Скажіть напр., на що треба при Поліссю той епиграф, который мені своею умістностію нагадав Пушкиново описаніе „альбома уѣздной баришні". Уся реальна суть ціого Noticez, те що у Підляссіи кажуть іе зам. ѣ, — що видно і із казок Р—ка, та два три штриха про шляхту і монаха, не дуже нових. А ростянуто, та одно і тоже по 2 рази кажетця. —

Хотів би я кінчити запитаннем про вирізки з СПВ. і про хроніку у „Правді", — та боюсь зачинать, бо прийдетця гово-

---

[1]) Далї переч. „общій". [2]) Решетникова, і далї переч. „хват(ило)". [3]) Далї переч. „по? уже сказано".

[4]) Сам Шевченко багато носить сліду школи Жуковского и Пушкина, а М. Вовчокъ Гоголя и особенно Тургенева. — (М. Др.)

рити про діло, стояще у руках[1]), Фабіев і Сібілл, іх же листи Еол розмітуе. Та узявся за гуж, — вези. Треба говорити. Правда мусить вести правильну хронику Галиччини (і не таку питическу, як описаніе сбору Матици, з которого я нічого не поняв, як колись не поняв про Народний дом) і Украйни. Окрім того вона мусить давать хоть оглави всіх журналів руських у Австріі, а важніщого передавать коротко содержаніе хоть объективно, — бо вона мусить буть зеркалом Галиччини. як вона есть. А якій кому прок, коли вона скаже, що 2 N Страхопуда лучший первого, коли ніхто з нас не бачив ні одного. Те ж вона мусить давать библіографію і польску і россійську того, що або мае більший интерес, або прямо тичетця нашого народу і краю. А то страм, що я[2]) з польского Kraju, що тепер появився і з Флоренціи взнав, що у Відні е дві руські газети, що у Klosy є стаття про Гуцулів (про Ausland я взнаю з L. Centralblatt, а не з рідного органу) що Дзіедушний ставить у Львові драму Хмельниць(к)ій і т. д. Страмота и поношеніе! — И так Правда мусила би у кождому N давать що з народніх уст (замість нікчемного віршування) і хроникі, як я назвав. Тоді вона моглаб з більшим интересом читатись у Россіи і не малоруссами. —

Кончу де якими запитаннями: 1) Из статті Згарского про „сліди поганскоі просвіти на Руси“ довідуючись, що були у ніого Лучаковскаго сборник повірок і другий — Фрашки, і Сборник Вітвицького. Де вони і чі не можна з них зробити виданне. — 2) Чі не може хто у Львові зобрати справки, що таке було написано злонаміренного[3]) про Россію і Украйну у календарі, виданному у Львові Невіевским у 1738 р. на 1739 р. бо з приводу ціого календарь був знайден мовков-с(ки)мъ урядомъ у одного пана украінского і арестован.

На ціому бувайте здорові.

Ваш щирий

М. Драгоманов

Movimento letterario ruteno in Russia e Gallizia уже почав печататись. Перша половина (storia ed etnografia), листа $1^1/_2$ печ. набрана и прокоректована; вийде 1 Февр., друга (bibliografia) піде 1 Марця. Жду скандалу, бо дуже мене роз-

---

[1]) Далі переч. „пункт“ — мабуть помилка зам. „кункт(аторів)“. [2]) Далї переч. „тепер“. [3]) Далї переч. „у календарі“.

сердили поема і Historia Rusi у Album Muzeum Narodowego w Rapperswyll na stoletnią rocz(n)icę 1772 R., — де чиста Духинщина і де про козаків ні слова. От я і підбавив більш фактів проти теоріи, що Русь — Польша. Де - Губернатіс і радий, що зачеплен вопрос цікавий, — бо він силитця зробити свою Rivista Europea международною, і боитця поляків і французів. Однако тільки у одному[1]) місті до Laveley (що писав у R. des deux Mondes годів 4—5 назад про Галицію, а у остатніому року про Россію зовсім по Духинскому) egregio, а до Polonia — infelice, та я обищав іому у кінці добавить кілька любезностей полякам, але за те я вже добавив де що з Герберштайна, Стрийсковского и Боплана, которе не по смаку прийдетця полякам, та й любезности добавлю на тему, що як будуть справдиві ліберали, та признають право русинів у Галичині, то поправлять свою долю і у Россіи. Страха де Губернатиса викликати на свою rivista internazionale italiana интернаціональну злобу, тільки помогла мені, бо я через те постарався о більшій скріпленній статті фактами, а він у перед зробив ій рекламу, бо предупредив тут живущого кислосолодкого піиту Ленартовича, — і цей росказав іому историю Rusi, як каже Де Губ—съ так, як і я росказую (а тим часом іого пріятель Волинський, который зо мною даже по русски начав говорить, у тій же самій Rivista похвалив Альбом Рапперсвильский, — а другий помощник Ленартовича по скульптурі, — бо Л. прикидаетця, буцім то він скульптор, — ліпить для виставки у Відень якусь группу, представляющу Польщу, Литву і Русь у братстві. — Цей скульпторчик теж птичка свого роду: каже мені, що украінець і по тому не розуміє по московскому, — а як я став іому доказувать, що московский язик близший до польского, ніж украінский(,) у мене це кілька таких штук для потіхи з поляками, которі, як звісно, круглі неучі у филологіі і историі, хоть на них і сдаютця) і що поляки лучше говорять по московски, ніж по украінскому, то він і не пустився зо мною говорити по украінскому. А коли б Ви знали, що, просто говоря, за мошенники ця уся братія і[2]) як вони тут облуплюють дурновату бариню з Кіевщини, ко(то)ра оффиціально

---

[1]) Тут кінчиться аркуш паперу і з боку дописаний був зразу такий кінець листа: „місти прибавив до Laveley — egregio, а до Polonia infelice“. Але потім додано ще $^1/_2$ аркуша. [2]) Можливо, що се не „і“ а „:“.

руська православна[1]), — бо батько був православний, — а серцем полька і заказала ім памятник по батькові, бо настрахали, щоб не сміла итальянцю заказувать. А колиб Ви послухали, які вони либерали зо мною і з Забѣлою, — і що вони говорять без нас, а потім трете итальянцям (Ленартович говорит напр. про Забѣлу: ви знаете, — він у бога не віруе, — і папіст преотмінний, а итальянці хвалять іого, як співця рвущоіся на волю Польші. — Комізм завершають тим, що Исторія Русі у Альбомі кінчаетця словами: брехнею світ пройдеш, а назад не вернешься!) — Написав де Губ—с і до Laveley, щоб не сердився, за статтю. Таким поводом зроблена наперед реклама у Польщі і у Франціі, — а я, добувши окрімних оттисків, постараюсь пустити іх у ход од Испаніи (де Кастеляр дуже порядочну статтю писав про Герцена і лібералізм у Россіи у серіі статей своіх про республиканске движеніе у Европі, що була напечатана разом у Forthnightly Review і American Montly) Прованс (де у мене е знакомі, которим було дуже цікаво слухати про нас як я росказував літом), Франціі, Англіи (де е теж у мене люде з к(ото)рыми я у переписці). А тут іще Kraj недавно похвалив, що Италія, (особенно Rivista Europea) тепер те для Польщі, що була колись Франція, — котора стала вже роскусувать брехню польску. Одним словом жду скандалу международного. — Постараюсь, як я писав, зробити, щоб хоть библіографичне резюме було зроблено у лондонскому Atheneum, і надіюсь з будущого року завести там годові обзори галицко-укр. літератури, булоб тілько про що говорити. Цей рік (т. е. у N от 28 Декабря прошлого року) були обзори і Венгріі і Сербіі, — а русинів не було, — не було, правда, і поляків. Про Россію було багато писанно, якимсь англичанином Шелеем. Помянуто[2]) Костомарова про Пісні, Рудченка Tshumak и weel writing and interesting series of articles of M. T—of „The Oriental Policy of German and Russification. Так як В. Евр. получаетця у British Muzeum і так як у Англіі интересуютця русскою народною словесностью і етнографіею, — то і нас прочитають по россійскому, поки ми не станем сами писати по англійскому, або німецкому. Сіе да послужить Вам ще раз підкріпленіем Вашого наміру обернутись до писання корр. у Петербург: Россія і рос-

---

[1]) „Руська“ написано над „православна“. [2]) В оріґ. „Помянуті“.

сійска літерарура дуже велике орудіе, щоб розумно було ім не пользоватись, а наше не пропаде, коли будемо розумно працювати, і де вода була, там і буде.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського[1]).

(Рукою Бучинського: „Одержав 12. Лютого 1873“).

Флор. 5. Февр. 1873.

Кілька днів, як получив Ваше письмо од 27 Янв., шановний Мелитон Осиповичу! Довгенько воно йшло через те, що послали Ви книжку посилкою, а не під паскомъ. — От Ви пишете, що ще тамтоі неділлі получили календарь Суворина, а я свій получив тільки за день до Вашого письма, — тоді як газета йде з Пбга[2]) 4 дні. Чі Ви один екземпляр Суворина маете, чі 2, як прохав я вислати редакцію СПВ., щобъ одинъ служив для Вас і для Відня, другий для Львова? Заставте тепер якого путящаго хлопця повибірати з Суворина по усім главам факти до южноруських губерній, то вийде повненька статистика для Правди. Та ще Ви пишете, що хроніка не піде зразу, як треба, — але чі піде? Правду кажучи, не розумію я Вашого жалю, що рук нема. Скільки считаете студентів у Відні і у Львові, — а не можуть такого микроскопичного органу, як Правда злагодити? Ні таки, хронична несамодіяльність та ще якась гидливость од позитивноі роботи — от де причина, чому діло не йде до ладу. Як не мало місця у Правді, а усе таки и те тратитця на воду. От хоть у Январському N: ціла остатня стряниця пропала на кулошівку на Угорщині, та на емігрантів. Про перву статейку скажу, — що замісць фраз лучше було б росказати толком, що таке есть у газеті для учителів, а що у Новому світі. (Я писав Навр—му, що Правда мусить давати короткий перегляд усіого, що печатаетця по руски у Австріи и що на других мовах про Галиччину й Украйну пишется) А про еміграцію — просто безтактність, та ще й брехня: де ж таки можна, що б у газетах у Россіи про индивідуальних лиць так хто б сказав „галицька сволоч“; одно діло лист частний (Житецкого[3]), а друге газеты россійскі. —

---

[1]) Він означений Бучинським „N 533“. Оріґінал у дра Ів. Франка. [2]) Петербурга. [3]) Прізв. підч. звич. ол.

9 Февраля.

Бачите, зробивсь антракт у моєму писанію. Пішов цей антракт на конечну виправку до печаті другоі половини статті: „Movimento letterario ruteno“ (1 вже напечатана, — та я не шлю, бо ще оттисків не маю. Я звелів печатати 200 отт., мабуть дуже. Отдам Вам 100, — що хочите, те й робіть, — а потім на писаніе первоі статті у Правду „Літералура россійська, великоруська, українська і галицька“. Перва стаття, що вже одправив Навроцькому (бо других з калейдоскопичноі редакціі Правди не знаю), — трактує о причинах непорозуміння у Галиччині з за Россійськоі літературі і про те, що дві головніщі причини: страх панславізма і страх гибелі автономіі литер. Галиччини безосновні; на примірі посланного Вами Страхопуда показуется, що галичане, хоть би й хотіли, не можуть злить своеі літератури з россійською. На усі мислі приведені факти. — Друга буде говорити про літературу россійсько-европейську і іі вагу для України, і у по части про великоруську; третя про параллельный ходъ розвиву літер. українськоі і россійськоі великоруськоі і про причини з чого попереду укр—ска була у переду, а тепер стала по заду; зкінчиться Гоголем і Шевченком і показом малості одних історионаціональних ідей для літературного прогрессу. Послідня буде про ролю, яку може мати росс. літер. у Галиччині, — скінчиться Шевченковим: чужому научайтесь, свого не цурайтесь. Памятаючи Ваші докори у нігілізмі і Ваше „horror vacui“, — написав я епіграф: destruam, — et aedificabitis. Не знаю, чі годится. — А більш усіого не знаю, чі буде „Правда“ печатати. Про стару злополучну статтю щось зовсім не чуть. И що Ви мені не кажіть про ріжні окказіі, — а я усе таки думаю, що шкодить моій статті іі неортодоксальний дух. Ну, — та хай роблять, як знають, а я перед богом і людьми чистий: моіх вже тепер три статті у Правду одіслано.

Мене таки Галиччина у послідні часи трохи на той світ не загнала. Тут серед великоі роботи про азіатскі культи у Римскій имперіі настала потріба зробити меньшу про раскопки на Палатині, — я і сів за неі. А тут принесли корректуру італьянскоі статті: глянув, — і бачу, що скрізь дірки і давай перероблять і дороблювать. А тут прийшов В. Евр. і вньять нагадав Галичъ, там Ваш лист і Правда! У голові почало три

сюжета битись і три мови. Стратив я сон і почав як дурний ходити і трохи не сам з собою говорити[1]). А тут ще Ваше письмо з вістками, що людей не ма, міста для живої літератури не ма, — та Страхопуд, у которому правда перемішана[2]) з чорт знаеть чим, — дорізали. Бачу, що якийсь хаос перед очима, — з которого дверей не видно. Днів три зовсім був придурковатий, поки хоть де що у голові не зложилось так, що хоть теоретичний виход з хаосу виявився (правда і не трудно було його найти, бо він усім один і є: наука). Щоб трохи свою голову поратувати, — рішив один сюжет з неї викинути зовсім, Галиччину, т. е. одписать про неї, щоб хоть місяців на 2—3 бути спокойним. Написав саму трудну часть статті, що одіслав до Навроцького: дальше вже нічого буде видумувати, бо почти все я вже писав то Вам, то другим, то є у мене у бумагах по россійському. Як би мені був тут чоловік, щоб поміг переписати статтю листів на 4 — про нові літературні появи украінскі і галицкі (тут розібрані повісті, що були у Вечерницях і Правді з Нечуєм, Глібов, Павлусь etc), — то б я її послав у Отеч. Записки, — і був би чист перед родиною, як сніг до нового году, — і міг би улізти зовсім у свої римські древности. Та горе мое і у цім, що жінка не дужа, — а сам я зо всім не справлюсь. А писаря тут россійського, звісно, не найдешь. —

Ну, та про це, годі. Я і то написав це усе, щоб оправдатись трохи перед Вами и Навроцьким, що каже мені, буцім то хотів би у мене більш віри у нашу будучність. Вѣрую, Господи, — помози моєму невѣрію! Мабуть вірую, т. е. хочу вѣрити, — коли стілько паперу трачу, — але підчас справди здается, що наше діло треба кинуть, бо іде воно, як мокре горить. —

От сіогодня получив письмо од Морфилля з Оксфорду, которому я недавно добув сбірник Метлинского. Каже, дуже занятний сборник, і рад він стати „усердним адептом малорусского язика“, — але не можу усіого розуміти і не маю словаря, а граматику достав, каже, тільки Червоноруську Левицкого! Пита мене, — чі не ма. А що я іому скажу? Пише він, що дойшла його німецька звістка про Шевченка, — це, мабуть, або Обриста, або мабуть коротка споминка після Обриста у курсі

---

[1]) Далї переч. „Бачу, що пропаду, коли зовсім одного сюжету“. [2]) Далї переч. „съ“.

Шерра, — де про руську літературу написана[1]) дурниця зовсім постидна, після того, що писано Віардо, Боденстедтомъ, Ю. Шмидтом і Ральстоном. Надумавсь я про те, щоб написати лист до Партицького, попрохавши іого послати свою брошюрку про Ш. і самі твори Ш. до Морфилля, — а Ви вишлете гроші, — та й звести іх у переписку. М. по німецькому розуміть мусить добре. —

Чі маете каліндарь Чуб—ского? Есть у іому дуже добрі речі, — хоть і Ташкенту припустили більш, ніж я ждав. Між инчими добрими штуками подобалась мені особливо хронологія Южноі Русі з Галиччиною. Знаете, я думаю, що доповнивши іі трохи, стоіло б напечатати у Вас по малоруському.

Запитаю Вас ще, — чі не стратилось у Вас моє левіаѳаньске письмо з Гейдельбергу про еманципацію крестьян у Россіі, і чі Ви считаете іого пригодним до печаті, — чі ні?

А тепер повернусь до того, що говорите Ви у послідніи письмі. — Я не зрозумів, говорите Ви про букварь in spe, чі in re?

Про потрібу організаціі этнографичних робот — усе таки стою на своєму. Що ж тепер робить Січ і який іі raison d'être?

Про Вперед скажу, тепер: побачимо, як там буде! а я з еміграціонного журналу мало жду проку, хоть, звісно, коли Лавров підбере розумних людей, то кілька статей буде розумних, значить, книжки можуть бути нічого, — а журналу усе таки не буде. — Но коли на прокламаціі піде, — то Ви одсуньтесь: бо нічого з того не буде!

Про прилученіе Галиччини Рудченко написав єрунду (так як Ви тепер водитесь з Лобовим, то мусите це слово вже вивчити, бо це одно з первих петербургских слов, та й справди гарне), — я Вам іі не оговорював, — бо, думав, що і так видно, що єрунда. А що він пише про мій общеруссізм і потрібу общеруссізму, то так як ми іого розуміємо, ми нічого не стратимо, як украінці, — Вам же, звісно, нічого бути общеруссами (россіянами), бо Ви не у Россіи. Боюсь, що це словце і навело на Вас страх vacui. Я думаю, що коли Р—ко напише свою статтю, то не обидить автономного принципу ні нашого, ні вашого і вийде те ж, що і Ви хочите, т. е.

[1]) А може „пописана“.

показаніе єдности тріох литературъ у Россіи що до ідей руководних, а не тожество. — Ви маєте право буть нераді, як би Вам хто сказав, що мусите не мати свого Островского і довольнятись московскимъ, — але як хто докаже, що той же процес соціально-культурний, що родив Островского, родив і М. Вовчка, — тут нічому ні радуватись, ні нерадуватись, бо це історія. А як у нас після показанія, чому нема своіх Островских, появится хоть подобіе іого, — то, звісно, будемо радіти.

Купчанку одписав на цих днях. Мабуть, буде не доволен. Я іому між инчими дав лекцію россійського язика: так як він пише, не можна печатати у Россіі. А по своєму він писав у (Буков. Зорі) гарненько. Не вже іх і Раевский не виучить по великор.?[1]) Боян не далеко зайде, як так буде писатись. Одначе, лучше б, коли б виходить почав, — Правду, може б, підогнав. — При случаі спитаю, — скільки мусить стоіть видаванне таких 4 книг у місяць, як „Правда“ на год 500—1000 примірн. У мене инколи крутиться ідея завести у Відні журнал „Січ“, щоб погубити „Правду“. Без шуток, — одпишіть мені на це питаннє. —

Я Вам дав тільки мороку з книгами. Бачте, Konvers. Lexicon можна і завше буде найти, — d. Z. d. D. M. G. я думав купити для университета, — та празники задержали діла там, — так що я доси не получив грошей на книги. Де що ж що мені треба було, — достану у Мюнхені од Зибера, бо то виданя Мюнхенскі. Тепер посилаю тільки 10 рубл. на усякий случай. На перший раз купіть мені ті Львовскі книжки для Морфіля та Антропологію, як не куплена, та ще Richter Unterricht in der Muttersprache und seine nationale Bedeutung. Leipz. 1872. (була рецензія у N. Fr. Pr. 8. Jan. 1873). Та, мабуть, я вже й буду Вам щось винен. — Антропологію удержіть у себе, — а Richter'а під паском, а не посилкою пришліть: як велика, — перервіть, але не думаю, щоб дуже велика. — Та напишіть мені, чі можна на Ваше имя послати з Венеціі кілька книг куплених мною (сбірники ит. нар. поезіи), щоб були у Відні, або у Львові, поки я буду іхати у Россію.

Про сбірники легенд і т. д. не забувайте. —

---

[1]) Далї переч. „Одна у ихніому“.

Що таке сталось з Желіховским (де він і чого мовчить?) — чі не до іого односится телеграмма у N. Fr. Pr. 30 Jan., що Станиславовскі гимназисти одрікаються од козацькоі читанки і требують рутеньскоі? Що цей сон означаеть? А також[1]) і другий: що обидві русинскі партіі надумались стать федералистами, як полякам уступки зроблені будуть? —

Тепер вже ім зроблені уступки? —

Чі висилати мені дальш вирізки з СПВ., чі ні?

Ваш щирий

М. Драгоманов

Коли будете скоро писати хроніку українську для Правди, — то прибавте ці факти:

1) 9 Янв. Н. И. Костомаров читав у етногр. виділі геогр. общ. у Петерб., статтю про укр. думи про чорноморскі походи; він мав окрім печатних варьянтів, ще писані, і між ними сбірник дум писаний въ XVIII в., у которому окрім важних варьянтів, є одна дума зовсім невідома; сбірник цей тепер є власність проф. дерпт. ун(іверсите)та Котляревского.

2) 17 Янв. у годовому сборі Имп. Р. Геогр. Общ. були виложені між инчими новонапечатаними виданнями товариства: з трудів этнограф.-стат. експед. П. П. Чубинского у „Югозападний край“ (правобережну Украйну) 1 й вип. 1-го тому — повірья Малороссіян, VI-й том — волостні суди, 1-й вип. VII тому (—) розсліди про евреів і поляків правобережноі Украйни, — напечатаиі під надзором п. Гильтебранта. —

3) у 1 N В. напечатані Костомарова: Преданія первоначальной Русской лѣтописі, — де ці преданія урівняются з народними украінскими, і Русскіе въ Галиціи. Литературныя и политическія замѣтки. М. Т—ва.

4) до 1 N Архитектурнаго Альбома у Петерб. приложенна картинка академика М. О. Микѣшина — Малороссіянка. (NB. за що у Вас пишуть, Микитин? Ви колись питали відкі(л)я він? — Білорус)

5) У Варшаві вийшла книга проф. Колосова: очерки исторіи звуков и формъ русскаго языка съ XI по XVI столѣтіе. Ц. 1 р. 50 коп.

Коли будете писати Подолінскому, то попросіть іого розстаратись як небудь улізти у библіотеку музея польского в Рап-

---

[1]) В оріґ. „какож“.

персвілі і подивитись у письмах[1]) N 23 Trois lettres de M. Orlik[2]); N 43. lettres de Lelevel à Duchinski. 52 lettre de I. St. Mill., — а особливо у манускриптах: N 11 petit recueil de chants ruthènes populaires. Послідні попрошу переписати. Каталог Музею є печатний — 1872.

Я подививсь ще раз на календарь Чуб—ского і згадав, що я не отвічав Вам нічого на запрос про памятник Хм. — При календарі Чуб. приложен рисунок ціого памятника, к(отр)ий мені дуже не подобавсь у цілому, — хоть етнографичні фигури мусять бути нічого собі та і фигура Хм. плоха. На Ваши[3]) слова тепер скажу, що интеллигенція россійска — тут ні при чому. Памятник неожиданно скомпоновали Микѣшин, вертаючись з Сербіі і Юзефович під наітіем тома актів про Палія у 1868 р. Як стала звісна идея памятника, я іі вилаяв СПВідом(ост)ях. У Петерб. Мик. показав модель царю. Цей сказав, що посовітуйсь з знающими русскую історію. М. між инчими покликав Костомарова. К. сказав теж, що трупи і побиті люде не годяться. Царь знову подивився і посовітував труп закрити чим не будъ. Мікѣшин згодивсь. У тишині йшло діло, — а потім М. представ перед комитет, коего головою був Юзефович. Час перемінивсь, — і гайдамацький замиселъ М—на уже самому Юзефовичу показавсь неладним, — але поспорили, та й рішили зоставити по старому. Я не знаю, чому ніхто наново не підніма речі(,) щоб надпись перемінити на: „вибью із неволі увесь руский народ". Колись я про це писав, та тепер обридло. Добре в усякому разі[4]) і те, до гетьмана і кобзаря посадять, — а остатне можна буде переробити колись. Ідея ж більш украйнофильска і гайдамацька, ніж россійска.

Забув я подякувати Вас і за Reform. Я усе не можу увійти в смак ташкентско-хивінского питання, усе думаю: хай іому чорт, — але чого доброго, N. Fr. Presse зробить з мене ташкентского патріота, так ій хочется(,) щоб Англія і Россія ухопились за чуба за ташкентців. Я часто г(л)ядючи на заходню прессу (думав?): невже не можна при конституціонному життю і при поділі на партіі честь і розум сберегти, — а не бути парціальною перекупкою, як усяки Press'и.

Що сей новий сон означа: у N. Fr. Pr. читаю, що митрополитска консисторія не велить попам Слово виписувати? —

---

[1]) Зразу було „манускриптах". [2]) Далї переч. „а особливо". [3]) Можливо, що тут якесь инше слово; написано властиво „Васьми". [4]) В оріґ. хибно „речі".

По усіому видно, що у Галиччині настають переломи по усім бокам життя, — і тим гірче мені, що не ма органа ні у Вас, ні у нас, щобъ опанував позицію і зібрав нове вино у міхи нові. Щоб показати, як у нас стоїть діло, наведу Вам кілька слов з письма Стасюлевича, що получив сіогодня: „Ваші Русскіе въ Галиціи“ не хотять кончиться и въ Февралѣ, — а на бѣду Ви сами справедливо замѣтили, хто у насъ о братьяхъ славянах общество думаетъ не болѣе, какъ и о прошлогодномъ снѣгѣ. Вотъ почему большая статья о Галиці(и), даже если бы она была написана и Вашимъ перомъ, нашему обществу покажется сильнымъ пріемомъ. Я даже думаю, съ Вашего позволенія конецъ отдѣлить въ отдѣльную статью съ новымъ[1]) заглавіемъ и пустить ее хоть черезъ мѣсяцъ“. — От бачите, як обрид у Россіи слав. комитет і як через централизм одних, другі упадають у россійский або великоруский сепаратизм! А меж тим именно россійскі либерали, коли б узялись по своему за слав. питання, могли б мати вплив і у себе на поляків, та через них і на Австрію, не допускаючи поляків до того, що вони тепер роблять. Та в усякому разі цей петербургский сепаратизм має свою вигоду, бо показує, що до панславизма далеко і що кожний з противупанславистних елементів може собі працювати безпечно. Тільки упьять горе: і поляки і русини роблять чорт зна що, — або нічого не роблять. Ій богу, як подивишся на славяншину, то згадуешь слова Гоголевого городничого: „нічего не вижу, вижу какіе то свиные рыла вмѣсто лицъ“! И довго воно так буде? — Мудрий Эдип разрѣши!

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень дня 1/13 Лютого 1873.

Високоповажані Михайле Петровичу!

Дуже дивуюсь, а лучше, безпокоюся, не одержавши від Вас и досі одвіту на лист мій з 27. м. м., — від ще 18 Января письма від Вас не мав! Може бути, постигла Ваш одвіт не звичайна судьба почтова, — та знаючи що Терлецький теж немає від Вас листу, начинаю боятись, чи хорони Боже не занедужали Ви або хто з Ваших серед сего ніякого воздуху, що

[1]) В оріґ. „номымъ“!

тут у Відні дійсно уже став бути ідовитим: за себе самого налічив я сими тижнями 11 день що острійшоі болізни, хотяй тільки катаральноі, — одно з другим, приходится ще пару неділь а може й місяць оставатись у Відні. —

„Записки охотника“, не знаю як кому з наших, але мині так показались, що зівсім не можу собі уформовати суду. Коли се етнографія[1]), так чомуж не записана дословно, — щоб могли ми зложити виразно типи мужиків великоруських, не похожих на свойські наші типи нарідні? Колиж сі чужі типи правдиво рисовав Тургенів з висказанним наміром, що се типи єго свойські, то и читає іх и тільки Великорус властивим оком и поглядом, — виходить, — Т—ів по национальній приналежности писатель тільки й великоруський[2]), которого ориґінальні и мисли и хатні описи великоруські спонукали чужоземців до перекладу. Так чужоземці ласі знати саму основу Росиі, віддаючи ій баласт романів з поверховноі, іхноі жизни, который ледви в пропорциі стоіть с тим числом переведеного научного, що вхід має в Росию: для науки треба атмосфери, треба простору, — и, ad rem Лобова, скажу, — що не розумію, чого правительство хотьби паспортами дає так закисати и негарно буяти, умам, як се діеся з алхимистами, сільськими панками, що культивують хемию etc, — и з городськими социялістами[3]). Именно сі послідні мині ненавистні, по нашому, нигилісти з одним знаменем: кріпкого страха перед всемогучим правительством, которі и тільки дожидають мессиі з заграниці, де робітники вже забираются до господарства. На тім кінчилабся и борба з пекельною буржвазіей, про котору уформовали собі зівсім фантастичний образ, та лихо не кінчится, — бо „завязавши университетські читалні за чергою книжок „свободних“, и молодечі газетки, відривають молодіж від самосознаня у себе, від плодовитого підготовленя граждан будучих, до щирого, але пустого карколомства на случай, а до ліні богатирськоі тим часом. И горе мині, Мих. Петр! мало не посватавшись с коммуною[4]) я тепер дізнаюся, що „як у мене пару десятин землі, тогда я — буржва́, и со

[1]) Коло сего і дальшого, з боку, Др—ів завважав: „индивид. побачите більшъ подр. двор.“.

[2]) Слова „писатель тільки й великоруський“ Др—ів підчеркнув і завважав з боку: „и великор. и росс. (роман)“.

[3]) Слова „з городськими социялістами“ підчеркнені Др—вим.

[4]) Слова „мало не посватавшись с коммуною“ Др—ів підчеркнув і, з боку, зачеркнув усі дальші слова, до кінця сего реченя.

мной надо баротса"! Ще не вимовнійша иронія судьби друга заставляє мене даже, о tempora, о mores! боронити Росию даже конкретну против її синів пи́томих, зако́хуючись все більше и більше в Пи́пині и статтях п. Толмачева[1]). —

Та ніколи мині широко думами літати, ато й коротко пишу, що статию „Русскіе в Галиціи" в Январській книжці я ще Января роздобув и прочитав, тільки дуже живо, так що тепер одно тільки замічу: коли ще пора, добреб додати, що галицькі верховодці и депутати були травестиєю людей чисто-польських, з консеквенциями[2]). Сю сторону неперемінно розсвітимо с часом, з безпосередного погляду, и самі, на тепер и до тепер не ма в Галичині такого, щоб так чесав наших святоюрців, як Михайло Петрович, щоби здоров був!

На щастє, „згода між русинами а русскими" відбуваєся тільки в Галичині. Перший debut нового редактора Романчука и вийшов лучшим по тенденциі як по методі, — некролог при недостаточній хроніці як раз добре нагодився. Пюрко, доведений туй туй до переписки з Вами, покинув Львів, и не зараз найду другого там знакомого. Навроцький[3]), не знаючи, де я обертаюся, не пише нічого. Желехівський, одітхнувши трохи після гармідера Станіславського, звіщав мене минувшого тижня, що обновить переписку з Вами.

Намісництво Голуховського недозволило збирати складки для робітничого „Побратима", Сушкевич рекурсує. И 1867. найшло воно ціль „Просвіти": елементарну науку" революцийною (staatsgefährlich), — тепер же народовці задумали, визволити молодіж ремісничу с під вихованя польського: умисленною темнотою и фанатизмом держати в городах люд уличний, комендований до терроризованя сходин, або на Kanonnenfutter. —

Централістична реформа виборів (Directe Wahlen) приходить завтра на стіл, з неділі буде дебата. Поляки кокетують, міністеря поступає ім на случай їх помочі міністра, Зиблікевича, — перевертня нашого по 1848 р. Так стали би поляки у зеніту свого верховодства, и добре б було, скоро би державчи нас, побачили с часом, що держать социялістів, яко дарунок Байста[4])! З другої сторони интересно слідити, що наші молодші

---

[1]) Толмачев (Т—ов) — псевдонїм Др—ва (драгоман = товмач).

[2]) Коло сего, з боку, Др—ів завважав: „додано".

[3]) Слово „Навроцький" підчеркнено Др-вим.

[4]) Слова „с часом, що держать социялістів, яко дарунок Байста" і дальші „которої обєкт: Росия" підчеркнені Др—вим, але инчим — зеленим — оливцем.

кацапи по повітах и даже в „Основі“, а що дивніще, в Холмі кристалізуются в Бакунінову дружину, которої обєкт: Росия, — а так и миссия „Слова“, а именно Раєвського у Відні в нову, несподівану фазу вступає. Про п. Раєвського и ёго подвигах в славянстві віденським требаб ширше писати, на тепер доста замітити, що я via Флоренция познакомившись с Купчанком, довів до сёго, що він розкошує над казками Рудченка и др, и лагодится серьозно и умиєтно вести далі свої записки гуцульські, — Ви ёго листами не покидайте. — Одушевлений він „Русскими въ Галиціи“ [1]). —

„Слово“ підняло заверюху протів Св. Юра за посланнє Малиновського, который з уряду попам заказує, держати и читати „Слово“: думаєся в Св. Юрі о орґанізациі політично-клерикальної партиі в Галичині (Тироль), з власним монітером (може „Сіоном“). —

Справа з вишивками завершаєся фактом, що и Волохи кріпко вишивають, становлячи одностайний перехід италян и сербів, (с хорватами) до украінців. Минувшого року бачив я тут на виставці „„Kunst-Industrie“ убори словенські, а між ними сорочку, скрізь біло гафто(вану?) в арабески, з червоними мережками на рукавах и рубцях. Та, именно до Волохів, не легко зайти, — хоть де чого надіюся від Др. Михаляка́ с Черновець и старого Устяновича и ёго дівчат в Сочаві. Мій товариш Ганінчак з ними знакомий. — Головна але найтяща річ, дістати строі централні, з Букарешта, Галача и Берлада, — але и се не по за границями можливости. Поступати приходится прямо, не сподіючись ніякої підмоги на дане в волоській, літературі убогій. —

Для цікавости подаю Вам дві записці моіх кореспонденток таки з Января 1873 р, — перша про настанє світа, (вона з другими прийде Вам до збірника), друга: як виображає нарід сам свій бит власний; за обєктивний момент стає погляд на давнину, — котора, звісно, не минула, тільки розвилась(,) нинішним битом ставши.

Збірник Скоморовско(го) Осипа получив (більший збірник Ивана тепер в руках Олекс. Барвинського, — затребую). Збірник сей небогатий, та интересний як илюстрация часів до 1837 р, и тому ёго на оказ Вам пересилаю.

---

[1]) Слова „Русскими въ Галиціи“ й дальші „заверюху протів Св. Юра“ підчеркнув Др—ів звичайним оливцем.

У Відні познакомивсь я, але досі мало, з Манделштамом с Київа, Вашим знакомим.

П. Косач звідувавсь оногді про спис жерел в справі крестянській в Галичині. Не зараз зможу одвіт подати, — та за разом и научну переписку з Вашою сестрою.

Сеі хвилі получив письмо Ваше з грошима від 5 и 9. с. м., книги незабаром вишлю, и спишусь с Партицьким про Морфиля, которому все таки здалась би граматика Осадца. Календаря Суворина у мене 1. екз., та передам ёго Терлецькому, который укладає хроніку по Вашому показу. До неі и дальших вирізків дожидаю; календаря Чубинського не требував ще, бо не було коли. Лист Ваш з Гайдельберга прикладаю, наколи у Вас час, приготовити з него статтю до „Правди“: вона дуже потрібна, и, колиб час у мене найшовся борше, як у Вас, — радби по листу іі вилагодити. Ґенеза еміґрацийноі „сволочи“ (у Янв. „Правді) мині, чисто, незвісна. Ви помиляєтесь, може думаючи, що іі жерелом лист Житецького (до мене). —

Вашій Пані низенько клонюсь

Ваш

Бучинський.

14/2 873.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 20. Лютого 1873“).

Флоренція 1873, 17[1]) Февраля.
L' Arno Acciajoli, 12, 2P.

Сіогодня вранці получив Ваше пісьмо, високоповажний и любий приятелю Мелитон Осипович! Одвічаю зараз, хоть голова болить несказанно, — значится, як що не до ладу скажу, то не осудіть. Справди скрізь якесь паскудне повітря. Тут де які з форестьерів, руських і німців так то поболіли якось чудно головами та нервами, що попропадали од апоплексіи. Перве знаю од[2]) дочки давніого хазяіна, а друге од великого філософа Франческо, прислужника нашого отельця, — который, т. є. Франческо, а не отель, на запитаннє: од чого? — каже,

---

[1]) Зразу було „16“. [2]) Далі переч. „стар“.

з чисто флорентінским[1]) глибокомислієм: Ne! la staggione! — Одначе, обернімось до діла!

Про Тургенева ще годі судити конечно, бо „Хорь и Калинычъ“ далеко не з лучших діл у „Записках Охотника“. Рудченко вибрав це для того, щоб вказати на индивідуалізацію характерів селянських у Т—ва, і щоб[2]) оцінити цей бік Хоря и К. я Вас тільки попрошу зрівняти з „Халерою“ Шашкевича, у которій якось по суздальскому богомазно намаліована „кака“ і „цяця“ і овсі не вияснені з чого „кака“ такою стала і з чого вона капости робить. „Х. и К.“ це не повість, а характеристика, — як колись казали у россійскій літературі, „фізіологическій очеркъ“, — і, думаю, як така вона має свою ціну і доси (а у 1847[3]) р. і подавно! Більш мусите буть задовольнени „Бѣжинымъ Лугомъ“, который давно вже перевів Р. і послав у „Правду“. Там мало того, що пьять-шість діток мужицьких змаліовані так индівідуально[4]), і так живо, що бачиш іх і бачиш, що буде з них, як виростуть, але окрім того чоторі-пьять ландшафтів також индівідуалізовані і живо намальовані, що мов справди живешь! Та це й мова — музика! Усе як обточено, — і у артистичному погляді не ма у Тр—гва лучшого і доси. Я ще совітував Р—ку перевести „Бурмистра“, де окрім типу мужицького міроѣда ще пан преставлений з французскими манерами[5]) тіі постатті, ще тепер би le parti d' ordre назвать треба. Для приміру драматичности з народніх[6]) повістей Тргва найлуччі Муму, а особливо „Постоялый Дворъ“, з которих послідне я совітував Р—кові, або іого братові перевести. Це булаб послідніому[7]) добра школа, бо молодим беллетристам і великорусским бракує уміння композиціі і зведення докупи реального матерьялу, — а украінским навіть і самого розуму реального. Про индівідуалізацію вже і казати нічого. — От той то талант композиціі і те багатство индівідуумів і дало Т—ву славу у Европі, — що Жорж Занд не давно, зовсім не як комплимент, посилаючи Тргву свої остатні повісті сказала голосно, що не може похвалитись тим, щоб так уводили у життє, як Т—в. Ви вгадали одну причину слави Тргва у Европі, —

---

[1]) Зразу було „Философ(фським)“. [2]) Далї переч. „зрі“. [3]) Зразу, вкінці була цифра „8“, але потім вона поправлена на 7 і то иншим, червонявим атраментом, себ то при перечитуваню листа. [4]) Далї переч. „що“. [5]) Далї переч. „з того ордену, що“. [6]) Слово „народніх“ додано червонявим атраментом. [7]) Слово „послідніому“ написано червоняво; зразу стояло: „іому“.

що показує невідомих людей (а на те наука і искусство, щоб нам життє показувати), — але як би не було у його артизму і талану композиції европейського(,) то не піднялись би його оповідання вище яких небудь анекдотів про жителів Борнео і т. д. З Тргвим вийшла ще така чудасія, що годів 3—4 у Европі його вище ставили, ніж у Россіи, де молода публика була розсержена „Отцами і Дітьми“ і де піднявшася зразу хвиля хоть і здоровоі, але невмитоі бурси з Низовья Волги і Сібірі, опанувала було литературу і поставила абстракт(н)е переложеніе соціальних доктрин у повісти (на образ tolle me, mu mi, mis, si declinare domus vis), або накиданнє фактів in crudo вище усіого у искусстві. Але це пройшло, — хоть і Тв проходить і його робота мусить вже стати въ кивоті історіи та для студіі новим майстрам(,) звісно не обізьянскоі. Нашим молодим майстрам особливо така студія потрібна. — Що до руськости і великоруськости Тргва, то скажу, що він і всероссійский (россійский) і великорусский писатель. Всероссійский він у романах, де малює типи освіченноі громади (Рудин, Дворянское Гнѣздо, Накануне, Отцы и Дѣти і т. д.), — великоруський, там де великоруське простонародде[1]) малює. Одначе, чі од того, що він вміє чоловіка знайти скрізь, чі од того, що його типи узяті з великоруськоі Украйны (Курска, Орл., Кал. губ.), — тілько його мужики не бьють нас, українців, одрубним великоруським духом, як у Писемского (Лѣшій, Плотничья Артель), або у Островского. Одначе у Постоялому Дворі у Тгва чисто і різко намаліовані великоруські типи, — і коли Ви тепер особенно учитесь[2]) по великоруському, то яб совітував Вам дуже достати П. Дв. і прочитати. Не вже у Відні не ма Т—ва?

Що до Лобова і коммуни, — то, не маючи од Вас деталів, можу сидити про Ваші[3]) спори и „горя“ тільки виображаючи собі іх з общих, типичних фактів, які сам знаю. У Вашому гніву на соціализм трохи бачу, простіть, „одсталость“ австрійця. У Вас усе зведене на борбу краів та народностей за автономію, — і це Ваше важне діло, — але[4]) за те другі питання, соціальні і самі культурні, у Вас через те так далеко заховані до часу, у порівнанню з другими громадами, которі чі так, чі сяк, але вже кінчили будовню своєі хати (як французи, англи-

[1]) Простонародде. [2]) В оріґ. „учитись“. [3]) Далї переч. „дебати“. [4]) Далї переч. „як“.

чане, сами німці, — і простіть продерзновеніе, — россіяне, особливо великоруси), — що Ви аж сердитесь як Вам нагадують про них і боітесь[1]), щоб, як виперти ще нові питання, то так поділитесь на кадри, що вже зовсім нічого не можна буде розібрати. Думаю, що Ви трохи праві, особливо галичане, бо Вас не багато, та й ті поділені. Але думаю, що усе таки питання соціально-культурні главніщі для чоловіка, — і усі другі, політичні, національні і т. д. тільки тоді і ціну мають, коли ведуть до будування лучшоі основи чи домовини для соціально-культурного життя животом і головою. Думаю, що можна б починати більш енергично пускати ці нові питання у Вашу політично-національну борбу, ніж це робится у Австріи. Так, чі сяк, а славяне — мужики, пролетаріат, — так ім де що з соціализму згодилось би. Мені якось чудно, що з поводу реформи[2]) виборів не тільки Ваші і поляки, але і чехи усіх святих Вацлавів і т. д. перебрали, — а того ніхто й не згадав, що як не верти, а австрійска виборча система ніякого[3]) народу не виводить ні в рехсрат, ні в сейми, — і що як би справди реформу виборчу зробить ліберальну, то чі не підняли б тоді крик німці ще дужче чехів. — Але коли у Вас я бачу австрійску одсталость, то у наших соціалистів на парижский манер бачу теж одсталость свого роду, бо соціализм 30—40-х років побив ще Прудон. Окрім того я вже писав Вам, що французский соціализм городский не зовсім годится для сельскоі землі, як Россія, — бо вже і у самій Франціі піднімается шар сельско-демократичний, который якось по своему переставить усе питаннє демократичне. А до того ростуща соціальна наука і розум самих городских классів наказує на другі способи розвязання соціального питання, ніж парижска коммуна. Та й коммуна ця була на $^1/_3$ од малости кислороду[4]) при Напол., а на $^1/_3$ од Трошю і К-о. І наші россійскі[5]) демократи роблятця соціалистами, а з соціалистів коммунистами, а то і нечаевцями тож од малости кислороду при III отдѣл., — та ще од однієі курьозноі причини. Попівсько-панська реакція послідніх часів з своім классицизмом одігнали молодіж од филологичних факультетів (та ще брак честних і талантливих профессорів на ціх

---

[1]) Далї переч. „думаю що і". [2]) В оріґ. „реформі". [3]) Сл ва „ніякого" і „не (піднялиб) додано червонявим атраментом. [4]) Зразу було „зливанія(?) наволі". [5]) Зразу було „Біда наших россійских соці(алїстів)".

факультетах[1]), — бо що живіще, зразу кидается у літературу і боітся митарств магистерства і докторства) — од того виключивши юристів, про которих ще Бекон Веруламский сказав, що вони quasi in vinculis sermocinantur, живі сили з молодіжі ідуть найбільш у природно-научний факультет, та у медики. Там хоть не забивають голов, хоть и не дуже розвивають. І от молоді химики, медики і т. д. починають трактувати соціальний вопрос, — або ще й технологи, агрономи і т. д., которі вже і своіх діл не[2]) звикли досліджувати науковим методом, бо іхні науки не чисті, а прикладні. Ну, і звісно: „біда коль сапоги начнет тачать пирожник“[3]), як каже Крилов. Скорость руського ума і административні инсти(н)кти великорусів[4]) (як у комичному расказі Горбунова про[5]) „умнѣйшаго человѣка и шельму великую Наполеондера, що зразу „всѣмъ французамъ: ты, говоритъ, поди сюда, — а ты, говоритъ, поди туда! кінчають біду. А до того додам, що й справді, як знаете з мого[6]) гейдельбергского посланія, у Вел. Русі еманціпація крестьян не блистательно пішла, та ще і[7]) фабричний пролетаріят таки єсть[8]), — от і думають про коммуну[9]), — коли у краю, де ще й доси $^1/_3$ часть землі у одній Евр. Россіи не поділена, т. е. і доси власність держави, можна б видумати свої власні варьяції соціализму, — (правда[10]) можна і проспати цю можливость, хоть і трудно, щоб у часи, коли все таки є наука і печать, зовсім проспати 100.000.000 землі!) Багато ще єсть у нашому коммунализмі студентского, т. е. скоропреходящого. Але те все нічого! Як хто задержить у себе „священн(ы)й пылъ юности“, та не попаде ні до Нечаева, ні до Шувалова, а то і друге усе таки рідкость, — то той соціализм усе таки свое добро зробить і робить, — бо на практиці він кінчается демократичною роботою у школі, у земстві і т. д.[11]).

Це ж скажу я і на Вашу звістку про те, що з Площанщини та виходить Бакунинщина. Я ждав того, — але не так скоро. Багато курьозу побачимо, значить, але впьять то ні-

---

[1]) Слова „на ціх факультетах“ додано червонявим атраментом. [2]) Далї переч. „можу(ть)“. [3]) Зразу було „сапожник“. [4]) Далї переч. „кончают(ь)“. [5]) Далї переч. „Наополіондора“. [6]) Далї переч. „колишн(ього)“. [7]) Далї переч. „робочий“. [8]) Далї переч. „Але“. [9]) Далї переч. „Але це“. [10]) Зразу було „хоть“. [11]) Від „бо“ дописано пізнїще, червонявим атраментом.

чого; — висівки одпадуть, буде борошно. Я ще думаю, що як Площанский перейде через Бакунина, то зробитця народовцем, — бо у Россіи нігілізм, славянофільство і украйнофільство то, як каже граф Тарновский (про нього низче) про Pologne, Lithuanie et Ruthénie, три квітки, зрісших на одному древі, — мужичеству: усі бо ми chłopy jesmy! А курьози будуть!... Пожалуста деталів побільш дайте, — бо я даже о. Раевского считаю за мие, до того мало я обзнакомлений з Віднем. А поки скажу, к приміру Купчанки, що як будете себе держати вміючи, то на науку та на хлопство, хоть и + Россія можете усіх чесних людей з Основи переловити, — і буде то нова иронія судьби, як Ви кажете, котору я Вам предрікав іще на пустирі коло Votiv Kirche, коли памьятаєте. — Так пожалуста деталів мені побільш про це усе. Та й про Станиславовскі и Львовскі скандали я, окрім телеграмм у N. Fr. Presse нічого не знаю. А насчот Бакуни(нщин)и і соціализ(му) я скажу Вам, що достаньте Ви де небудь Посмертныя сочиненія Герцена. Яка мені досада, що мій екземпяр, назначавшийся для Львова десь задів, а тим часом отдав сестрі другий. А тут не достанешь. Я вже писав Подолинскому[1]) у Цюрих, щоб Вам послав. Там Ви найдете окрім[2]) преважного про поляків, ще про Бакунина, нігілістів и prefession соціалиста-позитивіста у письмахъ въ другу, т. е. к тому(же) Бак—ну. А „Былое і Думи", т. є. мемуари Герцена, то я б прохав Вас купити для мене і держати поки у бібліотеці Січі — хай читаются[3]). —

Душевно радію, що „Русскіе въ Галиціи" не тільки Вам, але і Купчанку прийшлись по серцю (про послідніого я б просив Вас більш написати). Мені Стасюлевич писав, що одтиски будуть (я прохав 50). Завтра жду февральску часть. Те, що Ви хочете, щоб я додав про полячество святоюрців, — мені сдается, я дуже ясно написав у Январскій части, хоть і невеликим числом фактів. Не оставляйте мене звістками про еффект. — Та відкіля Ви видираєте В. Европи?) А я Купч.[4]) листами не зоставляю; учора послав, і як нарошно, посовітував іому прочитати Рудченка за рекомендаціею Буслаева.

Гейдельбергске письмо верну Вам скоро, — нічого не добавивши: бачу, що исторична часть написана так, що не бу-

[1]) Сергієви? [2]) Далї переч. „любопитного". [3]) Від „А Былое" дописано пізнїще, червонявим атраментом. [4]) Купчанка.

дучи у Россіи нічого не можу добавити, та й ні для чого, — бо суть уся сказана. Статистичні цифри про викуп земель по губерніям, знайдете у Суворина (стр. 346. 347), — я б совітував для порівняння, окрім губерній малороссійских і новороссійских, ще і кілька великороссійских[1]) привести з minimum і maximum. А скілько саме ляхи було вкрали земли проти инвентарів у правобічній Украині і скільки наши Гракхи югозападного края, як колись казала покойна Вѣсть, одібрали(,) того ніяк не допрошусь од одного з Гракхів, т. є. Косача, — але не меньш $1^1/_2$—2 мильоиів десятин. Коли считаете статтю цю потрібною, то, зробіть будте ласкаві, переробку іі для „Правди“ самі, — бо я скоро здурію од роботи.

Слава богу, хоть итальянску завтра сбуду остатню корректуру. Перва половина, що напечатана, вже зробила скандалу, та, думаю, і пользу деяку. Зветься вона Etnografia e Storia, — і одвічаючи на питаннє: що таке рутены? ріша іого проти Духинского і іого французских учеників. Я вже Вам казав, що до одного з них Laveley, Де Губернатис писав, що мовляв, таке й таке буде, так не сердься. Тепер Лавеле пише, що буцім то він ніколи не казав, що les Ruthènes sont le polonais, а тільки, що вони les veritables russus. Прости іого боже! аби уперед не брехав. Покажіть, каже Вашему Ukraino мою статтю въ Forthnightly Review, то він побачить, що я не ворог русским. Бачив, — хвалить доброту руських, а особенно Александра Николаевича і жде, що Пруссія Польщу возобновить, щоб між Россією і Европою барьер оборони постановити. Gut Morgen, Herr Fischer! або съ чѣмъ тебя и поздравляю! Однако думаю, що у французскій публиці тепер стаття буде[2]) принята добре. — Більш потіхи, ніж Лавеле, зробив мені гр. Тарновскій. Приїхав цей граф, polonais-ruthène у Флор. і концерт дав gratis, оперу пише Rienzi, і драму — теж (найшов Америку знову; ах! к слову: ну, не дурень Дзіедушицкій з своіми Powiesci z Wschodu a Zachodu у Kraj! Од третичного чоловіка почав і доси тільки до Семирамиди дійшов, а вже в середині украінців у Египет водив!) З де Губ.[3]) увійшов у дружбу зашкурню і мраморний медальон велів з іого робити (треба сказати, що

---

[1]) Зразу було „білоруських“. [2]) В оріґ. „будете“. [3]) З Де Губернатісом.

де Губ. гарний чоловік, але пресуєтний, та до медальона зовсім не годится(,) бо дуже некрасивий), — і поіхав у Рим. Коли це моя стаття. Він письмо: Ви, каже, помогли кинуть камінь на мою отчизну; Польша, Литва и Русь — — — Ruthènie все получила отъ Польші: мову, культуру и христіанство. (Я свиснув трохи а де Губ. сам побачив, що бог зна куди пан граф забравсь), особенну Рутенію видумав Стадіон, а Россія підхопила, так що сама Австрія тепер кается и т. д. Де Губ. мабуть, згоряча трохи таки піддавсь аргументам графським, чі медальона втратити боявсь, — тільки написав, на 2-ій половині моеі статті (Letteratura) два примічанія, не дуже то приличних[1]) итальянскому демократові: 1) коло того місця, де я кажу як обертается школьна Рада у Галиччині, — він прибавив, що це, може, репрессалія за Россію у Польші, — тільки він не совітує полякам так робити, а лучше показати nobile cuor, которе вони так часто показували. 2) коло того місця де я резюмую[2]) промову Качали, — прибавив, що він благороднішоі ідеі, — але не дума, щоб з notevolissimo scritto di Ukraino вийшло[3]) замиреніе між поляками и народом руським, (мов би послідний буде читати нашу Rivista), бо автор дуже прихильний до народу, але повен злоби до nobiltà polacca, — а ця nobilta зробила усю gloriosa storia polacca і тепер держить у собі sacro fuoco і т. д. А я, не тільки що і у первій і у другій половині статті наказав про те, що ляхи право мають на свою землю і автономію, — але і почти нічого од себе проти панів не казав, а тільки резюмував дещо з Шевченка, та росказав про Граматку Куліша, та про могилу Ш. та привів цітату полицейску з книги Вл. Мицкевича! Поговорили ми, прочитав мені де Губ. листи Лавеле і Тарновского (послідній усе казав entre nous) — і, сд(а)ется охладився. В усякому разі, каже, що за факти, за біографію Шевченка и Федьковича спасибі велике і т. д. А нам, звісно, самим факти довести до світу европейского найголовніще, — а сентименти розводить, нехай пани розводять, коли брехать не позволять, як колись брехали.

Я доси ще не писав Партицкому, — бо не знаю, як писати і куди. Пожалуйста Ви напишіть іому про Морфилля, — кото(ро)ому прямо можно[4]) у Оксфорд, 4 Clarendon Vil-

---

[1]) Зразу було „рекком". [2]) Зразу було „резюмуючи". [3]) В оріґ. „вийшла"! [4]) Далї переч. „писати".

lias, а то і University. Треба спішити, поки горяче. От яке не хитре дільце Obrist'а про Шевченка, а усе таки Морфилль з ніого пізнав про нашого Тараса. Не памятаю, чі я виписав[1]), що М. каже мені про це. „Я, каже, недавно прочитав німецьку звістку про Ш., который, сдается, зовсім оживив южноруські думы. Він має безспорно великий талант лиричноі поезіі і нагадує англійскому читателю[2]) Бёрнса". А коли Морфиль у своему систематичному ділі нас у порядоч(н)ий чин возведе, — то у других ще більш підібье цікавість.

18. Февр. — Получив 2-й N. „Вѣст. Евр.", — а в ніому 2 статтю Р. въ Гал. Боюсь, що Вам подобается меньш, ніж перва, бо тут трохи зачеплені і народовці і може по Вашому дуже проведена потріба сепаратизма Гал. даже од Малороссіи, а за те[3]) Малороссіі дуже уніонистична мірка проведена. Але[4]) святоюрцям більш досталось, — та і у основу усіого положена: становитись на своі ноги і на свій народ. — У тому ж N, як достанете, то прочитайте корреспонденцію з Варшави про польску журналистику. Побачите, що вже там „нігілізм" завівсь, і вже там на ніого плачутся старі. Буде те і у Вас. Цікаво не те, що нігілізм завівсь, — бо він річь общеевропейська, але цікаво, що цей термин россійскоі реакціі ухопила польска, як ухопить і Ваша[5]), — і через те єдна усю прогрессивну партію у Россіі і у Польщі і у Вас. Так ось де виходить звязка коли не усіого славянства, то хоть закарпатського, сармато-скиѳского! Не православіе і не славянофильство, — а западничество і нігілізм, як це я росказував у Празі, при чому чехи дивились[6]) як на божевільного. — Посилаю сіогодня і остатню статтю Пипина і вирізки. Поклоніться од мене щиро Терлецькому. Тепер не пишу іому, бо усе потрібне написав Вам, — а води проливати не хочется. Як Ви виідете з Відня і як побачу хреніку в Правді, то напишу, що путніще Терлецк. З книг Антропологіи не посилайте; удержіть у себе. А тільки Unterricht in Muttersprr.

Ваш

М. Драгоманов

---

[1]) В оріг. „виписсув"! Далї ще „я". [2]) Далї переч. „про". [3]) А може й „до", або „по". [4]) Далї переч. „принц". [5]) Далї переч. „Це ще". [6]) Роз. на Др—ра.

Од Желіх. маю письмо. Од Навроцького щось довго не ма. — Писав я 2 рази.

(З боку червоним атраментом дописано:)

Цікаво ще у В. Евр. Алексѣй Слободинъ.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

(Чорнова)

(1.Ш. 1873[1])

Копія III 873

М. М. Драгом.

Тепер получив Ваше письмо з 16—18 Февраля и зараз за відпись беруся, зівсім не знаючи коли скінчити и від чого зачати, — таке коли не багацтво, то розмаітість матеряла. А почну „Русскими в Галициі“ с книжки за феврал, котору я добув, ранче Вас, — таки в самій „Основі((!) Редакция посилає ім прямо, бо дотепер все закрадав Раєвський — имя, як вся програма, — с которої мизериєю радби через Вас круг ширший познакомити; нижче про него). — Поки за других, за себе скажу, що як[2]) у ній наших взиваєте, щоб за себе у себе дбали, не компромітуючи ділом конституцию, то я рад[3]) іі с сею мислею ширити в крузі як найширшим, лагодячись, від себе и з власного погляду нашого наводити и[4]) факти (спімнену полскість) не в оправданя явленій с публічної жизні, а для того, щоб данного не скок, а перехід зробився до єго розвою. Житє само за приглядом показуєся и в нас так богатим, що не тілько з народом, але з єго „a(b)gewirtschaftete Intelligenz“ „можно ділать чудеса“. —

Специяльно не можу промовчати, що[5]) сухиі материі, як політика(?) австрийська против украйнофилів (ще в „Обрусіню“), а[6]) тут „Основанє театра Галицького“ Вами о „стілько драматизовані, о скілько висушена річ Качали“. В „політиці“ неизвісні мині дати зглядом симпатиі австр. ряду до „сепара-

[1]) Дату даю на підставі нотатки в реєстрі про посилку Др—ву листа 1 III. 1873, якого в оріґіналї нема. Чорнова писана зразу чорнилом, потім оливцем. [2]) Далї переч. „ціль статиі“. [3]) Далї переч. „би“. [4]) Далї переч. „обясняти“. [5]) Далї переч. „раз“. [6]) Далї переч. „история“.

тистів від Москви“, а в „основаню театру“ поміч польска, з ще неизвісніщою думкою „відірвати наших від Москви“, — про бесіду ж Качали замітити мушу, що державно-правне, австр.-федеративне іі направленіе було и коректне, и конечне, по контексту обрадованої тогди[1]) материі, а так и винно бути вважаним частею нашого програму, по стороні державній. — От Ваша нагорода за замітки[2]) pro domo sua Стасюлевича, — замітки, которих я вже при читаню январскої книжки сподівався! — Колиб борше одтиски. —

Про Купчанка давно бувби писав ширше, колиб міг був відділити єго від справи з „Основою“ etc; тепер задумавши, писати Вам об сім ділі начну від него як представителя молодшої верстви сего товариства. До тепер він чистий продукт и матерял сирий, менче других розвитий. Думав мало, а що гірше, може и втеряє елястичність, свіжість духа, коли и далій сильну свою предприімчивість стане обертати по давному: на вислуговане в самих мизерних журналах, хотяй великих, и спосібних платити кореспонденциі, бездушні, квантитативні, добре; добре по неопитности незрілого чоловіка сільского, который не знає ціни часови, и не бачить, як рваний денним політикерством категориі послідної, и счерпуючись невчасною продукциєю и не дбає и теряє можливість дбання найперших фондів освіти для себе, — не знає ціни своєі. Одно гарно, що він ще молодий и дуже, и повен дійсної первісної сили, а за сим не здивує Вас, коли Вам скажу, що він як з одної сторони безпечний, що він „експлуатує“ німецьких редакторів „Presse“[3]), яко тайний секретар користуєся Раєвським, и терроризує єго и „Основу“, — так своєю дорогою розкошує в „Казках Народних Рудченка“, и в слід за сим фотографіями и рисунками строів гуцульских, которі оборотною почтою заслав вчера, з описом Буковини в „Leipziger Illustrirte Ztg“, а которім не надіятись друку а тим менче „гонорованя“, бо опис зроблений[4]) та слабо[5]). На правдивий жаль находимо, що К—о тип, который молодіжи сильно заступлений, тип хлоповичів, що з душі народом помітають: на хлопство їх навертати не можна. Лише тільки купувати єго и ёго пісні, которі, прекрасні, я пере-

[1]) Далї переч. „цент“. [2]) Далї переч. „ad hoc“ [3]) Далї переч. „так з другої сторони“. [4]) Далї переч. „хоть коротко“. [5]) Далї переч.: „Взагалі, много спільного має К—о с Федьковичом, оба с посеред народа“.

глядав вчера, а найшов гарними яко доклад до збірника ? (ліричні поезиі нар.) ніяк на окремий збірник. Записки релиґіозні з- абрама(?) я[1]) Вас про(шу?) ? Замічаю, що листи Ваші до него читаються або тільки коментую(ться) Раєвським, и Вам совітую писати осторожно(;) для илюстрациі Раєвськ(ого) секретаря прописую анекдоту, которого від К—а самого знаю: Онгоді (між ?) ? всякими письмами о „стипендия“ получив Р—й лист від старенького попа (гали)цького с прозьбою: яко впливова особа, правди ради[2]) виявити министериі(!) нашоі[3]), що Росия не визиває и не удобряє покликів „Слова“ о поміч російську, покликуючись будьто на[4]) надіі попів и народу гал. на Росию, надіі, о которих Богом и правдою не снилось ні попам ні народу, а хиба „Слову“ одному. Ошалів чоловік, „мині“ таке писати и до ? Рай—ий я секретар чисто пересвідчений, що автор листу, не наівний, а з'умасшедший.

(Далї на окремій картцї:)

Копія III. 873 Драгом.

Доктрина о троічній руській літературі (переч. „єсть гарне и поет“[5])

(„Діланє ума вселюдського“)

(„Ми знає“)мо літературу общелюдську

Культура як літер. єсть одна, общелюдська (переч. „национальні культури літератури признаются тільки релятивно окремими для того“), зложена з словесностей национальних, т: є: индивидуальностями колективними надбаних, (переч. „іх тр“) яко результат іх труда, присвячений ім же правом собственности (одного з аґентів (переч. „посту“) к усовершеню) визначний знаком природним, мовою, (переч. „способом манифестациі умів“) самим виразом ума живого

(Переч. „В правилі“) Кругом, чисто национальноі літератури зівсім не можна собі виобразити, (переч. „бо индивидуальности нема без общества“), бо нема ні индивідуа ні собственности без (переч. „товариства“) громади и іі (переч. „спільности“) поруки. — (переч. „и як в свободн. соревнованю“) всемірний поступ

Булаб се вульгарна, т. є. загальна дефиниция. —

---

[1]) Далї переч. „всвів“. [2]) Далї переч. „віднестись до“. [3]) Далї переч. „з впевненєм“ [4]) Далї переч. „симпатиі“. [5]) Відси перечеркненя зазначую в текстї, бо писанє й так дорвочнє. Се очивидачки чорнова до дальшого листа Б—ого.

По вітвям людського знання, мов по віт(в)ям продукциі економия

для специяліста єсть без огляду на собственність национальн. особні літератури по дисциплінам, осібні даже серед национальньої по (переч. „вопросам“) хронолоґич. ступням и вопросам, свойським и денним, єсть даже переходні обяви (переч. „з значенєм“) пазільоґичні, для хвилевої потреби (дипломациі фр ? побереже — ? централізациі, адміністр. общеруська, всі є признакою Verquickung, не Wechselwirk(un)g.

(Переч. „Говорячи про літературу, можна робити licentiam poeticam вообще“) без индивидуалізациі літератури говорится ожа о всеобщ. іі Erfolge по предметах, вітах ? ? (переч. „специяльно“) Де мова о народі, там без индивидуалізованя літ. обійтись не можна, бо він сам іі субєктом, виголосивши іі своім тямленєм и (переч. „вважанєм жизни“) и домислом, и за взаєминами с сусідством и світом, (переч. „по своєму“) своєю методою и мовою.

Характеристична своєобразність, єдино додатна остаєся при докладнім слідженю времени и містности интеґральною, квантитативно и ? тільки виступ. впливи прожитого з ? и братами и недругами

Таким способом на дереві великоруськоі літератури (переч. „виросла вітка“) отрицательноі, виросла, (переч. „вітка украі дичка“) вітка описувательних писателів з малоруського побиту, (переч. „ожививших іі“) прикрасивших іі чужим пірєм, школа Гоголева, которого и мині жаль, але не так великий, щоб окупити ёго коммунізиом культурним (переч. „ще пожертвувавши индивидуальну собою“) щоби таки рівно (переч. „лишитись на“) єго не дістати.

Аналоґично, за ? ? політичним ? ? ? українська романтична, и мині було жаль молодечих снів над коз ? Залеського и єго самого, та пореболілось.

На конець виросла и дичка на ? руськ. літерату. госуд., література адміністр. зводів, регулямінів и офиц. журн., єдина общеруська література, (переч. „спільна“) дуже интересна але незавидна.

Малоруська словесність устна, непроспавши время, усталити у себе (переч. „засади“) цілий розвій засад общелюдських, рівночасно з Європою (устні памятники) (переч. „моглаб) піде своєю дорогою, вплинувши на сусідні, и від них

впливи принявши, дарма що (всёго 100 літ 709—800) призамовкло письменство, и до нині (переч. „товариств“) мова понад сімю сільську общину не допущена. Самовіжні літературні сили (переч. „хай с такто“) которі тепер. (переч. „ще“) вже не зівсім исключно відробили панщину словесну (переч. „на поли“) москалеви, добре зроблять, скоро и далій віть за вітею станутъ вилучати своє для себе, не пускаючись в високу політику: (переч. „леґалізоване“) санкционоване давних трактатів и політика правится (переч. „виразним“) абдикациєю, збогачаючи світ одною доґмою більше: нарідним супружеством.

Неспособні такого самоодреченя ми в Галичині, хоч би прийшлось починати на здогони від диялєків и місцевих економий, щеб посилкуватись над обновленєм ? кости, а даже як вна у нас (переч. „булаби“) єсть вигідно, але не конечна, моглиб зробити своє товариське діло, всякий в своім окрузі своє(ю) головою и грудю

Початок.

И усердия на культурн. сепарат. национаь. (который ніким не заступаєся серйо, мині ясно хоть не притакуючи замислюсь Ваша тактика, клин клином вибивати ein Übriges zu thun, щоб скріпити (переч. „центра ?) полет до суспільности.

Spuck

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Відень 17. Марта 1873.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Довго вагався, поки рішився зробити павзу в переписці на пару місяців, найшовши, що в одно время можу віддаватись тільки одному; тепер думаю віддатись своій науці. Нині хочу одним ма́хом відповісти на вопроси листів Ваших послідних, и буду писати по замітках рваних, которі не маю коли и як спорядкувати, обертаючись мислею в кругах зівсім других. —

З жалём я побачив, що теория общеруськости після, думав я, торічних похоронів воскресла, и лагодится з Вами и Рудченком виплисти на поверх дискуссиі, у галичан, которі з неі то зроблять, що зробили з другими: почнуть сварку об тім, чи брутальні міри Петра и Катерини[1]) для обєдиненія дер-

[1]) Слова „брутальні міри Петра и Катерини“ і дальші: „теория“, „нині антиквована в Росиі“, „до китайських идеалів“,

жавного, читай: експлуатациі, могли родити здорове зерно: общеруську культуру? И справді теория о літературі общеруській(.) малоруській і великоруській видалась мині наче заблуканим гомоном може с часів борби великорусів о свою нарідність, може против сліпого наслідовництва німців і ф(р)анцузів, однорідна с теориями о новій, своій культурі, о своім и тільки світі, теория нині антиквована в Росиі, и не доведена консеквентно до китайських идеалів. Основали Ви іі на єдности идеалів, та идеали ті Пипин назвав и запечатав не общеруськими, а общелюдськими, и коли одні и тіже напрямки обявила література мало и великоруська, то родились вони вселюдськостею, — єдність чисто державна придала ім чисту тільки рівночасність. Не стану губитися в домислах, на яких данних Ви собі утворили між иничими и виображенє о сепаратистах культурних, против которих, здаєся, и воювати має яко антидотум, коммунизм літературний по ґруппах споможений фактами, которі о стілько тратять на силі, о скільки допускають бути браними за изнятия, при малій свідомости житя российського, (того „horror vacui“) з нашоі сторони, — я таких сепаратистів не стрічав, значить, тенденция, коли була, піде на вітер, — и на розбудженє пустоі критикастериі у „Правді“. — Колиж маємо недопускати тенденций, то ь докажіть[1]) нам неконсеквенцию в поглядах на культуру галицьких, которі так стоять:

Культура, котороі виразом літературна жизнь, єсть одна, один продукт, которого факторами словесности национальні, надбані народами т: є: и(н)дивидуами колективними. — Всяка с словесностей яко результат труда народу, присвячена єму правом собственности, (которе поки що остане ся одним з моторів прялих к усовершеню), — визначна яко така признакою природною и конечною, мовою: самим очевидним виразом творячого ума людського. —

Кругом национальна література так же не мислима, як нема ні индивидуальности ні собственности без громади и іі поруки. —

Се булаби стара и вулґарна, та все добра gaute de mieux дедукция о национальних літературах, о которих лиш и єдино можна думати, допускаючи слова о тій або другій французко-

---

„не общеруськими, а общелюдськими“, „рівночасність“ — підчеркнені Др—вм (олівцем червоним, як і все дальше в цілім листї).

[1]) Далї переч. „мині“.

німец-ру-сти. Зівсім друга річ для научних специялістів, для которих слідячи за поодними віттями діяльности людськоі єсть літератур стілько, стілько вітей и предметів, єсть для кождого вопроса интернациональна література. Так етнография пр. може в дослід брати[1]) нарід яко обєкт, зачираючи з всіх жерел округи него, — та допустивши индивидуальности культурні праме значенє нарідноі літератури лежить у тому, що нарід виступає іі субєктом. —

Школа Гоголева в наших очах се вітка вирісша на дереві привилейованоі мови великоруськоі[2]), серя писателів, описуючих побит малоруський, провінцияльний, а не мігши Тацита зробити літератом німецьким(;) я не стану реклямувати Гоголя для нашоі словесности, ніже за ціну літературного коммунізму, після которого Гоголь все таки рівно для нас пропавби, — блище, за аналоґичним стройом експлуатацийним виросла у поляків школа українська, романтична, и ніхто іі полякам не боронить. — Виросла наконець, ще одна вітка, яко пяте колесо в возі поступу, — на тійже пануючій росс. мові: література законів, регуляминів и официяльних журналів, єдина общеруська література.

Малоруські gente літерати, остаючись поки на словесній панщині, добре зроблять, скоро и далій будуть віть за вітею відлучати людські сторони від росс. словесности[3]) обертати все більшу часть своєі діяльности на будову власноі культури, т: є: докладу до всесвітноі. — Та дорога сюди неведе рекремінациями на кривди московські и плачом на долю так само, як неведе туди поетична віра в всякі дво-тро-чотиро-единьства и ріжновиди одного и того ж. —

Сюди долучу и замітки на статию Вашу (переслану Навроцькому) з девізою: Destruam et aedificabitis(,) значить мабуть: я буду пороти, а ви шити. Що Навроцький розумів написавши мині ляконічно, що се девіза просто против мене, ніяк не розберу, та тільки признаюсь: боюся (Nur Narren fürchten Nichts) що коли ся девіза означає нигилізм, т: є: не аналізу давного, а вражду до всего, що традицийне, — то не буде з неі на уми ефекту для того, що у нас традицийних

---

[1]) Далї переч. „прати“. [2]) Слова „Гоголева в наших очах се вітка вирісша на дереві привилейованоі мови великоруськоі“ і дальші „для нас“ підчеркнені Др—вим.

[3]) Слова від „будуть“ підчеркнені Др—вим.

поглядів на літературу і політику майже не має, так, як книжки що головніщі Квітки, М. Вовчка, Куліша тільки й по имені знаются[1]), и Галичині в першій лінії библіотеки нарідних писателів, книжок треба. — Побоявшись так замічу, що Ви помилились, бачучи (апатиі) страх у Галичан перед літературою російською(;) причиною подвійний страх 1) панславизма (він федеральний у молодших, бакунинський у старших) и 2) гибелі автономічного розвою малор. словесности. — Знаючи, що таке література, ми не опасалисьби для неі гибелі з боку, від других, — не знаючи, не знали б ми іі ціни, и рівно небоялисьби втрати. — Росс. література у нас просто не міститься. Рівно безосновний догад про ортодоксальний дух „Правди" робить „брак місця" на критичні статиі, — а блище лежить приняти, що редакция по зовсім людській слабости силкуєся, бодай квантитативно, галицькими статями з интересом краєвим удержати рівновагу статям закордонським, щоб не стати органом quasi-еміґрацийним[2]). Далше, уже про „Січ" и потреби позитивноі праці, и іі скажу, що условя тутешні сему чисто противні, доки университет и приватні лекциі абсорбують всю діяльність, доки намість переходних сядуть у Відні бодай два наші люде постоянно. До толі останеся raison d'être „Січи" самим близьким и первим, т: є: потребою национальноі и товариськоі жизні, котора не дозріла до сёго, визначатись життєм літературним. — В основу товариства ляг досвід, що наші засоби домашні, по вихованю, не здались в столиці так, що изольовані на атоми мусимо через половину згубитись на всякій експлуатациі, скоро не злучимося по живім почутю нарідним громадським, и национальним серед чужини у товариство для взаімного виховання. — Виразом ёго єсть сходини для дискуссиі умноі по науках книжних, и приязні поученя в премудрости щоденноі жизни, як іх приносить хвиля. — Усе, щоби приготовати народови коли вже не голосних літератів, то хоть ремісників, которі приміром, до початків ассоциациі, як іх має всяка домашна сільська громада, придати винні письменну евіденцию, вернути народови ціну чорноі роботи(,) за котору стоять виховавчі державні установи, облегченем и вирукою, — самі, як він, glebae adscripti. —

---

[1]) Слова від „Квітки" підчеркнені й зачеркнені До—вим, а дальші: „він федеральний у молодших, бакунинський у старших". підчеркнені і з боку додано знак „?".

[2]) Слова від „квантитативно" підчеркнені Др—вим.

Свіжо голова („Січи“) хотів скидатись за те, що товариство не хотіло перезватись літерацьким, не маючи літературних сил. Не взяв тому и участи в обході роковин Шевченка, которі відбулись без него з 4. бесідами: Шевченко яко гумани(ст?) (Скобелський) про, и Ш о“ яко национальний поет (Бабія)(,) „Галичани на полі політики“ (Терлецький, впевняючи, що попереду не читав „Русскихъ в Галиціи“, хоть точка за точкою сходився з Вами (справді, Вашу статтю прочитав він пізніще, та метода критична зробила се диво), — на конець відчитав голова Пулюй свою дійсно пильно оброблену статтю „о индукциі в науці“. — Відчитано и адрес цирихських студентів до „Січи“ з 84 підписами, — и в 40 чоловіка[1]) гуторено та співано, хором и за чергою, котора найшла и Вашого знакокого Манделштама с Київа, и він мабуть Дорошенка грімко завів! —

„Русскіе въ Галиціи“ получаю від Купчанка з „Основи“, и радби, щоби ширилися у нас в крузі як найширшім, на тогді буду Вам подавати замічаня наші. Нині, після прочитаня пролетом, (завважаю), що показались мині сухі матеръі, як політика австрийська против украйнофилів (в „Обрусінню“), и „основанє театру руського (в Русскихъ, I ч.) о стільки драматизованими, о скілько висушеною річ Качали. В „політиці правит. австр., незвісні нам дати про симпатиі австр. до „сепаратистів від Москви“, а в „основаню театру поміч полська, з рівно незвісною думкою, „одірвати наших від Москви“; про бесіді ж Качали завважати мушу, що державноправне и австр-федеральне іі направленє[2]) було и корректне и по контексту обрадованоі материі, конечне, а так и може бути частею нашоі програми, частею державною. Дожидаю одтисків; замітки Стасюлевича я предвидів. —

Моя звістка о бакунинщині наших емигрантів за скоро вийшла, щоб зробити оружжє: о настрою умів[3]) говорив я, не о устрою декструктивних елементів, — не о орґанізациі. Чисту бакунинщину завважав я пр. у світських „москалів“ краєвих, як головного аґитатора „Слова“ в повіті товмацькім, не менче и в одного семинариста холмського, который розказував мині

---

[1]) Слова „з 84 підписами, и в 40 чоловіка“ підчеркнені Др—вим.

[2]) Коло сих слів завважав Др—ів: „бере уділъ?“

[3]) „о настрою умів“ підчеркнено Др—вим.

про сліпоту рос: правительства: визвавши через „Слово“ до 2,500(?) письменного люду галицького, правительство зробило їх становище незносним, изолюючи кождого серед товариства вражого, та ще й силоміць виставляючи ёго доносчиком. Оже як в ресорті „Слова“ стоїть продукция експлуататорів духовних, Раєвський держить „Основу“, фабрику орудий світських, и що рік з неі и славян висилає по як можно дешевих цінах десяток добрих и готових ташкентців Толстому и др. — Аппарат ёго гидкий та бридкий, назовімо ёго мужеська проституция[1]). —

Купчанко один с представителів молодшоі верстви в „Основі“, — о собі матерял сирий, повний лихорадочноі предприімчивости, котора заставляє єго бути робітником послідноі категориі в Presse, тративши на студиях „Моск. Вѣд.“ для витягів против Росиі не тільки час[2]), а и свіжість ума, можливість, що коли будь стане читати и думати для себе. Вас після сего не здивує, скоро він голосно хвалится, як то він експлоатує грошовитих редакторів німців, терроризує яко тайний секретар Раєвського ёго и „Основу“, и самохіть придає собі манєри наівного мошенника, в души добрий и легко доступний, та ніколи в имя хлопства, як Ви совітуєте, бо сам він о стілько признаєся до свого роду, о скільки ёго „світло серед темноти світить“. Ще яко иллюстрацию до заходів Раєвського и ёго секретаря[3]) наведу анекдоту, котору розказував мині вчера К—о: Недавно получив Раєвський між просьбами о стипендия письмо старенького попа галицького, с прозьбою, хай яко впливовий чоловік правди ради впевнить „міністерю“ австр- у, — що Росия мовчачи не притакує и не визиває покликів „Слова“ о іі поміч. Слово покликуєся на надіі попів и народу на Росию, надіі, о которих галичанам и не сниться, богом и правдою“. — И до нині репетує Ра—й: „ошалів чоловік, мині таке писати“! міркуючи, що наівний наш піп не наівний, а божевільний. — Записки К—а я переглянув вчера, и найшов много гарних и давних (ліричних) зівсім доси незвістних; в загалі, не годяться вони на збірник окремий, а так як другі рукописані на доклад до збірника громадського. Посовітував К—ови, спорядкувати тексти порівнюючи з Жеґотою,

---

[1]) Після сего реченя Др—ів поклав знак „—“.

[2]) Слово від „Моск. Вѣд.“ підчеркнені Др—вим; окрім того зачеркнено з боку все аж до „ніколи в имя хлопства, як Ви „совітуєте“ (і наведені слова підчеркнені). [3]) В оріґ. „секертаря“!

Залеським и Головацьким, — а коли не буде сёго, то переписати in crudo, та вірно. —

Не великого надіятись від Przegląda Tygodni-ового в Варшаві, з єго российським нигілізмом, похваленим рецензентом Вѣст. Евр. Неприймеся се зерно у поляків, которі яко народ дотепний[1]) знають добре сліпоту реґрессивну и прогрессивну, ту именно, що якоюсь враждою воює[2]) против традиций: памяти нарідноі, и рада, що пр. послідне слово сказала на Тадеуша. „апотеозу шляхетства“[3]). В галицьких часописях жалуются Варшавяни, що тричи тілько появляєся хвилевих рецензий, як нових хвилевих видань, при недостачі поважноі критики социяльноі, историчноі и исторично-літературноі, словом на моду, котора сим разом прийшла с Петербурга. Рівночасно в школах держится язик российський с клясицизмом, и привилеями наділяєся елемент российський по словам самих же росиян, нежизнений[4]), — оже правительство безсильне правити: удержувати своіх від експлуатациі, край від руіни. В виду сеі слабости Россиі поляки недбають об органичній праці в Галичині, з ззивають емиграцию до купи на команди уличного мобба, купують всякі Presse для каламученя спокою и мирять с прусаками, держатся централістів віденських, щоб сісти в делеґациі — (спільній) и вотувати як досі що найвищий буджет военний, зброіти Австрию. Дожидають и помагають до войни з Россиєю[5]), або до внутренних у неі замішань, щоб виступити дільно; на який конець? Вони не знають, але жаждуть розрушеня держави, котора серед миру веде против них борбу екстерминацийну.

Кошт „Правди“ у Відні виносить 5,000 в рік (12 листів в місяць по 30 ґулд, и 680 г. на канцелярию. — Колиб на предплатну ціну 12 ґулд. найшлось у Галичині 100, на Украіні и за границею 200, прийшлоб 3,600 ґулд, т: є: 1,400 не-

---

[1]) Слово „дотепний“ підчеркнув Др—ів двічі.

[2]) В оріґ.: „що з якимсь смішним (потім поправлено на „смішною“ і перечеркнено далї („якимсь“) якоюсь враждою воюеі“!!

[3]) Слова „апотеозу шляхетства“, і дальші „тричи тілько появляєся хвилевих рецензий“, „сим разом прийшла с Петербурга“ підчеркнені Др—вим.

[4]) Слова „самих росиян, нежизнений“ підчеркнені Др—вим і зачеркнені, з боку, до кінця реченя.

[5]) Слова „до войни з Росиєю“ і дальші від „жаждуть“ до кінця реченя підчеркнені Др—вим.

добору. Недобір сей мусівби ще зрости для того, що постоянних помічників майже за жадні гроші не найде у Відні, бо ще ні один з наших не сів тут дефинитивно. „Правда“ возликувалаб и радо віддалаби своє имя новому журналу, и люде, которі не по дільности и званню, а охотниками без добору нині абсорбуются „Правдою“, віддалисьби хосенніще „Просвіті“. —

В самій річи до Желехівського відносились телеграми, подані помічником „Слова“, Вінцковским; „Слово“ в нову еру и вступило, воюючи исключно особистим скандалом, як се випробував Желехівський, и певно по прислівю „kratze sich, wenn es juckt“ Вам уже прописав.

Партицькому післав я запрошенє, листуватись з Морфиллем, и гроші на закупно и пересилку єму книжок. Чи має Морфилль Рудченка? —

За шрифтами для типографіи цирихської писав в Білгород и Коломию. Вас надіются в Цириху.

Про Лобова и Чудновського з Одеси я не давав суда, а замічання (социялісти) З ними я заприязнивсь, тож с Скибинським з Чернигова, и Манделштамом с Київа, усе люде хороші, ясна права сторона медалю. Щоб знав и відворітню, надався мині и Рогович з моск. университета, колись украйнофиль, нині ентузияст Катківщини и великоруськости до містицизму. На сім не конець! Рівночасно прийшли ще 3. студентки, самі малоросиянки з Цириха: Львова, Горячковська, Рашевська під мое покровительство, для мене птаство невидане досі, але и доразу з виображенєм добрим: зівсім серйо вони думають, читають и вчатся.

Сими днями вийде в книгарні унив. Beck-а, книжка, сигналізована в Ausland з 10. с. м. „Allgem. Ethnographie v Prof. Friedrich Müller[1]). Зараз Вам її вишлю, тож и в общество етногр. в Київ, (о которім знаю з листу Вашог до Купчанка). Коли книжка справді гарна, добреб було видати її переводом у Київі ранче Остербурна.

Ви мині подавайте адрес и загально буду готов давати одвіти, доки що чисто ділові, примушений, ut supra, місяць або два стати in Reih' u/ Glied.

Вашій Пані клонюся низенько

Ваш

Бучинський.

[1]) Сей заголовок підчеркнений Др—вим.

(На полях листа, на першій сторонї:)

Я получив с Петерб. характеристики Пипина[1]), одтиски у 2. примірниках. Один післав Навроцькому, другий передав Терлецькому, враз з вирізками, которі прийшли з Reform-ою. Колиб получити одтиски „Русск. въ Галиціи“ — розіславби іх Качалі и др. — У нас дуже б здалося, скликатись на зъізд до Львова, бо люде єсть и визначаются та розсипані. От сего місяця виточено слідство А. Гладиловичу, помічнику-судді Снятинському, за „бунтованє хлопів“. — Гладилович був що дільніщий при „Правді“ 1867 и завязаню „Просвіти“ 1869.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Віденъ 27 Марта 1873.

Високоповажні Михайле Петровичу!

Суплементом до мого листу з 17 с. м. мушу з денної исторії нині[2]) дещо додати[3]). А попереду про Купчанка, доброго молодця, — не так в єго справі, як ради молодого етногр. товариства київського.

Листом, который залучаю, получив я від него[4]) „zur weiteren Amtshandlg. einen feinen Wink (mit dem Zaunpfahle) Вам и в Київ дати знати, що на єго розправу и записки побиваютця другі. В розмові того ж дня розказав він мині, що Раєвський, коли моск. славянофилі будуть баритися, — на власну руку[5]) Ко—ви підбільшить „стипендию“, скоро той, не всту-

[1]) Сей заголовок підчеркнений Др—вим.

[2]) В чорн. чи копії нема „нині“. [3]) В чорн. далї так: „Попереду про доброго молодца Купчанка, — не так (переч. „ради“) в єго справі, як ради молодого товариства Київського“. [4]) В чорн. далї так: „einen Wink mil dem Zaunpfahl“ Вам і т. д. [5]) В чорн. далї так: „підвижшить К—ови „стипендию“, скоро він рішится, до розправи и порядкованя пісень засісти, не вступаючи з Київськ. товариством в договори. (Порядковати пісні, значить „переробити на язик общеруський“, виразно). — Відповів я Купчанкови, що не було би розумно, зривати до разу з одним або другим (переч. „контрагентом“) оферентом, зівсім нерозумно зривати с Киянами, „що (може не знаючи, чи я ще у Відні сиджу) — не встигли досі переслати до него 40 рбл., с товариством, на которого челі стоіть, уживши argumentum ad hominem, Галаган, магнат полтавський“. — Коли се не помагало, предложив я єму щоб и вовк був сит и вівца ціла 1) спродати (переч. „Раєвському“) етногр. товариству свої

паючи с Київськ. товариством в договори, для него стане лагодити розправу и переробляти пісні („стративші даже признаку славянства, — на язик великоруський(!) Бачивши, що Р—ий, чисто, недозволяє, став я Купчанкови держати орацию, арґументуючи ad hominem від сёго, що „не розумно булоб для него, віддаватись Р—ому на ласку и не-ласку, знаючи(,) що добрий батюшка мошенник ноторичний, а разом зривати з Київлянами, що може тільки з незнаю, чи я ще у Відні сиджу, не встигли досі бислати єму 40 рбл., зривати с товариством,

---

записки, спорядковані або тільки переписані in crudo за 40 рбл., которі товариство єму заплатилоби з гори, бо се матерял, которий має ціну абсолютну, — 2) спродати за других 40 рбл. Раєвському свою розправу, працю, котора по звичаю всегосвітнім, платится совістними накладцями, (а комітет общества одвічальний — совістним бути мусить), не з гори, а з долу, готовим грошем за готову и здалу працю. В усім, не будучи мандатором „етногр. общества" (переч. „говорив") виразно держав я з ним розмову а не договір и сподіюсь, що коли б Купчанко мене послухав и з N-о 2, „обществу етногр" не булоби кривди, (переч. „яко") сподіюсь на основі тій, що К—о, після (переч. „того, що") статні „про Буковину" (переч. „писав") котору вислав в Январі в „Leipz. Illustr. Ztg." нічого по людськи написати не годен, бодай, тими часами. — Маючи причину думати, що К—о, а може и другі єму подібні тут не то в чім а прямо в тім мене підозрівають, що через мене не дійшли ёго гроші с Київа, Вас прошу єму виразно написати, що я ані празен ані довжен, бути мандатором або посередником „етногр. товариства", — з ним в пересправі. — Каюся як пес

Купчанко, думаю, мимо категоричного заказу Р—ого, тілько дорожится, — та в кінці останеся по стороні Київських, — знаючи добре Р—ого яко „мошенника". Тимчасом добреб було товариству*), зайти в договори з Федьковичом, через доброго єго приятеля Терлецького. У Федьковича збірник богатий и текстом и нотами, и (переч. „хоть не") талант, живо малювати звичаі гуцулів; на критичне виображенє народу, нині нема в Галичині чоловіка.

Одтиски получив, и сам и з другими прочитав духом. Слово в слово розумів, первий раз читаючи італянщину, а що (переч. „дивнїще") радніще признати мушу, що зівсім у нас або про нас до сеі не було статні, щоб так автентично европейський succus et sanguis з нашоі справи витисла! — Та „сепаратизм" з неі, для всіх, що єго найти мусять, мимо маски „общеруськости" (lingua letteraria generale, Sevcenko, poeta russo populari) здорово в очи ріже. — Звісно, не політичний и не культурний, а „провинциональний" т: є: один и другий.

---

*) В оріґ. „товаюиству"

на которого чолі стоїть магнат полтавський! Далій в доказ моєі безсторонности и рівно вірноі приязни порадив я єму, задоволити обох оферентів и взяти подвійну плату, а то: 1) за 40 рбл. спродати етногр. товариству своі записки, которі як матерял цінний абсолютно можут бути з гори заплачені, 2) спродати за других 40. рбл. єго преосвященству свою розправу, працю, котора по торговім звичаю всегосвітнім платится готово за готово всіми реальними накладцями, оже и виділом всякого общества, который, яко одвічальний, реальним бути мусить". Після сеі смачноі розмови я дуже цікавлюся на дальші подвиги К—а, з рештою безпечний, що він не стане увлекатись плятоничною субординациєю Р—ого, а тільки подорожитись хоче. На случай колиб К—о мене послухав и Р—ому продав статию свою „про Буковину", не булоби етногр. тов—у кривди; основою сего погляду мого єсть статия К—а, котору він вислав ще Января мимо моєі ради, у „Leipz. Illustr", а котора мині доказом, що він бодай тими часами, нічого людяного написати не годен. —

В загалі, до научного и обєктивного виображеня краю и народу, підчас, в Галичині нема чоловіка. Сама перша стадия праці етнографичноі, як дескрипция звичаів, о собі ледви начинає, ступати від „осміяня дивіс" до фантастичного поетизованя іх, не по правді: а „по замишленію бояню", усе для малого засоба записок, розсіяних, и науки доброі. За сим міг би хиба один Федькович рисувати, поки, in crudo, бит буковинський, — готові у него тільки, як и в Купчанка, записки з уст народа. Добре булоби, скорійш для Києва приобрісти збірник пісень Федьковича, богатий добірними текстами и нотами, а се могли б Ви почати через Терлецького, доброго в него приятеля. —

Одтиски статиі п. Ukraino получив и сам и з другими перечитав духом. Розумів слово в слово, первий раз читаючи италянщину, — а що радніще, найшов и не сам один, що небуло зівсім у нас и про нас статиі до сеі щоб так автентично европейський succus et sanguis з нашоі справи витисла! „Надо те се не нашлó јунака"! Признати також треба, що з неі сепаратизм здорово бє в очи, слабо прикритий „общеруською" lingua letteraria generalle, Шевченко poeta russo popularis. Тут Вас прошу, вичеркнути з мого листу положенє, которе мині вирвалось нерозважно; нині кажу(:) Привилейована література на великоруськім язиці єсть все письменством,

оже до загального розвою хоть „Umweg“, та все таки дорога, которою, як сам признаю далше, и далше треба ступати літератам, поки не видопчуть прямоі: письменство национальне. —

Дуже добре було би, виставити одтиски у тутешних книгарнях, а перед всім, вислати Партицькому, Качалі, Федоровичу и многим. Радо я би сим занявся, колиб Ви переслали мині відповідне число примірників у Відень.

Я получив програму концерту Лисенка у Київі, 17. с. м. Акцент на народних піснях, наших 5, московських 4, славянських 3, — европ. 5.

У мене ще від Ноября Ваш „Bedecker für Österr, Süd u/ West- Deutschland“. Куди затребуєте, вишлю. Остаюся через Априль у Відні.

Allgemeine Ethnographie, Fr. Müllera'а вийде 10. Априля, — чи ще застане Вас у Флоренциі? Чи не будете сими часами в Мона́хиі? В такім случаі мині не трудно булоби туди до Вас на часок причвалати. — Подолинського адрес в Цириху: Fluntern, Plattenstrasse, 14. Валериян Смирнов: Fluntern. Frauenfeld. Що до типографиі, то шрифти лучше куповати в Липську як в Белграді; незнаю, що відпише Білоус коломийський.

Щирий до Вас

Бучинський

Мел. Бучинський до П. Скобельського.

(Чорнова)

Любий Друже!

Чи можнаби спедиторови, Вашому знакомому, посилати на склад ящики з книжками и річами, которі ожидалиби властителя пару місяців? Драгоман се радби з Флоренциі, Парижа etc. своі багажі у Відни слати якому безпечному спедитору, — щоби около Юлія піднести іх и потащити с собою у Росию. Коли ж Ваш знакомий такими орудками займеся, так подайте мині як найскорше ёго докладну адресу.

Вечерниці в Неділю о 7. вечером в VIII Buchfeldgasse N-o 5. Менчі сходини пропонуємо на Четвер по завтра там же. Сёгодня в Café Deucolien по 7. вечером будемо я, Терл, Кистяк и сподіюсь Ви.

Здорові були

Бучинський

15/4 873

(На обороті адреси, чорнилом:)

Herrn P. Skobelski. Окрім того, оливцем, бачу, рукою М. Драгоманова: Wien. Seilerstätte Joseph Reglers Nachfolger Spediteur. — і ще чиєюсь рукою, оливцем: Cosa raecomandata non fu quae (чи cuae) bukna(?)

9/4 873.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

Високоповажні Добродію!

Щоби ще напевно застати Вас моім листом у Флоренциі, поспішаю сёгодня с короткими що важніщими вістями; ширший листок найдалш до Неділі вишлю.

Як уже мабуть знаєте, Доброд. Кистяковські довший час остаются для дітей у Відні, так що мабуть аж у Неділю або Понеділок вирушать на Львів до дому. У Львові звідаются в poste restante за, може, листами. Кистяковський наче той лев між нами похожає та розсужає, — именно з Медвецьким (назначеним на проф. техн. акад. у Львові), который хоче разом з другими Львовянами заключати университетські взаємини с Київом. Другі и молодші радіб хиба перманентно держати в клюбі з ним розмову, словом, Ви справедливо сподівались для К—ого в нас ентузиязму. Але й без нас не скучалиб тут Кистяковські, бо через виставку и друге такого тут москви наіхало, що можнаб як каже пані К—а, греблі гатити. Між другим спізнав я у К—х студентів: Протопопова з Київа и Болдакова Ин. (кривого) з Одесси. Б—овъ рекомендований до мене. — На первій встрічі с К—им знакомий вже Вам Рогович дуже дивувався, для чого К—ий не познакомится з Раєвським „центромъ“ тутешноі руськоі жизні; знакомство з ним булоб „полезно“. —

Купчанко сердится, що Leipz. Ill. Ztg. не висилає єму 15 ґулд., хоть хоче(?[1]) дрюковати єго статию и фотографиі. Впевняв мене, що ст(а)тиі ніякоі не віддасть Р—ому, — а готовится, скоро одну часть своіх трудів готово вислати на руки Ваші. Записки думає продовжати дома, куди виіхав вчера; крім того хоче скликати мітинґ про 15 мая, на похвалу міністерства за виборне право... Крім того будуть ухвали проти теперішних краєвих порядків, яко гола фраза, без ніякоі екзекутиви, —

[1]) Знак запитаня — Бучинського.

словом, гарну думку и товариську и социяльну „Слово“ веде ad absurdum. Тимчасом схаменулися Чехи, вибрати у парлямент и попробуватись з Німцями. Певно, що станутъ вони піддержкою всіх[1]) децентралістичних фракций. —

Миллера Фр. Етнография уже вийшла, та держить іі ще Кист. у себе. В неділю Вам іі вишлю. Про другі незабуду.

Кінчаю адресами: Недавно прибіг сюди лист від Подолинського, з Неаполя, де зимував (через дорогу с К—им). — Пише, що незабаром виіде у Відень. Подав я єму Вашу адресу — Він живе:

M. Podolinskij, Napoli. Albergo d' Italia. Plazza del Municipio.

V. Smirnoff. Zürich. Fluntern. Forshaus.

Тут дізнаюся, що в Цюриху дуже різко задрались над библіотекою. В найблищім листі Вам напишу, скоро дізнаюсь від одноі панночки, котора привезла мині з відти листи.

Скобельський рекомендує Вам спедитера, свого свояка

Wien. Stadt. Seilerstätte Joseph Regler's Nachfolger. Spediteur

Відно 17/4 873. Ваш Бучинський

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 14. Мая 1873“).

Флоренція 1873, 7 Мая.

Мабуть Ви вже мене дуже лаете, Високоповажний Мелитоне Осиповичу, що я давно не писав Вам. Так багато зібралось роботи, — а у добавок земляки почали іздить сюди и туди через Флоренцію, так, що те, що оставалось од библіотеки, т. е. вечора, забіралось земляками. На корреспонденцію зоставалось мало часу[2]), так що я близчих людей зовсім занехавъ, стараючись[3]) попереду „убілитись“ перед дальшими. Виключте тільки кіян, — Русова, Антоновича, Вовкова, Рубинштейна, которі усі лають мене за статті у В. Европи, а особливо за скептицизм до теперішніого театрально-музикального настрою нашоі киевскоі громадки. Лаются так кріпко, — що мовчати не можна, — лаюсь и я, а вони ще більш злятся. Та нічого лайкою не

---

[1]) Далї переч.: „крім Юрско-чиновничоі, национ. —“ [2]) Зразу було „времени“. [3]) Зразу було „откинувши(?).

вдієшь, — хай перебісятся. У остатку усе таки вийдуть дві оперетки Лисенка — (хоть и не та опера Маруся Богуславка, котороі программ ще торік я написав и которій Старицкий[1]) обіщав писати лібретто). Коли наші неспособні працювати по власній и(н)иціативі, то хай працюють хоть к случаю. А усе таки жаль, що тратять сили на мале и що занехаяли пісні и словарь до іх. Я думаю, що тут найбільш жінки шкодять, та невгомонне дворянство Старицкого.

До Вас через те довго и не писав, що нам, як бачу(,) споритись и лаятись ні за віщо (а що моя натура більш до того, щоб лаятись, прихільна(,) бачу хоть з того, що якось мені дивно було писати панегирик Шевченку по заказу Серг. Подолинского, — усе, чуюсь, мов не у своі сани сів). Дійшли ми, як бачу, до постидного одномислія. Так що нам зосталося тільки хиба у двох напастись на тих, хто сміє думати не по нашому. Я б напавсь на редакцію „Правди“ (котра, треба сказати, видимо упорядочнилась и у корректурі[2]) и у хрониках), та й на Нечуя. А напав би я за те, що усе таки логики у них я не бачу. Стаття редакційна про Земялковского написана живо и с толком, — а усе таки первородний гріх галицкий од 1848 р. виден на ній. Сдается, ясно, що ніодна з тих партій, які мають силу, або можуть узяти[3]) іі у Австріі у близкі часи(,) не може стати у пригоді галицькому народові, а значиться и народовцям, коли вони справді хотять бути такими, — бо не склалось ще нігде, ні у централистів, ні у державно-правноі партіи хлопского напрямку — а[4]) русини — хлопи. Вивод з ціого ясний: „не надійтеся ні на князі, ні на сини человѣческія“ и дивітся на усяку сучасну форму тілько яко на обставину для власноі роботи до власноі[5]) цілі. А „Правда“ усе[6]) плачется, що через „русских“ висші сфери не хотять хоронити русинів од поляків. Хіба справди „висші сфери“ вольні у тому, що роблять, — а не слухають соціального закона, который пха іх до жидівско-німецькоі буржуазіі, а далі до жидівско-шляхетскоі? А далі хіба одвіча достоінству партіи вказувати висшим сферам на другу, що мов вона сепаратистична[7])? Хіба це не той же святоюрский захід? Та ще спитаю: а, як би и справди галичане були великоруси, — так ім треба через те й пропадати

---

[1]) Далї переч. „му(сїв)“. [2]) Далї непотрібно „и турі“ [3]) Далї переч. „або“. [4]) Далї переч. „а народ у Г(аличинї). [5]) Далї переч. „мети“. [6]) Далї переч. „скаж“. [7]) Зразу було: „не хоче держави а(встрійськоі?)“

у Австрії? — Не бачу я у цій фразі „Правди“ ясного почуття, що пора вже становитись на свої ноги. И не станемо ми на них, поки не підведемо наших національних тенденцій під широкий космополітичний принцип. Уже по тому, що ми — хлопи, нам один тільки такий принцип и подоба: соціальна демократія.

Там — и наш націонализм, там[1]) розплутання всіх трудних наших питаннь и відносин и до сусідів и до держав. Але як заліпля очі довге топтаннє на однім місті у кругу націонализму, — бачу з повісті Нечуя (що до артистичности[2]) т. є. до живописі у деталях, — то доволі смішній), — особливо де він каже, — що з Радюка „спав космолитизм, та великорущина, которою наділя укр. молодіж великоруська гимназія, — и що европейска наука одкрила іому очі“. Що ж таке космополитизм, — як не евр. наука? А відкіля він узяв іі, — як не з великор. гимназіи и университета? Відкіля набрав Радюк литогр. Бюхнера и т. д., — як не[3]) по части з Москви, — з города на ріцці Москва? Хто був Герцен? и т. д. Чогож тут плутать и других морочити, ставлючи якось у роздвій космополитизм и укр. народовство, великорущину (я не кажу про державний бік ціого діла, — бо як би була своя держава украінска, нам усе таки прийшлось би бути на лівім боці, бо держава ця усе таки була б така, як и усі, т. е. панска, жидівска[4]) и попівска), т. е. тенденціи молодіжі и литератури великор. з нашими? Таким плутаннєм ми попереду усіого добуваємо тілько того, що реалистична доля нашоі молодіжі (бо усі не можуть же за словарями, піснями, и арх(е)ологіею сидіти) од украінізму одбігатиме и перебігатиме не тільки до россійщини, — (ми й сами усе таки россіяне), але й до великорущини и почасти, — бо великоруська по части молодіж справди одрізняется своім логичним космополитизмом и соціальною демократіею. Я уже минаю те, що ніякий чоловік не може бути[5]) прихільний, коли іому дзюбають голову й очі, — що мовляв ти сякий такий москаль, шельма и т. д., — и що не може бути розумною политикою поперед усіого полаятись з напрямком хоть и[6]) дужчим тебе, (тілько через те, що він ширший), але усе таки параллельним, — и що розумніше вести свій на-

---

[1]) Далї переч. „виход“. [2]) Далї переч. „и до“. [3]) Далї „у“ — бачиться, непотрібне. [4]) Зразу зам. 2 ост. слів було „противу хлопска. [5]) Далї переч. „ради(й)“. [6]) Далї переч. „ширш(им)“.

прямок у мирі з ним и розширяти іого параллельно, — поки само собою ясно буде[1]), — чі ім зрівнятись, чі обом за чим небудь одним ще дужчим пітти и т. д.

З Вашого послідніого листа бачу я, що Ви признаете параллельность напрямків галицького народніого, украінского и великоруского радікального, — т. е. усіх соціально-демократичних напрямків, у краю, — як кажуть святоюрці(,) од Карпат до Амура, (а ще лучше од Атлант. океана до Атлант. океана). Це[2]) й есть главне діло, — а які державні форми з ціого вийдуть, яка литературна мова на який десяток літ возьме перевіс, — це діло друге. Аби ми не вступили ні одніі вольноі идеи, аби розумно вели свою пропаганду тою мовою, яка найлучша для нашоі публики. А як наша головніща публика усе таки буде — хлопи, то будучність власноі литератури забеспечена, — коли ми, засидівшись на плачах та на віршах(,) недопустимо вирвати у нас симпатиі народу, которі завсегда будуть реальні. —

Мені скучно це писати, бо я бачу, що спору між нами не ма. Я тільки це усе написав, щоб нагадати Вам ще раз цю тему. А Ви, сами іі розвивши, — цими вакаціями, як будете у стосунках з людьми у Львові, Станіславові и т. д., — поставляйте іі частіше перед ними, а особливо перед молодіжю. А то, мені сдается, що чі не з провинціализму життя у Галичині, — якось не видно по чисто львовскім писанням, щоб там до послідніх границь народовских идей доходили, — а усе якось більш на поверхну, т. е. чисто національну дорогу звертають (особенно у таких статтях, як Огоновского).

А[3]) дійти до кінців треба не тільки од того[4]), щоб національні путаниці росплутати, не тільки щоб часом не задратись з тими, з ким можнаб було побрататись (як Огоновский задравсь з „нигилизмом“ з поводу Шевченка), але й для того, щоб живіще и народніще пішла робота и щоб знати, куди йдемо?

Зверніть лиш Ви увагу вакаціями на те, як справді стоіть економичний стан народу Вашого и що[5]) може тепер робити середь ніого народня партія. Мені сдается, що тепер святоюрці більш корінь пустили у народ, ніж наші, — и що це має причину и у тому, що наші ще не підійшли до народу, як

---

[1]) Далї переч. „де“. [2]) В оріґ. „Ще“. [3]) В оріґ. „Я“! [4]) Далї переч. „що“. [5]) Зразу було „які“.

треба. Як подумаю я, що на народ цей насіли польскі пани, (середь котрих якось не видно и подобія поміркованої партії, яка усе таки є меж русскими попами[1]), жиди, — що самі святоюрці наровлять теж у банкири попасти, — то сдается мені, що бідний народ Ваш[2]) вибьется на волю, або через революцію, або через рефлекс з Россіи, як там удастся завести мужицкий парламент (а у нас, як попробують парламентаризм, — то або покинуть іого зараз, або він зробится мужицьким, як поробились було де-де земства). Однако це усе фразеологія, — бо треба попереду узнати стан народу, — и подивитись, що можна и треба робити у сучасних реальних обставинах. Перше діло виходить и тут — статистика.

Навроцькому я писав, як Ви казали, — и программу Вашу переписав, додавши де що од себе. Не знаю, що з ціого буде. Як Ви казали, я „акцентував" на ціому ділі, — але тих енергичних слов, які Ви пишете, „щоб уже раз почалась у Галиччині розумна робота", — я побоявся написать. И так я дуже вже навьязуюсь з своіми „роспеканнями" львовянам, — которі мені не одвічають на листи, — та усе таки я ім чужий чоловік, которого вони у очі не бачили. Ще скажуть: відкіля це узялось таке, що лізе, та й лізе у очі? Ви друге діло: — лізьте и колітся, лайтесь, — тільки будіть и организуйте. У ціому поставте свою миссію на кілька часу.

З Киева прийшло зараз письмо од Руссова. Пише багато лиричноі чепухи, — але кінча звісткою, що хоть пісні и лексикон через „солошество" и театроманію приснули, — але деякого дрібьязку на цей рік набралось до печаті: „Географія Мороза (дуже прегарна, — каже Р.) Історія Украінска Ковалевского, Різдвяна Ніч Старицкого з музикою Лисенка, Брема „Звірі" до коней (мабуть, по Брему). Рудченка — Чумацькі пісні з малюнками такими, як у переводі Андерсена Стар. що недавно вийшов (виданнє продано усе Андріяшеву, господарю Южнорусского магазину), — а може, каже Русов, ще й лучшими. Окрім того Забѣлі заказано бюст Ш—ка. По нашому безділлю спасибіг и за те. А усе таки поки пісні историчні и словарь до них (окрім того великий словарь робится) не будуть готові, — треба з посипаною головою жити. —

Не знаю, чі в Відні ще Ви, чі ні, — и через те боюся питати де про що. Спитаю тілько про де які найблизші справи.

---

[1]) Може й „панами". [2]) Далї мереч. „„здихне хиба тоді".

1) Так як я у Цюрих іду через 5 день, то одпишіть мені чі сюди, чі у Цюрих(,) до кого там з Русинів обернутись з знакомством. Там мусить бути кілька. Тілько боюсь попасти не у свої сани, бо читав недавно у газеті Przyszlosć „слово Русина“(?[1]) дуже у Духинсковскому роді. 2) Що Ви зробили з тими 50 екз. Movimento, що передав я через Кистяковского; чі отдали кому з славян? чі не було де чого писано (У Rèp. Française було зроблено резюме, — як догадуюсь(,) Leger'ом. Окрім того мені писав Gaidoz, що робить резюме у книгу свою про Німців и Россію. У Atheneum лондонскому була объявка и, може буде, резюме). 3) Чи достали Ви Waitz Antropologie, чі ні, — (Allg. Etnographie я получив), — 4) Чи одіслав Пар—ий книжки Морфиллю (більше місяця, як писав мені М., — що ще не має книг; к случаю замічу, що М. буде читати літом у Оксфорді курс публичний про славян. — 5) Кому мені висилати и чи висилати вирізки з СПВід.? — 6) Як себе у остатні часи держав Купчанко? — Міні він писав, що „Ваш до смерти“. Як Ви думаете справди, буде з ціого хлопця прок, чі так на іого и дивитись, як на ташкентця та й годі?

На остатку попрошу Вас не забувати мене, — та як побачите незабаром Желіхівского, то попроха(й)те, щоб простив мене, що я не пишу до іого, — бо екстренного нічого не маю, а философію свою тепер викладаю для „Правди“ у загалі, — після чого радий буду усякій полемиці отвертій и почастній, котора вкаже помилки[2]), — хоть мені сдается, що москвофіли Ваші будуть більш недовольні мною, ніж народовці, — которі хіба зостанутся недовольні дуже вже оптимистичним для мене тоном прибавки од редакціи, зробленноі, мабуть, Навроцьким. — Жалко Лавровского. Чі не могли б Ви скоро написати іого некролог, — я б переписав у СПВід.

Жінка кланяется Вам.

Ваш

М. Драгоманов

Кланяется Вам Зібер; він тепер тут. У місті їдемо до Цюриха и Парижа.

8 Мая. — Сіогодня урожай на листи: у ранці прибули од Рудченка и Навроцкого, о півдня від Вас. (з крестянского

---

[1]) Знак запитаня — Драгоманова. [2]) Далї переч.: „Чому Ви нічого не пишете про мої елукубраціі у „Правді“.

реф.) Жалко Лавровского. Мабуд(ь) и вицемаршалом зроблять ляха, — и через те русинів випхнуть з виділу краєвого. Та що робить! Усе, — и самі страти[1]), и дурость и ташкентство[2]) Яновского и К-о ведуть до одного: треба нам узяти девизом Горчаковске: „La Russie se recueille". Ціль наша ясна, — треба набратись науки, як[3]) йти до неі, порозумітись між собою, роздивитись добре між сусідами, пізнати власний народ, — а поки хай дуріють дурні, хай крадуть злодіі, — гірше не буде, як тепер! А як ми свою громадку з чесних и освічених людей підберемо, та літературну роботу на діло реальне направимо, — то час, коли виступимо на політичне поле, од нас не втече и виступимо ми не з таким легким грузом, як теперя. — Тепер ще більш, ніж коли потрібно налягти на ту діагностику, що Ви трібували, щоб я написав Навроцкому, — и зробіть пропаганду идей про неі одним з первих Ваших діл вакаціями. Колиб тільки львовяне піддержали! Та ще скажу: колиб львовяне по старій привичці до політичного викрутасничества не зробили чого безтактного. — Довідуюсь напр., що буцім то статтю у Allg. Zeitung, що Австрія мусить піддержати русинів, щоб нажити помічь 15 мильонів малорусів проти Россіи у восточному вопросі, — писав Шашкевич. Не вже ціому правда? Так ми —[4]), од страху Земялковского — Турцію будем піддержувати? Далі Dziennik Polski пише, що проти „москаля Сулими, — который мусить бути автором Movimento, — пише Дух. одвіт за поміччю русинів, которі помогають іому витягати з Основи львівскоі". Звісно(,) ці русини[5]) можуть бути такі, як і сам Дух—ий, — одначе неможного не ма, що и русин справді який найдется, который, як кажуть, попаде пальцем у небо! — Щоб таких штучок не було, — одно треба: не глядючи ні на що побічне, поставити программ на европейскій освіті, на славянско-народніому напрямку, — и[6]) на моральній чесности. Не то — наплодимо, або насбіраємо и ми своіх Купчанок.

Злить мене цей хлопець. Не те, щоб я боявсь од іого якоі шкоди для себе и для самого діла: хай іде у Києв, хай роспитує. Мало він побачить там навіть и з юридичного боку нелояльного. Справди усе діло наше тепер, як початкове,

---

[1]) Далї переч. „ведуть до одного". [2]) Далї переч. „свят(оюрців)". [3]) Далї переч. „служит(и)". [4]) Далї переч. „через". [5]) Далї переч. „мусять". [6]) Далї переч. „занятись".

звелось на наукову и літературну працю, котра може[1]) сдаватись революційною хіба для дьячківского ока Купчанка, але гидко бачити ту моральну пустоту, ту копіечну ціну душі, яку видно у К—ка, и досадно, що зразу не дав я іому по морді, — досадно, що сам він не розуміє, що коли я, або хто другий з Киян не дав іому у пику, то з делікатности перед „образом божіим“, або з презріння до іого моральноі мализни, — а він може, дума, — що справди прехитрий и страшний, або интересний. Треба у Киів написати, щоб справили іому встрічу по заслугам. Та що таке, справди, Раевский? Мені сдается, що він на $^1/_2$ миѳ, — тим більш, що я чув, буцім то сам Новиков хтів іого вигнати з Відня[2]), як чоловіка, который без толку тільки баламутить славян. У добавок сам Раевский жалуется на славян, що лізуть до іого за грішми и видумують, буцім то він бере собі и т. д. — Та ну іх к нечистому! У загалі всі ці Купчанки, Слова, Раевскі тільки тим держутся, що сами ми — плохі, а як возьмемось за працю толком, — то яко исчезает дим, исчезнуть.

И з листа Рудченка бачу[3]), що усе таки у Киеві сяк так праця посувается. Сам Р—ко обіщає посилати у „Правду“ перегляд литературний дальше и розбором усякоі чепухи (я й не знав, скільки то іі вилізло на світ теперь[4]) систематично заціпити усі болячки и „худосочіє“ нашоі літератури послідніх часів. Перевод „Грози“ драми Островского він почти кончив, — а брат іого кончив перевод „Доходнаго міста“ кумедіі Островского, — и обчища свій роман „Розбишака“. Дух у Киян піднявсь так, що мене лають за центростремительность, не хотючи пізнати, що іі не стільки у Россіи, скільки у Европі по россійскому, — не стільки у Петербурзі навіть, скільки у Цюриху бачу. Та окрім горячности Старицкого, который без науки, без знання самоі мови народнеі и[6]) з добрим запасом панства причепивсь до украінского писання (я не можу, не злившись, читати, іого переклади сербских дум, — до которих я сам іого навів од перекладу Фета и т. п., — бо так вони не оброблені, такі в них чудні акценти на словах!), — сам я вин(н)ий, бо не усе Киянам звісно[7]), и ясно, що ясно тут нам, — не про все можна вольно написати и в листах. Вті-

---

[1]) Далї переч. „каза(тися)“. [2]) Далї переч. „У добавок“. [3]) Далї переч. „усе таки“. [4]) Далї, за скобкою, переч. „показати“. [5]) Далї переч. „без“. [6]) Далї переч. „що“.

шаю себе тим, що як не лаются, — а усе таки у кінці зійдемось, — та може, хоть и пересолю я у централизму своему, — та постояннє нагаданнє про европеизм, яко основу для націонализму, — не пошкодить, — а лайка усе таки визива реакцію, т. е. працю. — Та усе таки не кидаю надії, що такий централизм, який я бороню, на сей час є вірною констатировкою факту, — и добрий фундамент — для само-сбираня: la Russie se recueille, — справди, другого программу теперя для нашого напрямку я не бачу. —

Посилаю мою фотографію и жінчину. Коли у Вас є теперішня Ваша, — пришліть.

Коли до Вашого виізду з Відня не попадется Herzog'a Encyclop., — то й не купуйте, — а гроші пришліть мені у Цюрихъ. Лучше накуплю фр. книгъ, — а на німців підійдуть другі, — поки повернуть[1]) у Германію. —

Що таке Ступницкій?

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Напис на фотографії М. Драгоманова:)

„Любому другові Мелитону Осиповичу Бучинському. Флор. 1873, Маю 11.

М. Драгоманов“[2]).

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

(Чорнова).

14.V. 1873[3]).

Драгоману[4])

Живо мене ударила[5]) у Вашім листі мисль, с провінционалізму[6]) почати розвій галицькоі жизни“: се мій плян найтайнійший[7]), и наймиліщий[8]), та не сёгодня, а з дому уже толково

---

[1]) Слово може й зле відчитано, бо дуже невиразно написано. [2]) Фотографувся Др—ів у Флоренції, Chemboche, photographie de S. M. le Roi d' Italie (Turin, Florence). [3]) Даю сю дату на підставі місця в реєстрі листів післяних, де зазначено, що лист до Др—ва післаний 14.V. 1873, — і певне того самого дня й писаний, се б то зараз після одержаня листу Др-ва з 7. й 8.VI 1873 р. [4]) С: прізвище написано голубим олівцем, дальше чорнилом. [5])) Далї переч. „замічанє Ваше“. [6]) Далї переч. „датами основу“. [7]) Далї переч.: „та ще далеко не готовий до стилізаціі, — замисл видвигнути племенну (переч. „гірську“) підгірську индивидуальність з усім її первісним еластицизмом і свіжим“. [8]) Далї переч. „мож“.

Вам писатиму, як показуєся мині устрій такого діланя у мене на Підгірю. У столиці сам себе не зважаю, поки не заслужився доброю якою літературною трудом[1]), дома серед своіх людий, чи нотую, чи говорю, ніщо не пропаде, и дужаю[2]) своєі землі доступивши, як[3]) которийсь[4]) митолоґичний борець[5]).

Галицький нарід сільский недожидаючи грамотних нас[6]) ні помочі уряду, підняв сам економічний процес з землевладідінєм, наша участь до сёго ужити современних средств комунікациі и ассоцияц(и)і, публіцистикою[7]), кредитом, фондами, щоб универсально а не лёкально збувалось те, що льокально давно уже пішло в рух, та не знаєся, хиба поодними: пр. у Слобідці и коло Неполоковец купила громада[8]) панську всю землю, около Станіслава десятки громад поодним арендаторам по 100 до 300 гулд. в рік оплати за монополь в Микуличині гуцули висадили чужих промисловців та самі прострілюють та мурують шлях карпатський в Угорщину. „Користи вони не запопадуть, та спробують и почують силу“, додають наші охотники Микуличинські Гарасимовичі, — то наша дорога як поемат! Посилаю Вам фотоґрафию молодшого, будучого инжинера) може спотребитись коли.

Три[9]) згодом збираюсь Вам висипати добрий оберемок увесь, що з давна призбирались[10]). Ще й на два недавні листи неодписав я не одно важне, та тут Терлецький листів не оддає, тут другий „Правду“[11]) задержав, тут земляки, а тут на диво, за порученєм моіх петербургських приятелів позавчера(?) перший поляк-емигрант прислав до мене[12])

За[13]) фотографию и память Вашій пані ручки цілую(,) Вас[14]) сердечно дякую[15]). Непремінно, колиб я був добре спра-

---

[1]) Мало бути написано: „працею“. [2]) Далї переч.: „яко якийсь мито на землі своїй, якъ“. [3]) Далї переч. „имярекъ“. [4]) Далї переч. „з митолоґиі“. [5]) Далї переч.: „На народ в Галичині погляд мій такий: крупне землевладіннє не має змислу без панщини. Animus possidendi Нині вона, громадська земля, наша, сцентралізована чужа, Галичина мусить узяти иницяятиву“. [6]) Далї переч. „підняв уже сам“. [7]) Далї переч. „складами“. [8]) Зразу було „викупля“; далї переч. „двірський“. [9]) Мабуть має бути: „Сим“. [10]) Далї переч. „Тим часом“. [11]) Далї переч. „держить“. [12]) Се все написано на одній стороні одної картки аркуша; далї писано на другій картці, также на одній стороні. Порожні сторони аркуша загнені до себе, одна на одну. [13]) Перед сим, а сар., переч.: „Щиро сердечне спасибі за фот“. [14]) Далї переч. „щиро“. [15]) Далї переч.: „Але за одним заходом ось о що Вас прошу: зав.“

вувався, сталаби у моім альбомі крім Ваших[1]) ще фотографія Вашої сестри и її мужа, та дивійтся на скетицизм безприкладний[2]): Января ще[3]) прислав мині п. Косач Вашу фотографию з зазивом до переписки, звідуючись за людьми и жерелами до крест. реформи в Галичині. Прегарний я собі уложив плян переписки, и — не відповів досі. Нині уже запізно[4]), тож Вас прошу, при случаю[5]) до п. Косача переказати, що[6]) матеряли тепер починають збиратись[7]). Перші точні[8]) єму дошлю. —

В Цирих сёгодня пишу, Подолинському (Fluntern. Oberhof) и Лобову. Тих двох Вам рекомендую. Лобов именно чоловік самосвідомий[9]) чоловік сміливий, але[10]) не економичний[11]) На людий дивится, яко[12]) на начинє идеі, безціннє, не яко модификаторів и усовершителів її, — словом, москаль але такий, с которим треба брататись. З Галичан там Джулинський и Нагорний. Сего знаю тільки з листу до нашого кружка: Взивав до переписки с Цирихськими в справах малоруських национальних (На лист ще не одписано). —

За гарні новини с Київа тут Вам одна з Відня(:) Ост. Терлецький, вирізки

Кобзаря(?) купи(ли?) та ще так, що Halm у накладців вистарав(?) екземпляр новісенький. Тепер, так як ті книги я у него був оставив, дав я єму волю, спробувати, чи не найде купця другого. В такім случаю гроші відберу и Вам вишлю, в другім треба буде задержати книги.

Waitz'а я не(?) переставши(?) заказав, але[13]) Klein не получив досі[14]). Може де в другого куплю. За Парти(ц)ького нічого не знаю. Звідаюсь. Movimento я посилав Галичанам ? ? ? ? . Тепер висилаючи хочу ? ? ? ? ? Огон. Чи добре буде

(З боку:)

післати і сю в Білград Куіунджичу и[15]) Новаковичу Ступницкий, канд. віцемаршала[16]), чоловік з тактом. Ненависний

---

[1]) Далї переч. „фот". [2]) Далї переч.: „Января писав мині, присилаючи Вашу фотографію п. Косач". [3]) Далї переч. „писав". [4]) Далї переч. „ ? ? через Вас мушу под". [5]) Далї переч. „як небудь мене оправдати". [6]) Далї переч. „акти и". [7]) Далї переч. „и кодификуватись и зводити ся". [8]) Далї переч. „дати". [9]) Далї переч. „с которим". [10]) Далї переч. „и москаль". [11]) Далї переч. „не знає". [12]) Далї переч „на матерял". [13]) Далї переч. „антики". [14]) Далї переч. „Тепер". [15]) Далї переч. „Стојановичу". [16]) Далї переч. „був".

у Юра за сецесию с під бюрократичноі команди 1849 р. До некролога Лавровськоло дат не маю. За Шашкевичом пишіть(?) Навроцьк(ому?) они оба в[1]) Решові.

Куп

Мел. Бучинський до М. Драгоманова[2]).

Високоповажні Михайле Петровичу!

Поспішаю з одвітом, щоб застав Вас він ще перед виіздом у Відень. У Відні застанете певно О. Терлецького, который, (як чую — та одвіту від него не маю) не виіхав 15 с. м, оже здаєся и не виіде сего літа. Найдете єго в Университетській библіотеці, Univ. Bibliothek, Stadt, Postgasse, в канцеляриі, що дня о 8—1 годині. Медвецький[3]) рівно має бути у Відні, — на певно буде там Никола Подлуский (Assistent in Dr. Eder's Privatheilanstalt, Josephstadt. Langegasse) u „Hilar Harasymowicz, Freiwilliger im Regimente Salvator in Wien. Alserstrasse u/ Kaserne. Желіховський[4]) вже повернув; — крім сих найдете Ви (через Терлецького) віроятно ще не одного з Галичини, именно с профєсорів, которим с причини холери прибуло 2 неділь, до 15 Сентября, ферий. У Терлецького (або у спедитера) найдете и своі книги. Виіжджаючи до Львова дайте мині звістку, то буду глядіти, як би и мині туди відбічи.

У Львові, боюся, я що тепер застанете так малу дружину, що укріпитеся в наміреню, „заховати, як пишете, київські сили для праць приготовательних". По моій мисли як каже Навроцький, „субєктивній", боюся, що, прикладаючи тут фразу Лисенка, и „с цього нічого не буде", бо питанє ще не рішене, чи можна культуру на куски порізати як поліпа, и кождій лабі дати жизнь индивидуальну. Практичніще далеко або почати на всіх пунктах працю и на всіх устоятись або пропасти. Коли за се київська неомильність[5]) назвала львівську неомильність

---

[1]) Далї переч. „Тарнові".

[2]) В початку сего листа Драгоманів записав собі оливцем, ось такий адрес: „Terlecki — Gärtnerg | N 19, 2 Stiege, 3 St. Th. N 28".

[3]) Прізвища „Медвецький" і „Никола Подлуский" підчеркнені Др—вим.

[4]) Далї переч.: „(може також до толі ще (у Терлецького) побуде).

[5]) Слова від „коли" підчеркнені Др—вим і покладено з боку знак „?".

дурною, а Львовян дурнями, то сему ніхто дивуватись не стане, а найменче ми, що хоть мало начитались критик и полемік російських, так бо тую pointe именно понаходили там оклепану до переситу. Рівно невирозуміли Ви Навроцького, который після сего що не давно ще я з ним переговорював, не міг нічого писати против Гутенберга, ні против просвіщаня апаратом сего времени, а пишучи про образ галицькоі жизни (не в тім діло чи лучший чи гірший, а в тім що) инчий від російського, міг найти: що в разі фиясько з найбільш необходимою публіцистикою, перепискою etc. ми зарано мусимо так и порядкуватись, щоб и без друкарського чорнила могли ми між своім народом бути єму в пожиток, просто устами, заходом и доглядом грамотним. Доконалене недостатків такоі орґанізациі розуміеся само собою, и всюди и у всякого, окрім у рецензента, который каррикатурує форму сказаня и сторону річи на забаву або переполох людий, которі тільки и форму и сторону одну усёго поняти годні. Сим, видима річ, я ще не неґую рецензиі, ані не пишу се на адрес Ваш, бо нарешті того листу Навроцького не маю и не знаю, чи не збожеволів він дійсно. Так як и сам читаючи „Правду“ нераз питаю, чи пяна вона, чи божевільна?[1]) — По дорозі до Львова незанехайте поступити у Ряшові до Навроцького, — найлучше було б, коли би він з Вами приіхав до Львова. —

Сумно то дуже, що при редакциі не найшлося чоловіка, доста очитаного у росс. публіцистиці, щоб здолів мати суд над статиями з російськоі жизні: розізнавати фразу повторену від вислідів самодільних. В тій неопитности причина, що в редакциі повідкладано Ваші статиі, по субєктивнім розуміню Романчука або кого — незрозумілі для галицькоі публіки, яко вирвана с середини часть дебати не у нас початоі и досі не у нас веденоі[2]), котору поділити а що найменче знати нам, знаємо добре, необходимо. Фатальні условя знов недозволили досі, щоб хто з наших рівночасно переказав публіці іі манєрою и середною просвітою жизнені мисли, не дуже розбиваючись з „европейською“ наукою, „Духинщиною и другими стеоретипами, о которих всякий розуміє, — що єму вгодно; именно Духинщина, сей Ариман, думаю, яко Knalleffect, надто вже з-ужитий. — Що до Росиі, то не знаю чому гніватись на австрийські часо-

---

[1]) Слова „чи пяна вона чи божевільна“ підчеркнені Др—вим.
[2]) Слова від „яко“ підчеркнені Др—вим.

писі, именно перфідну Freie Presse (впрочім вона власне дрюковала на весні коректні фелєтони з петерб. жизні, о Блудових, Шувалових etc) що враждують и дурниці пишуть о Росиі, коли такіж самі дурні и перфидні журнали єсть у Росиі, єсть „патриотичні“ товариства як благотворит. комітет etc, окрім розумієся хороших журналів и товариств(,) котрим ніхто з наших не відмовить всёго признаня, але й не віддасть сліпого поклону. A propos клевет „Правди“ находжу, що не могла вона здержатись від того, щоб показати[1]) огиду тих, которі денунцию(ю)ть нас перед нашими ж родами польономанами, видаючись у „Слові“ писанім кирилицею мартирами за общеруську и славянську справу, в очі (Мардарович у Станіславі друком) ляхам лижутся, а у Відні з централами та жидівськими банкирами накладають. Не диво, що у „Правді“ иногді нестає статку, бачивши, на примір:

Ви звідуєтесь про Купчанка[2]). Здаєся був він вже за кордоном, и сего літа, так як торік с паспортом Раєвського, в шапочці урядовій росийській с кокардою, перейшов коло Серету границю, та и волочився довший час по пограниччю. Именно пильно перевірив казарми в Каменці и Хотимі, и справді (сам мині се росказував) ретельно и пильно студиював в розмовах положенє росийських салдатів, — як го знаю, а знаю єго добре, зівсім не в етнографічній цілі, а віддаючи piękne za nadobne росс. правительству, которого шпёна торік під Перемишлем спіймали и судили наші. О. Раєвський тому дає паспорти и кокарди, щоб подібна судьба К—а в Росиі не спіткала. — Може бути, що надто драматизую, а що гірше, роблюся може „доносчиком“ в очах Ваших, опираючи на домислах обвиненя може невинного чоловіка. — написалося. — Задекретуєте: „От Галичани, — Австрийці, Völkerkehricht!“ Але так самісенько арґументує Духинський и freie Presse. —

Відси о межу, у Товмачи тепер компроміс що до виборів с Поляками, у Станіславі договори на тепер розбились: ляхи підсунули фалзифікат, додатком до програму, в которім розказуєся много забавних річей про „унію Любельску(!) Коли оттак гуляє шовинізм непоправний, жиди пускають все більш и білш на продаж шляхетськоі землі, а оногді у мого нотара сам я був

---

[1]) Відси до кінця реченя Др—ів зачеркнув.
[2]) Слово „Купчанка“ підчеркнено Др—вим.

свідком[1]), як жид арендатор жадав, щоб контракт єму виложено по руськи, бо польского (курального) стилю не розуміє. В раді городській у нас тепер вибори, жиди беруть верх и добре[2]), бо виходить на верх їх орґанізация, и її блуди, не менче и змисл практичний у заряді фінансовім, который страшно надірвався за послідні роки, під проводом звістного шовиністи и фразера Камінського, на челі инвалідів: маємо досі круглий миліон довгу.

Пора закінчити сей лист, писаний уривками вже від пару день; надіюсь, захопить він Вас ще у Швайцариі. „Правду“ для Вас я застановив у Львові, тому висилаю мій екземпляр. Поклони мої засилаю до Вашоі пані. Gruss u/ Handchlag до Лобова и Подолинського у Цириху. Вас стискаю від серця

М. О. Бучинський

Станіслав 25. Август 873.

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

(Чорнова)

(24.XII. 1873[3])

Копія XII 873

Високоповажані Михайле Петровичу!

Пару день тому назад писав я Вам пару слів, подаючи одвіт як голос на два Ваші листи. На другий день прийшли рублі подорожні, которих я не мінявши[4]) незабаром в Росию поверну. Сідаючи до порядочного листу, почну з особистоі хроніки: 22 сентября розпрощавшись з Вами почвалав я ночю у Станіслав, так ради канцеляриі як и маминих имянин; — — тогож дня наздогнав мій лист Іониа ще у Львові, дальші у Відні[5]), гостив 2 октября Федьковича у себе, а 6-го и Іонина, который несподівано, вертаючи з виставки, подався до Станіслава. Три дни після сёго здогонив я єго ще у Львові,

---

[1]) Відси до кінця реченя Др—ів підчеркнув.

[2]) Слова від початку сего реченя і дальші від „шовиністи“ до кінця реченя підчеркнені Др—вим.

[3]) Дату даю на підставі звістки в реєстрі, що того дня післано лист; попередний післано 18.XII. 1873. [4]) Далї переч. слово якесь. [5]) Далї переч. 3 слові, яких годї відчитати.

виправив єго на схід сонця, а сам на запад потяг у Відень. Через місяць побиту у Відні познакомивсь я з Григіром Гуревичом, студ. медицини, с Киіва, а перед самим виіздом бачився с Сергіем Подолинським, который привіз мині одтиски з Вѣстника. (прошу мині на коротко вирвати I ч. „Литер. в Галичині) фамозний Фелетон СПВ. в коверті, намість сподіваного листу, и фотографию юбилята. — Тут же яко місцевий скорриуую фейлетониста, добре з рештою освідомленого, в тім, що фразер Каминський не на повіт, а на місто займив пожичку 1. мил., тож, що уступ о уніі любелській в Станіславській згоді, сфабриковано після сходин, оже оклик такий лиш и могли підписати Мардеровичі et compl., против протесту Струтинського и Т(овариш)ів. Алярм відбився на виборах, и Харкевич, который дре своіх парафиян, бєся и правуєся, пропав против Заклинського, который с своіми все таки більше бєся и правуєся, як здирає. Оба они моі свояки далекі, та сусіди близькі, але вертаючи до річи, — тільки з газет дізнававсь я у Відні о виборах, та й налюбовавшись у парляменті видом наших праведників, почув аж дома, як интересно було приглядатись виборам на місці. В Станіславі рішила поблизька Тисьмяниця, котору для коренного нашого міщанства реформа придучила до Станіслава. Кандидат Шомер (Стовож) Израеля и консисториі адв. Готлиб виступив виключно и одкрито (з) конфессийним програмом у Станіславі и Тисьмяниці, тут особисто и з апплявзом, та через свого агента, урядника рустикального II-го банку, звісного лірико-сатирика В. Стебельского, которого міщани тяжко побили під трибуною, и на доказ задержали и показують єго шапку цікавим. Тим часом другий Готліб (Ка?)-минський, в имя Христа день на день держав мітингики в день виборів ид вечеру, при илюмінациі, стрільбах ?[1]) віхало верхом возами и пішо зверх 500? ?

(Далі на окремім аркуші; при чому початку ніяк не можна відчитати:[2])

нулля в парляменті ? ? ? вибрані вони за жидівською помочию оже винні далій попирати спільні интереси

(Переч. „Але давно вже перед тим привітом“)

Відносини именно треба було при „ ? debate“, — та навчені конфіскатою лишаємо поки сю материю, констатуючи, що

---

[1]) Далі переч. „явилося“. [2]) З огляду на дорывочність дальшого писаня, зазначую далі перечеркненя — в текстї.

(З боку:)

добре правительство ще тоді (переч. ?) коли п. Яновський розщибався по адресам громад о реформу, (переч. „пересправляло“) печатало свої росправи (переч. ?) с поляками, гарантуючи у реформі полскому елєментови безглядну перевагу. И додержало слова, бо у парляменті сіло у троє більше поляків, (переч. „так що знов правительству не о руси

(Далї знов текст:)

(Переч. „Без дебати признати згодитись треба, що для министерства За сим стали шанси консисторськоі делєґациі так, що “)

Полська сильна числом делєґация побачилася паном ситуациі, подачна німцям зробила вона консисторську купку зівсім безпотрібною (переч. „німцямъ“) и колиб ще більш набрала мамелюків, то (переч. „легко можуть“) то як ? моглиб консисторці надивитися, як у тім же парляменті ухвалится не як досі провізорична, а законом державним польска гегемонія, не автономія, з міністром и намісником (переч. „поляком“) хоть (переч. „добре“) назначеним з поміж генералів, але поляком, который командує старостам о историчних именах, а ті поміщики с патент(ами?) орудують справами повітовими, ведуть лісти кваліфікацийні и завідують поліциєю, зложеною з жандармериі, війтів и (переч. „ ? самих“) священників, розуміеся, на своім, польонім. язиці. — Сею дорогою в гору иде и презента на парафиі, — от та єдина програма вивезена с соборчиків, от и знесенє патроната! Спитайте консисторського депутата, чому патронат громадам не віддати? а даже чому вибралиб Ви патронат полський ради громадського? а почуєте: „какой ? ? та ? а спізнаєте ? ?

(На другій сторонї звич. оливцем:)

? ? ? ?

якого, бо єрархична партия нед(опу)стила до вибору молодших и ще здібніщих членів даже „Ради(?) Русскои а провела своі креатури солідарні при маніпуляциі с фондами и банками и тих, против которих слідства ведуться у св. Юра. Солідарність оже стипулёвана и ганьбою запечатана, та раді ми скорій діла(?) ході, бо тим видніща у столиці стати мусить ціла (переч. ?) мизерия сих „високонравственних“ (переч. „праведників“) клики. — Про

(Далї годї відчитати кілька рядків — може й не належних до листа, вкупі з дальшим, аж після дати народин Бучинського)

(чорнилом:)

служби, которої первий витяг несподівано затратився, начатись не може ? перед кільканадцятю літами, несподівано тепер затрати

в Кривім

Родивсь я 24 Лютого 1847 р. з родичей Іосифа и Минодари з Бородайкевичів Бучинських

(Далї знов чорнилом:)

(Переч. „Так“) Других результатів, (переч. „окрім хиба єрархні того, що ? делєґация наближить продажу земель церковних, від неї не ждати. Як сказано, явилась вона без программи и можности ганьби ? имени руському, не ? годі и ждати від ? делегациї консисторської“) окрім ганьби перед славянством, наближеня продажі земель церковних, и нищета*) початків самопомочі, як вони являются в слабих ще радах повітових, земствах. Тут (переч. „вони“) консист. одностайні з мамелюками поль(сь)кого сойму, тут и з новим роком стають до агитациї в народі, щоб захопити більшість в радах повітових и відтак в одній за другою декретувати самобійство земств и покірну прозьбу о опіку старостів (польських). (Переч. „Многі з наших партизанів получили подібні безстидні завізваня, и дали ім відповідну відправу“) Многі з наших народовців получили безстидні завізваня, дати на сю ціль кандидатів в ради (переч. „обсадити уряди“)(:) розуміеся, дали (переч. „належиту відправу“) сватам належиту відправу: (Переч. „Додаємо, що раді ми с скороі ходи діл політичних; доказ мусить бути даний, не осудою, а ділами ж власними консисторськоі кліки, видний у Відні, перед лицем світа, ніж до тепер у Львові, що вона сама себе робить як скоро сама вона Нехай мерці мерців своіх хоронять**)

(Далї чорнилом на другій, звязаній з попер., картцї; $^1/_3$ верхної частини картки віддерта, на решті виписані особисті рахунки Буч—ого — довги єму і єго; на $^2/_3$ другої сторони:)

---

*) Мабуть: нищеня.

**) Слова від „розуміеся“ написані олівцем, так як і попередні „з наших народовців“, „дати на сю ціль кандидатів в ради, обсадити уряди“.

вза(?)галі не треба ні цифри ні евіденциі ? ? ? (кон)систорській и мамелюкам Земяльк. и Голуховського)

Загірн. називає свою парт. консерват. за ? ? привилеі („Правда“ написала в одній певній цілі) Чи чи пуста иронію (на ст. 19:) Видимо, „вірноконституцийний“ лібералізм то безбожність, то атеизм.., справді гадаю, щоби „рада Руска“ з єрархиєю на челі, служила такому либералізму!.

(Переч. „Правду сказати“) Годитись на програм народ. партиі, не значить єго адоптувати у себе

Взагалі ? такім не ? Слово, ? ?

Станіслав

Відгірваю*) историю виборів.

(Після кількох рядків із якогось польського контракту:)

Чому такі случаі, як „Вересай в геогр. ? , Проба опери Лисенка , розпись Київа орґанизов

| не досилаются „Правді“, — пришліть хоч (переч. „той випуск ? “) витяг з (переч. „Лонд.“) Athenaeum, хоч не по дорозі, а конечний.

---

*) Відгріваю!

Рік 1874.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

(Рукою Бучинського: „Одержав 1 Серпня 1874“).

Новоградволинск, 1874, Іюля 29.

Не можу взяти в толк, шановний Мелитоне Осиповичу, що з Вами сталось. Нема, та й нема од Вас ані словечка. Пославши Вам лист ще в Декабрі, ждав, ждав я одвіту, потім сердився, дивувався, сів було писати до Вас, та перебили, а далі я було, як дівчата, що гадають[1]) випитати хто кого більш любить, и промовчав ще. Та Вас не перемовчиш! Пишу тепер, щоб вирвати з Вас, хоть словечко.

А замовчали Ви дуже не до часу. Тут саме пійшли такі відносини між нами та львовянами, як зза Одкритого Листу, зза товариства Ш—ка и т. п. Та й за працю у „Правді“[2]) наші думали було узятись енергичнійше. — А у Львові усе одна политика: затягувать діло, та ні словечка не одписувати на[3]) листи. Один був чоловік, що було через іого хоть via Vienna, або via Stanislawow пізнаєшь, що треба, — та й той замовк.

По всіому ціому у наших з львовянами стосунки йдуть, як мокре горить і холодність усе росте. Ось хотьби таке діло, — судіть: бувши у Києві П. А. К(уліш), — дав мені записку на 500 екз. евангелій. Я переслав її Пулюєві через Тер—цкого[4]), написавши, по якому адресу слати. П—й пе-

---

[1]) Замісто двох остатних слів було зразу „думають“. [2]) Далї переч. „товариші наші“. [3]) Далї переч. „пись(ма)“. [4]) Терлецького Остапа.

редає[1]), що поручив Барвінскому вислати[2]); ждемо: не ма. Приїздить Д—тъ[3]) и каже, що еванг. у ніого, та тільки усіх 500 не ма, — а є кілька Матвія и т. д. Через кілька часу пише знов П—й, що у Б—аго не ма, а він заказав Д—ові 200, поки здобудуться другі. Тепер вже знов пройшло більш місяця, — а не ма ніякоі звістки. З ціого бачу я, що у Галиччині шуткують навіть з такими важними виданнями, що її роспродаж упорядкований як[4]) небудь, а ширеннє виданнь, которі так потрібні для підняття духу народности, — нікому не лежить на серці сурьозно. К—ш дуже високо ставить П—я, — але цей не у Львові, а другі, значить, не дивляться на такі діла сурьозно. Повчившись з ціого и инчих діл, К—ш задумав зконцентрувати роспорядок іого книгами у одних руках и передав це мені. Я готовий, — але треба, щоб П—й по евангеліям, а Барв—ий по псалтирю дали мені порядочні звістки и вказали аккуратного чоловіка, або магазин у Львові, щоб з ним прямо мати діло. Мабуть прийдеться поробити нові видання, — а хто робитиме[5]) корректуру, хто возьметься за це діло у загалі. —

Я пригадую, скільки пролежали у т(ип)ографіи повісти Нечуя, и скільки вони іому обійшлись? — 500 рублів — 500 примірників, тоді як у Петербурзі намъ дали щот з типогр. Стасюлевеча на як таке[6]) виданнє Чорних Хмар (по взгляду 1 тома Повістей) 523 р. за 1000 екз. Глядючи на такі діла, приходиш до мислі, що рано, дуже рано надіятись, щоб Галиччина так послужила нам, як того надіялись Полтавці. Кажу, надіялись, — бо я оце був у Полтаві и бачив, що як тамошні ознакомились дійсно з львовянами, то трохи спала з них идеализація. Тепер вони послали своі desideria у Львов. Буде з ними те ж, що й з нашими, — бо й desideria однакові, а львовяне занадто бурсаки и лежебоки, щоб сурьозно и по европейскому узятись за народню справу. От товар. Ш—ка повернулись на саму типографію. Литературну працю одсунули ad calendas graecas, — а, кажуть, так треба упорядити типографію, щоб усякий заказ могла сповнити, особливо банкирскі и инакші бланки. Одкрили б вже кафе-шантан имені Шевченка, — щоб „зиску більш було на народне діло“!

---

[1]) Зразу було „пише“. [2]) Далї переч. „потім, що Дим(ет)“. [3]) Диметъ. [4]) Далї переч. „попало“. [5]) В оріґ. „робитеме“. [6]) Так виразно; мало бути може: „на такеж“.

Мало[1]) радісного бачиш и дома. Тепер, правда, вже не те, що було 5—6 років назад. Вже не 10—15 чоловік про наші діла говорить, — а лічіть сотнями. А робітників усе таки 5—10 та й годі! Цей рік видано 2 етнограф. видання (Чум. пѣсни Ив. Рудченка и 1 том Истор. Пісень, під ред. Ант. и Драг.) не считаючи 1 т. Запис. Геогр. Общ., — та 5—6 популярних брошюръ (з которих тілько 3 путних, у тім числі одна — перевод). Але хіба тілько можна було зробити, — та ще загляньте, які плями у роботі, як йшли такі діла, як корректура, добуття бумаги и т. п. Діло систематичніого видання популярних книжок досі не поладилось. Усе через те. що ніхто у нашому ділі не бачить головного діла життя, усі одговорюються то сим, то тим, та одкладають. Нехай підіжде!

Та що більш казати на таку тему!

На другу, правда, звернути трудно. Хіба Ви напишете скоро и чого одраднійшого. Та не вже Ви не приїдете у Киев на зъізд археологичний: Приїдьте лиш у Августі. —

Що сталось з Федьковичем? Те ж з Декабря — ні слова.

Жінка и сестра з зятем Вам кланяються.

Ваш

М. Драгоманов.

Мел. Бучинський до Арк. Іонина.

(Кінець 1874)

Копія. I 1874.

Іонину

Еслибы я не зналъ, что по почтамъ habent sua fata libelli, мнѣ было бы непонятно, зачѣмъ отъ четыре недѣль не получаю отъ Васъ отвѣта. Уже 11-го ноября выслалъ я Вамъ, только что возвратившись съ Вѣны, довольно обстоятельное письмо, въ которомъ мѣжду прочимъ подавалъ я Вамъ вѣнскіе цѣны снарядій фабричныхъ, спрашивалъ, какіе въ Харковѣ цѣны на шопы, пижмаки и лисы, звѣщалъ о собственных дѣлах кстати постройки будынка моего, далѣе писалъ объ обществѣ литературномъ „Галичъ“ перезваннымъ „общество имени Шевченка“ и др. Перед 10 дней былъ я опять въ Львовѣ, какъ разъ въ ету минуту, кагда комитетъ „Бесѣды“ низло-

---

[1]) Далї переч. „дуже“.

жилъ съ директорства театра Г-на Моленцкаго, а произвелъ въ директриссы Г. Г. Романовичь, сестры. Одновременно прокураторя заарестовала N-р 20 „Правды“ по поводу артикула „Schwindeldebatte“, который тѣмъ не менѣе навѣрно вырынетъ цѣлый въ артикулѣ „новорочное обозрѣніе“, — одновременно, кагда въ львовскомъ сеймѣ уконституовался самый новый и большій клюбъ хлопський русько-польський, съ собственной очень здоровой программой: начинаетъ совершатся давно необходимый процесъ въ нашемъ обществѣ, здоровый организмъ выдѣляетъ неврозою мертвые нарости: поповщину, командированову єрархіей.

Кагда бы посредствомъ новой типографіи, которую помянутое молодое общество открываетъ съ новымъ годомъ, подскочилъ новый и смѣлый журналъ какъ органъ въ пособіе етому клубу депутатовъ, публичная жизнь здѣлалась бы живымъ-живою и интересною. Между тѣмъ по литературной и естетической части пока, не изобилуетъ „Правда“, что хуже своимъ схоластицизмом пугаетъ дилетантовъ на полѣ поезіи и по(в)ѣстей, прибѣгающи къ переводамъ невдачнымъ. Вдругъ и бросаются дилетанты на soi-disant реальное поле, и доводять реализмъ къ патологіи и рабской копіи жизни. Кагда бы ето движеніе отдѣливъ*) отъ „Правды“ внесть въ „Просвіту“, — полза вышлабы несомнительна: лучшій дилетантизмъ реальный въ популярных наукахъ совершеннѣйшаго поповскаго нравоученія. Vederemo! но надо созняться, что лучшія извѣстія получаются нами зъ Росіи, об закупкѣ права издавать Шевченка Рубинштайномъ et Comp. за цѣну 2000 на 12 лѣтъ, объ новомъ романѣ Нечуя, печатаемымъ въ Петерб. („без цензуры“, какъ пишутъ, что ето такое?) об репетиціях Лисенковой оперы „Різдвяна Нічь“, которую ставлять въ Январѣ на сцену въ Кіевѣ. ? же и точнійших вѣдѣній зъ Росіи ожидаю съ пріездомъ проф. Ковалевскаго съ Кіева который (переч. „пріидетъ“) ? ? ? ? Мих. Петров.

---

*) Зразу було „отдѣлить“.

Рік 1875.

М. Драгоманів до Мел. Бучинського.

Кіевъ. 25. Сент. 1875.

Шановний Мелитон Осипович,

Посилаю Вам при сіому рецпиисс на гроші Навроцького. Будьте ласкові, виправте їх, — бо на що їм пропадати.

Ну, подорожже мое скінчилось. Були великі пригоди и злигодні злі години, особливо, як я у дощ через Чорногору у Угорщину з Жабього їхав та трохи не пропав, — але виратувавсь і тепер з приязню і те згадую. Дорога у Буковині до Федьковича и по Угорщині була дуже интересна. Народ добрий, на своє життє дивиться критичніще, ніж дума интеллігенція іого і ніж сама интеллігенція. Тільки жде він помощі від московського царя, бо в іого, кажуть, не ма жидам такої волї! Але интеллигенція скрізь сонна. Однакож між молодшими із „старої партіи“ єсть люде, которі не довольні рутиною и лакейством своїх проводирів, — і як би справді з „народної“ партії вийшли народні діячи, а не чиновники теж, — то можна б було зложити свіжу партійку, котора пійшла б далі.

Та у Львові ціого не розуміють. Те, що ми Вам росказували, ще більше підтвердилось, як я був у Львові, коли Коссак доказував, що усе народовство у Россіи — поляками заведено, а Ільницький поражав мій „нигилизмъ“ аргументами: „Der Mensch, panie dobrodzieju, ist kein Hund“ и т. д. Результат — повна розлука з львовянами.

Приїхавши у Киев, застав я слух, що вже получена з Петербурга бумага, щоб мене з университета вигнати, а що мені це объявлять, як царь проїде. На загальному прiёмі начальства царь сказав кураторові: у[1]) тебя безпорядки въ университетѣ. — Какіе же безпорядки, В. И. В? — А Драгомановъ. — Это отдѣльное и исключительное явленіе, В. И. В. — І справді, як царь поїхав, мене покликав куратор і сказав, щоб я подав в отставку, що мені тогді каррьера не закрита — (царь велів мене тілько въ 3 южні университети не пускать), — а як мене уволять по 3-му пункту, то я не могу вже поступити на службу. Я вибрав послідне — і всі мої 12 год служби пішли в трубу! Мотив, конечно, укр(аїно)ф(іль)ство, — але діло у тому, що я министра и товарища іого не погладив по головці, а вилаяв. Головні діячі доносів на мене були — бувший помощник куратора, колись приятель, потім доносчик Костомарова, Юзефович[2]), и проф. Гогоцкий. Тепер назначена комиссія у Петербурзі із шефа жандармів, мин. внутр. д., мин. нар. просв. и Юзефовича, щоб розсудили, що таке укрфство[3]) і що проти іого робити. Думаю, що коммисія зробить fiasco.

Отличився і брат-галичанин. Лопатинскій привіз брехню, буцім то я говорив у Галичу (де він би то був) промову против Россії. Брехня пішла в ходу і тепер служить примазкою того, що мені зроблено.

Я поки в Києві і думаю бути по меньшій мірі до весни, — а тоді поїду за границю кінчать учено-літературні праці, бо можу жити тільки літературою.

Дуже добре б було, як би приїхали у Октобрі сюди — прямо на мою кватиру. Не забудьте: з бангофу по Жилянскій ул., на Кузнечную, другий дом од угла, з права, Консенсіушовой, у дворі

Ваш

М. Драгоманов.

---

[1]) В оріґ. „з“.

[2]) я іого разів 6 вилаяв печатно. (М. Др.)

[3]) українофільство.

Рік 1876.

М. Бучинський до Ольги Косач.

(Виписка)

(Літом, 1876)

Зъ братом давно уже не переписуюся, ще відколи він з заграниці вернув у Росію, а я у Станіслав, бо зараз мині ясно стало, що не интересна ему булаби переписка с партикуляристом. Богдай не за рано счерпав сили в важкім змаганю. Вістей з Відня не мае ніхто в Галичині

Рік 1877.

Мелїтон Бучинський до М. Драгоманова.

(Телеґрамма)

Eaux Vives de Lemberg le 11/6 1877
à 8 h 30 min. du L/

Johann Poklada[1])
Genf rue Mont Choisy 1-eme Eaux Vives 26
M. P.[2]) Shreibe nicht nach Lemberg(,) schlecht(.)

Meliton Krasnostawsky[3])

Reçu Genève le 12 à 7 h,
20 min. du M

---

[1]) В телеґр. хибно „Paklada". [2]) Михайло Петрович (Драгоманів); у телеґрамі хибно „М. Т." [3]) Себ то: Станїславський (на здогад).

Додатки до р. 1872.

I.

(До стор. 108 і 109).

Мел. Бучинський до М. Драгоманова.

(Чорнова, вривок)

(Мабуть 13.III. 1872[1]).

Коп. IV. 1872 Драгом.

3. місяці у Галичину[2]) набувся доволі з нашими, взяв участь в „Просвіті“ и видав III. вип. Верхратського, одушевив до ентузиазму собою холодного Лавровського, тай, зібравши зверх 400 книг про Галичину, відйіхав на весну и літо. в Одесу, щоб до оброблення всёго матеряду с приятелями сісти. Сам чоловік хороший, образований[3]) не дармо перейіхав земли, с сходу до заходу. До Милорадовички (з Одесси, що зиму тут проживає, виправив оногді Лавровського з рекомендацийним листом; неможу ще знати, чи познакомивсь він з нею[4]).

Роковини Тарасові сёго року у Львові разом справляють „Просвіта“, „Акад. Лихвяр“ и „Бесіда“[5]) при роковинах закладини товариства народнойі музики „Торбана“. Пята громада Перемиська Бесіда, а шеста „Січ“ тутешна[6]). По инчих городах самі дбають школярі - сіроми.

„Зоря“ Кийів. Молитовник. Посланиє. Подушка. Воробкевич?

Верхратський < > Празник у Загвізді 15. Лютого. Галичина[7]).

---

[1]) Се очевидячки варіянт до відповідних місць у листі з 1(13).III. 1872. [2]) Говориться про Гладкого. [3]) Далї переч. „и бувалий на“. [4]) Далї, а сар., переч.: „Рівночасно з обходом роковин“. [5]) Далї переч. „закладаючи“. [6]) Далї переч.: „В Станиславові, Тернополі, Бережанах)“. [7]) Далї переч. „Іонин“.

II.

Мел. Бучинський до Олександра Лобова.

(Чорнова)

(Початок(?) XII. 1872)

Чтоже: познаєте ли письмо? (Переч. „Чи“) позабыли ли его вмѣстѣ съ ненадежнымъ (другомъ) пріятелемъ, махнувъ можетъ быть, давно уже рукой на былое?! Нигдѣ правду дѣвать: выновать я, слишкомъ, совершенно виноватъ, не имѣя (переч. „даже“) в оправданіе даже Станислава смирнаго, (переч. „бо отъ больше вотъ и опьять[1]) и столица окружаетъ мене, опять и переписка живая и опьять среди ? шуму дня, какъ человѣкъ, се є: креатура какъ сынъ Адама[2]) рвется за осязательнымъ и ближайшим, что когда бы не совѣсть, не втомленіе, ? “) бо вотъ опять (переч. „столица окружаетъ меня по давному“) у Вѣнѣ я, гдѣ не все по давному. Съ давнѣйшихъ друзей скитаются еще здѣсь Орнштейнъ и Медвецькій, Подолиньскій по Африкѣ бродяжитъ“)

По давному, благодаря теплотѣ, — у насъ зимы еще й не бывало, — цвѣтетъ могилка Вашой молодой пріятельки, и здѣсь пересылаетъ вона до всѣхъ Васъ цвѣтку. (Переч. „Я не виноватъ“)

Краткую и узловатою лѣтопись задумавъ Вамъ подать, я почну одъ людей (переч. „и ихъ измѣнчивой судьбы“) Наш даровитый и многонадежний другъ (переч. „усё“) всегда на давному мѣстѣ, всѣгда неутомимъ, — (переч. „онъ мой Herr u/ Meister bruder“) ступаетъ къ истинной истинѣ. мнѣ очень болестно, что извѣстное письмо з Мая п. г. оставило Васъ за мовчаніемъ моим въ кривомъ о нимъ убѣжденіи, в особенности касательно славянскаго вопроса и мѣстнаго патріотизма (з боку:) В книгѣ за мартъ найдете в компиляціи моей: (переч. „ ? и) „славянофильство“ доказъ, что (далї знов текст·) Дѣло (переч. „уже ? “) давно кончено совершенной (переч. „уступкой и міромъ“) миромъ и такимъ образомъ не затрудняетъ болѣе хода дискуссіи о самихъ ближе насъ обходящихъ вопросахъ. (Переч. „Въ крат На дняхъ надіюсь читать“) Современно занимается онъ (переч. ? ?) составленіемъ въ особую брошюру „писемъ „украинофилôвъ кіевского къ галиційскому“,

---

[1]) Зразу було „упьять“. [2]) Зразу було „Адамов“.

„отношеніемъ украинофильства къ либеральной партіи въ Россіи“, обработкой: религіозныхъ сказаній южнорусскихъ, и статнею Il movimento leterario rutheno in Russia e Galizia, въ Rivista Europea“ (переч. „которой послѣдной ?) — Послѣдной уже (переч. „частью ?) печатается. — (Переч. „Въ волю“) По его руководству переводится для „правды“ въ волинск. губ. Тургенева „Тхоръ и Калиновичъ“ и Записки охотника (Переч. „До переводу „Роб перероб) За переробку „Робинсона узялась его сестра превосходно владающая нашимъ язиком, превосходная (переч. „женщина“), идеальная женщина, с которою я имѣлъ щастє здѣсь (переч. „по“) знакомится, (переч. „въ Ноябрѣ“), знакомилъ ее съ нашой столицей. Въ Львовѣ напечаталъ Партицкій „Критическій (но очень мало самостоятельного) поглядъ на поезіи Т. Шевченка“(,) печатается тамже „Коляды“ Федьковича, который (переч. „полу“) пребываетъ тамже (переч. „на“) для собственнаго образованія, въ качествѣ редакторя популярныхъ изданій „просвѣты“, получив от ней жалованіе. Переводитъ онъ Шекспира. Въ Коломыи печатаетъ проф. Згарскій народную философию, по пословицамъ. Надѣятся, что „Просвѣта“ записав всѣ лучшіе (переч. „современные“) новые публикаціи попул. (переч. ?) , западные и восточные, устроитъ хорошее дѣловодство и поидетъ реалистичнимъ ходом современнымъ (Переч. „Въ прочемъ Общества прочіи“) Розвой иныхъ обществъ вѣдь Вы знаете съ „Правды“, — здѣшному придалъ новый голова Пулюй некоректное направленіе, (переч. „одводя его“) увлекая его до надежды на добродѣтелей и меценатовъ (переч. ? ? ?) земляковъ, на мѣсто упованія въ самихъ себея (Отчет за 1872 г. въ ч за Декабр) Но (переч. „ето пройдетъ, — ? прежна равновѣсь самая съ себя прійдетъ“) дѣло пойдетъ давнымъ ходомъ, и общество, какъ и другіи, набравъ въ сей годъ (переч. ?) довольное число членов и хорошихъ, а выбросивъ старыхъ (поповъ и чиновниковъ) все таки (переч. ?) зазначится бодай одной полезной книжкой популярной[1]) для народа. Во обще свѣтскіе званія по всем различіи сильно обсилаются нашими: (переч. „казачки прутся без ваги“) Способствуетъ здѣсь однорочная[2]) служба военная, подающая возможность, на казенном удержаніи идти въ столицу на университетъ, технику, торговельные (переч.

---

[1]) Слово „популярной“ написано над „книжкой“.
[2]) В orir. „инодорочная“.

„заводи“) учрежденія. Въ етой мѣрѣ пустѣетъ семинаря многолюдная и медогубная, галицкая Русь мѣняетъ свои акціи. — (Переч. „ ? Нашому брату Навроцькому“) Навроцкій здержал испитъ и получилъ хорошое жалованє, в мѣстѣ з Шашкевичем и др. в Решовѣ на мазурахъ, — пусть вѣдаютъ всѣ, что (переч. „ляхи гал“) поляки галицкіе, народъ не тупоглавый, а способный (переч. „ривализовать“) соревновать съ кимъ бы то не было у самому найкращому, хоть би (переч. „прийшлось дѣлать“) въ самих жалких размѣрах. Но гороздо давнійшь изобрѣтено (переч. „жел“) рельси и почты, и получив Богдана Пюрка съ Вѣны недобитки редакційные выдержали провизорюмъ и поновили устройство працѣ. Убѣдившись, что добре зроблено давнійш, видѣлив администрацію, они выділяють с хаоса редакційного сегодня (переч. „кореспонденцію“) переписку, чтоб упростить дѣловодство, (переч. „и дасть Богъ“) Сею недостачею рутины обясняется печальное явленіе, что літературная наша часопись неможетъ (швидко) пойти такою розгульною ходою, якой одъ молодой словесности надѣятся нужно и можна, судя по мнѣ самому извѣстныхъ хочбы студентскихъ поезияхъ, свѣжих и поровныхъ, хочь въ больше(мъ) чи(слѣ) любовныхъ, но далеко не гезекиилевихъ охань (переч. „патриотичныхъ“) Устияновича. — (Переч. „Всего болѣе необходимо ? “) Начиная одъ меня, необходимо будетъ здѣлать „Правду“ еженедѣльнымъ органомъ, и статіи до ней (переч. „приготовлять“) слать и приготовлять в большіе города, пр, у Станиславовъ, Коломыю, (переч. ?) центри, чтобъ снадбыв выготовкой передавать прямо въ редакцію.

(Переч. „Денги“) Благодарю за помощь, которую я получилъ точно, и поспѣшу вернуть, як скоро упорядкуюся. (Пеерч. „Письмо с сентября“) Письмо съ докладамы, первое, получилъ вмѣстѣ з другим здѣсь, гдѣ и нашелъ опять всѣх и Орнштейна, который непремѣнно посѣтитъ выставку. (Переч. „Кромѣ него“) В ? стрѣтилъ я здѣсь всѣхъ пріятелей, съ изнятіемъ Подолинського, которий безъ (переч. „слиху“) вѣсти загубился въ пескахъ (переч. „Сагары) Африки (переч. „уѣхавъ туда съ Крижановскимъ съ Кіева суп“) сопровождая туда Крижановскаго с Кіева.

Показчик.

(Порядок латинської азбуки).

Абсолютизм ліберальний 174.
Аґрарна реформа в Галичині 145.
Аґрарні процеси 34.
„Академическій Кружокъ“ 52.
„Академічне літературне товариство“ 129.
Аксаков 96.
Александер Миколаєвич 289, 329.
Американська мірка 26.
Андерсен 11, 109, 161, 172, 173, 309.
Андраші 51.
Андрей Первозваний 70.
Андріяшев, книгар 309.
Анненков, ґен.-ґуб. 25, 26.
Анненков, ботанік 109.
Антонович, Володимир 3, 4, 8, 9, 25, 31, 32, 37, 38, 43, 49, 52, 53, 61, 62, 69, 71, 81, 84, 85, 90, 91, 110, 130, 152, 157, 158, 305.
Антонович В. і М. Драгоманів 326.
Антихристова церква 234.
Анти-ляцькі пісьні 4.
Археольоґічний конґрес у Київі 326.
Архиєреї російські 136.
Аріман 317; Аріман-Росія 123, 140, 141.
Арістотель 12.
Ars poëtica parvorussica 136.
Артіль влр. 281.
Аскольд 213, 219.
Ассоціяція 121.
Атеізм 323.
Атомізм буддистичний, галицький 208, 210, 215, 232.
Ауербах 11, 229.
Автономія 117; національна 281 і д.
Австрія 122, 123, 140, 141; з 1866 р. 123; й Россія 279; на Россію 120; й Українці 311; й українофіли 288, 296.
Австрійський патріотизм 139.
Австрійсько-кромеризька традиція 162.
Австрофільство 140, 141.

Бабій 216, 296.
Бачинська, директорка театру 218.
Бачинський, Омелян 52, 82, 252.
Бачинський, о. віцеректор 86.
Бакунін, М. 284.
Бакунінська дружина 278.
Бакунінський панславізм 295.
Бакунінщина 296.
Бакунінщина й Площанщина 283, 284.

Балкан 142; Балканці 73, 74.
Бальзак 183.
Баревич, о. 111.
Барвінський (котрий?) 88.
Барвінський Олександер 35, 106, 107, 129, 178, 185, 278.
Барвінський Володимир 59, 239, 241, 242, 244, 245, 325.
Баторій Ст. 36.
Бейст 50, 277.
Бекон Верулямський 283.
Бельлетристи: великоруські 280; українські 280, 281.
Беранже 12, 101.
Беренштам, Вільгельм Людвигович 2, 9, 48, 54.
„Бесіда", товариства: льв. 52, 81, 84, 109, 326, 331; перемиська 80, 331; журнал 53, 71, 138.
Безак 26, 28.
Безсонов 257.
„Безумія" західні 15.
Бєлінський, Віс. 68, 232.
Бєрнс 287.
Бібіков, ґен.-ґуб. 25.
„Бігуни" 259.
Білецький-Носенко 81, 83; Білецькі 230.
Біленький 219.
Білоус, Михайло 197, 221, 235, 303.
Білозерський, Іван Ів. 159, 186.
Білозерський В. 226.
„Биржевыя Вѣдомости" 75, 231, 232.
Бісмарк 184; галицький (= Наумович, Ів.) 195.
Бюхнер, Л. 307.
Блудови 318.
Боденштедт 271.
Богоміли 236.
Бок 233, 249, 256.
Бокль 230, 258.
Болдаков, Ін. 304.
Боплян 226.
Борнео, жильці 284.
Боровський 81, 84, 88.
„Божа постеля" 198–200, 226.
Браніцкий 81.
Брем 309.
Брокгаус 236, 246.
Бучинський, Мел. 72, 170, 257, 303; літературні ідеї 120—132; метрика 322.
Буддистичний атомізм 323.
Будучність України, віра Др—ва в... 270.
Буковина 88, 234, 301, 302, 328.
Бульвер 199.
Буржуазія, жидівсько-німецька 306.
Буслаєв 284.

Цалковський, посол 36.
Царь, етноґраф гал. 52.
Царь московський 328; російський 60, 150, 259, 329.
Царат 122.
Царедавенко = Ефименко 227.
Царьгород 73.
Целевич, др. Юліян 81, 84, 85, 91, 111, 140, 165, 178.
Централізм 96, 123, 140; російський 124.
Церковні землї 322.
Цензура церковна в Росії 54, 62, 260.
Цензура кружкова 174.
Ціль Українців 311.
Ціпсер, проф. 111.
Цісар австр. 34, 150.
Цюрих 261, 262; студенти 296.

Чайковский, польський письменник 119, 126.
Чалий Сава 164, 173.
Чехи 49, 50, 51, 74, 122, 124, 145, 225; їх націоналізм 230.
Черкаси 228.
Чернигівський Статист. Комітет 66.
Чернишов (Іван?) 253.
Чорнолїзцї, громада 34.
Чорне море 9, 73; походи 273.
„Чтенія въ Моск. Общ." 48, 52, 91.
Чубинський, Павло 11, 61, 66, 102, 129, 263, 271, 273, 274, 279.
Чудновський, Одесець 299.

Чумаки, чумацтво 73, 238, 254, 267, 309.
Чужовинованє 210.

Хаби, підгірські парії 167, 168.
Хахли 13, 137.
Харкевич, о. 320.
Харьківянка 150.
Харьківська коммуна 138.
Хлопомани, хлопоманїя 25, 229; італїянські 67.
Хлопи 306; галицькі 195—198; українські 308.
Хлоповичі, карєровичі 289.
Хлопська народність 11.
Хлопський клюб, русько-польський 327.
Хлопський напрям 306.
Хлопов, Ів. Дм. 253.
Хмельницький, Богдан 20, 70, 90, 100, 202, 213, 228, 265; памятник 62, 219, 274.
Холмщина, холмщики 278, 296, 297.
„Хо́лопи“ 20.
Хомяков 231; хомяківщина 263.
Хо́рват, маршал 26.
Хортиця, острів 70.
Христіянство в Росії 260.

Данилевський 73.
Дарвін 230, 258, 260.
Давидов 71.
Децентралїзм у полїтицї 14.
Дедерчук, Петро 38.
Де-Ґубернатіс, А. 172, 266, 267, 285, 286.
Декабристи 15, 16, 60, 68, 71.
Демків, М. посол 16, 39.
Демократизм 154, 230; польський 127; український 127.
Депутати, руські 30, 35, 36.
Державін 99, 231.
Діялєкти гал.-р. 130.
Дідицький, Богдан 10, 37, 46, 48, 95, 106, 155, 183.
Діккенс 145, 155, 164, 168, 183.
Дюваль, J. 233.
Дніпро, лївий бік 16; по... 228; сімпатії для Австрії 120, 127.
Добрянський, доцент 36.
Добролюбов 231, 232.
Добровський 48, 52.
Дондуков, князь 28, 29.
Дон-Жуани, гуцульські 171.
Донкихот 185, 223.
Дорошенко 296.
Довг народови 8.
Драгоманів, М. 2, 7, 31, 32, 33, 38, 44, 61, 72, 76, 77, 104, 104, 165, 242, 303, 327, 329, 330, 332, 333; цїли 238; ідеї 154—156; касієр гром. 226, 227; катеґорії 93; про Шевченка 306; вплив 3; і Антонович 326; Див. крім сего Т—ов, Товмачов і Ukraino.
Драгоманівна, Лїда 36, 37, 59, 88, 90, 201.
Драгоманівна, Оля 31, 37, 90, 100, 113.
Драгоманова, Людмила 6, 31, 37, 59, 70, 86, 88, 90, 103, 113, 130, 135, 138, 158, 162, 174, 187, 201, 279, 299, 310, 314, 319, 326.
„Дружний Лихвяр“ 52, 81, 82, 109, 129, 331.
Духовні леґенди 235, 236; вірші 235, 236, 257.
Духинський 97, 266, 274, 285, 310, 311, 318; духинщина 266, 317.
Думи гайдамацькі 164, 167; сербські 188, 312; українські 188, 287.
Диктатура монархічна 29.
Димет, Михайло 88, 109, 128, 151, 325.
Дзедушицкий 265, 285.
Джулинський 315.

Едер, др. 211, 221, 316.
Ефименко 62, 227; див. ще „Царедавенко“.
Елєментарна наука — staatsgefährlich 247.

Ельпідін 259.
Еманципація селян 271, 283; в Галичині 34.
Еміґрація гал. інтеліґенції в Росію 268, 279; европейська 259.
Епоси народні 11; сербський 39.
Еркман-Шартріян 12.
Етимольоґія 106.
Евангеліє по укр. 58, 170, 314.
Евдаймонізм, галицький 206 і д., 215.
Европа 118, 231; европеізм 211, 313; мірка 185; наука 317.
Евтушевський 256.

Єрархічна партія 321.

Фаватизм 97; галицький 194.
Фаталізм галицький 194.
Федералізм 93.
Федорович, дідич 7, 81, 72, 303.
Федькович, Осип 10, 34, 35, 37, 38, 41, 45—48, 54, 81, 83, 106, 134, 147, 148, 151, 156, 157, 164, 168, 184, 189—192, 209. 218, 286, 232, 264, 301, 302, 319, 326, 329, 333; жовнярство 183.
Фет 312.
Фільозофія попівська 185, 186.
Фльоренція 178.
Фльоровський 140, 260.
Фонетика 106, 108, 111, 129, 204, 205.
Франція, бібліоґрафія 94; Французи 150.
Фріман 186, 234.
Франческо 279, 280.

Gaidoz 310.
Ґенеральний Штаб рос. 66.
Ґеоґрафічне товариство, російське 11, 38, 61, 62, 102, 109, 130; київський відділ 300, 323, 326.
Ґеорґ, Г., книгар женевський 72.
Ґімназія акад. 49, 81.
Ґіскра 197.
Ґолуховский 197, 240, 277, 323.
Ґорчаков 311.
Ґотліб, адвокат 320.
„Ґракхи“ українські 283.
Ґреґр 148.
Ґрін, Д. 233, 249.
Ґрохольский 50.
Ґутенберґ 317.

Гайдамацтво 240; народовське 243.
Гайдамацькі: думи 164, 167; орґан 52, 60; замисл 274.
Гагалан 26.
Галич 50, 269; місто (віче) 329; первісна назва „Товариства ім. Шевченка“ 326.
Галичина 51, 55, 70, 84, 148, 223, 270, 271, 331; бібліоґрафія 10; історія 7, 195—198; молода, проґрама 97, 99; політичне становище 9; і Росія, братанє 231, 232, 258.
Галичане 10, 33, 194, 195, 210, 282, 295, 308; і російські Українці 77, 78.
Галицькі: діялекти 54, 90, 91, 130; ґраматика 270; клерикальна партія 278; мова 98; літературна народня 69; нарід 314; первородний гріх 306; революція 309; стани (історія) 195—198, 203—205; театер 288; верховодці 277.
„Галицько-русская Матиця“ 30, 36, 52, 262.
Ганїнчак 278.
Ганкевич, Володимир 81, 85, 147, 147, 191, 262.
Гарасимович, Гіляр 4, 5, 85, 91, 111, 162, 165, 209(?), 216 314, 316.
Гарасимович, Теофиль 4, 5, 111, 162, 165, 314.
Гарасимович, о., з Микуличина (батько) 111.
Гарисимович, о. Семен (із Загвіздя) 111.
Гецель, видавець 258.
Геґель 76; геґелізм 169.
Гейне 220, 221.

Геккель 233, 249.
Гекслї 186, 233.
Гербель 58.
Герберштайн 266.
Герцен, Алекс. 101, 227, 231, 232, 237, 245, 254, 258, 259, 267, 284, 307.
Гермафродити національні 126.
Гетьманець 128, 155.
Гетьманщина 100, 227, 261.
Тезекиїл укр. = Устіянович, Корнило 161.
Гладкий, Антін 81, 84, 87, 88, 108. 129, 148, 152, 158, 162, 331.
Гладилович, А. 300.
Глїбів 54, 109, 134, 137, 138, 152, 158, 270.
Глїджук 4, 5.
Гогенцольлерни 60.
Гогенварт 50, 51.
Гогоцький 329.
Гоголь, Микола 42, 43, 49, 65, 99, 126, 128, 144, 145, 155, 169, 171, 183, 198, 229. 231, 263, 263, 269, 275, 294; Гоголї 119, 126; до Гоголя 68.
„Голосъ", газета 53, 74, 96, 97, 99, 125, 225, 234.
Головацький, Яків 46, 48. 52, 54, 58, 68, 91, 96, 106, 130, 137, 201(?), 234, 236, 256, 298.
Гомер 156.
Гончаренко, Левко (= Свєнціцький Павлїн) 116, 127.
Гончаров 42.
Горбачевський, Іван 216.
Горбунов 283.
Горячковська 299.
Гостина у бога (народне оповідане) 198—200.
Громади: 11, 81, 108; академічна 1; центральна 51; ґімназіяльні 4, 5, 33, 35, 200; галицька народня 87; молода 95; народовецька 89; київська 76, 226, 227; львівська 3, 84; віденська 59; проґрама 6.
Гуцули 35, 38, 250, 265, 314; гнїздо 152; край 11; любов 5; музика 11; побратимства 5; сьпіванки 3, 31, 40, 110; строї 84, 289; Гуцульщина 37; Гуцулія 149, 171, 177, 178, 184, 213.
Гулак-Артемовський 52, 149, 169, 214.
Гуманїзм 93; і націоналїзм 168 до 170.
Гуревич, Григір 320.
Гурт 52, 72.
Гус, Ів. 169.
Гушалевич, Ів. 36.

Ідеї західні, загальнолюдські 229; „виварки" з них 231.
Ілья Муромець 70.
Іліяда 11, 12, 35, 172.
Ильницький, Василь 213, 213, 238.
Іностранцев, проф. 202.
Інтелїґенція руська в Австро-Угорщинї 328.
Інтерес науки 175.
Інтереси людські й укр. національні 148.
Інвентарі 15, 22.
Іонин, Аркадій 7, 57, 75. 79, 90, 102, 110, 113—125, 133, 136, 137, 145. 148, 161, 209, 219, 226—228, 253.
Історія, козацька 85.
Історичні пісні українського народу 3, 4, 6, 7, 36, 41, 48, 53, 138, 157 і 158 (історія), 161, 309, 326.
Італїянцї 60; й Українцї 121.
Іван Хреститель, патрон руський 5.
Іван Скаженний (Грозний) 152.
Іваніцький, ґен. 74.
Іванишов 52.

Яхно, др. 81, 110, 111, 149, 249.
Якобінїзм 240; український 243.
Яновський, Амврозій 36, 311, 321.
Яворский 37.

Єдинство, італїянське 67.
Єгова 133.
Єрмолов 71.

Юзефович 274, 329.
Юристи 283.
Южноруська народність 17.

Кабінетні обертаси 120, 127.
Кацапи 6, 51, 129, 230; галицькі 33; кацапствуючі 37.
Качала, Стефан 31, 33, 37, 51, 49, 51, 57, 61, 65, 93, 98, 211, 213, 217, 225, 228, 286, 288, 289, 296, 303.
Кальдерон 164, 168, 184.
Камінський, др. 319, 320.
Канів 57, 228.
Капущак, посол 178.
Каракозов 28, 260.
Карамзін 169, 171, 177.
Карпати 7, 123, 142, 158.
Кастеляр 267.
Катаризм 236.
Катерина II. 20, 169, 292.
Католїцізм 207.
Катков 12, 25. 27, 54, 94, 231, 238; катківцї 12; катківцї галицькі 85; катківство 143; катківщина 58, 261, 299.
Казимір Вел. 36.
Клясицізм 282.
Климкович, Ксен. 81, 96, 213, 218.
Князї, старі 228.
Книжки 9; київські 7; великоруські 10; закордонські 2.
Кохнївченко, Грицько 81, 84.
Кольцов 120, 126.
Колядки, космольоґічні 236.
Колїївщина 25.
Комісія, анті-українська 329.
Коммуна 276; харківська 138; паризька 259, 282; коммуналїзм, студенїський 283; коммунїзм, лїтературний 293.
Компаретті, Доменїко 67, 78, 87.
Конкордат 169.
Консисторія гр. к. льв. 274.
Коновалїв, Одесець 7.
Кониський, Олекс. 106, 129, 155.
Константин Миколаєвич, Вел. князь 28.
Конституція кромеризька 84.
Корф, бар. 48, 52.
Косач, Ольга 43, 50, 54, 146, 148, 158, 162, 179, 181, 187, 192, 201, 202, 257, 315, 326, 333.
Косач, Петро Ант. 43, 148, 158, 159, 187, 189, 192, 279, 285, 257, 316, 326.
Космополїтизм 66; = европейська наука 307; прінціп 307; і українське народовство 307.
Коссак 328.
Костецький, Плятон 36.
Костомарів 13, 32, 38, 48, 52, 58, 62, 65, 70, 77, 90, 96, 138, 172, 187, 188, 237, 238, 258, 262, 267, 273, 274, 329.
Коструб, пісьня про 3.
Кошут 51, 259.
Котляревський, Іван 42, 83, 84, 169, 177.
Котляревський, увів. проф. 273.
Ковальський, Василь 39, 43, 55, 192, 211, 217, 225, 236, 248.
Ковалевський, Микола 309, 327(?).
Козаки 247; українські 21, 172; козацтво 169; козацькі: аристократизм 169; читанка 273; історія 85.
Козєнцов, Яків Макс. 56, 57, 90.
Кожанчиков, видавець 187.
„Kraj“ газета 43, 113.
Кракусова Могила 70.
Красноставський, Мелїтон = Бучинський, М. 330.
Кромеризько - австр. традиція 162.
Крушинський, директор ґімн. 111.
Кружківщина 97.
Крилов 137.
Критика 185, 207 і д., 210.
Крижановський 149, 180, 234.
Ксеркс 164.
Куіунджич 315.
Кукуріченко 83.

Куліш, Панько 13, 25, 26, 41, 42, 45, 48, 52, 55, 96, 108, 148, 151, 155, 187, 264, 286, 295, 324, 325; кулїшівська плеяда 230; кулішівка на Угорщинї 268.
Культура общеруська 293.
Культи азійські 269.
Кумановський, Микола 35, 40.
Купчанко, Григ. 75, 235, 235, 246, 247, 252, 257, 272, 278, 284, 289, 290, 296, 299, 301, 302, 304, 310, 312, 318; Купчанки 311, 312.
Куземський, Михайло 49.
Квітка, Гр. 33, 42, 64, 99, 169, 177, 230, 263, 295.
Київ 70, 331; старий 228.
Кияне 2, 7, 44, 47, 48, 53, 54; 58, 147, 312.
Київська непомильність 316.
Київський Славянин = Драгоманів М. 103, 128.
Кирило - Мет. Братство 169.
Кистяківська 304.
Кистяківський 61, 62, 303, 305, 310.
Кистяківські 304.

Laveley 266, 267, 285, 286.
Лаврівський, Юліян 39, 49, 51, 55, 75, 81, 108, 109, 192, 212, 213, 217, 218, 241, 244, 249, 310, 311, 316.
Лавров П. 262, 271.
Лазаревський 66.
Лазаревич J. D. Сербин 86, 148, 214.
Ляхофоби 52.
Ляхи 5, 6, 15, 31, 39, 43, 51, 108; Ляшки 5; ляцька рука 3.
Ляйнїсс, мінеральоґ 111.
Ляссалїзм 145.
Ледрю Роллен 259.
Леґенди 272.
Лелевель 274.
Леккі 236, 246, 260.
Ленартович 266, 267.
Леже́ 310.
Лемки 259.
Левицький, Ів. Ем. 248.
Левицький, Осип, ґраматик 270.
Лїбералїзм 323; партія рос. 333.
Лїбрик, М. дяк 3.
Лїрваки гал. 3, 4.
Лїтопись, жива України 7.
Льоялїзм 32; державний рос. 94.
Люблинська Унїя 318, 320.
Лобов, Алекс. 5, 271, 275, 248, 254, 258, 281, 299, 315, 319.
Лонай 197.
Лопатинський 69, 319.
Лозїнський, польський письм. 178.
Лучаківський 265.
Лушпинський 4, 5.
Львова 299.
Львовяне 49, 53, 83, 147, 176, 239, 244, 250, 256, 311, 325, 328.
Львівська непомильність 317.
Лисенко, Микола Вітал. 13, 52, 54, 71, 101, 109, 147, 148, 151, 156, 161, 167, 202, 214, 303, 306, 309, 316, 327.
Лисенков, книгарь 187.
Литовські пани 15.

Маццінї 259.
Мадяри 50, 122, 123.
Майн Рід 186.
Макмільлян 186.
Макрокосм 80.
Максимович, Михайло 41, 49, 50, 52, 53, 57, 68, 69, 70.
Мальчевский А. 119, 126.
Малоросійські ґубернії 285.
Малоруські gente 294.
Малиновський, Михайло 129, 278.
Мандельштам 279, 296, 299.
Мардарович 318; Мардаровичі 320.
Марко Вовчок 42, 55, 131, 258, 263, 264, 272, 295.
Маркс, К. 260.
Марошкін 238.
Маруся Богуславка 306.
Мазури 36.
Медвецький, Улян 72, 149, 162, 202, 200, 216, 250, 304, 316, 332.

„Мета“, газета 35, 56, 62, 76, 96, 97, 116, 120, 127.
„Метчики“ 1862—1866 рр., ст. 108.
Метлинський, А. 41, 169, 234, 270.
Метода: реальна 252; позитивна 258, 259.
Міцкевич, Адам 298.
Міцкевич, Влад. 286.
Микєшин, М. О. 219, 273, 274.
Мікльосіч, Фр. 48. 52.
Мікрокосм 80.
Мілютинщина 169.
Мільль, Дж. Стюарт 186, 230, 258, 274.
Мільлєр, Фрідр. 299, 303, 305.
Міроєдъ мужицький 280.
Млака, Данило = Воробкевич Із. 36.
Могила Савор 70.
Моленцький 52, 82, 327.
Мольєр 157.
Молодіж 82; станїславівська 111.
Молода Галичина, проґрама 97, 98; молода Русь 43.
Молодцї 1848 р. 142.
„Молитовник“ 110, 131,
Монахи Білозерські 152.
Монархічна диктатура 29.
Монферота 67.
Мономах, кн. Володимир 70, 90.
Моральна чесність 311.
Морфіль 41, 48, 78, 270, 271, 272, 279, 287, 299, 310.
Мороз 300.
Морозенко, пісьня про 3.
Москаль 307.
Москальофобія 169, 229.
Москва 150; космополїтична, туранська 229.
Московське царство 137.
„Московське славянофільство“ — проспект Др—ва до статї в „Правду“ 237, 238.
„Московскія Вѣд.“ 97, 99.
Москвофіли 310; провінціяльні 322.
Москвофобія 94.
Москворіцька висота 69.
Мови: народня 14; скована 14; посередні 125; чужі 11; птича 237.
Муравйов 25, 27.
Музика 36.
Мужицтво 284.
Мужицький пролєтаріят 282 і д.
Мужикофільство 154.
Михайлова Гора 57, 69.
Михаляк, др. 278.
Микола I., царь 15, 69, 137; епоха 68; миколаєвщина 237.
Микуличин 152.
Микита, судовик 80.
Милорадовичка 81, 109, 129, 148, 331.

Нагірний, Василь 253, 315.
Націоналїзм 226; на европеїзмі 313; і гуманїзм 162, 164, 166, 167; і соціялїзм 281—284; і українофільство 189; національні: автономія 281 і д.; боротьба 62; дорога 308; гермафродити 126; партикулярізм 148.
Наполеон III. 150, 282.
Нардінї, Ф. 180.
Нарід галицький 308; вихід 309; український в Австро-Угорщинї 328.
Народні епоси 11; мельодії 54; молитви 251; мова 234; партія 95, 308; самобит 278; словесність 46, 52; строї 250.
Народність 154, 237; народности в Росії 260, 261.
„Народний Дім“ 52, 265.
Народи 142, 153, 154.
Народовець, ґімназіст 82.
Народовцї 51, 52, 306, 310; білі 108; червоні 89, 108; галицькі 203—205; молоді 25; молодші 213; перемиські 80, 81; провінціяльні 322; утілїтарні 89.
Народовські: антісоціялїзм 281 і д.; ідеї 308; народня просьвіта 249; проґрама 51; „радикалїзм“ 81.
Народовство радикальне 55, 56; українське і космополїзм 307; українське і великоруський

радикалізм 308; в Росії 328.
Народовство радикальне 55, 56; українське і космополітизм 307; українське і великоруський радикалізм 308; в Росії 328.
Натуральна школа 42.
Наука 175; 270; соціяльна 282; „Наука“, газета 209.
Наумович, Іван 171, 186, 192—195, 197, 225.
Навроцький, Володимир 1, 3, 7, 34, 36, 37, 39, 44, 45, 49, 50, 52, 81, 128, 129, 134, 136, 137, 139, 147, 148, 149, 159, 160, 161, 164, 168, 170, 173, 184, 190, 199, 200, 209, 216, 239, 241—245, 248, 249, 254, 257, 269, 270, 277, 288, 294, 300, 209, 310, 311, 316, 328, 334.
Неґація 207 і д., 210.
Нечаєв 227, 254, 283; Нечаївці 282.
Нечуй, Іван 41, 42, 45, 54, 55, 81, 83, 88, 99, 106, 107, 108, 148, 187, 228(?), 229(?), 254, 263, 270, 306, 307, 325, 327.
Некрасов 94.
Непомуцин, патрон польський 5.
Нестор 109.
Нетерпимість кружкова 97.
Немцова 230.
Невеский 265.
Ніббі, Ант. 180.
Нігілізм 166, 169, 229, 269, 294, 308; европейський 287; польський 298; російський 257.
„Німцеїдство“ 225.
Німці 122, 123: австрійські 166; централісти 217.
Німеччина 61. 171.
Номис 6, 8, 52, 55, 227, 234.
Носенко-Білецький 81, 83.
Новакович 315.
Новіков 312.
Новицький, ботанік 110.
Новицький, етноґр. 61, 62.
„Новий Завіт“ 88.
Ничай, пісьня про... 3, 4.
Ничай, проф. 85.
„Нива“ газета 35.

Обряд, руський 5.
Обріст 270, 287.
Общеруська культура 293.
Общеруссізм 271.
Община 22.
Одхожі промисли 17.
Одкритий лист 324.
Однорічництво в Австрії 333, 334.
Огоновський, др. Олександер 81, 82, 165, 209, 216, 239, 241—245, 308, 315(?).
Огоновський, Омелян 308.
Ольшанський 26
Орлик 274.
Орнштейн 332, 334.
Осадця, Михайло 279.
„Основа“, газета 4, 10, 31, 34, 35, 37, 43, 49, 51, 56, 61, 65, 81, 82, 88, 97, 115, 120, 127, 128, 134, 209, 211, 212, 217, 218, 225, 232, 240, 243, 246.
„Основа“, місячник 77.
„Осьвіта і література на Україні“, статя Драгоманова 165, 173, 174, 209, 241, 244, 269.
Остербурн 299.
Островский 42, 64, 231, 258, 262, 272, 281, 312.
Остзейці 15.
„Отечественныя Записки 96.
„Отечествовѣдѣніе“ 13, 58, 120, 123, 127.

Падлевський 34.
Паляцький 226, 230.
Пані з Київщини 266, 267.
Палій 274.
Панночка з Цюриха 305.
Панславізм 73, 95, 96, 167, 275; ідеї 152, 153; бакунінський 295.
Пани 15; правобережні 16; західного краю 20; земля 314; і попи й хлопи галицькі (історія) 195—198; панщина на

Україні 66; і воля в Галичині 203—205.
Paoli, Betty 189.
Парціяльність 97.
Парлямент, російський — мужицький 309.
Партійна еволюція в Галичині 328.
Партицький, Омелян 45, 80, 81, 83, 106, 170—172, 178, 202, 270, 286, 299, 303, 310, 315, 333.
Пасїчинський, Ізидор 225.
Патріотизм 155; австрійський 139; і гуманїзм 182.
Патронат, ляцький 4, 121, 321.
Паулї, Жеґота 48, 78, 297.
Павлусь 129, 155.
Переяслав 228; договір 261; повстане 25.
Пекло 185.
Пелеш, др. Юлїян 177.
Пельлеґрінї 67.
Перемисцї 79, 80.
Первородний гріх галицький з 1848 р. 306.
Песімізм 206 і д.
Петро Великий 74, 169, 292.
Петрушевич, Ант. 176, 177.
Підгіре 4; індівідуальність 313, 314.
Підлуський, др. 221, 316.
Пій IX. 94.
Пісемский 281.
Пістолезі, Еразмо 180.
Пітре́ 67.
Пянство 247.
Піотровський 71, 221.
Пюрко, Богдан 72, 109, 110, 181, 218, 232, 239, 241, 244, 245, 248, 254, 277, 334.
Плятнер 180.
Плятон 80.
Площанський, Венедикт 284; Площанщина і Бакунїнщина 283, 284.
„Побратим", тов. реміся. 134, 277.
Побратимства 5.
Подолинський, Михайло 45, 49, 72, 126, 135, 147—149, 158, 162, 164, 165, 168, 178, 180, 199, 209, 216, 257, 273(?) 305, 332, 334.
Подолинський, Серґій 81, 84, 253, 262, 273(?), 284, 303, 306, 315, 319, 320.
Подушок, Іван 81, 83, 110, 331.
Поезія 11; студентська 334.
Поґодін 68, 69, 74, 237, 238.
Поклада, Іван 330.
Поляки 12, 150; галицькі 334; демократи 120, 127; деморалїзація 138; ентузіязм 149; фантастичність 138; господарка 149, 212, 321; і руські посли 217; маґнати 149; пани 309; повстане 24, 25, 76, 177, 178; „Staatsgefährlichkeit" 277; з'їзд у Львові 31, 36.
Польща 41, 286.
Полїтичні викрутаси 94.
Полїтика висока 60, 61, 65, 93, 120; позітивна 259.
„Положеніе" великоруське 17, 18.
Полтавець 13; Полтавцї 325.
Пономарев, Ст. 69.
Попка 66.
Популярна лїтература по Др—ву 255.
Попи 39, 112, 333; фільозофія 185, 186; галицькі 178, 195—198, 212, 218; попівни галицькі 4, 149; поповичі галицькі 4, 224; російські 54, 58, 228.
Пословицї нар. 333.
Поступ 124.
„Повстане" укр. 25.
Позитивізм 115, 169, 233.
Праця, відповідна обставинам 77.
„Правда", газета 7, 11, 13, 30, 41, 45, 52, 56, 62—64, 75, 80, 81, 88—91, 97, 99, 106, 111, 129, 113—136, 138, 148, 151, 156, 159, 160, 161, 164, 167, 168, 170, 172, 176, 181—184, 187, 189—192, 201, 213, 215, 218, 220, 225, 232, 237, 239, 241, 244, 247, 249, 253, 257, 264, 268, 269, 270, 287, 293,

298—300, 396, 307, 310, 312, 314, 316—319, 323, 324, 327, 331, 333, 334; проґрама 130 до 132; редакція з Драгомановим 262; і мана 115.
Право прасове в Росії 2.
Православіє 169, 260.
Пролетаріят фабричний 283; мужицький 282 і д.
„Просьвіта", товариство 1—4, 9, 10, 31, 32, 34, 49, 52, 81—84, 106, 107, 109, 110, 129, 131, 133, 134, 167, 277, 299, 327; проґрама 89; партія 98.
Протопопов 304.
Прованс 267.
Провінціялізм, галицький 308, 313, 314; у літературі 94.
Прудон 169, 282.
Пруси 123, 124, 140.
„Przegląd Tygodniowy" 298.
Пригара, Одесець 60, 146; m—me 159.
Прижов 64.
Птиці, мова 237, 246, 247.
Пулюй, Іван 72, 110, 209, 216, 248, 257, 296, 325, 333.
Пушкин 64, 71, 120, 126, 164, 171, 177, 185, 264.
Пилипів, М. 39.
Пипін 48, 64, 232, 237, 238, 253, 277, 287, 293, 300.
Питанє буквенне 15.
Письмо сьв., укр. 71, 148.

„Рада Народна", перемиське товариство 80.
Радикалізм народовський 51; український 55, 56; великоруський і українське народовство 308.
Раєвський, о. 85, 86, 272, 278, 284, 288, 290, 297, 300, 301, 304, 312, 318.
Ральстон 41, 48, 78, 271.
Рапперсвіль 266.
Расовий союз 124.
Рашевська 299.
Ратай 71, 106, 107.
Разверстаніе 29.
Реалїстична молодїж 307.
Реалїстичний хід 333.
Реалізм 42, 93, 137, 205 і д., 229, 327.
Rechtskontinuität 184, 189, 261.
Редедя 213, 219.
Реформаторство 198.
Реклям 233, 249, 255.
Реклю, Елізе́ 256.
Релїґія в Росії 260.
Релїґійні народні твори 251.
Ренан 260.
Решетнїков 42, 264.
„Революційність" „Просьвіти" 277.
„Rivista Europea" 172, 266, 272, 287, 33.
Робінзон 12, 54, 188, 189, 262, 333.
Робітники заграничні 276.
„Родное слово" 234.
Рогович 299, 304.
Романчук, Юліян 83, 106.
Романовички, сестри 327.
Роское 186, 233.
Росія 10, 73, 96, 117, 119, 122 до 124; імперія 64; Южна 77; нова 169; й Австрія 279; й попи галицькі 290.
Россіофаґія 94, 96; польська 298; россіофобія 95.
Росіяне 164, 202, 203.
Російські: архиєреї 136; аристократія 259; ґенеральний Штаб 66; інтелїґенція 153, 154; культура 219; лїберали 120; література 10, 34, 66, 208, 229; молодїж 95; мова 63—65, 85; літературна 98; печать 12; соціялїсти 260, 276; „унїятство" 66; російщина 307.
Ростовцев, ґен. 16, 69.
Розум, вільний 230.
Рубець 54.
Рубінштейн 305, 327.
Рубісов 249, 256.
Руданський, Степан 12, 35, 135, 147, 172.
Рудченко, Іван 4, 6, 8, 32, 35, 37, 38, 41, 46, 48, 52, 53, 58, 66,

71, 81, 81, 101, 128, 129, 151, 202, 208, 211, 214, 216, 219, 221, 227, 229, 231, 237, 238, 241, 244, 253, 258, 262—264, 267, 271, 278, 280, 284, 289, 202, 209, 310, 312, 326.
Рудченко, Панас 263, 264, 312.
Русь 61; галицька (перелом) 334; Київська 69; Южна 271; газета 56; руські літератури (провідні ідеї) 272.
Русів, Олександер 6, 9, 11, 41, 42, 46—48, 50, 53, 66, 72, 84, 90, 101, 109, 129, 134, 138, 157, 158, 161, 187, 201, 202, 227, 242, 245, 305, 309.
„Рускій Сіонъ" газ. 177.
„Русская Основа", тов. 52, 81, 85, 86, 234, 235, 288, 288, 289, 296, 297.
„Русская Рада", тов. 30, 36, 37, 80; газета 235.
Русин, північний 101, 143.
Русини 49; буковинські 243; цюрихські 310; Угорські 85.
Русити 163, 164.
Риторика 69.

Сабіна 230.
Сахер-Масох 144, 171, 177, 178, 247, 254.
Сакун 164, 167, 173, 176, 183.
Самарін 71.
Самобит народний 278.
Самоозначене 121.
Самовиноване 210.
„Санкт-Пет. Вѣдомости" 54, 55, 59, 62, 66, 74, 96, 97, 172, 225 (статистика пренумерантів) 238, 257, 264, 273, 274, 310.
Сарду 174.
Сава, ксьондз 39.
Савор-Могила 70.
Схолястика 233.
Сепаратистичне становище 238.
Сепаратизм 125, 227; культурний 293; галицький 287; італіянський 67; московський 70; петербурський 275; український 70, 77, 289, 301; від Москви 296.
Сембратович, Осип(?) 129.
Семенов 48, 52, 58, 77, 129.
Семіраміда 285.
Семинаристи, дух. льв. 83.
Селяне 250; еманципація 6; реформа в Галичині 315; просьвіта 255; союзи 250; справа в Галичині 279; стрій 33.
Серби 278; думи 312.
Сервітути 19, 23, 34.
Сибір, Низи 281.
Сіціліянська Вечірня 79.
Сіціліїський рух 90.
Січ запорозька 138, 144, 228, 261.
„Січ", товариство віденське 2, 7, 49, 52, 75, 78, 84, 86, 109, 185, 186, 216, 225, 232, 233, 284, 295, 296; Січовики 295; журнал, проектований Драгомановим 272, 298, 299.
Січинський 1; Андрій 239, 242; Микола 239, 242.
Скобельський, Петро 162, 165, 216, 250, 296, 303—305.
Скоморівський 257; Іван 72, 88, 278; Осип 278.
Скопці 259.
Скородинський 7.
Скибинський, Черниговець 299.
„Скити" 170.
Славянофільська бондарня 263.
Славянофільство 237, 332.
Славянофіли 74, 300.
Славяне 275, 312.
„Славянская Заря" 96, 97.
Славянсько-народний напрям 311.
Славянскій „Благотворительный Комитетъ" 74, 85, 119, 125, 136, 275.
Славянство 123, 322.
Славянщина 118, 124, 143.
Славянин, київський 103, 104, 128.
Слюсарчук 4, 5; Антін 149; Олекса 37, 88.
Слободін, Олексій 288.
Словар укр. 309.
Словесність народня укр. 2.

„Слово“, газета 4, 52, 68, 69, 76, 97, 123, 136, 112, 218, 232, 233, 240, 243, 246, 252, 258, 274, 290, 297, 299, 305, 312, 318; табор 160; словісти 134, 138.
„Слово о полку Игоря“ 35, 46, 48.
Слушний час 19.
Смайльз 186.
Смірнов, В. 305.
Сморжа, пані 80.
Соціялїзм 237; міський 282; російський 276; варіяції, можливі в Росії 283; і націоналїзм 281—284.
Соціяльна демократія 307.
Сойм галицький 50.
„Солома“ спане в... 226—228, 230.
„Солошество“ 309; див. ще „Жінки“.
Соловйов 74, 238.
Соловієвка 43.
„Современникъ“, журн. 76.
Спадщина народу 7.
Стадіон 288.
Станїславці 2, 11, 80, 9, 112.
Старицький, М. 242, 245, 306, 309.
Стасюлевич 137, 259, 186, 209, 216, 225, 258, 275, 284, 289, 325.
Стебельський, Володимир 320.
Степанович, студ. 3, 52, 90, 91, 110.
Stewart 233.
Стоянович, Сербин 132, 315.
„Сторожа“, первісна назва „Правди“ (з 1872 р.) 81, 82, 88.
Стороженко, Ол. 42, 226.
Страйки селянські 149, 150.
Стронин 216, 238.
Струтинський, о. 320.
Стрийковский 266.
Ступницький, Ів. 192, 313, 315.
Стиль, високий 69.
Сулима 311.
Сушкевич, Корнило 81, 82, 84, 128, 159, 239, 241, 243, 244, 277.
Суворін 268, 279, 285.
Сьвятоюрці 10, 13, 39, 49, 51, 82, 99, 129, 318, 357, 278, 384, 305, 308, 309, 316, 321; сьвятоюрський захід 306.
Свєнціцький, Павлїн 116, 127.
Сьвіт, настане 278.
Syllabus 94.
Симонов 227; див. ще Номис.
Синегуб 25, 26.

Шах 228.
Шайноха, К. 91, 130.
Шартріян-Еркман 12, 183.
Шашкевич, Маркіян 10(?), 35.
Шашкевич, Володимир 81, 183, 241, 244, 280, 311, 316, 334.
Шехович, др. судовик 80, 85.
Шекспір 12, 251, 156, 157, 191, 162, 333; і український нарід 183, 184; псевдо-шекспірії 263.
Шелей 267.
Шерр 271.
Шевченко, Т. 7, 25, 31—33, 52, 54, 57, 64, 68, 69, 71, 81, 83, 88, 99, 109, 128, 129, 155, 156, 159, 168, 169, 170—172, 177, 186—188, 192, 201, 202, 213, 214, 228, 230, 258, 263, 264, 269, 270, 271, 286, 286, 301, 302, 306, 308, 309, 315, 326, 327, 331, 333.
Шішков 169.
„Шкільна Рада“, гал. 30, 286.
Шляхетська молодїж 43; земля 318.
Шлезаки 36.
Шмід, Ю. 271.
Шомер Ізраель 320.
Шоров, Конст. Кирил. 258.
Шпільгаґен 145, 164, 183, 229, 230.
Штейн 258.
Штраус 260.
Шувалов 283; Шувалови 318.
Шведи 199.
Швейцарська мірка 261.
Шиньки 23.

Щасний Сал. 31.
Щедрин 64.

Таціт 294.
Танячкевич, Данило 37, 81, 84.
Тарновский, ґр. 284—286.
Ташкентці, галицькі 238; славянські 297.
Театер гал.-р. 288.
Театроманія, українська 309.
Теофілактов, проф. 202.
Терлецький, Олександер 4, 5.
Терлецький, Остап 73, 209, 216, 275, 279, 287, 296, 300, 302, 314-316, 324.
Терлецький, Володимир 193.
Тернополець 106.
„Торбан", тов. 199, 129, 331.
Торонський, Ал. 10, 35, 41, 45.
Товариство ім. Шевченка 324 до 327.
Товариство просьвітне, петерб. 82.
Товмачов, Т-ов = Драгоманів, М. 4, 6, 12, 35, 102, 113, 128, 135, 166, 238, 245, 272.
Традиціональність і поступовість 192.
Трегубов 58.
Третє Отдѣленіе 282.
Трясило 228.
Трошю 282.
Турґенєв, Александер 221, 258.
Турґенєв, Іван 42, 120, 126, 183, 199, 208, 215, 222, 223, 229, 231, 232, 248, 258, 262, 264, 276, 280, 281, 333.
Турґенєв, Мик. Ів. 60, 121, 258.
Тисьменица 320.

Угода з Поляками 211.
Угорська Русь 91; Русини 60; Угорщина 51, 328.
Україна 42, 77, 238; лївобережна 307; нова 169; жива лїтопись 7.
Українці 95, 285; галицькі 197; російські 10, 119, 171, передові 230; і Галичане 77, 78; і Італїянці 121.
Українофіли 25, 66, 69, 94; галицькі 96; російські 96, 226, 227, 228; й Австрія 288, 296; українофільство 138, 176; упадок 76.
Українофільство, провансальське, сіцілїйське 67.
Українофільська бондарня 263; кігті 257; ортодоксія 174.
Українські: бельлєтристика 12, 41, 280, 281; будучність 270; цїль 311; хомяківщина 263; демократи 127; держава 101, 261, 307; думи 287; елєменти язикові 98; Ґракхи 285; інтереси 63; історичні права 261; казки 13; козаки 21; кружок у Москві 227; лїрізм 138; лїтература 11; міщане 228; мова 6, 39, хлопська 243, 308; музика 31, 165, 174; мужицтво 261; нарід 69; народні пісьнї 274, галицькі 8; народна словесність 32, 38, 67, 68, 234, 238; народність 64, сумоване за нею 230; пани 155; „повстанє" 25; проґрама 63—65; публїка 160, 226; питанє 62; рух 12, 13; селяне 21; сепаратизм 62; словар 13, 14; театер 82, 83; віршоманія 155, 156, 228, 231, 263; вишивки 235; завдачі 62, 63.
Українство 12, 76.
Українїзм 127, 307.
Ukraino = Драгоманів 285, 302.
Уманська різня 25.
Унія 238; унїятство 169.
„Унїонїзм", рос. 66, 77, 93, 143, 287.
Успенський, Гл. 42.
Устіянович, Корнило 109, 128, 151(?), 172, 182, 183, 185, 334.
Устіянович, Микола 81, 85, 278.
Устіяновичівни 278.
Ушинський 48, 52, 234.

Вацлав з Олеська 48, 78.
Вагилевич, Іван 130.

Вахнянин, Наталь 45.
Вайц 236, 246, 310, 315.
Варенцов 257.
Варшавер, жид 36.
Вебер 186, 233.
„Вечірниці“, газ. 270.
Велика Русь 42.
Великоруські: бельлетристи 280; книжки 10; література 136; мова 14; „Положеніе“ 17; популярні виданя 31; прикмети 283.
Верхратський, Іван 81, 84, 108 до 110, 205, 331.
Вересай 323.
Верн 186.
Версаль 79.
Веселенко 81, 84, 110.
Веселовский 236, 247.
Ветерберґ 199.
Віардо 271, 172.
Віче селянське 304.
Військо австрійське 134.
Вінцковський, Дмитро 299.
Вітвіцький, С. 265.
„Вѣстникъ Европы“, місячник 6, 10, 12, 31, 36, 38, 41, 43, 52, 73, 77, 95, 113, 133, 159, 161, 170, 172, 186, 187, 226 (статистика пренумерантів), 230, 236, 260, 269, 287, 288, 305.
„Вѣсть“, часопись 28, 285.
Водовозов 49, 52.
„Военно-Статист. Сборникъ“ 67.
Волга, Низи 281.
Воля народу 100; селян у Россії 14—30.
Волохи 278.
Волошинюк, В. дяк 3, 5, 39.
Волинський 266.
Воробкевич, Сидір 36, 120, 331.
Воропонов 263.
Вовк, Хв. 305.
„Впередъ“ 259, 260, 271.
Вибори, галицькі 321—323; безпосередні до Відня 277.
Викуп селянських ґрунтів 16, 23, 24.
Висока політика 60, 61, 65, 93, 120.
Високий замок 36.
Византія 137.
Вишивки 235, 250, 257, 278.
Вищі сфери 306.

Забєла, Пармен Петр. 94, 158, 178, 186—188, 192, 201, 267, 309.
„Забой“, чеське тов. 81, 86.
Західництво 169, 237, 287; твориво 215; і Схід 167.
Загірний 323.
Заячківський, Титко 4, 5, 81, 111.
Займанщина 34.
Заклинський, Леонїд 4, 5, 37.
Заклинський, Роман 4, 5.
Заклинський, о. 320.
Закон про печать 31, 53.
Закордонці 81, 144.
Залєский, Б. 119, 126, 298.
Залїзниці 45, 79.
Запорожє 70.
Заревич 183.
„Заря“, сербське тов. 85.
Земства на Україні 262.
Зеркало, походженє 247.
Земялковский 306, 311, 323.
Згарський, Евг. 236, 265, 333.
Зібер, др. Микола 81, 84, 263, 272, 310.
Зільляне станів 22.
Знизу вгору 11, 61, 76, 77, 93, 96, 98, 120, 156, 157.
„Зоря“ буков. газета(?) 272.
„Зорі“, читаночки „Просьвіти“ 3, 83, 110, 164, 167, 185, 249, 255.
Зверху вниз 151, 227.
Зиблїкевич 227.

Жаль-бог 112.
Жандарми рос. 138.
Желехівський, Евген 75, 80, 149, 162, 165, 170, 176, 178—180, 184, 186, 190, 192, 201, 209, 219, 239, 248, 257, 273, 277, 288, 299, 310, 316.

Жінки 306; див. ще „Солошество“.
Жорж Занд 11, 229, 280.
Жуковский, Вас. 99, 164.
Жюль Верн 12.
Жиди 149, 318, 328.
Житецький 46, 48, 49, 53, 66, 70, 71, 109, 110, 148, 158, 200, 254, 268, 279.

Друкарські похибки.

СТОР.	РЯДОК		НАДРУКОВАНО	МАЄ БУТИ
6	2	зв.	На	Та
9	11	зн.	Гейдельерга	Гейдельберга
10	16	„	з	зъ
12	1	„	бул:	було
13	17	„	з	зъ
20	11	зв.	- доссіи	россіи
22	15	„	інвевтарі	інвентарі
„	19	„	бул апіші	була піші
24	7	зн.	неповиновія	неповиновенія
32	7	„	„книжки“, відповідно до того;	книжки; відповідно до того
34	6	„	пропаются	продаются
41	16	зв.	ним	нимъ
43	13	„	без	безъ
„	16	„	Соловіевского	Соловіевкою
„	20	„	як	якъ
„	4	зн.	Frl.	Fr.
44	8	„	вона звісно	вона, звісно
49	8	„	нині	мині
50	16	„	що,	що
52	16	„	Ммклосичу	Миклосичу
58	15	зв.	довге	довго
60	8	„	Vicusseux	Vieusseux
62	9	„	принципіалъної	принципіальної
„	20	„	- тичний	тичний
64	15	зн.	кроно	кровно
„	17	„	хотъ	хоть
65	6	зв.	имени	племени
„	4	зн.	один	одинъ
„	8	„	одкритність	откритість
67	10	зв.	Гайдельбергъ	Гейдельбергъ
„	12	зн.	характерист -	характерис -
68	5	„	стариного	стариною
74	4	„	sĕmry	smĕry
75	9	„	1782	1872
78	7	„	пізніще	пізнїще

СТОР.	РЯДОК	НАДРУКОВАНО	МАЄ БУТИ
80	6 зв.	у мікроні	у мікро-, ні
83	14 „	Плінниці“	Плінниці
93	19 „	федератизму	федерализму
95	5 зн.	тегемонію	гегемонію
120	2 „	Аркадню	Аркадию
121	3 зв.	Мабуть сюди-ж	до пізнїщого
130	2 зн.	Тут бачу	Тут, бачу.
„	12 „	[2])	[3])
134	2 зв.	практоване	трактоване
136	17 зн.	ні	чі
140	4 „	трохи більший	тільки більше
141	12 „	„ „	„ „
„	12 зв.	интересам централистичним[2])	интересам[2]) централистичним
142	13 „	лібералами	лібералами
143	2 зн.	підчеркнено	перечеркнено
149	6 „	тіла	діла
150	2 „	лю-	люб-
151	10 зв.	у/ Handschalg	u/ Handschlag
159	5 зн.	одписки	одтиски
160	14 „	7/9	7/10 (мабуть!)
167	20 зв.	експлетациі	експлоатациі
168	1 „	досятками	десятками
174	14 зн.	меле	мене
178	12 „	смерщится	мерещится (похибка Бучинського)
179	1 „	скоса. двічі	скоса, двічі
184	2 „	Rechtkontinuetät'ом	Rechtskontinuetät'ом
190	22 „	Reshtscontinuität	Rechtscontinuität
202	4 „	цеви	-цева
„	5 „	Рлова	Слова
207	9 зв.	слово „сілу“	читати як „цілу“
208	17 „	Schlagpring	Schlagring
„	7 зн.	стрічутся	стрінутся
210	23 зв.	що	ще
212	9 зн.	*	**
217	10 зв.	діло	діла
219	10 „	мусль	мисль
225	4 „	Acciojoli	Acciajoli
226	20 „	ми маючи	минаючи
233	11 зв.	Бака	Бока
242	3 зн.	доглянути	доглянути
249	8 зв.	Боба	Бока
257	3 зн.	-губена-	-губерна-
259	6 „	есть поміс-	есть (де) поміс-
265	17 „	довідуючись	довідуюсь (мабуть!)
266	9 зв.	перед egre-	здався, пропущено: добавив
280	19 „	це	ще

СТОР.	РЯДОК		НАДРУКОВАНО	МАЄ БУТИ
280	23	зв.	ще	що
281	10	„	сидити	судити
284	22	„	prefession	profession
284	23	зв.	в ъ	к ъ
285	10	„	мильонів	мильонів
288	4	зн.	після „нема“ пропущено: зміст повторений в л. 17.III. 1873. (ст. 296 і д.)	
290	7	зв.	Онгоді	Онгоді
„	4	зн.	вснів	вспів
294	3	„	великорускоі	великоруськоі
297	1	„	„совітуєте“	совітуєте“
300	13	„	товарисгва	товариства
304	15	„	- гим	- гими
310	3	„	крестянского	крестянскою
311	5	„	юридичиого	юридичного
„	16	„	витягати	витягами
313	6	„	VI	V
322	6	„	частинн	частини
325	18	„	Стасюлевеча	Стасюлевича
327	9	„	созняться	сознаться
329	7	„	Shreibe	Schreibe
334	9	„	Пеерч.	Переч.

Етноґрафічний Збірник, т. X і т. XVI. Містить: Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упоряд і пояснив др. Ів. Франко. Вип. I 3·00 К. Вип. II . . . . . 5·00 К.

Етноґрафічний Збірник, т. XI. Містить: Галицько-руські народні пісні з мельодіями. Зібрав др. І. Колесса . . . . . 6.00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XII—XIII. Містить: В. Гнатюк, Галицько-руські народні леґенди, I—II. том по . . . . . 3·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XIV. Містить: Оповідання Р. Ф. Чмихала. Зібрав В. Лесевич . . . . . 4·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XV. Містить: Знадоби до галицько-руської демонольоґії, т. I. Зібрав В. Гнатюк . . . . . 4.00 „

Етноґрафічний Збірник, XVII—XIX. Містить: Коломийки. т I—III (Т. XX друкуєть ся і буде містити IV т. Коломийок). Зібрав В. Гнатюк, том по 4·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XXI—XXII. Містить: Галицько-руські народні мельодії вібрані на фоноґраф Йосифом Роздольським, списав і зредаґував Стан. Людкевич, том по . . . . . 6·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XXIII, XXIV, XXVII і XXVIII. Містить: Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив др. І. Франко. Т. II, вип. I. 3·00 К., т. II, вип. II. 4 К., т. III, вип. I. 4 К., т. III, вип II. 3·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XXV. Містить: В. Гнатюк, Етноґрафічні матеріяли з Угорської Руси. Т. IV. (Казки, Леґенди, Новелї, Істор. спомини з Банату) . . . . . 3·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XXVI. Містить: В. Гнатюк, Народні оповідання про опришків . . . . . 4·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XXIX. Містить: В. Гнатюк, Етноґрафічні матеріяли з Угорської Руси. Т. V. Казки з Бачки . . . . . 4·00

Житє і Слово, вістник літератури, історії і фолькльору, томи I—IV, разом 20·00 „

Записки т. I—XCVIII — містять богату бібліоґрафію по етноґрафії, огляди часописий і чимало статий і матеріялів, том по . . . . 3·00 „

Збірник фільольоґічної секції, т. II, III, VII і X. Розвідки Мих. Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Т. I—IV; два перші томи кождий по 3 кор., два другі кождий по . . . . 4·00 „

Збірник фільольоґічної секції, т. V. Містить: І. Верхратський, про говор галицьких Лемків. Побіч граматичної розвідки про говор Лемків подані тут також тексти лемківських народніх оповідань і пісень. . 6·00 „

Збірник фільольоґічної секції, т. VI. Посмертні твори Митрофана Дикарева з поля фолькльору й мітольоґії . . . . . 4·00 „

Зубрицький М. Про рекруччину . . . . . 0·18 „

„ „ Пачкарство бакуну в горах у Галичині в XIX ст. 0·60 „

Клоустон, Народні казки і вигадки . . . . . 1·00 „

Колесса Філ. Ритміка українських народних пісень . . . . . 4·00 „

Кузеля Зенон, Славянські баляди на тему: хлопець перебирає ся в жіночу одіж . . . . . 0·80 „

„ „ Угорський король Матвій Корвін в славянській устній словесности . . . . . 2·00 „

„ „ Причинки до народніх вірувань з початком XIX ст. . 0·30 „

„ „ Про студії над дітьми . . . . . 0·30 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. I. Містить: Хв. Вовк, Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці у Київі; Хв. Вовк, Українське рибальство у Добруджі; М. Могильченко, Гончарство у с. Олешні у Чернигівщині; В. Гнатюк, Кушнїрство у Галичині; М. Могильченко, Будівля на Чернигівщині; В. Гнатюк, Народня пожива і спосіб її приправи; Он. Гриша, Весїля у Гадяцькому пов. у Полтавщині; М. Максимович, Сороміцькі весільні пісні; М. Кордуба, Писанки на Галицькій Волині; Проґрами (нар. побутова техніка) . . . . . 8·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. II. Містить В. Шухевича: Гуцульщина; так само т. IV, V і VII; т. II. (4·00 к.); т. IV, V і VII по . . 6·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. III. Містить: Хв. Вовк, Знахідки у могилах між Веремем і Стретівкою і біля Трепіля; В. Гнатюк, Ткацтво у східній Галичині; А. Веретельник, Рубане і виготовлюване дерева; М. Зубрицький, Народній календар (бойківський); В., Житє на віру

у сибірських селян; П. Литвинова Бартош, Весільні обряди і звичаї у с. Землянці в Чернигівщині; Проґрами (вулиця, вечерниці, досвітки, складки) . . . . . 4·00 К

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. VI. Містить: Хв. Вовк, Вироби передмікенського типу у неоліт. становищах на Україні; М. Зубрицький, Годівля, купно і продаж овець у Мшанці; М. Русов, Гончарство у с. Опошні у Полтавщині; М. Русов, Вироби з дерева у с. Групі у Полтавщині; М. Русов, Гребінництво у с. Групі у Полтавщині; Литвинова-Бартош, Олійниця у с. Землянці; А. Веретельник, Олійні у півн. східній Галичині; М. Шишкевич, Виріб олію на Волині в Галичині; В. Доманицький, Народ. медицина у Ровен пов., М. Дикарів, Народ. календар Валуйського пов. . . . . 6·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. VIII і IX. Містять: Мр. Г. Дитина в звичаях і віруваннях укр. народа, том по . . . . . 3·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. X. Містить: Ф. Вовк, Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини й Угорщини; М. Зубрицький, Верхня вовняна попка укр.-р. народа в Галичині; В. Гнатюк, Бойківське весіле в Мшанци; В. Гнатюк, Весіля в Керестурі (в полуд. Угорщині); Ю. Кміт, Бойківське весіле в Гвіздци; В. Левинський, Бойківське весіле в Доброгостові; Др. З. Кузеля, Бойківське весіле в Лавочнім . . . . . 5·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. XI. Містить: Статї М. Зубрицького про селянські будинки в Мшанци і про ходаки, обув селян Старосамб і Турч. пов. та статю А. Опищука: Матеріяли до гуцульської демонольоґії . . . . . 2·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. XII. Містить: Гаївки. Зібрав В. Гнатюк. Мельодії схопив на фоноґраф О. Роздольський, списав і зредаґував Ф. Колесса . . . . . 5·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. XIII. Містить: Мельодії українських народних дум. Серія I. Списав по фоноґрафу і зредаґував Ф. Колесса 6·00 „

Миколаєвич Я. Опис Каменецького повіту . . . . . 2·00 „

Огоновський Ом. Історія руської літератури, т. IV. (Житєписи і характеристики українсько-руських етноґрафів) . . . . . 2·00 „

Олехнович В. Раси Европи і їх історичні взаємини . . . . . 0·70 „

Охримович В. Останки комунїзму у Бойків . . . . . 0·20 „

Руська історична бібліотека, т. XIX. Праці Ю. Целевича про опришків 3·60 „

Томашівський Ст. Причинки до пізнаня етноґр. теріторії Угор. Руси тепер і давнійше . . . . . 0·20 „

„ „ Угор. Русини в світлї мадяр. урядової статистики . 0·90 „

Франко Ів. Жіноча неволя в народних піснях . . . . . 0·70 „

„ „ Варлаам і Йоасаф, старохрист. романа . . . . . 4·00 „

„ „ Наші коляди . . . . . 0·40 „

„ „ Лукіян Кобилиця . . . . . 0·40 „

„ „ Наливайко в мідянім бицї. Причинок до історії леґенди . . 0·35 „

„ „ Пісни про Правду і Неправду . . . . . 1·00 „

„ „ Притча про слїпця і хромця . . . . . 1·00 „

„ „ Слово про збурене пекла . . . . . 1·00 „

„ „ Козак Плахта . . . . . 0·60 „

„ „ Слово о Лазаревѣ воскресеніи . . . . . 1·00 „

„ „ До історії українського вертепа XVIII в. . . . . 1·60 „

„ „ Нові матеріяли до історії українського вертепа . . . 0·50 „

„ „ Студії над народніми піснями . . . . . 3·50 „

Широцький Кость. Надгробні хрести на Україні . . . . . 0·60 „

Щербаковський Вадим. Деревляні церкви на Україні і їх типи . . 1·00 „

Щурат Василь. Увільнене злочинця дівчиною в Бродах 1727 р. . . 0·20 „

Ціна тому 4 корони.